BARACS DÉNES

A FAL MÖGÖTT: KÍNA

VILÁGJÁRÓK

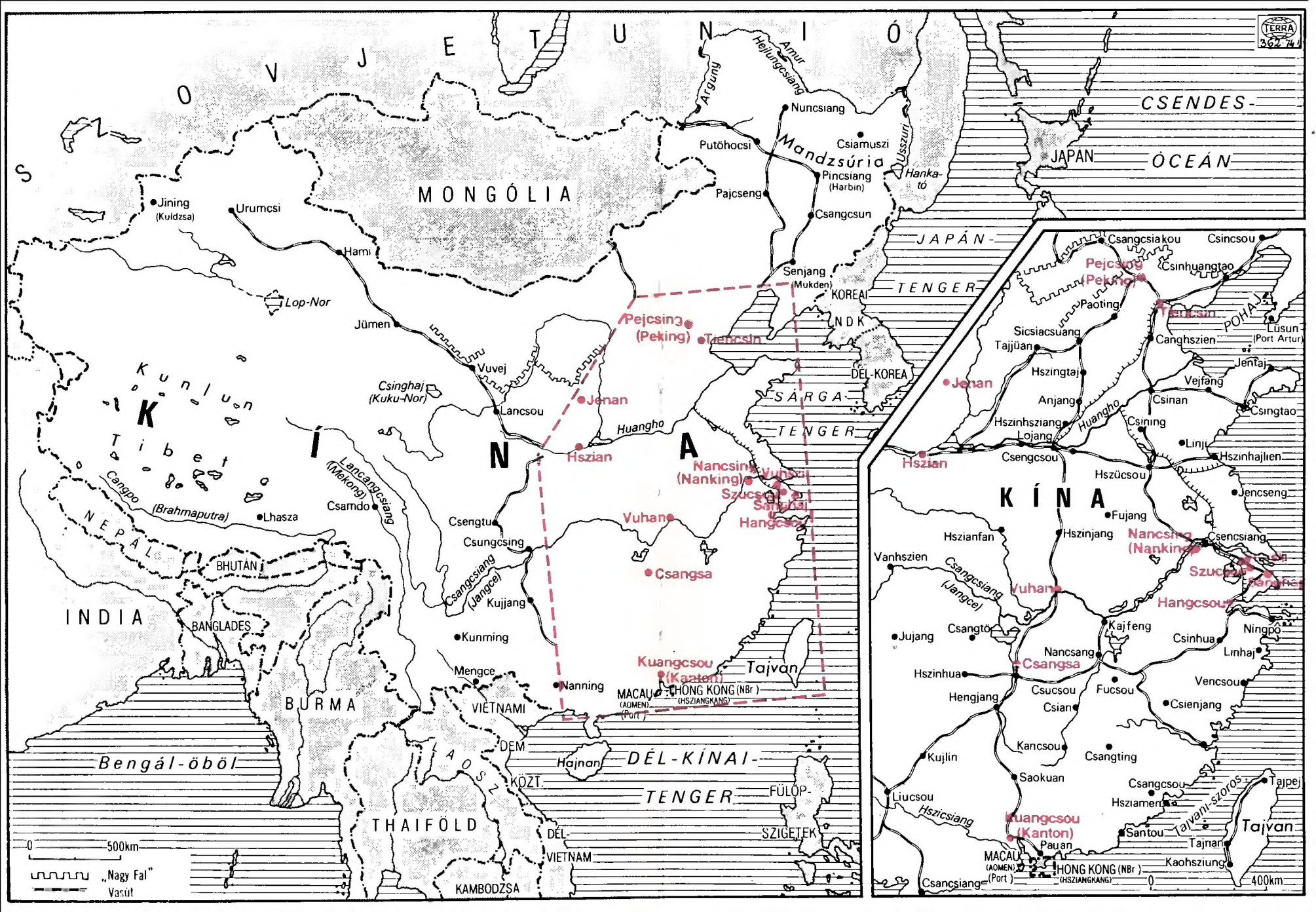
OVJETUNIÓ
Argunyi
Amur
Heilungcsiang
Nuncsiang
Putőhocsi
Csiamuszi
Mandzsúria
Ussuri
Hankató
Pincsiang (Harbin)
Pajcseng
Csangcsun
CSENDES-ÓCEÁN
JAPÁN
MONGÓLIA
Jining (Kuldzsa)
Urumcsi
Hami
Lop-Nor
Jümen
Senjang (Mukden)
KOREAI NDK
JAPÁN-TENGER
Pejcsing (Peking)
Tiencsin
Vuvej
Csinghaj (Kuku-Nor)
Lancsou
Jenan
Huangho
DÉL-KOREA
SÁRGA-TENGER
Hszian
Kunlun
Tibet
KÍNA
Lancangcsiang (Mekong)
Csangpo (Brahmaputra)
Csamdo
Lhasza
Nancsing (Nanking)
Vuhsi
Szucsou
Sanghaj
Hangcsou
Vuhan
Csengtu
Csungcsing
Csangcsiang (Jangce)
Csangsa
NEPÁL
BHUTÁN
INDIA
BANGLADES
Kujjang
Kunming
Mengce
Nanning
Kuangcsou (Kanton)
Tajvan
MACAU (AOMEN) (Port.)
HONG KONG (NBr.) (HSZIANGKANG)
VIETNAMI
BURMA
Bengál-öböl
DÉL-KÍNAI-TENGER
Hajnan
DÉL-VIETNAM
SZIGETEK
FÜLÖP-
KÖZT.
LAOSZ
THAIFÖLD
KAMBODZSA
0 500km
„Nagy Fal"
Vasút
Csangcsiakou
Csincsou
Csinhuangtao
Paoting
Sicsiacsuang
Tajjüan
Canghszien
Lüsun (Port Artur)
Jentaj
Hszingtaj
Vejfang
Anjang
Csinan
Csingtao
Hszinhszjang
Lojang
Csining
Linji
Hszinhajlien
Csengcsou
Hszücsou
Jencseng
Fujang
Hszianfan
Hszinjang
Csencsiang
Vanhszien
Kajfeng
Ningpo
Jujang
Csangtö
Csinhua
Nancsang
Linhaj
Hszinhua
Csucsou
Fucsou
Vencsou
Hengjang
Csian
Csienjang
Kancsou
Csangting
Kujlin
Saokuan
Csangcsou
Tajpej
Liucsou
Hszamen
Hszicsiang
Tajvani-szoros
Santou
Tajnan
Kaohsziung
Pauan
0 400km

BARACS DÉNES

A FAL MÖGÖTT: KÍNA

„VILÁGJÁRÓK”

98

BARACS DÉNES

A FAL MÖGÖTT: KÍNA

GONDOLAT · BUDAPEST 1975

Szakmailag ellenőrizte:

PATKÓ IMRE és
TŐKEI FERENC

A FELVÉTELEKET — A KÜLÖN MEGJELÖLTEK KIVÉTELÉVEL — A SZERZŐ KÉSZÍTETTE

ISBN 963 280 230 6

Klárinak, aki társam volt Pekingben,
Jutkának, aki ott született

© Baracs Dénes, 1975

ÚTRAVALÓ, FENNTARTÁSOKKAL

Kína a világ legnépesebb országa, de senki sem tudja pontosan, hányan élnek földjén. A legvalószínűbb becslés: több mint nyolcszázmillióan. A lakosság 94 százaléka kínai (han) — a több mint ötven nemzetiség lélekszáma 50 millió körül jár.

Kína területe majdnem pontosan akkora, mint Európáé (9 millió 899 ezer négyzetkilométer), népsűrűsége pedig négyzetkilométerenként mintegy 80 — valójában azonban az óriási terület legnagyobb része terméketlen, lakatlan. A termékeny keleti síkságon, a nagy folyók völgyében egy négyzetkilométeren helyenként öt-hatszáz ember is él, a Jangce és a Vörös-medence több körzetében számuk az ezret is eléri.

Kína fővárosa ma Peking, de az ország sokezer éves történelme során számos más város is betöltötte ezt a szerepet — viszont a világ legnépesebb metropolisának számító Sanghaj soha sem volt az ország központja. Sanghaj 12 millió lakosának nagy része — akárcsak a 7 milliós Pekingé — valójában a városokhoz csatolt mezőgazdasági körzetek falvaiban él. A városi és falusi lakosság aránya ma is 15 : 85.

Kína leghosszabb és legbővizűbb folyama a Jangce, utána következik a Huangho, a Sárga-folyó, ez utóbbi nem hajózható, öntözésre is csak nehezen fogható.

Kína legmagasabb hegycsúcsa a Mount Everest, Nepál határán, Kínában használatos nevén Csomolungma, amely a korábbi mérési adatok szerint 8848 méter magas — Pekingben azonban vitatják ezt az értéket.

Kína államformája népköztársaság, 1966 óta azonban állami életét súlyos megrázkódtatások érték, intézményei évekre megbénultak, részben megsemmisültek.

Kína közigazgatásilag 29 tartományi szintű egységre és

városra oszlik, ezek közül Tajvan szigete a csangkajsekista rezsim uralma alatt áll.

Kína múltja a legendák homályába vész, de a „pekingi ember", amelynek maradványait a főváros közelében találták meg (ezek a második világháborúban eltűntek), félmillió évvel ezelőtt élt ott, a Hszian közelében levő Panpo kőkorszakbeli faluban pedig ötezer év előtti szervezett kultúra nyomait fedezték fel. Az első történelmileg bizonyítható államalakulat több mint négyezer éve jött létre a Sárga-folyó medencéjében, az országot azonban csak időszámításunk előtt 221-ben egyesítette tűzzel-vassal Csin Si Huang-ti császár.

Csin császár és utódai felépítették a 4000 kilométeres Nagy Falat, hogy megvédjék a támadó nomád törzsektől birodalmukat, végső soron azonban az építmény arra is szolgált, hogy elszigetelje a világtól a kínai civilizációt. Terjeszkedésük során később maguk a kínai császárok nyomultak túl a Nagy Falon, a mongol, majd a mandzsu hódítókat pedig a végtelen erődítés sem tartóztatta fel.

Történelme során Kína többször is részekre hullt, de mindig újra egységes egésszé állt össze. Idegen törzsek többször uralmuk alá vetették, ám Kína Kína maradt, s az egykori hódítók jobbára beolvadtak a kínai társadalomba. A dinasztiákat sokszor elsöpörték a felkelések, parasztlázadások, de a győztesek nem a császárság intézményét számolták fel, hanem maguk alapítottak új uralkodóházakat.

Valamennyi dinasztia nevét még a kínaiak is csak nehezen tudják felsorolni, de néhánynak ismerete elengedhetetlen. Ilyen az i. e. 206-tól i. sz. 220-ig uralkodó Han dinasztiáé, mivel olyan nyomot hagyott az emberek emlékezetében, hogy a kínaiak ma is hanoknak nevezik magukat. A Tang-dinasztiáé (618—907), mivel uralkodása alatt élte fénykorát a klasszikus kínai kultúra. A mongol Jüan-házé (1279—1368), mert ez volt az első külföldi hatalom, amely meghódította Kínát. A Ming-császároké (1368—1644), az utolsó kínai dinasztiáé, és a mandzsu Csing-uralkodóházé (1644—1911), melynek bukásával végleg megdőlt a kínai császárság.

A kínai államszervezet és kínai élet hierarchikus tekintélyi rendjét, ideológiáját és szertartásait évezredeken át a konfu-

ciánizmus tanai (az i. e. 551—479 között élt Kung Fu-ce bölcselő tanításai és azok értelmezései) alkották, később szélesköru elterjedtségnek örvendett a buddhizmus és a taoizmus is. A hitek, ideológiák és hiedelmek sajátos népi vallásban olvadtak össze, amely ma éppúgy csak titokban gyakorolható, mint az egyes istenek kultusza.

Kínában találták fel időszámításunk kezdetén a papírt, de a fogalmakat jelölő írásjegyeket használó írásrendszer olyan bonyolult, hogy a lakosság 80—90 százaléka a felszabadulásig írástudatlan volt. Több mint ezernyolcszáz éve Kínában készült az első szeizmográf, de később a társadalom merevsége megakadályozta a tudomány fejlődését. Kína a selyem és a porcelán szülőhazája, a fényűzés csodálatos rafináltsága alakult itt ki, de a népnek sokszor a legelemibb javak sem jutottak. Kínában találták fel a puskaport, de nem használták katonai célokra, és a 19. században Kína urai nem tudtak ellenállni az imperialista hatalmak hódításainak.

Kína urai a határokon túl élő népeket „külső barbároknak" tekintették. De —, mivel az ország fejlődése megrekedt — az első (1840—42) és a második (1856—60) ópiumháborúban, majd ezt követően egy sor hadjáratban seregeik sorra vereséget szenvedtek az angoloktól, németektől, japánoktól, s Kína félgyarmati sorba került.

Szun Jat-szen polgári forradalmárai 1911-ben megdöntötték a császárságot, de pártja, a Kuomintang a húszas évek végére Csang Kaj-sek vezetésével a feudális—burzsoá erők képviselőjévé vált.

A Kínai Kommunista Párt 1921-ben a Kommunista Internacionálé aktív közreműködésével jött létre, s kezdetben, amíg a Kuomintang haladó politikát folytatott, vele szövetségben harcolt. 1927-ben azonban Csang Kaj-sek utasítására Sanghajban lemészárolták a kommunistákat, és megkezdődött a hosszú polgárháború. Japán a harmincas években megtámadta Kínát, és nagy részét elfoglalta, megszálló erői ellen a kommunisták küzdöttek a legkövetkezetesebben. Japán összeomlása után folytatódott a polgárháború, Csang Kaj-sek Tajvanra menekült, és Pekingben 1949. október 1-én kikiáltották a Kínai Népköztársaságot.

A KNK a Szovjetunióval szövetségben, a szocialista országok segítségét élvezve kezdte meg az új társadalom építését, a pártot irányító Mao Ce-tung és hívei azonban az ötvenes évek végén szakadár irányvonalat dolgoztak ki, és a hatvanas években szovjetellenes, a szocialista közösség ellen irányuló politika útjára vezették az országot. 1958-ban belefognak a kommunizmus gyorsított építésének voluntarista kísérletébe, a „nagy ugrás" azonban kudarcba, gazdasági katasztrófába torkollik. 1966-ban a vezető apparátusban levő ellenfeleik eltávolítására kirobbantják a „Nagy Proletár Kulturális Forradalmat", amelynek következményei még ma is érezhetők.

A KKP VII. kongresszusát 1945-ben tartották — ekkor állították hivatalosan is „Mao Ce-tung eszméit" a kínai pártban a marxizmus klasszikusai mellé —, majd később, 1966-ban föléjük. 1956-ban került sor a VIII. kongresszusra, amelynek határozatait azonban 1958-ban a „nagy ugrás" szentesítésére összehívott második ülésszakon felülvizsgálták. 1969-ben a „kulturális forradalom" győztesei a párt romjain tartották meg az úgynevezett IX. kongresszust, amely legalizálni próbálta Lin Piao hadügyminiszter felemelkedését, s még a szervezeti szabályzatba is belefoglalta, hogy ő Mao Ce-tung utóda. 1971 őszén Lin Piao és a többi vezető kulisszák mögötti harca véres leszámolással ért véget. Lin Piaót azzal vádolták, hogy meg akarta gyilkolni Maót — de csak annyi biztos, hogy ő halt meg a válságos napokban. 1973 júliusában zárt ajtók mögött tartották meg, és csak befejezése után jelentették be a X. kongresszust, amely kompromisszumot próbált kidolgozni a pártvezetés különböző csoportjai közt, ám ezt az alkut hamar semmissé tette a Lin Piao és Konfuciusz elleni kampány.

Kínában a „nagy ugrás" kudarca óta megszűnt a rendszeres statisztikai adatszolgáltatás, ahhoz azonban nem fér kétség, hogy gazdasági szintjét tekintve szegény ország, az egy főre jutó évi nemzeti jövedelem 150—200 dollár körül mozog.

Az utóbbi időben közzétett részadatok szerint a gabonafélék termése — belekalkulálva kalória egyenértékben a burgonyát is — évi 240—250 millió tonna körül jár (ez egy főre számítva kb. 335 kiló, de a rizst hántolni, a búzát őrölni, mindkettőt

tartalékolni kell, ami 40—50 százalékkal csökkenti az emberek asztalára jutó mennyiséget). Az acéltermelés 23, a kőolajtermelés 28 millió tonna volt az 1973-as jelentések szerint. Kína atombombát robbant, de Peking körül faekével szántják a földet, és dicsőítő festmények témái azok a nők, akik magukat fogták az eke szarva elé. Kína húst exportál, de a kínai paraszt alig eszik húst, Kína Tanzániában vasutat épít, de odahaza még nagyvárosokban is a kézitargonca az áruszállítás egyik legelterjedtebb formája.

A kínai munkás havi átlagkeresete 40—50 jüan, ami a hivatalos átszámítás szerint 4—500 Ft. Kínában ma is jegyrendszer szabályozza a gabonafélék és a pamutáru elosztását, a jegyre kapható rizs ára kilónként 0,4 jüan, a vászoné méterenként 1,5—2 jüan. A földeken dolgozó kínai paraszt bevétele átlag havi 20—30 jüan, a kínai parasztcsaládok egy-egy tagjára havi 5—10 jüan jövedelem jut.

Kínáról sokezer könyvet írtak, de még mindig sűrű titok övezi a hatalmas ország életének számos vonatkozását — Kínáról azonban még mindig többet tud a világ, mint a kínai ember a világról.

Amikor Budapesten delet harangoznak, Pekingben vacsorához ülnek: az időeltolódás hét óra. Ha az utas péntek délelőtt indul Ferihegyről, szombaton délelőtt 11 órakor érkezik a kínai főváros repülőterére.

UTÓHANGOK A „NAGY PROLETÁR KULTURÁLIS FORRADALOMHOZ”

HAT ÓRA A TIENTANBAN

1969. december 26-a csikorgóan hideg, de vidám téli nap volt Pekingben. Reggel még nem sejtettem, hogy hamarosan találkozom a Nagy Proletár Kulturális Forradalommal.

Akkor már két hete csodáltam a pekingi telet. Pesten, mielőtt elindultam, sűrűn hullott a novemberi hó. Moszkvában latyakban trappoltam, s csak Szibériában találkoztam újra a tél fehérével. De Pekingben port söpört a szél, a hihetetlenül száraz levegőben villamos szikrák ugráltak az emberekből és a tárgyakból, és áradt a fény. Peking önfeledten fürdött az alacsonyan lógó nap éles sugaraiban, amelyek még a monotóniát is színessé varázsolták. Akkoriban még minden új volt, minden elképesztő és meglepő, legfőképpen persze az, hogy Pekingben vagyok.

Ezen a vasárnapon Zygmunt Slomkowskival, a lengyel pártlap, a *Tribuna Ludu* tudósítójával, Zygmunt feleségével és tizenhárom éves kislányával az Ég Templomát, a Tientant kerestük fel. A templom, vagy inkább a templomok sora és a környező park a kínai főváros déli részén, több hektáron terül el. Ide — magyarázta Zygmunt — nem kell külön engedély, mivel az egész terület parknak számít.

A JÓ TERMÉSÉRT VALÓ IMÁDSÁG TEMPLOMA

Mínusz öt fok lehetett, amikor Zygmunt fehér Volkswagenje a park jellegzetes, vörösre és sárgára festett, diadalívszerű, kerámiatetős kapujához gördült. A lengyel újságíró kiszállt és megvásárolta a négy belépőt. Fejenként 4 fen, azaz 40 fillér volt a jegyek ára. Mihelyt Zygmunt visszatért a pénztártól,

kitárták előttünk a kaput, és a kocsi begördült a diadalív alatt.

Hosszú sétány közepén haladtunk lassan előre. Kínai családokat hagytunk le, akik levegőzni jöttek ide vasárnap, és velünk szemben is özönlöttek a park látogatói. Jobbára vattával, esetenként műszőrmével vagy bárányprémmel bélelt kabátokat viseltek, szürke, barna, kék színekben, legtöbbjük mellén Mao-jelvény. A park hatalmas fái valószínűtlenül sápadtan olvadtak be a színtelen föld hátterébe — azt, hogy itt valaha fű is nőtt, tavaszig nehéz volt elképzelni. A sétánytól balra játszótér zsibongott: csúszda, hinta, forgó, mászókák és ezernyi gyerek.

A kínai gyerekeket a hidegben úgy felöltöztetik, hogy szinte gurulnak, de ahogy kitekintettem az ablakon, ámulva láttam, hogy a mínusz öt fokos hidegben is hátul hasított „gyorstüzelő" nadrágocskákat viselnek. A játszadozók ruházata jóval változatosabb, színesebb volt, mint azoké, akik felügyeltek rájuk. Mintás ruhák, köpenyek, kabátocskák, sapkák — a fantáziadús öltözködés megrekedt a gyerekek világában. Komoly, felnőtt ember nem ad ilyen külsőségekre. Nem új ruha, hanem az áldozatvállalás szelleme teszi az igaz embert — olvastam ekkor már a *Zsenmin Zsipaó*ban.

A kocsival egészen a sétány végéig hajtattunk. Itt a sétány véget ért, s egy húszfokos emelkedő vitt fel a park észak—déli tengelyén végigfutó, széles, kövezett útra. A kizárólag gyalogosok számára nyitva álló régi építményen balra fordulva a Jó Természért Való Imádság Kapuját pillanthattuk meg, mögötte pedig a Jó Természért Való Imádság Templomának csodálatos, mélykék, háromszorosan egymásra rakott köríves tetejét. Balra egy kisebb, hasonló stílusban emelt épület, az Ég Császári Boltozatának Temploma dugta ki kék süvegét egy másik kapu fölé. A Boltozatot a kör alakú Visszhang-fal veszi körül: vezeti a hangot, s ha fülünket hozzá közelítjük, hallhatjuk annak szavait is, aki a másik oldalon, a templom mögül suttog. Még tovább a „háromhangú kövek" és a kör alakú áldozati oltár emelvényéig juthattunk volna: a sajátságosan kínai építmény közepén kimondott szó úgy hangzik, mintha egy hordóból szólna.

Úgy hangzott volna. Ám ezen a napon nem jutottunk el a háromhangú kövek misztériumáig.

Eddig az ősi, a Ming- és Csing-dinasztia idején emelt híres épületekről beszéltem. De nem csak ezt láttuk.

ÉLETRAJZ VÖRÖS ALAPON

Közvetlenül az emelkedővel szemben újkeletű építmény magasodott, előtte cserepes virágok: mintegy öt méter magas és talán tíz méter hosszú téglafal, a falon festmény, a szivarozó Mao Ce-tung vörös zászlók erdeje felett. A zászlóerdőből építmények, hegyek emelkedtek ki — abban az időben egyet ismertem közülük: a Tienanment, a Mennyei Béke Kapuját, Kínának az ország címerében is megörökített szimbólumát. A festő nagyon pontosan örökítette meg az épületet: látható volt rajta a középen elhelyezett Mao-kép is. Később megtanultam, hogy a zászlóerdő tisztásai Mao életútjának állomásai: a saosani ház, ahol 1893-ban született, a csingkangsani hegyek, ahol 1927-ben partizánharcát elkezdte, a cunji értekezlet háza, ahol a párt vezetőjévé választotta egy szűk testület, Jenan, ahol a kínai kommunisták több mint egy évtizeden át a hegyek oldalába vájt barlangokban harcoltak.

Jobbra, a Visszhang-fal felé vezető kapuban a fiatal Mao képe volt látható. Mao a húszas évek értelmiségének hosszú talárjában, Leonardo da Vinci képeire emlékeztető tájon egy sztrájk szervezésére indul. Az olaszos motívummal magyarázható talán, hogy a Vatikán sajtóirodájában a szentképek közé valaki be tudta csempészni e festmény egyik kópiáját. 1970 első hónapjaiban találták meg. A kép akkor kuriózumként bejárta a világsajtót. Kínában is megvolt a maga politikai kuriózuma: a párt történetének korábbi verziói szerint a sztrájkot nem Mao, hanem Liu Sao-csi, a „Nagy Proletár Kulturális Forradalomban" „ellenforradalmár revizionista titkos áruló"-nak minősített pártvezető szervezte, aki 1959-től 1966-ig a köztársasági elnök posztját töltötte be.

A két kép — néhány másikkal együtt — Mao központilag engedélyezett és Kína-szerte látható festői ábrázolásai közé

tartozott. Azokban az időkben a piktorok mindenütt ezeket a festményeket másolták óriás vásznakra, falakra.

Balra, a Jó Termésért Való Imádság Kapujában szintén Mao elnök volt látható, háromméteres, magasra emelt karú, élethűen pocakos gipszszobor alakjában. A szoborral szemben — utcai hirdetőállványhoz hasonló szerkezet közepén — Mao Ce-tung képe, jobbra és balra tükörrel. Némi ügyességgel könnyen meg lehetett találni azt a szöget, amelyből az ember Mao mellett tükröződik. Egy kínai apa éppen a feleségét örökítette meg az elnök mellett, kihúzós kamerájával. Mi is megcsináltuk a képet — de soha nem tudtuk meg, hogy sikerült-e.

A kapuból lépcső vezetett újra lefelé. Egy építészetileg csodálatosan arányos, falakkal és kisebb, kobaltkék tetejű épületekkel határolt négyszögletű térség túlsó felében emelkedett a templom, ahol fényes menetek élén, örök-egyforma szertartásokon könyörögtek a jó termésért az Egek Urához a Ming- és a Csing-császárok. Ennél fontosabb kötelessége nem lehetett kínai uralkodónak. A kínai népi vallás és a császárok hite szerint az ő személyes mulasztásuk következménye, ha aszály vagy ár sújtja az országot, hiszen az ég fiának tekintették magukat.

A templom három koncentrikusan egymásra helyezett teraszon emelkedik, s a teraszokra a jellegzetes császári lépcső vezet fel: kétoldalt lépcső a gyaloghintó hordozóinak, középen pedig, azon a szakaszon, amely fölött a császár fenséges személye lebeg a hintón, hatalmas kősárkány tekergőzik fel a stilizált kőfelhők domborművén egészen a legfelső szintig.

Mire ideértünk, gyerekek serege kísért, élénken kommentálva fényképeinket. Egy mama megengedte, hogy megörökítsük kislányát. Egy öreg bácsi mozdulatlanul, földbegyökerezett lábbal állt, és le nem vette rólunk a szemét, míg el nem tűntünk a festett, faragott fából készült, gazdagon díszített építmény kapujában.

Odabent, a mestergerenda nélkül épült pompás boltozat alatt, az oltár helyén Mao több méter magas festményről tekintett ránk, jobbra és balra pedig faliújság-állványokon a nagy vezér életét megörökítő képeket állítottak ki.

Metsző hideg volt a szél, amikor kiléptünk a hajdani funkciójára nem nagyon emlékeztető épületből. Dél felé járt már. — Ebédeljünk meg a Nemzetközi Klubban — javasolta Zygmunt. Felesége még bekukkantott a térséget határoló fal diadalívszerű kapuján a park másik részébe és odakiáltott nekünk: — Erre még nem is voltunk! — Árkádos, gazdagon festett gerendákra épített tetővel védett sétaút indult innen. A sétány mellett nagy nyilak mutattak egy távolabbi pont felé. Jobbra építőanyagokat raktak le egy lovasszekérről. Egy szabad térségen, állványokon épületek, gyárak makettjét helyezték el. Ahol az üzemek előtt a vezetők óriás portréit állították ki, a kicsinyített másokon is látható volt a festmény parányi modellje. Az első igazi kínai fotótéma. — Készíthetek egy felvételt? — kérdeztem jelbeszéddel a rakodóktól. Barátságosan bólogattak. Míg én a megfelelő szöget kerestem, a három lengyel a nyilakat követve eljutott a fedett folyosó egyik fordulójához. Itt a művészi festményekkel borított árkádok közé téglafalat húztak, és ily módon egy hosszú barakk jött létre. A bejáratnál nem állt senki, erre kollégáim bementek. Elkattintottam gépemet, és utánuk siettem.

Odabent egy helyi építőipari vagy kisipari kiállítást találtunk. Műanyag és fémcsövek, különböző téglák, falelemek, újabb kisüzemek makettjei, Mao és Lin képeivel, fotók építkezésekről. Mérsékelt érdeklődéssel poroszkáltunk előre, mikor a barakk bejáratánál kiáltozás támadt. Előbb egy feldúlt arcú, élénken gesztikuláló negyvenéves forma férfi rohant felénk, majd két másik követte. Nem volt nehéz felfogni, mit magyaráznak: tilos a bemenet.

Megindultunk visszafelé. A három kínai gesztikulálva beszélt, mi széttártuk a kezünket: nem értjük. Az egyik férfi megállt a bejáratnál, félreérthetetlen tartásban: nem mehetünk ki. Intett, hogy várjunk.

A kiállítás a bejárattól jobbra kezdődött, a bejárattól balra irodahelyiség volt. Amikor bejöttünk, az őrök éppen ott ebédeltek. A helyiségből, ahol álltunk, egy ajtó és egy ablak nyílt a parkra, a hátsó falon Mao portréja lógott, a portré

alatt cserepek a tli hideget is bíró növényekkel, a falakon jelszavak. A nap besütött, de a hőmérséklet fagypont körül járt.

Az iroda ajtaja sűrűn nyílt és csukódott, de az ajtóval szemben álló spanyolfaltól semmit sem láthattunk. A spanyolfal mögül izgatott telefonálás hallatszott.

— Legalább két órát várhatunk — jegyezte meg Zygmunt.

Az ajtóból idegesen rángó arccal nézett ránk a csoportunkat elfogó őrök egyike. A telefont kértük, hogy felhívhassuk követségeinket — fejét rázta, majd letakarta egy papírral a készüléket. Megnéztem órámat: negyed egy volt.

A kiállítás előterében nem volt se kályha, se ülőhely. Nekidőltünk a festett oszlopnak és vártunk. Odakinn tovább dolgoztak a rakodók, egyik-másik néha az ajtóhoz sétált, és érdeklődve bekukkantott, körülbelül úgy, mint aki az állatkertből elszabadult ritka fajtát néz. Később néhány kíváncsi lányarc tűnt fel az ablakban. Fel-alá járkáltunk a parányi helyiségben, bepillantottam a kiállításra nyíló ajtón. Az ajtóban álló őr megmozdult, és intett: nem szabad. Még nézni sem. Gyomrunk lassan jelezni kezdte az idő múlását.

Zygmunt kislánya a kínai számok ejtésére tanított. Az egyik kíváncsi nézőnek megmutattam, hogyan tükrözi a Rolleiflex keresője a képet, de az őr mondott valamit, és az emberek eltávoztak. Egy óra múlva székeket kértünk — adtak egy bakot és két széket, a hölgyek elhelyezkedtek és napoztak. A lábunk, mi tagadás, fázott.

Háromkor, egy újabb telefon után megnyílt az iroda titokzatos ajtaja, betessékeltek a helyiségbe. Az ötször öt méteres szoba közepén széntüzelésű vaskályha állt, csöve körülbelül két méter magasságban derékszögben megtört, és úgy vezetett a szoba légterén át, egészen a falba fúrt lyukig. A kínai üzletek, földszintes házak, de még az újonnan felhúzott emeletes épületek nagy részében is ez a fűtési szisztéma. A kályha tetején vizeskanna surrogott. Letelepedtünk a kályha köré. Őreink forró vízzel — ahogy Kínában mondják: fehér teával — kínáltak. Jólesett. A terem berendezése: néhány festett iratszekrény, több íróasztal és polc. Itthon egy építkezés első ügyintéző barakkját rendezik be ilyenformán. A spanyolfal előtti polcon

félméteres fehér Mao-porcelánszobor állt, szemben egy másik szobor a fiatal Maót ábrázolta, ezenkívül két falon is függött egy-egy portré a „nagy kormányosról". Őreink letelepedtek az egyik asztal mellé, mindketten előhúzták zsebükből a Mao-idézetek piros könyvecskéjét, és miután meggyőződtek arról, hogy megváltozott helyzetünkben nem folytathatunk semmiféle gyanús tevékenységet, mélységes érdeklődéssel tanulmányozták a citátumok bölcsességeit. Ahhoz képest, hogy négy éve naponta olvassák, ez a koncentráció igazán figyelemreméltó teljesítmény — gondoltam magamban.

Nekünk az idézetek könyvecskéje nem állt rendelkezésünkre. A felháborodáson már rég túl voltunk, bár időről időre megpróbáltunk tiltakozni. Barkochbáztunk, aztán áttértünk a snóblira. Az őrök meglepetten pillantottak felénk.

„FORRADALMI TÖMEGBÍRÁLAT"

Öt óra felé szállingózni kezdtek az emberek. Jöttek a rakodók, jöttek az ablakon bekukucskáló lányok, és vidám csiviteléssel elhelyezkedtek az asztalok tetején, jöttek az ismeretlen férfiak. Mivel mi a kályha körül kuporogtunk, körös-körül, előttünk-mögöttünk szorongtak az emberek, lehettek vagy negyvenen. Székeket hoztak, de így is sokan álltak.

Velünk szemben egy férfi, akit már korábban is többször láttunk az irodában, beszélni kezdett, míg egy másik, aki eddig csak kínaiul szólt hozzánk, most tört oroszsággal tolmácsolt:

— *Ez a helyiség az építőipar dolgozóinak kiállítása, amelyet idegen csak engedéllyel tekinthet meg. Önök hibát követtek el, hogy engedély nélkül behatoltak, és ezzel megsértették a forradalmi tömegeket. Bocsánatot kell kérniök.*

Csak két hete voltam Pekingben, de kevés kifejezést hallottam gyakrabban, mint ezt a kettőt: „forradalmi tömeg" és „forradalmi tömegbírálat". Naiv módon már azon töprengtem, engedélyt kérek egy tömegbírálati gyűlés megtekintésére — ez persze kevés külföldinek adatott meg. És lám, mégis itt vagyok egy tömegbírálati gyűlésen. Ha eltekintünk attól a meglehető-

sen kellemetlen mellékkörülménytől, hogy én vagyok a tömegbírálat célpontja, egyedülálló élményben lehet részem. A „Nagy Proletár Kulturális Forradalom", amelynek záró szakaszára érkeztem Pekingbe, az emberek páratlan méretű manipulálása, a kijelölt célpontokra zúdított állandó bírálat, a tömegek akciója. A „forradalmi tömegeké".

Ez a szóösszetétel az európai fül számára a *Carmagnole*-t vagy a Téli Palota bevételét idézi, Barikádokat, özönlő százezreket, rendőrsortüzet, lázas győzelmi táncot.

Itt, a meglehetősen hűvös barakkban körös-körbe elhelyezkedett, érdeklődve pislogó harminc-negyven ember a „forradalmi tömeg". A kontraszt a szó pátosza és a kisgyűlés prózaisága között humoros lenne, ha nem bontakozna ki hamarosan a „forradalmi tömegbírálat". Hiszen mit is lehet felelni a vádra? Az ember megveszi a jegyét a nyilvános parkba, ahová külföldiek is mehetnek, a parkban átmegy egy diadalív alatt, követi a nyilakat, és bejut egy kiállításra, ahol az ajtóban nem áll senki. Ki gondolta volna, hogy tilosban jár? S mi történik, ha jobb meggyőződésünk ellenére elismerjük, hogy hibát követtünk el?

— Honnan tudtuk volna, hogy tilos a bemenet — kérdezte Zygmunt —, ha minden bejárat nyitva volt, és még itt sem szóltak az emberek?

— *Onnan* — felelt valaki —, *hogy a falon, amelyen átjöttek ki van írva: tilos továbbmenni.*

— Nem ismerjük a kínai írásjeleket, és vasárnap lévén, nincs velünk a tolmácsunk.

— *Aki Kínában van, annak tudnia kell kínaiul.*

Ennek az elvnek alapján, mondom magamban, csak nyelvvizsgával szabadna vízumot adni, de fennhangon persze nem közlöm ellenvetésemet. Elég gondot okoz az is, hogy megértsük a kínai tolmács rossz orosz kiejtését. A „forradalmi tömegek", köztük a lányok, általában hallgatnak, de néhányember egyre újabb kérdéseket tesz fel, és a hangulat lassan feszültté válik.

— *Az, hogy valaki nem tud kínaiul, még nem jogosít fel, hogy mindenhová bemenjen.*

— *Mi volt a céljuk azzal, hogy behatoltak a kiállításra?*

— *Megsértették a kínai népet, el kell ismerniök, hogy hibáztak.*

Mentőformulával próbálkoztunk.

— Nagyon sajnáljuk — mondja Zygmunt —, hogy, mivel nem tudtuk elolvasni a tiltó feliratot és nem figyelmeztettek, bejöttünk a kiállításra.

— *Ez a sajnálkozás egyáltalán nem elegendő* — mondja valaki a hátunk mögött —, *ez csak arról tanúskodik, hogy nem értették meg, milyen hibát követtek el. Ki akarják játszani a forradalmi tömegek éberségét.*

Hátranézek. Ő az őr, aki az ajtóban vigyázott ránk.

Kezdem érteni a jelenetet. Nyilván neki kellett volna a bejáratnál állnia, de ehelyett odabent ebédelt. Mi közben besétáltunk, és ezért nyilván őt fogják felelősségre vonni. Ki tudja, milyen következményekkel járhat az éberség ilyetén hiánya? A kiállítás őrének bizonyára viszonylag jól megy dolga, de mi történik, ha áthelyezik egy innét ötezer kilométerre levő munkahelyre, vagy falura küldik. Kínában ez nagyon is lehetséges, a „kulturális forradalomban" ennél több is megtörtént. Ő az egyedüli, aki nem kíváncsian, hanem ellenségesen méreget bennünket egész idő alatt. Persze, nyilván kényelmesebb lenne, ha a külföldiek kerülnének a pácba, és nem ő.

Miközben körülöttünk lassan megdermed a levegő, hirtelen megértek valamit a „kulturális forradalom" megannyi képtelenségéből. Racionális vádakkal lehet racionális érveket szembeszegezni, de irracionális vádaskodással szemben nem segít a logika. Az ellenünk felhozható legélesebb vád sem lehet életbevágó: de mit tehetett az, akiről a fanatizált nyilvánosság előtt mondjuk azt állították, hogy „burzsoá úton jár a párton belül", hogy „eltért Mao elnök forradalmi irányvonalától", hogy „elnyomja a forradalmi tömegeket"? És a nyilvános meghurcoltatás tanújaként, vagy végrehajtójaként felsorakoztatott tömeg vajon mit szólhatott? És hányféle motívum mozgathatja azt, aki csatlakozik valamilyen konkrét vádhoz?

— Mi nyíltan jöttünk, a rakodómunkások láttak, mi is beszéltünk velük, amikor fényképeztünk, még engedélyt is kértünk.

Felhördülés.

— *Hát fényképeztek is?*
— Igen. Sohasem tagadtuk.
— *S hogyan kértek engedélyt, ha nem tudnak kínaiul?*
— Mutattuk.
— *A forradalmi tömegek szerint maguk nem beszéltek senkivel. Ezt az ügyet alaposan, forradalmi módon kell kivizsgálni.*

A BIZTONSÁGI HIVATAL KÖZBELÉP

Most már olyan a zsibongás, mintha valóban kémet fogtak volna. Az ajtóban egy bőrkabátos férfi, aki néhány perce jött be, és eddig hallgatott, most folyékony angolsággal megszólal:
— *Mondják el, mi történt. Kezdjék az elején.*
Végre abban a tudatban beszélhetünk, hogy meg is értenek. A bőrkabátos figyelmesen hallgat, a terem elcsendesedik. A férfi néhány kérdést tesz fel, aztán kijelenti, hogy a fényképezőgépet itt kell hagynunk, majd a pekingi rendőrségen visszakapjuk. Zygmunt szólal meg: ő nem fényképezett a kiállításon, miért kellene leadnia a gépet.
— *Ez a forradalmi tömegek követelése* — felel a bőrkabátos.
A tömegek azonban szemmel láthatóan mást is akarnak. A „tömegbírálat" során leghangosabbnak tűnő férfiak újból megszólalnak, s az oroszul beszélő tolmács fordítja a visszatérő követelést: el kell ismerni hibánkat, bocsánatot kell kérnünk a forradalmi tömegektől. A bőrkabátos azonban int, s a közbeszólók elhallgatnak. A gyűlés szemmel láthatóan véget ért. A lányok élénk csiviteléssel kifelé szállingóznak, a bőrkabátos szól: mi is mehetünk. Odakünn már egész sötét van. Hirtelen ráébredünk: nagyon éhesek vagyunk. Reggel nyolc óta csak forró vizet ittunk.
Kifelé menet a park bejáratánál, Zygmunt autója mellett nagy, lefüggönyzött állami kocsit látunk. A bőrkabátossal legközelebb akkor találkoztam, amikor a rendőrség külügyi hivatalában tartózkodási engedélyemet hosszabbítottam meg: virágokat ültetett a hivatal udvarán. Rám nézett és úgy tett, mintha sohasem látott volna. Nem kell feleleveníteni a kellemetlen találkozásokat.

Amikor a Nemzetközi Klubban ebéd helyett vacsoránkat fogyasztottuk, már nyugodtabb körülmények között elemeztük fogságunk történetét. Miért nem eresztették szabadon legalább Zygmunt feleségét és kislányát? Egyszerű: ők nyilván azonnal értesítették volna a követséget. S miért a népgyűlés? Mindenki számára intő példa. A kiállítás dolgozói számára azt demonstrálja: ha az éberséget csökkentik, megjelenik a hívatlan idegen. Számunkra lecke: kétszer is gondoljuk meg, hová megyünk be. S hogy az érzelmek egy kissé nekivadultak? Azért volt ott a Biztonsági Hivatal tisztje, hogy kordában tartsa őket.

Később még sok cikket olvastam: mit kell tenni, ha a „forradalmi tömegbírálat" iránya helytelen...

Ha nem töltöttem volna néhány órát a Ming-dinasztia hajdani sétányán épített barakkban, nem értettem volna, hogy lehet valami egyszerre „forradalmi" és „helytelen" is — de a bőrkabátos férfi feltűnése mindent megmagyaráz. A bírálatnak nem szabad ellentétben állnia a felsőbb fórumokon meghatározott célokkal. Ha a tömegek fellépése valóban önálló, valóban kilép a megszokott keretekből (ami a forradalmi cselekvés egyik jellemzője), akkor hamarosan kiderül — pontosabban: a felsőbb hatóságok kiderítik —, hogy az osztályellenség „vörös zászlót emelt a magasba a vörös zászló ellen", hogy az egész „titkos árulók" műve volt, hogy „látszatra baloldali, de lényegében jobboldali" erők léptek fel. A „forradalmi" szó a kínai politikai szótár egyik leggyakoribb kifejezése, ha azonban megvizsgáljuk, milyen értelemben használják, akkor rájövünk, hogy valójában a „lojális" kifejezés fedi a leginkább.

A pekingi Biztonsági Hivatal külügyi osztályának munkatársa a történetet meghallgatva természetesen azonnal felmérhette, hogy mi történt. Nyilván úgy vélte — joggal —, hogy a behatolók az ötórás ácsorgással és fagyoskodással bőségesen megfizettek kíváncsiságukért, nincs értelme a további követelményeknek.

És a tömegek „spontán" akciója egyetlen intésre megszűnik. A lányok felveszik vastag vattapufajkájukat, még egy kíváncsi pillantást vetnek a külföldire, és mennek kifelé. De ha arra van

szükség, hogy a kiszemelet célpontot végleg „kicibálják" (ez a kifejezés akkoriban gyakran szerepelt az újságokban), akkor persze a bírálat nem áll meg itt. Újabb és újabb, egyre súlyosabb vádak követik egymást, a sokaság egyre hangosabb egyre „forradalmibb", a vádlottra percről percre nagyobb nyomás nehezedik.

A mi kalandunk természetesen csak ízelítő volt. Mi mindenképpen tudtuk, hogy nem tartozunk ehhez a közösséghez, hogy mihelyt a gyűlés véget ér, soha többé nem látjuk viszont ezt az irodahelyiséget. De mit tehetett az, aki munkahelyén vált a „forradalmi tömegbírálat" tárgyává? Akiről napról napra nagybetűs plakátok jelentek meg a falakon, újabb és újabb bűneinek listájával, s ha nem ismerte el azokat, még rosszabb helyzetbe került?

Tehetetlen volt — hacsak nem ment át ellentámadásba, hacsak nem volt olyan eszközök birtokában, hogy vádakat emelhetett ellenfeleivel szemben, esetleg ő maga is a „forradalmi tömegek" vezéreként lépett fel. Így vált „az osztályharc nagy iskolájává" néhány éven át egész Kína.

Amikor minket bíráltak az Ég Templomában, a gyűlésnek tulajdonképpen nem volt tétje: senki nem nyerhetett azzal, ha önkritikát gyakorolunk. De Kína-szerte volt tét a belső harcokban: a hatalom, amely egyszerre kérdésessé vált. S mert volt mit nyerni és volt mit veszteni, s mert a felfordulásban minden régi intézmény összeomlott, a küzdelem egyre újabb, váratlanabb formákat öltött, helyi és országos szinten egyaránt. Arról, hogy pontosan ki miért harcolt, még mindig folyik a vita. De hogy miként, azt ott, a kiállítási barakkban, egy pillanatra mi magunk is érezhettük, mint az izzó kemencéből kicsapó hő hullámát.

Tulajdonképpen hálásak lehetünk őreinknek.

EGY EMLÉKEZETES DÁTUM

Három nappal később telefonáltak a rendőrség külügyi osztályáról: bemehetünk kameráinkért.

A színhely ezúttal más. A hatóság.

A külügyi osztály a régi kínai város egyik előkelő villájában működik. Szürke fal, piros kapu, udvar, kör alakú belső átjáró, kis sétány, ívelt tetejű, ívelt cseréppel borított, faragott fatornácos mandarinház.

Egy rendőrtiszt a fényképezőgépekre mutat. A forradalmi tömegek kívánságára filmjeinket elkobozták. Hibát követtünk el. Most visszadják a gépeket. Remélik, megszívleltük az eset tanulságait.

Zygmunt megjegyzi: sajnáljuk, hogy véletlenül olyan helyre mentünk, ahová nem lett volna szabad, de miért kellett ezért több mint öt órán át fogva tartani bennünket, miért nem hagyták, hogy követségeinkre telefonáljunk. A rendőrtiszt arca elutasító: a forradalmi tömegek helyesen cselekdtek, mi engedély nélkül mentünk a kiállításra.

Érezzük, hogy felesleges lenne folytatni a vitát. Nekünk sohasem fogják megmondani, hogy esetleg — legalább részben — nekünk volt igazunk. Azokat, akiket a „vörösgárdisták" kipellengéreztek, később sok esetben visszahelyezték funkcióikba (egy hónap vagy néhány év múlva, ha még éltek), de a „vörösgárdistákat" nyíltan később sem ítélték el. A „Nagy Proletár Kulturális Forradalmat" még akkor is „teljesen időszerűnek és szükségesnek" minősítették, amikor már csak a neve élt. A „vörösgárdisták" szerepét még akkor is méltatták, amikor legtöbbjüket már rég falura küldték, hogy „átneveljék őket a szegényparasztok", még akkor is, amikor — csaknem hét évvel színrelépésük után — újjáalakult az általuk szétvert ifjúsági szövetség.

Miért éppen nekünk mondták volna: bocsánat, ez túlzás volt!

Ez volt az első személyes találkozásom a „Nagy Proletár Kulturális Forradalommal", vagy inkább a mozgalom stílusával. A dátumot könnyű megjegyezni: december 26-án született Mao Ce-tung.

JEGYZŐKÖNYV A CSINGHUÁRÓL

A HÁROM GIGANTIKUS ROHAM

Végül is mi volt a „Nagy Proletár Kulturális Forradalom"? — kérdezték már tőlem oly sokan. Mi volt? — kérdeztem magam is. Mi hát? — kérdezik nyilván a kínaiak, noha minden ember életén átviharzott ebben a hatalmas országban.

A külföldi — ha vállalkozik a történelmi általánosításra és a tömörítő egyszerűsítésre, ha sokéves perspektívában próbálja felmérni a százmilliók életén végigsöprő politikai viharokat és feltételez bennük valamiféle átfogó koncepciót (és még ezt sem teheti teljes bizonyossággal) — Mao sajátos, permanens forradalmi víziójának realizálására indított három gigantikus rohamot különböztethet meg.

Az első 1958—59-es „nagy ugrás" a termelési viszonyokat voluntarista módon akarta forradalmasítani, a maocetungi „rövidített utat" hirdette a kommunizmus felé. „*Három év kemény munka, ezer év boldogság*", ez volt a jelszó. A három évi hajszolt munka után három évnyi éhezés, nélkülözés következett, s az ország a gazdasági összeomlás szélére került.

A második, az 1966-ban kezdődött „Nagy Proletár Kulturális Forradalom" a politikai struktúrákat, az országot vezető kommunista párt és részben a közigazgatás apparátusát rombolta le, hogy megakadályozza a Mao törekvéseinek meg nem felelő párt- és államgépezet megszilárdulását, ahogyan azt a következőkben látni fogjuk. Ahogy hulláma visszavonult, újra létrejöttek az 1966-ban felszámolt hatalmi apparátusok, részben más néven.

A harmadik roham, amely már 1974 tavaszán, a krónikás hazatérése után bontakozott ki, a „pi Lin pi Kung", a Lin Piao és Konfuciusz bírálatára indított kampány, megpróbálta végig vinni azt, ami az első kettőben nem sikerült, és immár a kínai ember gondolkodásának legősibb rétegét igyekezett át-

alakítani: a konfuciánus filozófia gondolkodási hagyományát. 1975 elejére ez a mozgalom is ellanyhult és új kampánynak adta át a helyét.

A vízió, amelyet a három nagy kampány kergetett, egyszerre utópikus, irreális és félelmetes; sok szár millió egyformán gondolkodó, fizikailag és szellemileg állandóan mozgósított, a vezetés hatalmi álmainak, világméretű ambícióinak mindent alárendelő, szorgalmas és önfeláldozó, fáradhatatlan és lelkes, egyéni vágyakat és terveket — vagy legalábbis a jelszavaktól eltérő vágyakat és ambíciókat — nem kergető ember, akik mindig arra menetelnek, amerre irányítják őket, s boldogok, hogy arra menetelhetnek. Ennek a célnak — bármennyit is citálnak ma Kínában a tudományos szocializmus klasszikusaitól — nincs köze az egyén tehetségét a társadalom javára és hasznára sokoldalúan kibontakoztató, alkotó ember szocialista ideáljához. Ez a vízió s a szolgálatába állított politika — tudjuk — mérhetelen károkat okozott nem csupán a kínai népnek, hanem a szocializmust építő országok közösségének, az egész emberiségnek. S az sem véletlen, hogy amint a maocetungi eszmék érvényesítésére indított rohamok egyre hevesebbek, s egyre nagyobb megrázkódtatásoknak teszik ki a világ legnépesebb országát, úgy fokozódik az e rohamokat indító vezetők szovjetellenessége is.

Mindez közelről, a mindennapok sűrűjében, a manipulált kínai információk tengerében nehezen áttekinthető. S ezért lesznek talán, akik nem hiszik el, hogy maguk a kínaiak sem tudják, mi történt a „Nagy Proletár Kulturális Forradalomban" — vagy ami valószínűbb, ők sem értenek egyet azzal, ami történt. Igen, átélték, saját bőrükön tapasztalták, részt vettek benne, akár akarták, akár nem. És a mai Kína, amelyről írok, már ebben a kohóban nyerte el pillanatnyi alakját. Négy év alatt a hivatalosan engedélyezett beszélgetéseken, vagy a velünk való érintkezésre kijelölt személyekkel társalogva egyetlen egyszer sem fordult elő, hogy valaki nyíltan kétségbe vonta a „kulturális forradalom" szükségességét, időszerűtlenségét vagy hasznosságát (bár egyes „túlzásokat" elismertek). Miért mondom mégis, hogy maguk a kínaiak sem adnának önmaguknak egyértelmű választ?

MÉG KÉRDEZ A NÉP

Nos, maga a kínai sajtó ismerte el, hogy a nép még kérdez. 1971. július elsején volt a Kínai Kommunista Párt megalakításának ötvenedik évfordulója. A vezetésben dúló hatalmi harcok miatt az évfordulót csak néhány bélyeg és egy terjedelmes vezércikk tette emlékezetessé. Ebben az írásban hosszú passzust szenteltek — öt évvel az események kezdete után! — annak magyarázatára, miért is volt szükség a „Nagy Proletár Kulturális Forradalomra".

Mielőtt a Csinghau egyetemre, ennek a tömegmozgalomnak egyik legexponáltabb pontjára látogatnánk, ebből a cikkből szeretnék idézni. Könyvünk nem a „kulturális forradalomról" szól, hiszen amikor Kínába érkeztem, a nagy mozgalom jobbára már csak szavakban élt. Az országot szeretném bemutatni, a népet, az embereket — abból a közelségből (vagy távolságból), abból a nézőpontból, amely a Pekingben dolgozó külföldi tudósítónak megadatott. Mindez azonban elképzelhetetlen a politikai előzmények felvázolása nélkül, mert Kínában mindig, mindenütt „a politikáé a parancsnoki poszt", a „kulturális forradalom" pedig vízválasztó, vagy legalábbis annak minősítteteti minden közügyben, a kínai élet minden szervezett megmozdulásában. És el lehet-e képzelni Kínát szervezés, szervezett akciók, tömegek mozgása nélkül?

De lássuk az idézetet. *Kezdetben sok elvtársunk nagyon keveset értett ebből a forradalomból* — írta a Zsemnin Zsipao és a két másik lap. — *Amikor a tömegek felkeltek és két csoportra oszlottak, sőt még erőszakos harcra is sor került, minden az ég alatt káosznak tűnt. Egyesek szerint, miután Liu Sao-csi* (a „kulturális forradalomban" eltávolított köztársasági elnök) *és maroknyi követője visszaélt a proletárdiktatúra hatalmával, Mao elnök puszta utasítása elegendő lett volna, hogy elbocsássuk őket hivatalukból. Miért volt szükség más módszerre?* (Azaz: miért volt szükség a „kulturális forradalomra"?)

Ez tehát a kérdés, amely 1971 nyarán hangzott el, akkor, amikor még hatalmon volt Lin Piao, Mao Ce-tung „szoros fegyvertársa", a honvédelmi miniszter, a nagy tömegmozgalom

egyik fő mozgatója és legfőbb haszonélvezője (őt jelölték 1969-ben Mao Ce-tung örökösévé). Mennyivel többen állhattak értetlenül a kérdés előtt, amikor Lin alelnök, „az egész ország példaképe Mao elnök műveinek tanulmányozásában és élő alkalmazásában", a katonai vezérkar javával együtt egyik napról a másikra eltűnt a politikai életből, és nem sokkal később azzal vádolták, hogy meg akarta gyilkoltatni (!) Mao elnököt.

ELŐADÁS SOK SZEREPLŐVEL

Csaknem pontosan öt esztendővel a viharok kezdete után, 1971 tavaszán ott ültünk az aulában. Hosszú asztalok mellett vagy harminc pekingi tudósító jegyzetelt, közöttünk, mellettünk, meg körös-körül pedig az egyetem tanárai és diákjai helyezkedtek el, pontosabban azok, akiket erre a fellépésre kiválogattak.

Mert persze: előadás volt ez.

Megvoltak a szereplők, megvolt a forgatókönyv, és ott ült a közönség: a világsajtó. És előadás volt annyiban is, hogy nem mi láttuk először és utoljára: először a Pekingben élő kambodzsai Szihanuk hercegnek mutatták be még 1970 őszén, röviddel azután, hogy Kínában újra megindult az oktatás a külön kis egyetemi város falai mögött, majd 1971 áprilisában az amerikai pingpongozóknak és az őket kísérő újságíróknak játszották le.

A Csinghau egyetemen semmit sem bíztak a véletlenre. Beszélt a volt káder, aki ma újra vezető posztot tölt be, a professzor, aki „burzsoá úton járt", de megjavult, a vörösgárdista, aki „fellázadt, ám aztán frakcióharcot folytatott", beszélt az acélmunkás, aki ma az egyetem tantervét készíti. Mindenki akkor szólalt meg, amikor a szereposztás előírta, s amint befejezte, már a következő vette át a beszélgetés fonalát.

De mégis: ez volt az egyedüli alkalom, hogy Kínában külföldi tudósítók testületének hivatalosan elmondották a „Nagy Proletár Kulturális Forradalom" történetét, illetve annak a

külföld ízléséhez szelídített változatát. Ezen a délelőttön — amelyet az egyetem menzáján közösen elköltött ebéd, körséta és délután még a kérdéseknek és feleleteknek szentelt ülés követett — mondták a legtöbbet Kína belső harcairól, a viharokról és a csalódásokról. A kép természetesen idilli volt ahhoz képest, amit a Csinghau „kulturális forradalmának" történetéről más, korabeli forrásokból tudunk — de számomra nem tűnik idillnek ez sem.

A Csinghau alacsony, tömör fallal körülvett, tágas „város" Peking északnyugati peremén, a Nyári Palota közelében. 1966 tavaszán „lakóinak" száma tizenötezer körül járt: diákok, tanárok, technikai személyzet. Ez Kína legnagyobb és leghíresebb műszaki egyeteme, professzorai közül sokan az Egyesült Államokban végeztek és ott folytattak tudományot kutatást még a háború előtt, diákjainak az állam megadot, minden kényelmet a tanuláshoz: jól felszerelt diákszállásokat, ösztöndíjat, sportpályákat, könyvtárakat.

De adjuk át a szót Lin Pingnek, a Csinghua egyetem alelnökének, aki ezen a napon a házigazda szerepét töltötte be. A továbbiakban szó szerint idézem jegyzeteimet, s ahol szükséges, kommentálom a szereplők szavait. (A Kínáról hírt adó krónikás legnagyobb problémája nem az, hogyan fordítsa anyanyelvére a kínai kifejezéseket, hanem az, hogyan értelmezze őket; azaz, hogyan tolmácsoljon „magyarról érthetőre".)

LIN PING, a káder (ötvenes, jósvádájú, magabiztos, kellemes fellépésű férfi, azzal a felelős magatartással, amely elvárható egy ilyen nagy intézmény egyik legfőbb vezetőjétől egy bonyolult feladat megoldása közben): *A Csinghua egyetem hatvan éve működik, 1911-ben az amerikai imperializmus kulturális agressziójának termékeként jött létre.*

(Itt máris visszavehetem a szót: a Csinghua tehát amerikai alapítvány, ez is magyarázza, hogy hajdani diákjai közül oly sokan folytatták tanulmányaikat az Egyesült Államokban. A mai Kínában nem mondanak köszönetet a nyugati világnak az ilyesfajta adományokért. Az egyetem ugyan tagadhatatlan szerepet játszott az új kínai értelmiség felnevelésében, de

kétségkívül csak azért jöhetett létre, mert a külföldi hatalmak mélyen beépültek a kínai társadalom életébe. A Csinghua megalakításával az amerikaiak természetesen saját behatolásukat is gyorsítani akarták.)

LIU, A RENEGÁT TITKOS ÁRULÓ

— *1949-ben, amikor országunk felszabadult, a Csinghua egyetem is visszatért a néphez* — folytatja Lin ping. — *1966-ig 27 ezer diák végzett falai között, tízszer annyi, mint a megelőző 38 év alatt. Mao elnök forradalmi vonalát azonban az ellenforradalmár, titkos áruló renegát Liu Sao-csi és ügynökei eltorzították, végrehajtását szabotálták.*

(Ez egy olyan fordulat, amelyet még sokszor fogunk hallani: Liu Sao-csi a köztársaság elnöke volt; a „kulturális forradalom" idején minden hibáért őt és követőit tették meg bűnbaknak. Lin Ping jelzői nem egyéniek: évek óta így jellemezte a kínai sajtó Liut és híveit — mintha csak valóban valamiféle földalatti összesküvő csoportról lett volna szó.)

— *Liu Sao-csi beavatkozása nélkül a változások és eredmények még nagyobbak lettek volna. Az egyetem diákjai és tanárai* — mondja Lin Ping — *sokszor harcra keltek Liu vonala ellen. Mit hirdetett Liu? Azt, hogy a felkapaszkodás legyen a diákok fő célja, arra biztatta őket, hogy saját hírnevüket, vagyonukat növeljék, különítsék el magukat a munkásoktól, parasztoktól és katonáktól.*

(Felesleges mondanom, hogy mindez Liu idején nem hangzott el így, még ha akkoriban nem is politizálták annyira át az oktatás minden mozzanatát — de talán valóban hangsúlyozták a tudás értékét, az egyéni ambíció fontosságát, talán valóban kevésbé volt közösségi és egyenlősítő a tendencia, mint a „kulturális forradalom" idején. Ám a kínai politikai élet — s mivel a politika az élet minden területét áthatja: a kínai élet — állandó jellegzetessége, hogy előbb elemzik, értelmezik és minősítik a szembenálló tábor vagy egyén megnyilvánulásait, majd e minősítést az illető deklarált céljának tüntetik fel. Egyszerűen elképzelhetetlen például, hogy a „kulturális forra-

dalom" előtt akadt volna olyan ember, aki kereken arra szólítja fel a diákokat, hogy különítség el magukat a munkásoktól és parasztoktól — de talán voltak olyanok, akik nem helyeselték, hogy a diákokat megfelelő előképzettség nélkül fölvegyék a Csinghuára, vagy azt, hogy túl hosszú ideig végezzenek kétkezi fizikai munkát tanulás helyett. Ennyi viszont elég mind a megvádoltatáshoz, mind a megbélyegzéshez.)

Újra Liné a szó.

— *1958-ban, a „nagy ugrás" idején az egyetemi diákok és tanárok proletár oktatási programot dolgoztak ki, a gyárakba és a falvakba küldték a diákokat, hogy egybeforrjanak a tömegekkel és új könyveket írtak. 1960-ban azonban* (a „nagy ugrás" összeomlása után) *Liu Sao-csi és ügynökei ragadták magukhoz újra a hatalmat egyetemünkön, azt mondották, hogy az 58-as mozgalom nem volt szabályos, hogy az oktatás színvonala csökkent, feloszlatták a Mao Ce-tung műveinek tanulmányozására alakult csoportokat s a régi entellektüeleknek adták át a kormányrudat.*

(A „nagy ugrás" voluntarista gazdaságfejlesztési kísérlete bukásának ismeretében ezek a most borzadva emlegetett vádak valósnak tűnnek: nyilvánvaló, hogy az akkori vezetés a régi szakértőkhöz fordult az oktatás helyrezökkentése érdekében.)

— *A kulturális forradalom idején* — mondja Lin Ping — *az egyetem diákjai és tanárai Mao elnök forradalmi vonalát követve, fellázadtak az egyetem azon vezetői ellen, akik burzsoá úton jártak, és lecsaptak, hogy visszaszerezzék a hatalmat.*

(Azokról, akik „burzsoá úton jártak", persze nem kell azt képzelni, hogy kis gyárakat alapítottak vagy spekulációkba bocsátkoztak; mindenkire ezt a minősítést ragasztották, aki szembeszállt a „kulturális forradalom" ideáljaival és megpróbálta elfojtani az anarchiát. Mivel általában párt- és állami vezetőkről, káderekről, magas rangú funkcionáriusokról volt szó, nem minősíthették őket rövid úton ellenforradalmárnak vagy reakciósnak, még burzsoának sem; de „burzsoá úton" mindenki haladhat, ezzel mindenkit lehetett vádolni, bármilyen volt is forradalmi múltja.)

— *Az osztályellenség a „munkacsoportok" kiküldésével vála-*

szolt a mi lázadásunkra — folytatja az alelnök —, *s ötven napon át valóságos fehér terror következett. Nyolcszáz diákot és tanárt tartottak fogva a Vang Kung-mej vezetésével kiküldött munkacsoport tagjai, de a forradalmi tömegek a legnehezebb körülmények között is kitartottak. Mao elnök pedig a következő üzenetet intézte hozzánk: „Fellázadtatok a reakciósok ellen. Ez helyes, én teljes mértékben támogatlak benneteket!" Ez erőt adott a harchoz.*

(Vang Kung-mej nem más, mint Liu Sao-csi felesége — így érthető, hogy a Csinghua egyetemen nem babra ment a játék. De mi is történt tulajdonképpen? Amikor 1966 tavaszán kibontakozott a régi pártvezetők elleni támadás — méghozzá elsősorban az egyetemeken, iskolákban —, a párt irányítószerveiben még Liu Sao-csi hívei voltak többségben. A Mao által támogatott „kulturális forradalommal" nyíltan nem szállhattak szembe. Más utat választottak: a különböző intézményekbe munkacsoportokat, azaz meghatalmazottakat küldtek ki, hogy azok vezessék és irányítsák a „kulturális forradalmat". Ezek a csoportok rendkívül erélyesen léptek fel — de nem a lázadók" eredeti célpontja, a korábbi vezetők, hanem a bűnbakul kiszemelt középkáderek ellen [ha kampány van, áldozatnak is kell lennie], és ezzel együtt a vörösgárdista vezetőket is „ultrabalosoknak" bélyegezték, háziőrizetbe helyezték, és a tettlegességtől sem riadtak vissza. Mondanom sem kell, hogy a másik tábor is erélyesebb eszközökhöz folyamodott, elvégre Mao tanítása szerint a forradalom „nem díszvacsora és nem csipkehímzés" — márpedig a mozgalmat „forradalomnak" nevezték. Amikor Mao hívei a vörösgárdisták tömegnyomását és a hadsereg súlyát kihasználva 1966 nyarán többségbe kerültek a központi bizottságban, a „munkacsoportokat" visszahívták, és ez a kísérlet az ár feltartóztatására kudarcot vallott.)

HOGYAN SZÜLETETT A „HUNGVEJPING" SZÓ

CSOU KUNG-JEN, a vörösgárdista (szerény, húszas éveinek elején járó fiatalember — 1966-ban még középiskolás volt. Kabátujján vörös karszalag): *Mao elnök a Csinghua egyetemhez csatolt középiskola diákjaihoz intézte üzenetét, amikor létrehoztuk az új, forradalmi tömegszervezetet. Mi, diákok ekkor úgy éreztük, fel kell lázadnunk a burzsoá vonal ellen, és a régi szervezetek keretei között erre nincs lehetőségünk. Ezért hoztuk létre új csoportunkat. Nagy vita alakult ki, hogyan is nevezzük el. Volt, aki szerint a „vörös tengerész" név lett volna a megfelelő, mások szerint a „Mao elnököt teljes szívvel támogató fiatalok szervezete" fejezi ki leginkább a célt. Végül a „vörösgárdista" elnevezés mellett döntöttünk. Ez a név három kínai írásjelből áll. „Hung" azt jelenti: vörös, s ez kifejezi, hogy a fiatalok vörös szíve Mao elnökért dobog. „Vej" annyi, mint: védeni, érzékeltetve, hogy megvédjük Mao elnök forradalmi vonalát. A „ping" jelentése: katona, mert ha felnövünk, a forradalom katonái leszünk. „Hungvejping" — ez lett a szó, amelyet megismert a világ.*

(Itt persze csak az a kérdés: mitől érezték úgy a diákok, hogy „fel kell lázadniok", és ki sugalmazta az elnevezést? De 1966 tavaszán már többé-kevésbé nyíltan folyt a küzdelem a kínai vezetésen belül, a „Mao elnök vonalát" hirdető sajtó állandóan támadta a konkrétan meg nem nevezett „fekete bandát", s mint látjuk, maga Mao üdvözölte a „lázadó" megmozdulásokat. A név pedig egyike volt az akkoriban kiagyalt számos elnevezésnek: a „kulturális forradalom" vezetői választották ki.)

LIN PING, a káder: *Hogyan került sor arra, hogy maga Mao elnök üzenjen a Csinghua egyetem középiskolásainak? Nos, amikor a diákok megalakították az új szervezetet, elhatározták, hogy nagybetűs plakátot, tacepaót írnak.*

(Ez volt a „kulturális forradalom" tipikus kifejezési formája: nyilvános helyekre kiragasztott, színes papírra írt, nagybetűs plakát, amelyen a különböző szervezetek, sőt egyének közölték mondanivalójukat, bírálták a különböző rangú és

beosztású vezetőket. Az első ilyen plakátot a Csinghuával szomszédos Pekingi Egyetem egyik filozófiai adjunktusnője írta hat társával együtt, támadva az egyetem rektorát és más vezetőit. Június elsején az egész kínai sajtó ezt a plakátot ismertette, Mao Ce-tung pedig „az első marxista—leninista tacepaónak" nevezte. A tacepaó-írást tehát a legfelső helyről ösztönözték — évekig ingyen adták hozzá a papírt és a fekete tustintát.)

CSOU, a vörösgárdista: *Nagybetűs plakátunk így hangzott: „Éljen a forradalmi lázadás szelleme!" Elküldtük a központi bizottság mellett működő „kulturális forradalmi csoportnak", az pedig továbbította Mao elnöknek, aki a már említett üzenettel válaszolt. Amikor megkaptuk a választ, magunkon kívül voltunk a boldogságtól, sírtunk örömünkben. 1966 augusztusában aztán a Tienanmen emelvényén Mao elnök fogadta a vörösgárdisták millióit, és maga is feltette a vörös karszalagot. Mi ekkor elhatároztuk, hogy egész életünkben őt fogjuk szolgálni, tűzön-vízen át megvédjük Mao elnököt.*

(A kínai gondolkodás különösen fogékony a jelképekre: a vörösgárdista karszalagot viselő Mao a Mennyei Béke Kapujának emelvényén a zöld utat jelentette a tömegek „lázadása", a párt- és állami vezetők elleni támadás, a „tömegharc" számára.)

— *Fellázadtunk, kimentünk a tömegek közé, összeforrtunk a munkásokkal, parasztokkal és katonákkal. A harc során ráébredtünk a hatalom visszaszerzésének fontosságára és 1966 végén meg is valósítottuk ezt a célt.*

(Visszaszerzés? Miféle hatalmat, kitől? A Csinghuához csatolt középiskola diákjainak korábban legfeljebb diákönkormányzatuk lehetett. Persze a „kulturális forradalom" jelszava arra hívott fel, hogy a hatalmat „vissza kell szerezni" azoktól, akik — „maroknyian" — burzsoá úton járnak a párton belül, és így birtokolják pozícióikat. Vagyis Csuo szavai csak annyit jelentettek, hogy nem lehetett folytatni a „lázadást", amíg az egyetem régi vezetősége a helyén volt. A Csinghua falai mögött folyó hatalmi harcnak egyébként számos drámai fordulata volt 1966 őszén. A kínai legfelső vezetés különböző csoportjai mozgatták továbbra is a szála-

kat — de végül is a „lázadók" kerekedtek felül, és a régi egyetemi funkcionáriusoknak menniük kellett. Mi történt ezután?)

LIU KUNG-HUA, a vörösgárdista (copfos, határozott hangú, élénk lány, huszonkét-huszonhárom éves lehet:) *A hatalom visszaszerzésével a helyzet megváltozott, de új problémák adódtak. Nem alkalmaztuk elég következetesen a marxizmus—leninizmust és Mao Ce-tung eszméit, másrészt a burzsoázia sem adta fel pozícióit, elvegyült a forradalmárok között és zavart keltett, a csoportérdekeket igyekezett felkorbácsolni. Viták folytak az egyetem régi vezetőinek megítéléséről. Volt például, aki Lin Pinget jó, Mao elnök forradalmi vonalához hű kádernek tartotta és védelmezte, mások őt tartották az első számú ellenségnek és harcoltak, hogy leverjék.*

(„kulturális forradalom" kifejezéseiből nem hiányzik a képzelőerő: az „ellenséget" sorra „kicibálták", „leverték", „leharcolták", „felszámolták", „döntő győzelmet arattak felette".)

CSINGKANGSANI VEZÉRKAR ÉS AZ ÖT-TIZENHATOS PARANCSNOKSÁG

CSOU, a vörösgárdista: *Az osztályellenség uszításának hatására a vörösgárdisták sorai megoszlottak. Két szervezet alakult: a Csingkangsani Vezérkar és az Öt-tizenhatos Parancsnokság.*

(A csingkangsani hegyek között kezdődött 1927-ben a kínai kommunisták gerillaháborúja, 5—16 pedig annak az 1966. május 16-i központi bizottsági körlevélnek a dátuma, amely a „kulturális forradalmat" kirobbantotta. A két romantikus nevű központ azonban nem egyszerűen az egyetemi ifjúság ügye. Az 5—16-os mögött a „kulturális forradalom" szélsőségesen radikális csoportja áll, amely valóságos összeesküvéssel tört a teljes hatalom megszerzésére, még Maóval is szembeszállt. Többek között az 5—16-os nevéhez fűződött 1967 nyarán az angol ügyvivő hivatalának felgyújtása Pekingben. A Csingkangsani Vezérkar szintén szélsőséges csoportosulás volt; az a filozófiatanárnő vezette, aki az „első marxista—

leninista tacepaót" írta — s akit később az erőszakos cselekményekben való részvétele miatt elítéltek.)

LIU, a vörösgárdista: *Csou az 5—16-oshoz tartozott, én a Csingkangsani Vezérkarhoz, és hevesen harcoltunk egymás ellen.*

CSOU, a vörösgárdista: *Teljesen elvesztettük a fejünket, mindenki igen baloldalinak és forradalminak tartotta magát. Mi úgy véltük, hogy a mi szervezetünknek országos híre van, viszont a Csingkangsani Vezérkar jobboldali elhajló.*

LIU, a vörösgárdista: *Koumintangista, reakciós, ellenforradalmár ügynököknek minősítettük egymást. És miközben mi a kölcsönös ócsárlással voltunk elfoglalva, az igazi ellenforradalmárok azt hirdették, hogy ellentéteink kibékíthetetlenek, csak a fegyveres harc dönthet.*

CSOU, a vörösgárdista: *Lándzsákat készítettünk és harcoltunk. Ez az épület, ahol most vagyunk, a csingkangsaniak kezében volt, a szembenlevőben helyezkedett el a mi főhadiszállásunk. 1968 tavaszán rövid időn belül kivertük mindkét épület összes ablakait, a tetőcserepeket használtuk fel az ellenség bombázására. A lándzsák után kardokat gyártottunk, aztán — mivel itt az egyetemen egész gyárak álltak rendelkezésünkre — pisztolyokat és puskákat fabrikáltunk, a traktorokat tankokká, a teherautókat pedig páncélkocsikká alakítottuk át. Ma persze mindez nevetségesnek hat, de akkor nagyon komolyan vettük.*

(Persze ma sem hat nevetségesen, ha meggondoljuk, hogy a harcoknak áldozatai is voltak. Az újságírók kérdésére az a válasz, hogy a küzdelem négy halottat és sok sebesültet követelt, ez azonban nyilvánvalóan erősen kozmetikázott adat. A régi Nemzetközi Klubbal szemben áll a pekingi pártbizottság, illetve később forradalmi bizottság korszerű, többemeletes épülete. (A „kulturális forradalom" során csaknem minden addigi szerv, intézmény vezetőségét leváltották, elkergették és helyükbe „forradalmi bizottságot" alakítottak. A továbbiakban a „forradalmi bizottság" az adott szerv, intézmény vezetőségét jelenti: a „pekingi forradalmi bizottság" például a városi tanácsnak felel meg.)

A szemtanúk beszámolója szerint azokban a tavaszi, majd

nyári napokban az egymással fegyveres harcban álló különböző frakciók mind a forradalmi bizottság épülete előtt ravatalozták fel halottaikat — itt fegyverszünet volt érvényben. Teherautószámra hozták a hőség miatt nagy jégtáblákra helyezett áldozatokat, s a forradalmi bizottság elől indultak a gyászmenetek, dobszóval, fekete és vörös lobogókkal. Ezeknek a szívszorító, értelmetlen jeleneteknek akkoriban az egész külföldi kolónia tanúja volt.)

LIU, a vörösgárdista: *A harcban persze csak egy kisebbség vett részt, talán 2—300 ember a tízezerből. A széles tömegek Mao elnök utasítását követték, és nem mentek túl a küzdelem békés módszerein; az erőszak hívei elszakadtak a tömegektől. A tömegek elutasították az erőszakos módszereket.* (A tömegek, a forradalmi tömegek mindig hivatkozási alapul szolgálnak — a kifejezés előnye, hogy senki sem tudja pontosan meghatározni, kikről van szó.) *Kitűnt, mi értelmiségiek önmagunkban nem tudjuk megoldani ezeket a problémákat.*

LIN PING, a káder (újra átveszi a szót): *1968. július 27-én bevonult egyetemünkre a Mao elnök gondolatainak terjesztésére alakult munkás-katona propagandaosztag, és ez döntő fordulatot hozott.*

LIU MENG-JI, a munkás-katona propagandaosztag tagja (markáns munkásarc, határozott beszéd. Negyven körüli férfi, a tolmácsok nem mindig értik pontosan, mit mond. Ő a munkás-katona propagandaosztag egyik vezetője, jelenleg az új tanterv kidolgozására alakult bizottságot irányítja — eredeti foglalkozására nézve vasmunkás): *A munkás-katona propagandaosztag tagjainál nem volt fegyver, Mao elnök eszméi a mi fegyverünk. Összehívtuk az egymás ellen harcoló vörösgárdista szervezetek képviselőit, megmagyaráztuk nekik, hogy az osztályellenség ellen kell harcolni, nem szabad testvérháborút vívni. Kezdetben ellenségesen fogadtak bennünket, nem akarták elfogadni, hogy a munkások vezethetik őket, az értelmiségieket, a vörösgárdista lázadókat; bunkóknak neveztek bennünket, azt akarták, hogy hagyjuk el az egyetemet. Ekkor azonban Mao elnök elküldte nekünk azt a tál mangót, amelyet a pakisztáni külügyminisztertől kapott ajándékba, és ez újból erőt adott nekünk, hogy folytassuk a küzdelmet.*

(A munkás-katona propagandaosztag elnevezés alapján az ember egy kis csoportra gondol — valójában azonban óriási tömegekről volt szó. A délelőtti előadást követő ebéden egy asztalnál ültünk Liu Meng-jivel, így megkérdezhettem, voltaképpen hányan is voltak a csoportban.)

— *Harmincezren* — hangzott a meglepő válasz.

EGY TÁL MANGÓ

Vagyis minden diákra két-három munkás vagy katona jutott — ha nem is viseltek fegyvert, puszta tömegük elegendő volt arra, hogy véget vessen a küzdelemnek. De ez sem ment vérontás nélkül: mint Csou En-laj a mi látogatásunk után néhány hónappal külföldi látogatóknak elmondotta, a Csinghua egyetemre bevonult propagandaosztagnak öt halottja és többszáz sebesültje volt. A mangó azonban tényleg eldöntött mindent.

Ez az epizód is egyike azoknak, amelyek az idegen számára nehezen érthetők. Kínában mindennek, amit a vezetők tesznek, jelképes mondanivalója is van. Mao nem egyszerűen nyilatkozatot adott a propagandaosztag támogatására, hanem ajándékot küldött nekik, s ezt a kínai sajtó hatalmas szenzációként reklámozta. Az üzenet világos volt: az elnök már nem a vörösgárdistákat támogatja, hanem a megfékezésükre, ráncbaszedésükre küldött erőket. Az egyetem persze azonnal vitafórummá alakult át: mit csináljanak az ízletes mangóval? Végül győzött az a javaslat, hogy a gyümölcsöt spirituszba kell rakni és meg kell őrizni a későbbi nemzedékek számára — így talán még ma is megtekinthető a Csinghuán.

A munkás-paraszt propagandaosztagból látogatásunk idején már csak mintegy kétszázan maradtak az egyetemen.

Míg a mogyorós húst szedegettük a pálcikákkal, megkérdeztem Liu Meng-jit:

— Hogyan került annak idején ebbe a csoportba?

— *A forradalmi bizottság mozgósított bennünket az üzemben. Másnap megindultunk az egyetemre, hogy érvényesítsük Mao elnök vonalát.*

— És akkor mit gondolt, mennyi időre marad itt?

A vasmunkás mosolygott:

— *Úgy két-három napra számítottam.*

Így terelte, egyik napról a másikra, a nagy vihar emberek százezreinek sorsát merőben új mederbe. Liu, a vasmunkás, most egyetemi tantervet szerkeszt, és a legkisebb kétsége sincs afelől, hogy a feladatot el tudja végezni.

CSOU, a vörösgárdista: *Noha formálisan egyesültünk, igazából nem akartunk volt ellenfeleinkkel együttműködni. A munkások közvetítésével tárgyaltunk egymással, egyezményeket írtunk alá, de amint kiléptünk a konferencia-teremből, elölről kezdtük az áskálódást. A nagy összebékülések csak afféle színpadi produkciók voltak. A propangadaosztag tagjai azonban türelmesen megmagyarázták: a frakciózással tulajdonképpen csak saját önző érdekeinket védjük, nem pedig a forradalomét. Az ő irányításukkal sorra lelepleztük a saját frakciónkban megbúvó rossz elemeket* (ez a végül ellenségnek minősített vezetők neve), *és húsz napon belül létrejött a nagy forradalmi szövetség.*

LIU, a vörösgárdista: *A nagy forradalmi szövetség létrehozásában három elvet tartottunk szem előtt: támogatni kell a Mao elnök forradalmi vonalával összhangban álló erőket, bírálni kell azokat, akik hibákat követtek el és fel kell számolni a rossz elemeket.* (Azt persze, hogy mi áll összhangban Mao elnök eszméivel, ki követett el hibát és ki az ellenség, a propagandacsoport határozta meg.) *Ami a káderekre illeti, mindegyik csoport azokat védte, akik egyetértettek vele és azokat támadta, akik nem. Mi viszont Mao elnök tanítását követve, úgy gondoltuk, hogy a káderek többsége jó. Arra törekedtünk, hogy megszabadítsuk őket a revizionizmus befolyásától, rávezessük őket arra, hogy belássák hibáikat, önkritikát gyakoroljanak és megszabaduljanak a revizionizmus mocsarából. Az egyetem 156 különböző szintű vezetőjének többségét ma már felszabadítottuk.*

(A „felszabadítás" szó ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy a szóban forgó vezetőt többé nem bírálják, dossziéját lezárják, és újra vezető tisztséget tölthet be.)

HOSSZÚ SIPKÁBAN

LIN PING, a káder: *A kulturális forradalom óriási lecke volt. Korábban nagyon elégedett voltam a munkámmal, ám mindjárt az első napokban engem bíráltak a tacepaókon, engem, az egyetem párttitkárát. Reggeltől estig mást sem csináltam, mint a kritikát hallgattam, s a tömegek hosszú sipkát tettek a fejemre, úgy vittek körül az egyetemen.*

(A hosszú sipka a „kulturális forradalom" sajátos megalázási eszköze volt: azokat, akiket bűnösnek minősítettek, ilyen sipkában vezették a tömegek elé. A régi Kínában a bűnözőkre húzták ezt a fejfedőt. A megbélyegzettek nyakába táblát akasztottak, amely bűneiket sorolta fel. Sokan öngyilkosok lettek a meghurcoltatás után, Lin Pinget azonban — mostani beszámolója szerint — éppen ez döbbentette rá „hibáira".)

— Ráébredtem, hogy elszakadtam a tömegektől, hiszen különben nem bírálnának. Így, miután nappal végighallgattam a bírálatokat, éjszaka önbírálati tacepaókat, plakátokat írtam, és ragaszkodtam ahhoz, hogy minden bírálati gyűlésen ott legyek. Újra és újra átgondoltam Mao elnök tanítását. Amikor kikiáltották a Kínai Népköztársaságot, Mao Ce-tung azt mondotta, hogy sokan, akik hősiesen helytálltak az ellenség acélgolyóival szemben, el fognak bukni a burzsoázia cukrozott lövedékeitől, azaz korrumpálni fogja őket az ellenség gondolkodása, ideológiai támadása. Mi volt az én hibám? 1956-ban kerültem ide az egyetemre, korábban falun dolgoztam. Az egyetemről csak annyit tudtam, amennyit Jenanban, a japánok elleni háború idején, a japán-ellenes egyetemen elsajátíthattam.

(Ez a Lin Piao vezetése alatt álló intézmény rövid tanfolyamokon a forradalom kádereit képezte ki. A tananyagban katonai és ideológiai képzés szerepelt, s a hallgatók maguk ásták lakóbarlangjaikat a jenani hegyoldalakba.)

Az egyetemen akkoriban Liu Sao-csi ügynökei voltak a hangadók, és ők elvetették a jenani módszereket, úgy tüntették fel, hogy mivel a Csinghau békeidőben működő rendes műszaki egyetem, másféle oktatásra van szükség. A jobboldali burzsoá elemek úgy állították be, hogy aki nem érti a tudományos

témákat, az csak falusi paraszt, és nem való vezetésre. A burzsoá úton járó vezetők hatására én is letértem a jenani útról, és hibáimra csak a forradalmi tömegek bírálata nyomán ébredtem rá.

(Lin monológja alapján persze kétféle értelmezés is lehetséges. Az első: a párttitkár ráébredt, hogy jenani tapasztalatai valóban nem alkalmazhatók a Csinghua körülményeire, és ezért elsősorban az egyetemet irányító szakemberek nézeteihez csatlakozott, majd a „kulturális forradalom" hatására ezt valóban tévesnek minősítette, és revideálta álláspontját. Azaz, mindkét esetben őszintén gondolta, amit tett. A másik- vagy korábban alkalmazkodott puszta opportunizmusból az egyetem korábbi vezetéséhez, vagy később a „kulturális forradalom" elveihez, tehát egyik vagy másik — vagy mindkét — változása egyszerűen alkalmazkodás volt a körülményekhez. De a merev szembeállítás talán túlzás. Lehet, hogy az alkalmazkodás és a ráébredés egyaránt a tömegnyomás és az önszuggesztió kombinációjának hatására történt — hiszen éppen ez különbözteti meg másoktól a kínai tömegmanipulációs módszereket: nem egyszerűen adminisztratív eszközöket alkalmaznak, hanem mindig társadalmi atmoszférát kreálnak, a pszichológiai nyomás legkülönbözőbb variációihoz folyamodnak, hogy átalakítsák az emberek gondolkodását. Képzeljük el Lint, akire heteken át reggeltől estig zuhogtak a vádak, s esténként önbírálati plakátokat fogalmaz. A végén önmagát is meggyőzhette, hogy bírálóinak igaza van, bár meglehet, egy másfajta, nem ennyire egyoldalú társadalmi légkörben sohasem fogadta volna el a kritikát — hiszen valóban más egy négyéves műszaki egyetem békeidőben, mint egy háborús káderiskola.

Lin bőrébe nehéz belebújni — de vajon mi történt volna velünk, ha az Ég Templomában tett kirándulás után egy hónapon át ismétlődött volna a „forradalmi tömegbírálat"? Ki tudja, nem győztük volna-e meg önmagunkat is, hogy valóban rossz szándéktól vezetve settenkedtünk be a tiltott területre. Ezenkívül Linnek tudnia kellett azt is, hogy ha őszintén megbánja bűneit — vagy ezt a benyomást kelti, ami végül is egyre megy —, akkor esélye lehet arra, hogy vezető pozícióját megőrizze, vagy új irányító beosztást kapjon. Mindez

nyilvánvalóan szétválaszthatatlanul összefonódik a szüntelen bírálatnak, formázásnak, kiigazításnak alávetett kínai funkcionáriusok tudatában. Miután Lin elbeszélése szerint ráébredt hibáira, a „tömegek" újra beválasztották a vezetőcsoportba, amint láttuk, a különböző frakciók továbbra is vitatkoztak személyéről.)

A KÉP NÉZŐJE ÉS A KÉP TÁRGYA

SZŰ KUA-HO, az egyetemi tanár (őszülő hajú, tekintélyes külsejű, nagytudású entellektüel — a „kulturális forradalom" során új útra tért értelmiségi példája): *Az Egyesült Államokban tanultam és végeztem kutatómunkát. Amikor a felszabadulás után visszatértem hazámba, még sok feudális és burzsoá eszmét őriztem meg. A „kulturális forradalomig" nem ismertem fel hibáimat, még a nagybetűs plakátok sem hatottak rám, de aztán a munkás-katona propagandaosztag segítségével sikerült megszabadulnom a burzsoá ballaszttól. Fizikai munkára jelentkeztem az egyetem Csianghszi tartományban levő kísérleti telepén. Először életemben ültettem riszt. Munka után fájt a hátam, alig tudtam talpra állni. Emlékszem, régen nagyra értékeltem egy kínai festményt, amely esőben dolgozó parasztokat ábrázolt, amint bambuszköpenyekben hajladoztak. Most nézőből a kép tárgya lettem, az ember, aki rizst ültet. Felismertem, hogy a fizikai munka nem könnyű, a parasztok iránt táplált érzéseim változni kezdtek. A parasztok látták, hogy elfáradok a munkában, ezért segítettek. Ez nagyon meghatott. A múltban nem törődtem a nép szenvedéseivel, ők viszont törődtek velem. Ráébredtem, hogy át kell alakítanom világnézetemet, a dolgozókat kell szolgálnom. Ezért a mezőgazdasági telepen aktívan részt vettem a fizikai munkában, tanulmányoztam a marxi—leninimaocetungi eszmét, és felvételemet kértem az ifjúsági (!) rohambrigádba. Régen az emberek „halott öreg embernek" neveztek, ezután viszont a „szorgalmas öreg ember"-nek szólítanak.* (A két szó kiejtése hasonló.) *A fizikai munkában megfiatalodtam, és most már tudom, ez az egyedüli út a dolgozó tömegekkel való integrálódásra. Amikor több mint egy év*

után visszatértem az egyetemre, régi posztomra, a könyvtár élére, a következő verset írtam:

Ötvenhét éve hajszoltam hírnevet, érdeket
Burzsoá eszmék sora csak mérgezett
Külön szigetemről ma visszatérek
Fogadom, forradalom, érted élek.

(A könyvtáros nyugodt, sima hangon beszél, mint aki valamilyen tudományos témáról tart előadást, a verset gondosan tagolja, hogy a tolmácsoknak legyen idejük lefordítani, még közbe is szól, amikor nincs megelégedve az angol fogalmazással. Persze nincs módunk megkérdezni: miért kell egy nagy egyetem könyvtárosának több mint ezer kilométerre, egy eldugott mezőgazdasági telepre utaznia, rizst ültetni, ha be akarja bizonyítani hűségét a néphez. Mi haszna volt a parasztoknak abból, hogy egy mezőgazdasági munkában gyakorlatlan könyvtáros palántázott, s mi előnye van a könyvtárnak abból, hogy vezetője immár meg tudja művelni a rizsföldeket? Nem használt volna többet a nép ügyének, ha ezalatt a könyvtárban a fejek megteltek volna tudással?)

CSIEN VEJ-CSANG, az egyetemi tanár (ismét tudós, a kaliforniai Massachusetts Institute of Technology egykori munkatársa, az egyetem fizikai tanszékének hajdani irányítója, a tudományos akadémia tagja: szemüveges, alacsony, ritkuló hajú, kerekarcú, barátságos mosolyú férfi): *Én olyan tanár voltam, aki 30 éves korára híres, 40 éves korára szakértő, 50 éves korára világhírű akar lenni. Így elszakadtam a tömegektől. Több mint húsz éven át ezért semmit sem értem el tudományos munkámban* (akkor miért világhírű — kérdeztem magamban), *de amióta felülvizsgáltam magatartásomat a „kulturális forradalomban", már nyolc fontos felfedezést tettem.*

LIN PING, a káder (közbevetőleg): *A nagy proletár kulturális forradalomban, a tömegek bírálták a burzsoá reakciós akadémiai hatóságokat, de nem azért, hogy nekik személyesen ártsanak, hanem azért, hogy helytelen gondolkodásukon változtassanak. A bírálat mellett biztosították megélhetésüket, az*

öregek nyugdíjba mehettek, a fiatalabbak tanulmányozzák a marxista műveket, Mao elnök munkáit és a régi tárgyakat is oktathatják.

(Egy időben azonban erőteljesen csökkentették a professzorok fizetését is — bár nem sokáig.)

A „NAGY JOBBOLDALI" TÖRTÉNETE

VEJ, a tanár: *Ami engem illet, én voltam a burzsoá akadémiai tekintély mintaképe. Biztos voltam benne, hogy szakmámhoz nálam jobban senki sem ért, s hogy a fizika az fizika, s a világon mindenütt egyforma. Eszem ágában sem volt átalakulni.*

(Vej valóban bátran viselkedett: 1957-ben, a „virágozzék száz virág" jelszóval meghirdetett bírálati mozgalom idején több társával együtt kritizálta a tudományos élet akkori szervezetét, és ezért később „jobboldalinak" minősítették, ám 1960-ban megszüntették e minősítését.)

— A különböző vörösgárdista frakciók sok mindenben vitatkoztak, de abban egyetértettek, hogy én „nagy jobboldali" vagyok. A munkás-katona propagandaosztag tagjai azonban velem kapcsolatban sem adták fel a reményt, kitartó, eltökélt meggyőző munkát folytattak, és hatásuk életemben először éreztem úgy, hogy magatartásom nem megfelelő, önkritikára van szükség. Kértem, hogy fizikai munkát végezhessek, és egy gyárba kerültem. Itt hamar megérthettem: míg én a burzsoázia vonalát szolgáltam, a munkások a forradalomért dolgoznak. Szakmai téren sem voltam már olyan arrogáns. Az egyetemen órákon át tudtam beszélni a fémek összetételéről, de a gyárban nem tudtam műszerek nélkül felismerni a különböző fajtákat, míg a munkások a gyakorlat alapján megvizsgálták, amit én kerestem. Elvesztettem az arcomat, azaz odalett a tekintélyem. A munkások azonban megvigasztaltak: ne legyen szomorú, mondották, a múltban éppen az volt a baj, hogy nem ismerte fel hibáját, most viszont felismerte és ki akarja javítani, és ez a fő. Így saját tapasztalatom alapján vezettek rá, mennyire fontos átalakítani magatartásomat.

(Vej professzor története tehát szintén tanulságos — bár

attól, hogy szabad szemmel nem ismert fel egy fémfajtát, amit korábban mindig műszerekkel határozott meg, még nem kellett volna összeomolnia. Vej azonban, mint minden „átnevelt" professzortársa, nyílván minden alkalmat megragadott a penitenciára.)

Egyébként még a legtökéletesebb rendezésbe is csúsznak be hibák. A munkás-katona propagandaosztag és a világhírű professzor viszonyát a közös ebédnél egy apró epizód helyezte különös megvilágításba. Norman Webster kanadai kollégám már előzőleg, az amerikai és kanadai asztalitenisz-csoport látogatása alkalmából járt az egyetemen, és megismerkedett Vej professzorral, aki kitűnően beszél angolul. Amikor a tudós leült az egyik kerek asztal mellé, gyorsan a mellette levő székre huppant. Én a professzor másik oldalán foglaltam helyet. Velünk szemben Liu Meng-ji, a munkás-katona propagandaosztag reprezentánsa ült. Egy ideig figyelte a professzor, Webster és közöttem angolul folyó, számára érthetetlen beszélgetést, majd kínaiul odaszólt az idős tanárnak. A professzor arcán a bosszúság szinte ugyanabban a pillanatban el is fojtott árnyéka futott át, majd felállt, levette kitűnő szövetből készült Mao-zubbonyát a szék karfájáról, és megkocogtatta a másik asztalnál, pontosan mögöttünk ülő fiatal egyetemista vállát. Az felnézett, szintén nem értette, miről van szó, de mikor Liu neki is odaszólt, bólintott, átadta helyét a fizikusnak, ő pedig átült hozzánk. Mondanom sem kell, hogy egy szót sem tudott angolul. Liu egyszerűen utasította a nála jóval idősebb professzort, hogy üljön át a másik asztalhoz, és Vej nem tehetett mást: engedelmeskedett. Vajon mit érezhetett a professzor, amikor nyílvánosan, idegenek előtt megalázták?

Egyébként Csien Vej-csang azóta tudósküldöttségek tagjaként újra bejárta a fél világot — az „átnevelt" értelmiségiek útja felfelé ívelt —, de ennek az ilyesfajta nyílvános önvád és alkalmazkodás volt az ára. Liu Meng-ji magatartása viszont némi fogalmat adhat arról, milyen lehetett a munkás-katona propagandaosztag „szívós, türelmes meggyőző munkája".

A „jegyzőkönyv" ismertetését itt be is fejezhetem; hogy milyen az új, a „kulturális forradalomban" formált Csinghua, az

már más lapra, könyvünk más fejezeteire tartozik. Igaz, a „nagy forradalmi szövetség" megalakításától az oktatás újrakezdéséig még két esztendő telt el, de ez már nem a „forradalom", hanem a rendezés időszaka.

De mielőtt búcsúznánk, próbáljuk megvonni a mérleget. Hallottuk a szereplőket, akik, ha szépítve is, de viszonylag őszintén számoltak be a „kulturális forradalom" történetéről, és ideális képet festettek arról, hogyan hatott mindez tudatukra, gondolkodásukra, szemléletükre — hiszen a deklarált cél elsősorban az emberek gondolkodásának átalakítása volt.

MEG NEM NYUGTATÓ FELELET

És nézzük meg, mit felelt 1971 nyarán a kínai vezetés a már idézett cikkben a kérdezőknek: miért nem lehetett egyszerűen elbocsátani hivatalukból azokat, akik „szembeszálltak Mao elnök vonalával".

A gyakorlat azt mutatja, hogy a hivatalból való elbocsátás, bár sokszor alkalmazták, nem tudja megoldani a problémákat. Ez a forradalom nem néhány ember elbocsátását követeli meg csupán, hanem nagy forradalom a felépítmény terén. Liu Sao-csinek nemcsak revizionista politikai vonala volt, hanem e politika szolgálatában álló szervezeti vonala is. A vezetés számos helyen nem volt a marxisták és a munkás-paraszt tömegek kezében. (Ez, mint tudjuk, azt jelenti, hogy nem volt Mao híveinek kezében.)

Ezért — fejtegeti az írás — csak úgy lehetett eltávolítani Liu klikkjét, csak úgy lehetett „százmilliókat megedzeni az osztályharcban", csak úgy lehetett „a maroknyi kapitalista úton járó személytől visszahódítani a bitorolt hatalmat", hogy alulról mozgósították a tömegeket a hibák nyílt leleplezésére. Káosz pedig csak azért alakult ki, mert az ellenforradalmárok és a kapitalista úton járó személyek „mindenféle zászló alatt" szabotázst űztek. A „Mao elnök mondásaival felfegyverzett tömegeket" azonban nem lehetett hosszú időn át megtéveszteni, és a viharos években olyan dolgokat tanulhattak meg, amelyeket „normális időkben" aligha sajátíthattak volna

el. Így végeredményben az ellenség zavarodott össze, „de a tömegek megedződtek".

Ez tehát a hivatalos, országos mérleg.

De vajon mi a mérleg a Csinghuán?

Az oktatást 1966-ban szüntették meg, s csak 1970-ben kezdték újra, akkor is csak az első évfolyamon. Azok, akik a „kulturális forradalom" kitörésének idején jártak egyetemre, lényegében nem fejezhették be tanulmányaikat, csak egy töredékük maradhatott az alma mater falai között 1970-ben is. A diplomát megkapták, de a kiesett tudást nem pótolhatták — Kínában, ahol éppen a kiművelt emberfő hiányzik a leginkább, s ahol éppen az oktatási rendszer megerősítésére kellett volna a legnagyobb beruházásokat eszközölni. A vörösgárdisták egy-két évig az országos figyelem középpontjában álltak, a nemzet vezetőinek, forradalmároknak tekinthették magukat, az ifjúság lázadása a legmagasabb fórum támogatását élvezte — aztán a munkások és a katonaság ellenőrzése alá helyezték őket, szervezeteiket fokozatosan felszámolták, többségüket falura küldték, hogy a („kulturális forradalom" viharain kívül maradt) parasztok „neveljék át" őket. Hány füstbe ment illúzió, hány félbeszakadt karrier, mennyi csalódás — és hány halott, sebesült, mennyi értelmetlen áldozat.

Hogy az emberek gondolkodása mennyire változott meg a valóságban, azt nehéz lemérni. A látogatóknak mindenki pontosan azt mondotta, amit a hivatalos szemlélet szerint mondania kellett. Nyilván annak könnyebb, aki őszintén mondja — annak nem kell kritikailag értékelnie a körülötte kavargó világot, nincs szüksége állandó készenlétre és képmutatásra. A kínaiak százmillióit Kínában ma eszmélkedésük első pillanatától arra nevelik, hogy az egyetlen igazságként fogadják a mindenkori, naprakész hivatalos szemléletet, „Mao elnök forradalmi vonalát", s a „forradalom" követelményeinek mindenkor tegyenek eleget. A „kulturális forradalomban" viszont „lázadniok" kellett, ez volt Mao elnök vonala — a lojalitást a „lázadásban" kellett megvalósítaniok. Mire vezethetett mindez? El lehet képzelni, hogy megmaradt ugyanaz a lelkesedés ilyen ellentmondások és fordulatok közepette,

vagy inkább az a valószínű, hogy cinikus, csalódott ifjúság nőtt fel, részben a falvakra száműzve?

És ott vannak a tanárok: hihető-e, hogy egész addigi munkásságukat eltévelyedésnek és eredménytelennek tekintik, csak azért, mert nem követték Mao eszméit? Ha valakinek, nekik tudniok kell: tudományos felfedezéseket a világon mindenütt Mao gondolatai nélkül tesznek. Régen másutt ők, vagy legalább részben ők irányították az egyetemet, azt tehették, amihez a legjobban értettek, így szolgálták Kínát, amelynek valamennyien büszke polgárai voltak. Sokan külföldről, jobb anyagi körülményeiket feladva tértek vissza, hogy hazájukat építhessék. Most az ad hoc odavezényelt acélmunkás utasítgatja a professzorokat, az oktatást csontvázára redukálták, és a magas szintű egyetemet voltaképpen két-hároméves műszaki főiskolává degradálták. A tudományos élet, az alkotás, a külfölddel való eszmecsere éveken át szünetelt, miközben a világon öt év alatt megkétszereződik a tudományos ismeretanyag.

Vagy a káderek. Az egyetem volt rektora látogatásunk idején még fizikai munkával reformálta meg világnézetét, de Lin Ping és társainak többsége újra vezető funkciót töltött be. Más szellemben? Lehet. A kérdés csak az, hogy ez az újfajta szellem mennyivel inkább válik az ország hasznára, mint a régi. S persze: pusztán azért, hogy Lin és társai ma másként fogják fel feladatukat, érdemes volt-e éveken át szüneteltetni az oktatást, érdemes volt-e hosszú sipkát húzni a forradalom régi harcosainak fejére, felszítani az indulatok, a gyűlölet viharát. Ki tudja, hová vezet majd mindez egykor, a számadás percében, hol és mikor érik be a „kulturális forradalom" vetése?

A KÍNAI PURGATÓRIUM

A Csinghuán a „kulturális forradalom" győzteseit hallhattuk. Nem a nagyokat, nem a hatalom birtokosait, de azokat, akik végül is felül maradtak a viharban, megőrizték vagy újra megkapták pozícióikat, bejutottak az egyetemre, vagy megmaradhattak állományában.

Következő látogatásunk — 1971 novemberében — a vesztesekhez vezetett. Nem az abszolút vesztesekhez, nem az „egész életükre a falusi életet választó" nagyvárosi vörösgárdistákhoz, nem a véglegesen eltávolított, megbélyegzett, a politikai életből kisemmizett vezetőkhöz. A pekingi Csungven kerület káderiskolára küldött volt funkcionáriusai, tanárai, orvosai még visszatérhetnek egykori posztjaikra, még nyitva áll előttük a lehetőség. Nem a kínai élet megbélyegzetteinek reménytelen táborába, csupán az átnevelésre ítéltek purgatóriumába kerültek.

A Május 7. káderiskolába.

Kocsink vagy másfél órán át haladt a keskeny bekötő utakon, amíg a homokbuckák között feltűntek a különös intézmény barakkszerű épületei. A kapuban, mint minden kínai látogatásunkon, már várt a fogadóbizottság. A vezetőség földszintes épületének konferenciatermében, a vaskályhában ropogott a tűz, az ablakokon fény ömlött be, és a fiatal nyárfákon túl, odakünn vörös zászlók alatt, indulót dalolva indult munkára a volt női káderek egyik százada.

KICSODA A „KANPU"?

A káder szót Kínában sokkal gyakrabban és szélesebb értelemben használják, mint nálunk. Mindenki káder — kanpu —, aki valamilyen irányító posztot tölt be, aki emberek dolgait intézi, vezeti: a tisztviselő, a párttitkár, a szakszervezeti funkcionárius, a gyárigazgató. A káder utasításokat ad és utasításokat hajt végre, beosztottai, a tömegek pedig az ő irányítása alatt dolgoznak. A káderek sokmilliós serege a kínai rendszer gerince, és ez a szó gyakran szerepel is a kínai sajtóban: erősíteni kell — írják a lapok — a káderek „gerinc-szerepét".

Ámde Kínában irányítani nem könnyű dolog. Nem volt egyszerű a „kulturális forradalom" előtt sem, azóta pedig még nehezebbé vált. A legfelső vezetés politikája sokszor változott, de a változásokat mindig a káderekne kellett érvényesíteniök, méghozzá úgy, hogy bírálták a korábbi politikát, amelyet szintén ők hajtottak végre. Kampány kampányt követ, mindig ők a főszereplők, ők szervezik, ők hajtják végre, de nem egyszer ők a bírálat célpontjai is. Hadd tegyük hozzá: a felső utasítások korántsem egyértelműek, éppen ezért utólag a vezetőket mindenért felelősségre lehet vonni. S közben tőlük várják el a legnagyobb lojalitást, nekik kell példát mutatni minden politikai irányvonal végrehajtásában, és részt kell venniök a fizikai munkában is.

A káderek jobbára csak egyetlen olyan dolgot mondhatnak a magukénak, ami a többi embernek nincs: s ez a hatalom. És Kínában, ahol erőteljes egyenlősítő tendenciák érvényesülnek, ahol a magasabb fizetés sem vezethet az életforma változásához, ez szinte a legritkább, legértékesebb kiváltság. A káder hatalma talán nem elegendő arra, hogy saját életének folyását meghatározza, de irányíthatja a másokét. Ha nem is mondják ki, több másoknál.

S hogy ez a több mit jelent, azt a mi fogalmainkkal nehéz elképzelni. A kínai társadalom morálja évezredek alatt a feljebbvalóknak való engedelmesség konfuciánus tanításai szerint alakult ki. A posztokat irodalmi vizsgákhoz kötötték, a jelölteknek olyan kulturális témákból kellett vizsgázniok, amelyekhez a tömegek semmit sem értettek, mert az irodalmi

nyelv — élőszóban ismeretlen, írott nyelv lévén — külön stúdium tárgyát képezte, s persze csak módos emberek engedhették meg maguknak, hogy éveket szenteljenek klasszikusok tanulmányozásának. A nép analfabéta volt, s a puszta írástudás rangot biztosított. Óvakodom attól, hogy vulgáris párhuzamot vonjak, de a hasonlóság szembeötlő. A kádernek a mai Kínában szintén egy olyan elméleti stúdiummal kell bizonyítania alkalmasságát, amely a tömegek számára bizonyos értelemben misztikus tudomány: a vezetés által meghatározott filozófiai, társadalomtudományi művek elsajátításával. Elsősorban Mao művei szerepelnek a listán — de a szerzők egyszerű felsorolása megtévesztő: Marxot is lehet nem marxista szellemben tanulmányozni.

A Kínáról író szerző számára nagy nehézséget okoz az a körülmény, hogy a pekingi ideológusok nagyon sok kifejezést átvesznek a marxizmus klasszikusainak tanításaiból, de értelmezésüket megváltoztatva, összefüggésükből önkényesen kiragadva, e tanítások célkitűzéseivel homlokegyenest ellenkező törekvések igazolására próbálják azokat felhasználni, viszont az olvasó az általa ismert értelemben foghatja fel őket. (A mai kínai ideológia hivatalos pekingi elnevezése: „marxizmus—leninizmus—Mao Ce-tung eszméi". Szerepel tehát benne a marxizmus—leninizmus, s a kínai sajtóban nem egy Marx- és Lenin-idézetet olvashatunk. A tétel, amelyet ezekkel az önkényesen kiválogatott és összefüggésükből kiragadott citátumokkal igazolni próbálnak, viszont mindig jellegzetesen maoista, mint ahogy a hármas név természetesen azt fejezi ki, hogy a legutolsó fejlődési szakaszt a „maocetungi eszme" [e kifejezés filológiájáról még szó lesz] fejezi ki. Ezzel a hármas összetétellel jelölik Pekingben a maoizmus mai gondolatrendszerét, s az egyszerűség kedvéért a továbbiakban „marxi—lenini—maocetungi" eszméknek fordítjuk.) Ez az ideológia a káderek mai „vizsgaanyaga", s a stúdiumokra kijelölt munkákat Kínában mindig az aktuális, valójában csak a vezetés felső rétegeiben ismert utalások fényében értelmezik. A kádernek tudnia kell, hogy miért lesz „egyből kettő", mint Mao elnök mondja, és miért az „osztályellenség" teóriája, hogy „kettő egyesül

eggyé", vagy tisztában kell lennie azzal, miért kell harcolni az „idealista apriorizmus" ellen, és így tovább.

De ez önmagában még nem elegendő. A megfelelő származás, megbízható múlt, garantált lojalitás is nélkülözhetetlen. A káder csak így lesz vezető, tekintély, hatalom.

Ám éppen a hatalmon levő, de „burzsoá úton járó" személyek voltak a „kulturális forradalomban" a bírálat célpontjai, a lojális káderek. És most — annak érdekében, hogy ne pusztán a rendszerhez, de Mao Ce-tung elit-ellenes felfogásának lényegéhez való hűségüket biztosítsák — őket nevelték át, elvéve vagy megingatva a legértékesebbet, a hatalmat. Volt, aki végül is felülmaradt, mint Lin Ping a Csinghua egyetemen. Itt a Csungven kerület káderiskoláján a vesztesekkel, vagy ideiglenes vesztesekkel találkoztunk.

Az 1968 őszén létrehozott Május 7. káderiskolák a vezetők átnevelésére szolgálnak. Javítóintézetek a szó eredeti értelmében: a kúra erős, de a cél a Mao eszméit követő, azaz a hivatalos ideálnak megfelelő vezetők kialakítása.

MAO LEVELE

1968 októberében, tehát a „kulturális forradalom" viharos szakaszának lezárása után hozták létre ezeket az intézményeket — a Csinghuán láthattuk az előzményeket. Látogatásunk átvezet a „kulturális forradalom győzelme" utáni világba, abba a korba, amelyről tulajdonképpen könyvünk szól. Ám ha októberben alakult, miért „Május 7." káderiskola? Nos, Mao Ce-tung 1966. május 7-én levelet írt Lin Piaónak, amelyben egyrészt a hadsereg szerepét méltatta a lakosság nevelésében („legyen a hadsereg nagy iskola"), másrészt a káderek fizikai munkájának fontosságát hangsúlyozta, és újra kifejtette a társadalmi munkamegosztás ellen irányuló elméletét, amely szerint mindenkinek kell érteni saját munkája mellett máshoz is, részt kell vennie az osztályharcban, a mezőgazdasági vagy ipari termelésben, és így tovább. Ezt a levelet, mint Mao annyi más állásfoglalását, korszakalkotó eseményként ünnepelte a kínai sajtó, és e levélben leírt ideálját kívánja megtestesíteni az

új intézmény. Ami a gyakorlati megfontolásokat illeti, az összefüggés világos: a „kulturális forradalom" során a volt vezetők óriási tömegeit fosztották meg hivataluktól, az viszont mindenki számára világos volt, hogy az országnak szüksége van szakértelmükre. A Május 7. káderiskolák biztosították, hogy ne kallódjanak el, és később, megfelelő időben visszatérhessenek posztjaikra.

A káderiskolában tett látogatásunkon — ahogy sorra elém tárultak a sorsok, a történetek, a párhuzam az egykori „bűnök" és a mai „átformálódás között" — végig egy különös érzés kísértett. Valahol már találkoztam ezzel a szituációval. Jóval később villant eszembe: no persze: Dante purgatóriuma. Vezeklő bűnösök, idegen látogató, aki megismerkedhet sorsukkal anélkül, hogy bármit is tehetne, és Vergilius, a kalauz, aki mindent megmagyaráz, bemutat, kommentál.

A kalauz Csü Hung-csün, a káderiskola vezetőségének tagja, ő ismerteti az intézmény történetét. Az „iskola" 1968. október 30-án létesült, a 400 ezer lakosú pekingi Csungven kerület kádereinek átnevelésére. A felettes hatóság a kerületi pártbizottság, illetve forradalmi bizottság. Három év alatt 1800 káder került az iskolába, ebből nyolcszázat azóta „felszabadítottak", újra állásokba helyeztek. Jelenleg a létszám ezer fő. A „hallgatók" többsége 1949 után lett kanpu, de vannak köztük a hatvanas években, sőt a „kulturális forradalom" során kiemelkedett káderek is, meg olyan vezetők, akik már a felszabadító háborúban és a japánok ellen vívott küzdelemben is részt vettek.

Kínában mindenkit „átnevelnek".

Az ezerfőnyi hallgatóság hat századra oszlik, egy-egy század élén parancsnok áll, aki szintén a „hallgatók" közül kerül ki, s van párttitkára is. A századok húsz fős rajokra oszlanak. Az iskola élén pártbizottság és vezetőség áll, amely politikai, termelési és adminisztratív osztályokat irányít. Az iskola főfeladata azonban nem a termelés, hanem az, hogy átalakítsa „a hallgatók világnézetét".

A káderiskolában — magyarázza Csü — négyféle nevelési módszert alkalmaznak. Az első: a marxista klasszikusok, valamint Mao elnök műveinek tanulmányozása. Napi egy óra kö-

telező, de amikor a gazdaságban kevés a munka, fél napot is fordítanak rá. A tanulást összekötik a „forradalmi tömegbírálattal", Liu Sao-csi revizionista eszméinek bírálatával és saját világnézetük átformálásával. Sokan ugyanis nem értik, miért kellett a káderiskolába jönniök. (Csü később arról beszélt, hogy a káderiskolára a jelentkezés önkéntes, sőt nagy a túljelentkezés — így kissé furcsa, hogy az „önkéntesek" nem értik, miért kellett jönniök. Viszont nem minden hallgató státusa egyforma: az önként jelentkezők későbbi „beutaltak", és csak meghatározott időt, fél évet vagy három hónapot töltenek itt. A többség viszont nem maga választott, s örülhetett, hogy amikor a „kulturális forradalom" nagyszabású racizásai során állását megszüntették, ide küldték, és nem egyszerűen az utcára tették ki. Itt ugyanis minden hallgató megkapja korábbi teljes fizetését.)

A „HÁROMKAPUS KÁDER" ÉS A MALACOK

Az ideológia tanulmányozását már e problémák jegyében szervezték meg. Csü példát is mond. A *Kommunista Kiáltvány* arra int, hogy szakítani kell a régi hagyományokkal. Mao elnök jenani művészeti beszédeiben rámutatott: ha összehasonlítják az értelmiségit a paraszttal, végül is kiderül, hogy a paraszt a tisztább. Egyesek a káderiskolán vonakodtak a sertéstenyésztéstől, büdös, piszkos munkának tartották. A hallgatók ekkor megszervezték a „forradalmi tömegbírálatot", és a fenti művekből vett idézetekkel bebizonyították, hogy a húzódozás voltaképpen a burzsoá gondolkodást, a fizikai munka, a paraszti munka lenézését tükrözi. Azt mutatja, hogy a káderek elmaradtak a parasztoktól. Amikor az egyik ide irányított volt szakszervezeti funkcionáriusnő ezt felismerte, elhatározta, hogy átalakítja gondolkodását. Ettől fogva lelkesen végezte munkáját, amikor a kismalacok megbetegedtek, keblén melengette és cumisüvegből etette őket. A malacok meggyógyultak, és az asszony győzelmet aratott saját burzsoá eszméi felett. Ez a nő úgynevezett háromkapus káder volt, az otthonból az

iskola kapujába, az iskolából az egyetem kapujába, az egyetemről a munkahely küszöbére került, közben sohasem végzett fizikai munkát, következésképpen „elszakadt a néptől". Miután ez az asszony két évet töltött a káderiskolában, új munkahelyre került, egy csavargyárban lett újra káder, és kitűnően, lelkesen dolgozik.

Káderiskolai Vergiliusunk szélesen mosolyogva, lelkesen adja elő ezt a szerinte nyilván rendkívül meggyőző történetet a „marxista ideológia" tanulmányozásának áldásos hatásáról, és rögtön át is tér a nevelés következő módjára: tanulni kell a parasztoktól, azaz ahogy ő mondja, a szegényparasztoktól és a szegényebb középparasztoktól. Ez Kínában a világnézeti átalakítás egyik csodaszere, bár éppen e parasztok körében élnek tovább a legmakacsabbul a kínai múlt maradványai, a babonák, a misztikus hiedelmek, az elavult gondolkodási formák, s ahogy Kínában mondani szokás, „kulturális szintjük nem magas". A paraszti élet példája inkább arra figyelmeztet, hogy így él Kínában ma is a legtöbb ember, ilyen keservesen dolgozik a kenyérért, meg kell hát becsülnötök a ti jobb helyzeteteket — és ebben talán van is némi igazság.

A csungveni káderiskolán kétféle módon is tanulnak a parasztoktól. Az egyik: meghívják őket, hogy tartsanak előadást az osztályharcról, a múlt keserűségeiről és a jelenkor boldogságáról. A kínai paraszti múlt ugyanis valóban a legtöbb esetben elmondhatatlanul keserű, nyomorúságos volt, és — a kisszámú közép- meg gazdagparasztot nem számítva (bár az ő létüket is állandó bizonytalanság fenyegette) — a puszta létfenntartásukért küzdöttek élethossziglan. Aki a múltról beszél, éhínségekről, uzsoráról, eladott gyerekekről, fiatalon meghalt szülőkről és testvérekről, mérhetetlen szenvedésekről szól. A jelenkor boldogsága természetesen viszonylagos: létük valamivel kevésbé bizonytalan, szervezettebb a gazdálkodásuk, valamelyest javultak életkörülményeik. Elsősorban a múlt legszörnyűbb csapásait sikerült leküzdeniök, s ez a közösségi eszme diadalából következik. A mai élet is szegényes és nehéz persze, de hivatalosan boldog. Nincs olyan kínai, aki egy „emlékezzünk a múlt keserűségére" jelszóval összehívott gyűlésen mai bajáról is panaszkodna. A káderek tehát meghallgatják

a parasztok történeteit, és ez átalakítja gondolkodásukat. (De ezek a történetek azóta ismétlődnek, mióta fennáll a népi hatalom, azóta állnak a nevelés szolgálatában: miért éppen a századik paraszt története változtatná meg a volt vezetők „burzsoává" fajult gondolkodását?)

A másik módszer: elküldik a hallgatókat a környező falvakba, s ott együtt élnek és dolgoznak a falusiakkal, az ő házaikban alszanak, velük esznek, és „megtanulják tőlük, kit kell gyűlölni, kit kell szeretni". *A parasztok* — mondja Csü — *egyszerűen élnek és keményen dolgoznak, aktívan részt vesznek a szocialista építőmunkában, és nem felejtik el, hogy a világ népeinek kétharmada még szegény. Amikor a földeken dolgoznak, szívük a világ népeiért dobog. Emellett a káderek megtanulják tőlük a mezőgazdasági munkákat, és friss erővel térnek vissza korábbi feladataikhoz.*

Arról, hogy miért dobog a parasztok szíve a földeken, persze nehéz meggyőződni — de hogy keményen, nagyon keményen dolgoznak, ahhoz nem fér kétség. Igen, a második módszer már tényleg alkalmasabb arra, hogy formálja a hallgatók tudatát. Alkalmasabb — de nem feltétlenül. A paraszt megélhetése ugyanis saját munkájától, vagy pontosabban a közösség, a falu — a munkacsapat — teljesítményétől és az ég kegyétől függ. A káderiskola hallgatója ugyan a paraszthaz kangján (téglából vagy tapasztott sárból rakott és alulról fűtött széles ágy) alszik, de ha esik, ha fúj, hónap végén megkapja a fizetését, ami alkalmasint jóval több, mint házigazdájának keresete. A paraszti létet a világon mindenütt a természettől való függőség, a helyhezkötöttség determinálja — de a káder csak ideiglenes vendég, akit házigazdáinak élete talán megragad, talán nem. Lehet, hogy tanul tőlük, lehet, hogy megkétszereződik eltökéltsége: visszaszerzi a régi íróasztalt. Kételyeimet el is mondom, de a válasz újra a kiindulópont: a hallgatók igenis tanulnak a parasztoktól.

Csünek persze mindenre van személyes példája. *Lo Zsunghsziang, az egyik hallgató a japánellenes háborúban, azaz már 1945 előtt funkciókat töltött be, akkor nem félt sem a nehézségektől, sem a haláltól. A felszabadulás után a városba került, és szelleme megváltozott. Egészségi állapotára, kis panaszokra hivatkozva például gyakran kitratta magát, nem ment munkába. A kulturális forradalom idején a tömegek hevesen bírálták, nagybetűs plakátokon sorolták fel hibáit. Ez segített. Mikor a káderiskolára került, gyorsan fejlődött. Nehéz és piszkos munkát osztottak ki rá, de ő helytállt, sőt amikor megbetegedett, ezúttal nem tratta ki magát, hanem egyenesen eltitkolta és tovább dolgozott a földeken. Lo jelenleg a káderiskola pártbizottságának egyik tagja és a negyedik század parancsnoka, és „eltölti a munkás-paraszt érzés".* Hogy mi ez? *Nos, Lo régen is szerette a földimogyorót* — magyarázza Csü —, *most is. Ám régen fogalma sem volt, hogyan termelik, ma viszont büszke rá, hogy egy éven át ő is termesztette.* (Ezt a magyarázatot szó szerint lejegyeztem: tudtam, különben későbbi olvasóim aligha hinnék el, hogy bizony pontosan így hangzott el.)

Egy másik példa. *Ide került egy biológia- és növénytantanár, aki óráin többek között a rizsről is előadást tartott. Amikor azonban a rizst gyomlálta, nem tudta megkülönböztetni a többi növénytől: táblája gazos maradt. A parasztok azonban nem nevették ki, s ez nagy hatást gyakorolt rá. Történt egyszer, hogy fekáliás szekeret kellett tolnia régi iskolája közelében. Tanítványai felismerték, és megkérdezték, ez-e a munkája. Először nagyon szégyellte magát, de aztán elkezdett gondolkodni: miért is érez szégyent. A paraszt mindennap viszi a trágyát, és nem érzi szégyenletesnek. Ha tehát ő zavarba jött, ez csak a kizsákmányoló nézetek megnyilvánulása. Felismerte, hogy milyen távolság választja el gondolkodását a parasztokétól és rájött, hogy ha nem osztja a dolgozók érzéseit, akkor szolgálni sem tudja őket. Eltökélte tehát, hogy tanulni fog a parasztok szemléletétől, szívvel-lélekkel szolgálni fogja a népet.*

Ilyen történeteket egyébként naponta lehet olvasni a kínai sajtóban is: a fizikai munka és a piszkos, nehéz feladat meg-

becsülése állandó témája a kínai nevelésnek — már csak azért is, mert a nagy többség ma is, és még sokáig, nehezen, nagyon nehezen dolgozik a megélhetésért. A százmilliónak nem tudnak sokkal több kenyeret biztosítani, de nagyobb erőfeszítést kérnek tőlük — ezért legalább megbecsülés jár nekik. Erre talán valóban jó a káderiskola és a fizikai munka gyakorlata — de mégis ott kísért a kérdés: nem lett volna okosabb, ha a tanár trágyahordás helyett biológiára oktatja a nebulókat? Vajon el lehet-e választani az ember tudatát a feladatától, a társadalomban betöltött helyétől? Mit ér, ha a tanár ezentúl becsüli a pöcegödörtisztítót, de míg az betölti nehéz feladatát, az ő tudása parlagon hever?

A nevelés harmadik módszere: tanulni a hadseregtől. (A vezetőségben egyébként helyet foglal, és a bennünket fogadó csoportban is ott van a katonaság képviselője — a katonaságé, amely a „kulturális forradalom" során vonult be minden intézménybe, és ezzel évekre kulcspozícióra tett szert a polgári életben is. Talán nem is véletlen, hogy a káderek századokra osztották, mint a hadseregben a katonákat.) A káderiskola tanrendjében szerepel a fegyverforgatás is. A feltételezett ellenség — erre nevelik a káderek és a káderek erre nevelik a tömegeket — az imperializmus és a „szociálimperializmus", s azt mindenki tudja, hogy az utóbbin a Szovjetunió értendő a kínai politikai zsargonban.

Végül a negyedik és talán a legfontosabb: a munka. Mint a legtöbb káderiskola, a Csungven is szűzföldeket kapott — egy kommuna adott át műveletlen, homokbuckákkal borított területeket. Épületek nem voltak. Akadtak — mondja Csü —, akik azt javasolták, hogy a kerület küldjön ki földgépeket a talaj egyengetésére. Vita alakult ki. A gépekkel ugyan el lehet végezni a munkát, de nem lehet átalakítani az emberek gondolkodását, erre csak akkor nyílik alkalom, ha a körülmények nehezek. Eltökélték hát, hogy csak saját erejükre támaszkodnak. Csákánnyal, lapáttal törték fel a 30 cm vastagságban fagyott földet, így öntudatosabbá váltak. Végül is 120 hektár földet vontak művelés alá. Saját kezűkkel 170 lakóhelyiséget húztak fel, az anyagot a régi pekingi városfal bontásából sze-

rezték. Most építenek két kis gyárat, az egyikben festéket, a másikban hangszórókat fognak készíteni.

Ezt tudjuk meg hát Csü Hung-csüntől, aki 40 éves, a felszabadulás előtt áruházi kifutó volt és 1952 óta, 21 éves kora óta „káder", utoljára a kerületi adminisztrációban dolgozott. 1969-ben, amikor „egyszerűsítették az állami apparátust", ide küldték a káderiskolára. (Az egyszerűsítés nem egyszer igen drasztikus volt: az eredeti létszám egyhatoda maradt csak meg az íróasztalok mellett. Ehhez képest viszont a külföldi számára rejtély, miért ül Kínában legalább két ember ott, ahol Európában csak egy.) Csü lelkesen dolgozott a földeken, átalakította világnézetét, és nem is hiába: először századparancsnok lett, majd nem sokkal látogatásunk előtt a vezetőségbe is bekerült. A vezetőség állandóan változik: maguk a „hallgatók" tesznek javaslatot új tagok kooptálására, a vezetőség ezt az indítványt megvitatja. Ha elfogadja, a kerület elé terjeszti, s a felső szerv hozza meg a döntést. A vezetőség tagjai szintén részt vesznek a fizikai munkában, a tanulásban. A tizenegy tagú irányító testület tagjai közül csupán kettőt küldenek a felső szervek: a katonai képviselőt (a hadsereg) és a káderiskola vezetőjét (a kerület).

„FELSZABADÍTÁSRA" VÁRVA

Az iskoláról való elbocsátást a káder „felszabadításának" nevezik. Kétféle hallgató van: az egyik csak tanfolyamot végez a fizikai munkával egybekötött elméleti képzésen, s meghatározott időre jön. Ezek a vezetők jobbára a „kulturális forradalom" konszolidációja után érkeztek ide, és nincs mit tartaniok a jövőtől: hat hónap múlva korábbi posztjukra térnek vissza, vagy éppenséggel előlépnek. A másik csoport évek óta dolgozik az intézményben, és nem tudja, mikor hagyhatja el. A „felszabadítás" időpontja nem attól függ, hogy milyen haladásról tesz tanúbizonyságot, hanem attól, hogy a kerületnek kire van szüksége. Ez egyébként nem azt jelenti, hogy a hallgatók nem hagyhatják el az iskola területét: mivel többségük Pekingben él — mondják nekünk —, általában kéthetente

egy napra hazatérhetnek családjukhoz. A többségnek van kerékpárja, azon teszi meg a negyven kilométeres távolságot, de jár erre busz is.

A káderiskola napirendje: reggel fél hétkor harsan az ébresztő, héttől nyolcig már az elméletet tanulmányozzák, félórás reggeli után tizenkettőig dolgoznak, másfélórás pihenő és ebédidő után újabb négy óra munka következik, majd fél hattól hétig vacsora és pihenő. Héttől kilencig jut idő gyűlésezésre, a csoportok közös foglalkozásaira, fél tízkor harsan a takarodó. Télen a délutáni foglalkozás jobbára az elmélet tanulmányozása, a fő dologidőben pedig a munkaidő nyúlik meg.

Bár a káderiskola igyekszik önmagát fenntartani, legtöbbször a központ segítségével működik. Érthető: a hallgatók viszonylag magas fizetést kapnak, jóval többet, mintha a földet hozzáértő parasztok művelnék meg. A szűzföldek feltörése, az épületek felhúzása pedig beruházást követel. A szubvenció azonban nem hiányzik, hiszen az iskolát mindig valamilyen intézmény vagy szervezet tartja fenn saját vezetői számára. Ez egyben többé-kevésbé arra is nyújt bizonyos garanciát, hogy a körülmények ne legyenek túlságosan zordak: elvégre az elv az, hogy egymást követő váltásokban mindenkinek „ki kell járnia" ezt az iskolát. Mi több, a mai hallgatók esetleg holnap újra visszakerülnek a vezető posztokra, és azok, akik ma az iskolát irányítják, holnap esetleg alárendeltjeikké válhatnak. Így érthető a törekvés a körülmények javítására. Végül maga a *Zsenmin Zsipao,* a kínai pártlap emelte fel szavát az ellen, hogy egyes helyeken a káderiskolát fenntartó szervek kényelmes irodaberendezést szállítottak ki az átneveltteknek, víztornyot építettek, hogy bevezessék a folyóvizet, ami Kínában sokszor a városokban is luxus (de a Csungven káderiskolában is éppen épült a víztorony), és így tovább. A káderiskola nem szanatórium — figyelmeztetett a lap.

A Csungven kerület káderiskolájába persze aligha vágyakozna egy amerikai egyetemista: nyolc-tíz férfi vagy nő egy szobában, emeletes ágyak, a szoba közepén szénfűtéses kályha, mellékhelyiségek az udvaron. Személyes ingóságoknak csak egy polc. Mindez azonban nem is olyan rossz az átlagos lakásviszonyokhoz képest, a barakkok tiszták, nem hidegek, világ-

gosak, az ellátás olcsó: az átneveltek talán többet tudnak félretenni, mint otthon.

A fizikai munka? A külügyminisztérium egyik funkcionáriusát hónapokig nem láttuk. Végül előkerült, napbarnította arccal, vidáman, megerősödve, megfiatalodva: a minisztérium káderiskoláján dolgozott néhány hónapig. Mert, noha a különös intézmény legfőbb deklarált célja az, hogy az emberek önző, egyéni, „burzsoá" gondolkodását átalakítsa, ez az egyedüli hely a kínai vezető számára, ahol megszabadulhat minden vezető legnagyobb terhétől, a felelősségtől, és tulajdonképpen önmagával foglalkozhat. A káderiskolán elég, ha jó tanuló és nem húzza ki magát a fizikai munka alól. Ha tudja, mikor ér véget a tanfolyam, könnyen beilleszkedhet. Ha nem tudja, persze más a helyzet.

Körbejártuk a homokos földeket, megtekintettük a sertéshizlaldát, a melegházat, a varróműhelyt, a rendelőt, a szérűt, a kis műhelyeket, az épülő újabb barakkokat. A purgatóriumban mindenütt szorgalmasan folyt a munka, és mindenki folyékonyan, rutinosan mondotta el történetét. A krónikásnak igazán nem maradt más dolga, mint az, hogy jegyezzen — és feltegye magában az elkerülhetetlen kérdést: hogyan vádolhatják magukat ilyen magától értetődően, a zavar legkisebb jele nélkül az emberek? S mit jelent, mi az igazi jelentése a kínai életben egy olyan önvádnak, amely így hangzik el? De erre senki sem felel. Marad hát a krónika, az emberi sorsok mozaikja.

Egy cukorkagyár volt igazgatója szecskavágót javít. A kerületi ifjúsági sportfelelős most az esztergagépnél dolgozik, a matematikatanár a víztorony egyik alkatrészén babrál a műhelyben. Mindhárman „elszakadtak a tömegektől" és Liu Sao-csi „revizionista ellenforradalmár vonalának befolyása alá kerültek". (De hát Liu volt a köztársasági elnök — honnan tudták volna...) A matematikatanár az esti egyetemen tanított, ám a „kulturális forradalomban" munkahelye megszűnt. Beadta felvételi kérelmét a káderiskolára. És most tudja használni a matematikát, foglalkozik vele? Hát nem, közvetlenül nem, de átalakítja világnézetét, és ez a legfontosabb.

A volt iskolai énektanár feleségét és négy gyerekét kétheten-

te látogatja meg, most a festékgyártóműhely berendezéseit méricskéli.

Egy irodalom- és matematikatanár az épülő új barakk falába illesztgeti a téglákat.

Jün Ce, a kerületi oktatási osztály volt vezetője a káderiskola melegházi századának parancsnoka. Szeretettel simogat egy csaknem ötven centiméteres uborkát — ezt a munkát is látható örömmel végzi. A volt osztályvezető ma 46 éves, gyermekkorában falusi földesúr bérese volt, a felszabadulás után „állami káder" lett: a közbiztonsági szerveknél, a rendőrségnél dolgozott, közben esti iskolában tanult. A „kulturális forradalom" idején az oktatási osztály élén állt, és róla is kiderült, hogy „Liu vonalát követte". Jün Ce most újra helyesen gondolkodik felettesei szerint — ezért tölthet be irányító posztot az iskolán. Előzőleg két éven át keményen dolgozott a földeken.

A varróműhelyben egy utcabizottság volt elnöknője tűzi a hallgatók ruháját. Mej Cu-lan elszakadt a tömegektől, mert amikor a káderiskolára került és egy parasztházba küldték, hogy ott éljen a parasztokkal együtt, kezdetben nem volt közös témája új szállásadóival. Vang bácsi és családjának többi tagjai azonban barátságosan fogadták a városi asszonyt, és elmesélték, milyen nyomorúságosan éltek a felszabadulás előtt, milyen boldogok ma. Ez, mondja Mej asszony, ösztönzést adott számára világnézetének átalakítására.

Pej Csin-ku a szakszervezet kerületi munkatársa volt. A felszabadulás előtt kifutófiú, felszabadulás után párttag, káder, KISZ-vezető, ahogy ebből kinőtt, a szakszervezetbe helyezték át, propagandamunkát végzett. A „kulturális forradalomban" megbírálták hibáit: bürokratikusan végezte munkáját, a proletár érzés helyébe a rutin lépett. Itt, a káderiskolában azonban szerencsére alkalma nyílott világnézetének újbóli átformálására. Most sertéstenyésztéssel foglalkozik. Kezdetben nem szerette ezt a munkát, de aztán látta, hogy a parasztok milyen odaadóan és a betegség, a fertőzés veszélyére sem hederítve gondozzák a disznókat. Ez nagy hatást gyakorolt rá. Régen csak arra gondolt, hogyan kerülhetne még magasabb beosztásba, most elégedett munkájával, ha a felsőbb szervek ezt kérik tőle, szívesen marad falun.

A körséta végén érünk az orvosi rendelő barakkjába. Hszin Hsziu-vu ötvenes éveiben jár. Szemüveges, fáradt, barázdált arc. Az orvos asztalán könyvek, vényfüzet, mögötte orvosságok — jobbára üvegecskék különböző helyi főzetekkel. Hszin 1938-ban lépett be a népi felszabadító hadseregbe, részt vett a japánok és a Kuomintang ellen vívott hadjáratokban, felcserként dolgozott, majd a felszabadulás után elvégezte az orvosi egyetemet, előbb az egyik kórház igazgatója, majd a Csungven kerület egészségügyi osztályának vezetője lett. Közben azonban baj történt. A háború idején — mondja Hszin — csak a győzelem számított, nem a saját élete. Később azonban megváltozott a gondolkodása, a győzelem után azt gondolta, nem áll előtte több harc, ahogy egyre magasabb funkciókat töltött be, egyre kevesebb alkalma nyílott a tömegekkel való kapcsolatra, végül is elszakadt tőlük.

Hogy ez miben nyilvánult meg? Ha valakinek Kínában az önvád a kötelessége, akkor biztosan talál magatartásában kivetnivalót. Hszin abban érzi magát bűnösnek, hogy amikor Mao elnök már 1964-ben a falut jelölte meg az egészségügyi munka fő területének, a kórház vezetőjeként nem maga ment vidékre, hanem egyik beosztottját küldte a csoporttal a falvakba. Hogy a kórházban is lehet a népet szolgálni? Nem, Hszin szerint nem így van: Mao elnök az ötszáz millió parasztemberre gondolt, amikor kiadta az utasítást, viszont Liu Sao-csi és hívei elszabotálták végrehajtását, az volt a véleményük, hogy előbb a városban kell egészségügyi forradalmat végrehajtani, így aztán csak a városokban jutott elég gyógyszer a betegeknek. Igaz, akkoriban is küldtek csoportokat falura, ezt a területi osztály vezetőjeként ő maga intézte és irányította, de a hangsúlyt mégis a városra helyezte, és ez nagy hiba volt, s azt is demonstrálja, mennyire elszakadt a néptől. Hogy egy városi egészségügyi vezető aligha tekinthette fő dolgának a falu fejlesztését? Nem, Hszint az érv nem győzi meg. Egyébként is, másban is megnyilvánult gondolkodásának önző mivolta: például félt nehéz operációt végrehajtani, hátha nem sikerül, és nem hajtott végre könnyűt, mert az nem ad tekintélyt. Így igen

jó, hogy a káderiskolán átalakította világnézetét. Most már csaknem három éve van itt (orvosnő felesége és három gyereke a városban maradt — őket nem fertőzte meg a Liu-féle métely). Két évet a földeken töltött, zöldséget termesztett, aztán a sertéstenyésztésben dolgozott, hat hónapja pedig ő a káderiskola orvosa.

Tehát nem elég, hogy Hszint leváltották posztjáról és káderiskolába küldték — az államnak megérte az, hogy miközben a falun néhány hónap alatt kiképzett emberek operálnak, egy szakképzett sebész teljes vezetői fizetéssel kukoricát gyomláljon, és így alakítsa át gondolkodását. És mi Hszin ambíciója? Újra orvosi munkát szeretne végezni, mert amióta elvégezte az egyetemet, jobbára csak irányító posztokat töltött be. És ha arra van szükség, hogy újra vezető posztot töltsön be? Hszin bólint: ha arra van szükség, azt is szívesen vállalná.

Hszinnek még vannak önálló ambíciói. Három év átnevelés után még mindig úgy beszél, mint egy értelmiségi, akinek vannak sajátos céljai az életben. És a többi, aki úgy nyilatkozik: bárhová állítják, örül, hogy ott szolgálhatja a népet? Valóban mindegy nekik, vagy csak jobban megtanulták és megértették a leckét? Ez persze mélyen rejtőzik az agytekervényekben.

A zárójelenet egy előadás, az átnevelt káderek boldogságát bizonyítandó. A legtöbb kínai intézményben — iskolában, gyárban, katonai egységben — amatőr műsorral köszöntik az odalátogató jelentősebb külföldi vendégeket. Itt azonban a helyzet mégiscsak más. A műsort felnőtt emberek adják, családapák és anyák, akik a rendszer hivatalos értékelése szerint szellemi fertőzésben szenvednek, és most világnézetüket kúrálják, gondolkodásukat alakítják át. Nem fiatalemberek csoportja: a kórus volt osztályvezetőkből, volt tanárokból, volt funkcionáriusokból áll, ők dicsőítik dalaikban Mao elnököt, akinek utasítására ideküldték őket. A harmincas éveinek végén járó volt utcabizottsági elnöknő vezeti a női kórust, amely arról énekel, milyen boldogok és elégedettek a káderiskola hallgatói, és külön szólótánccal mutatja be, hogyan vetnek, gyomlálnak, aratnak, hordják haza a szekereken a dús termést.

A hallgatóság — Diósdy László kollégám a *Népszavá*tól és jómagam — zavarban van. Európai fejünkkel azon töpren-

günk, milyen érzés lenne életünk delén idegen újságíróknak a káderiskolai élet boldogságáról dalolni.

Egyébként a „mindenki csináljon valami mást" elvét még a műsorban is megtartották. Az énektanár — fedezte fel Diósdy kollégám — nem volt tagja a kórusnak.

PEKINGI ÉVEK

AZ ÜVEGHÁZ

Már hosszabb ideje dolgoztam Kínában, amikor a pesti televízió szabadságom idején a kamera elé kért: Kis Csaba kollégámmal a pekingi életről beszélgettünk. Hamarosan kitűnt: a nézők között a legnagyobb feltűnést az a megjegyzésem keltette, hogy a kínai főváros utcáin a külföldi szabadon közlekedhet.

— Valóban, nincs semmi félnivalótok? — kérdezték tőlem újra és újra.

Először meglepődtem. Mégis, mit képzeltek?

Aztán eszembe jutott a nap, amikor — nem sokkal érkezésem után — először mentem be a nagykövetség kocsiján a városközpontba. A Pajhotalou, a nagyáruház előtt álltunk meg. A háromemeletes, masszív épület bejáratánál autók parkíroztak, a kirakatokban Mao Ce-tung portréi és jelmondatok voltak láthatók, a bejárati lépcsőkön vidékiek üldögéltek, a mamák gyerekeiket tartották ölükben.

— Meg akarod nézni? — kérdezte az egyik magyar diplomata.

— Hát be lehet menni? — kérdeztem csodálkozva.

Akkor még magam sem hittem, hogy igen.

Már odabenn bámészkodtam, a kíváncsian rámmeredő kínai vásárlók között, magyarok kísértek, de még mindig bizonytalanul éreztem magam. Hátha valami félreértés, hátha mégsem lehet. Később megtanultam, hogy a külföldieket övező korlát nem fizikai, vagy nem csak fizikai: az emberi viszonylatokban húzódik.

Valamikor régen Svájcban csodáltam meg a luzerni tükörlabirintust. A tükrök között vezető folyosón az üveget és a tükröződést nehezen lehetett megkülönböztetni, lépten-nyomon nekimentünk a kemény, hideg, fényes felületnek, leg-

alábbis az útvesztő elején. Aztán lassan hozzászoktunk az új közeghez, az új fényviszonyokhoz, megtanultuk, mi a különbség a foncsorozott üveg és a levegő között. Így szokik hozzá a huzamosabb ideje Kínában élő külföldi a láthatatlan határokhoz.

KIMONDATLAN SZABÁLYOK RENDJÉBEN

Nem, nem olyan egyszerű, hogy „külföldieknek tilos a bemenet". Ilyen is van, de nem a nagyáruház előtt. És csak nagyon ritkán írják ki. Pekingben az idegen 1969 végén, 1970 elején már többé-kevésbé biztonságban, zavartalanul mozoghatott, ha alkalmazkodott a ki nem mondott szabályokhoz, és elfogadta, hogy a kínai társadalom szövedékén kívül áll.

Akik régebben éltek Pekingben — közvetlenül a felszabadulás után, az ötvenes évek első felében —, tudják, hogy nem mindig volt így, vagy pontosabban: a láthatatlan falak nem ugyanott húzódtak, mint ma. A szocialista országokból érkezett ösztöndíjasok az egyetemi klubban kínai lányokkal táncoltak — gyönyörűek voltak, emlékeznek ma is. Minden lány kedves volt, és amikor a lángra lobbant külföldi fiúk elfelejtették elengedni a kezüket, nem tiltakoztak. Csak éppen a randevúra nem mentek el. Később kiderült, hogy a klubba a balettintézet növendékeit vezényelték ki azzal a feladattal, hogy ápolják a népek közötti barátságot. A határok megvoltak akkor is. Néha nem tilalomból, hanem túlbuzgóságból. Hogyan alakulhatott ki igazi kapcsolat a hintó hordozója és a külföldi szakértő között, akit gyaloghintón vittek fel a híres Tajsan hegyre? Persze azok az idők mások voltak: nemcsak a hivatalos Kína és a hivatalos Kína által üdvözölt idegen között voltak hivatalos vagy barátinak nevezett hivatalos kapcsolatok, hanem az emberek között is.

Akik viszont a hatvanas évek második felében éltek Pekingben, az idegengyűlölet nyomasztó légkörében várták napról napra, hogy mi lesz.

A „kulturális forradalom" elsődleges célpontjai a különböző

Fent: A Tienanmen, a Mennyei Béke Kapuja díszkivilágításban
Lent: „Kis vörös katonák" eskütétele a Tienanmen téren, a hősi emlékműnél látható a téren átfutó óriásfelirat két betűje, háttérben pedig a Tienanmen kapu

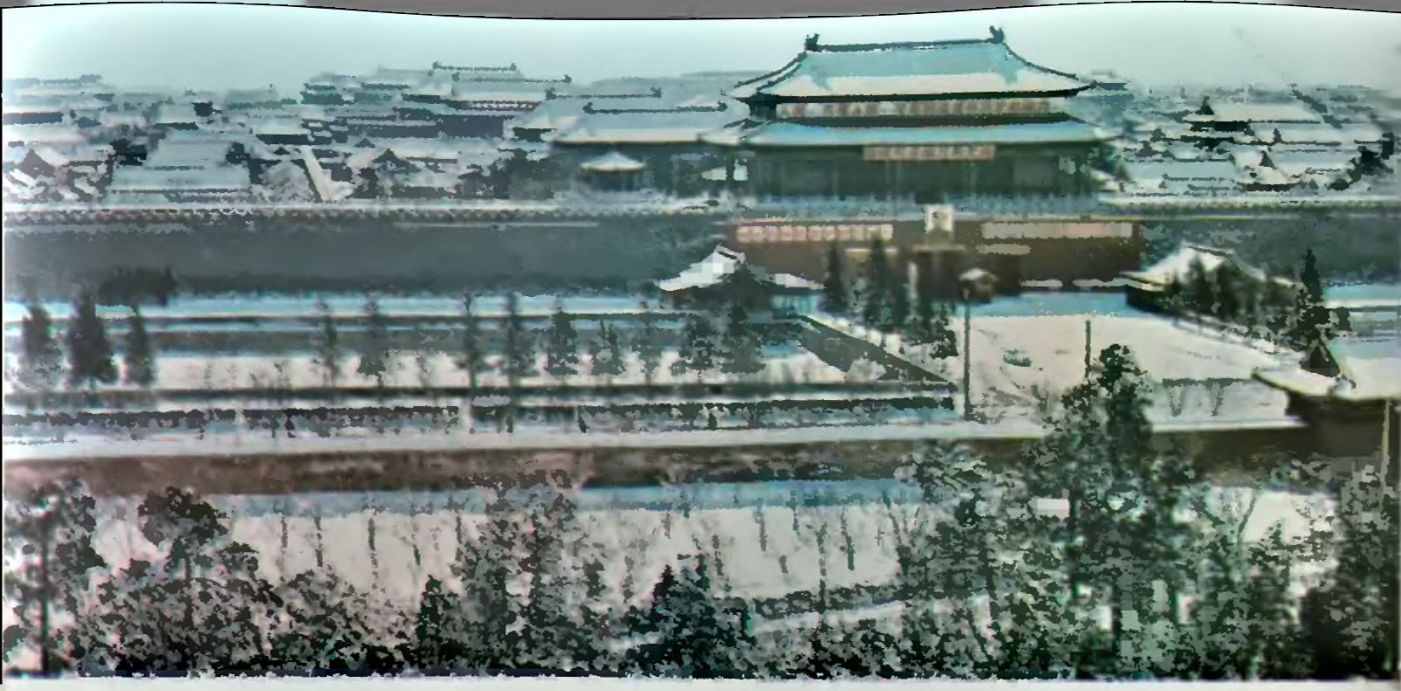

Téli kilátás a pekingi Széndomb-parkból a Téli Palotára és a fallal körülvett Tiltott Városra

Kettesben a Pejhaj-parkban, amely 1970 ősze óta — a Széndombhoz hasonlóan — zárva van a nagyközönség előtt; a felvétel 1970 januárjában készült

Napraforgók egy pekingi belvárosi utcában

Óriás-jelszó alatt kicsi emberek; pekingi utcarészlet

szintű kínai vezetők és az értelmiségiek voltak — tehát elsősorban azok, akikkel addig a külföldieknek kapcsolatuk volt. A követségi alkalmazottak egyik napról a másikra eltűntek, a nyelvtanárok elaludtak saját óráikon az éjszakai gyűlések után, s a belharcoktól szabdalt kínai társadalom ijesztő, erőszaktól sem mentes légköre hatotta át a külföldi kolóniát is. Noha akkor is lehetett közlekedni az utcákon, az idegenek időnként megalázó, elrettentő jeleneteknek lehettek tanúi: szégyensapkában hurcoltak végig az utcákon megbélyegzett funkcionáriusokat, vezetőket, művészeket, halottakat ravataloztak fel a Nemzetközi Klubbal szemben, a pekingi városi forradalmi bizottság előtt, az egyetemeken lándzsákkal harcoltak egymás ellen a különböző frakciók, reggeltől estig, estétől reggelig harsogtak a dobok, vonultak a vörösgárdisták milliói. 1967 nyarán a xenofóbia hulláma az angol ügyvivő hivatalának felgyújtásában, 1969-ben pedig a szovjetellenes tüntetésekben érte el a tetőpontját. A külföldi kolónia tagjai — keletiek és nyugatiak egyaránt — védőfolyosót formáltak a szovjet diplomaták hazautazó feleségei és gyermekei számára a tombolva tüntető és a fizikai erőszaktól sem tartózkodó vörösgárdistákkal szemben. Külföldi szakértőket, újságírókat tartóztattak le. A drámai napokról szóló jelentések bejárták a világsajtót. Talán ezért is kérdeztek hitetlenkedve: valóban lehet közlekedni az utcán?

De a tüntetések, az idegengyűlölet, a bizalmatlanság idején is lehetett sétálni az utcán, vásárolni a kínai üzletekben (a külföldi rezidens textilkiutalása a kínai embernek járó mennyiség hatszorosa). A tömeghisztéria végtére is a politikai gépezet által megadott irányból fakadt. S amikor a külföldiek számára fenntartott boltban röviddel a „kulturális forradalom" előtt egy fiatal fanatikus megkéselte az egyik diplomata feleségét, ez sokkal inkább a politikai harc előkészületeinek valamiféle rövidzárlata lehetett, mint szervezett, az idegenek megfélemlítésére előkészített provokáció. A merénylőt később kivégezték. Persze, a külföldiek azért féltek. Nem lehetett tudni, mikor lesznek kitéve egy újabb megaláztatásnak, egy majdnem-lincselés látványának, egy személyükre vonatkozó megjegyzésnek, vagy szervezett politikai támadásnak, mikor sértik meg

akaratlanul is a „törvényt" (hiszen a törvény és a törvényes irányítóapparátus is megszűnt).

1969 végén, amikor Pekingbe érkeztem, mindez tulajdonképpen már a múlté volt, de a tilalmak még fennálltak. Denson angol ügyvivőt nem sokkal korábban vették őrizetbe és tartották órákon át a rendőrőrszobán, mert egy mellékutcában fényképezett. Jómagam alig két héttel érkezésem után kerültem — mint arról már beszámoltam — hasonló helyzetbe. Egy kollégám szintén a rendőrségen fejezte be a csienmeni városkapu megörökítésének kísérletét (a közelben épült metrót minősítették nem fotózható katonai objektumnak: pontosabban: a metró lejáratát, amely a kép hátterében látszott volna — ha a filmet el nem kobozták volna).

De persze: nem ezen múlik. Ha csak ez lenne a „nem szabad" határa, a külföldiek többsége nem érezné magát elvágva a kínai élet igazi áramlatától.

A TÚLSÓ OLDALON NINCS SÉTA

Amikor Pekingbe érkeztem, a magyar nagykövetség a város szélén helyezkedett el. Az utca egyik oldalán állt az emeletes, világoszöld épület, ahová néhány hónappal korábban hurcolkodott át a magyar misszió a városközpontban levő régi Habsburg-palotából — a másik oldalon pedig egy népi kommuna földjei húzódtak, és néhány méterre, vályogfalú szürke paraszthéz óljában koca röfögött. Bár hivatalosan Peking városának határain belül a külföldi szabadon közlekedhet, senki soha meg nem próbálta, hogy a kommuna felé vezető ösvényen induljon el a földeken. Miért? Egyszerűen nem lehetett. Az utca túlsó oldalán, ahol az aszfalt véget ér, vége a vendégjognak. Oda már nem lehet menni. Nem állt ott semmiféle tábla. Csak egyszerűen: mindenki tudta. Valaki egyszer, állítólag, megpróbált arra menni. Megállították, bevitték a kommuna központjába, megkérdezték, kit keresett arrafelé, mi célból sétált arra? S ha maga a séta nem számít célnak, mit lehet erre felelni? Kommunát akar látni? Kérem, tessék szólni a külügyminisztérium illetékes osztályának. Ők majd, ha mód van rá,

megszerveznek önnek egy látogatást. Sokkal többet fog látni, mint így, ha csak úgy odasétál. (Azóta a kommuna földjeit újabb követségi épületek foglalták el.)

Ugyanez a helyzet a városi közigazgatási határokon belül levő valamennyi kis falucska esetében. Előfordult, hogy az odakeveredett külföldieknek azt mondották a rögtönzött „tömegbírálaton", hogy hívatlan feltűnésükkel „megsértették a tömegeket". A külföldi illően elnézést kért, mire elbocsátották.

És hasonlóképpen tabu a kínai ember otthona is. Egy nyugati diplomatának, jóval később, az az ötlete támadt egy est, hogy benéz a városi házakba. Feleségével együtt besétáltak a egyik kapun egy udvarba, ahonnan négy család otthona nyílt. Körülnéztek, megtekintették a porolót, a vízvezetéket, a magasra nyúló napraforgókat, az ajtók mellett álló kályhákat, majd egy-két lakó bámuló pillantásától kísérve zavartalanul távoztak. A következő udvaron azonban már feltartóztatták őket. Asszonyok vették körül a diplomatapárt, és félreérthetetlen hangsúllyal felszólították, hogy kövessék őket. A hívatlan vendégek az utcabizottságon kötöttek ki, ahol ugyan teával kínálták őket, de vagy két órát várakozhattak, amíg feltűnt egy illetékes, jegyzőkönyvet vett fel az esetről, és közölte velük: ha a pekingi otthonokra kíváncsiak, a leghelyesebb a külügyminisztériumhoz fordulni. (Az ilyen eseteknek természetesen híre megy a külföldi kolóniában, és ez elejét veszi a további kíváncsiskodásnak.)

Előbb-utóbb mindenki megtanulja, hol állja útját foncsorozott üveg, hol nem. Mert hiszen nyíltan semmit sem tiltanak meg. Fényképezni? Hát hogyne lehetne, csak éppen a kínai ember nem szereti, ha hozzájárulása nélkül örökítik meg. Családlátogatás? Ha van rá engedélye, semmi akadálya. S ha változik a norma, azt sem közlik. Nixon látogatása előtt feloldották a kimondatlan utcai fényképezési vétót. Nem jelentették be külön, csak úgy lassan kiderült abból, hogy nem voltak fotóincidensek.

De a külföldi kolónia életére nem ezek az időnkénti — ritka — összekoccanások a jellemzőek. Sokkal inkább az üvegházi lét, amely hatékonyabban szigetel az élő társadalomtól, mint megannyi tilalomtábla. Az izolációra két mód van: az

egyik a külföldi mozgását korlátozza, a másik azokét a kínaiakét, akik a külföldiekkel kapcsolatba kerülhetnek. Pekingben inkább a második módszert alkalmazzák. Az eredmény ugyanaz. Persze tudom, nem a néhány ezer külföldi élete érdekes, hanem a néhányszáz millió kínaié: de a krónikás csak úgy foghat történetéhez, ha elmondja, milyen is volt ebben a históriában a saját helyzete. És persze: a kínai tömegek életéhez is hozzátartozik, annak jellemző része az a mód, ahogy a külföldiekkel való kapcsolatukat szabályozták.

A VÁROS PEREMÉN

A külföldiek már térben is különválnak a kínai élettől: a diplomáciai negyedek a város keleti peremén helyezkednek el. Mármint az újak. A század elején a bokszerlázadás felkelői a császári palota közvetlen közelében levő diplomáciai negyedet ostromolták, és a felkelők külföldi intervencióval történt leverése után itt épült fel az akkori új diplomáciai negyed — többek között az Osztrák—Magyar Monarchia kis parkkal övezett kastély-képviselete is. A felszabadulás után a külföldi missziók új otthonait a város keleti iparnegyedében kezdték felépíteni, s a régi nagykövetségeket városrendezési okokra hivatkozva sorra-rendre távolították el a központtól. (Városrendezésre azonban e krónika lezárásáig nem került sor: a korábbi nagykövetségek helyén nem épült más, a diplomáciai képviseleteket jobbára vendégházakká alakították át külföldi protokollvendégek számára.)

1969 végén még a pekingi városi vezetés — pártbizottság, tanács, majd „forradalmi bizottság" és újra pártbizottság — épületével szemben működött a külföldieknek fenntartott Nemzetközi Klub. A teniszpályával, kuglipályával, biliárdteremmel ellátott, faburkolatos belső kiképzésű, patinás épületet annakidején persze az angolok építették. 1972 végén új, korszerűbb, nagyobb szabású (és drágább) klub készült el a külföldiek részére, de nem a régi helyén, hanem a keleti városnegyedben.

A külföldiek számára fenntartott „Barátság-áruházak" korábban a Téli Palota közvetlen szomszédságában, az egyik tipi-

kus kínai negyedben működtek. Ezeket a festői, hagyományos stílusban épült, barátságos üzleteket, amelyeknek egyikében a rekeszzománcvázák és ékköves kanalak megvásárlása után a vendég pingpongozhatott is az udvaron, 1973 elején bezárták, és a keleti kolónia szélén nyitottak egy korszerű, de minden meghittséget nélkülöző, új, nagy áruházat, ahová kínaiaknak — a személyzeten kívül — ugyancsak tilos volt a bemenet.

Félreértés ne essék: ez nem jelenti azt, hogy francia vagy lengyel ember sem mehet be kínai üzletekbe. Semmi akadálya. A „Barátság-áruház" azonban, noha csak kínai árucikkeket találhatunk polcain, olyan választékot gyűjtött egybe, amelynek java az idegenek ízléséhez és pénztárcájához alkalmazkodik, s az ország exporttermékei közül került ki. Így hát a kapuban álló kínai őr csak azt a kínait engedi be, aki külön engedélyt mutat fel. A fizetőeszköz itt is a jüan, nem külföldi valuta: az elkülönítés így nem gazdasági jellegű, inkább politikai, vagy még pontosabb szóval: morális. A luxus-jellegű fogyasztási javak Kínája nem a kínai ember Kínája.

A ház, amelyben pekingi éveimet morzsoltam, az ötvenes évek végén épült, s a várost kelet-nyugati irányban átszelő széles főútvonalra néz. A túlsó oldalon, vagy száz méterre, kínai lakótelep áll. Házunk főbejárata természetesen az utcára néz — de ezen a kapun soha nem léptem be. Hétemeletes, ötlépcsőházas épület ez, utcai frontja vagy 150 méter hosszú. Mögötte kisebb, ugyancsak a külföldiek rezidenciájául szolgáló, három-négyemeletes házak csoportját húzták fel piros téglahomlokzattal. Ebbe az egész tömbbe hátulról, egy mellékutcáról lehetett csak belépni. Elöl valamennyi kapuját lezárták, hátul pedig csaknem három méter magas, átláthatatlan téglafallal vették körül. 1970 elején a bekerítés teljessé vált: noha az utcáról már addig se jöhetett be senki, e homlokzat elé is magas téglafalat emeltek, lezárva a kilátást a magasföldszinti ablakok előtt. A zárófal és az épületek közötti háromméteres térségen a gondnokság rendszerint kukoricát, napraforgót termesztett. A falun túl volt egy kínai piac, de legalább tíz perces sétába tellett, amíg a légvonalban huszonöt méterre levő zöldségeshalomhoz — a hátsó bejáratig visszasétálva, majd a falat kívülről megkerülve — eljuthattunk.

Ezen a hátsó bejáraton egyébként minden diplomáciai rendszámú autó igazolás nélkül behajthatott, minden külföldi besétálhatott: a rendőrbódéban álldogáló kínai katona egy pillantásra sem méltatta. Figyelme csak akkor ébredt fel, ha honfitársa közeledett. Intett a kerékpárosoknak, leállította a gyalogosokat, kérte a belépésre jogosító igazolványt. A külföldi kolóniára csak az a kínai tehette be a lábát, aki megfelelő engedéllyel rendelkezett. Kínai bejárónőnk sokat mesélt tízéves kisfiáról, egyszer meghívtuk, hozza el a gyereket. Finoman kitért a meghívás elől: most nagyon sok az iskolában a tanulnivaló.

Az olvasó persze felteheti a kérdést: honnan látja az őr, ki a kínai? Nos, a legtöbb külföldi persze az orrát és a szemét mutathatja fel személyi igazolványként, de emellett is van egy alapvető ismertetőjel: a ruházat. Előfordul, hogy a külföldi úgy öltözik, mint egy kínai, de ennek a fordítottja nagyon ritkán esik meg. Ősztől tavaszig lehetetlen összetéveszteni a kínaiak vászonruháit, Mao-zubbonyait a külföldiek öltözékével. Nyáron, amikor az idegenek és a hazaiak egyaránt gyakran járnak rövidujjú fehér ingben, a férfiakat már nehezebb felismerni — de az őröknek megvan a gyakorlata. Amúgyis ritkán fordul elő, hogy valaki ne akarná magát igazolni: a kapuhoz érve minden belépésre jogosult kínai lassít. Az őröknek van fegyverük, de pekingi éveim alatt egyetlen olyan incidensről sem hallottam, amikor puskájukat vagy pisztolyukat használták volna.

Egyszer fordult elő, hogy egy kínai kerékpárján nagy sebességgel megpróbált behatolni valamelyik nagykövetség területére. Az őr odaugrott és elkapta a bicikli hátsó kerekét. A menekülőt ezután négyen is fogták, úgy vezették el — az ismeretlen kínai sorsáról többet senki sem hallott.

A mi épületünk fala különösen bumfordira sikerült — a későbbiek már elegánsabbak voltak: betonalapba épített acélkerítés vette körül az újabb házakat, de a lényeg: a kínai őrség minden külföldi lakóhelye előtt, természetesen megmaradt. Peking belvárosában járva a sárga-piros rendőrbódék már messziről elárulják, hol működik valamiféle — még eredeti helyén hagyott — külföldi intézmény: a francia könyvtár,

a svájci nagykövetség, a magyar kereskedelmi iroda. Egyetlen idegen sem lakik kínai házban, kínai szomszédok között: a külföldiek a számukra épült, összkomfortos, hideg-meleg vizes blokkházakban kapnak otthont. A felajánlott lakást általában ritkán lehet elutasítani: akinek nem felel meg, az sokáig várhat másikra.

A KÍNAIAK, AKIK BELÉPHETNEK

Reggel megindul a kínaiak serege a Vajcsiaotalou, a nagy diplomataház felé. Az őröknél felmutatják a papirost, majd eltűnnek a kapukban, a lakások bejáratában, hogy néhány órára egy más világban éljenek. A külföldieknél kínai bejárónők, gyermekgondozók, sofőrök, szakácsok dolgoznak. Az idegen azonban nem maga választja meg alkalmazottait: a diplomáciai szolgáltató irodához terjeszti be kérését, s az küldi ki az embereket, igény szerint. Ha a külföldi nincs megelégedve alkalmazottja munkájával, felmondhat — de nem lehet biztos abban, hogy kap mást, így kevesen bocsátkoznak a bizonytalan kalandba.

A kínai személyzet maga közli bérét a külföldivel — ezen az összegen nem lehet vitatkozni. A bérek összehasonlíthatatlanul magasabbak, mint azonos beosztásban kínai intézményben dolgozó alkalmazottaké. Az MTI fiatal tolmácsa például havi 200 jüant kap — ez annyi, mint egy idős egyetemi tanár fizetése. A kínai bejárónő bére havi 80 jüan volt — ennyit egy nyugdíjazáshoz közeledő szakmunkás keres. Szerződést éveken át nem kötöttek.

Amikor tolmácsom munkára jelentkezett, kértem, hogy írjunk alá szerződést. A válasz: *A Nagy Proletár Kulturális Forradalomban, amelyet személyesen Mao elnök kezdeményezett, a régi munkaszerződéseket elvetették, az újakat még nem dolgozták ki, ezért nem írhatok alá semmiféle megállapodást.* Vu Csien-vej, a tolmács ezek után szóban közölte, mit tekint munkakörének, mennyi a bére. Mindebbe nem sok beleszólásom volt.

A munkaköri kötelességeket szigorúan veszik, főleg abban

a tekintetben, hogy mit nem kell megcsinálni. A bejárónő például nem terített, mert az már a szakács kötelessége lett volna (az, hogy nem volt szakácsunk, nem rá tartozott). Vu nem volt hajlandó arra, hogy egy kínai nyelvkönyv szövegét magnóra mondja: ha tanulni akarok, fogadjak nyelvtanárt.

Az alkalmazottak viszonylag magas és azóta is gyorsan emelkedő bérét voltaképpen a külföldiekre kivetett sajátos adóként lehet értékelni: elképzelhetetlen, hogy egy olyan társadalomban, ahol a jelszó a szigorú egyenlőség, egy kínai kétszer-háromszor annyit kereshessen, mint hasonló munkakörben dolgozó társai, csak azért, mert a munkaközvetítő iroda külföldiekhez osztotta be. A többlet valamilyen formában visszakerült a diplomáciai szolgáltató irodához, sőt később, az újonnan fölvett alkalmazottak bérét egyenesen oda kellett fizetni.

A kínai személyzet a maga munkakörén belül általában igen rendesen ellátja feladatát, bár tempója, hogy mást ne mondjunk, kissé kényelmes. A hatékonyság még nem elsőrendű cél, de a sofőrök gondosan fényesítgetik az autókat, a szakácsok új finomságokkal kísérleteznek, az ájik, a gyermekgondozó-nénik soha le nem veszik szemüket a külföldiek csemetéiről, tolmácsom afféle titkárként nagy körültekintéssel és alapossággal járt el a hatóságoknál hivatalos és nemhivatalos ügyeimben.

TEGNAPELŐTT SZÜLETETT

De ezekről a kedves, barátságos emberekről a külföldiek nem sokat tudnak. Érintkezésük szigorúan a munka szférájára korlátozódik, a magánélet tabu, a barátság nehezen elképzelhető. Senki sem tudja alkalmazottainak címét, telefonszámát. Ha szüksége van rájuk, a diplomáciai szolgáltató irodának telefonál, az értesíti őket. Senki meg nem hívhatja kínai munkatársát. Jómagam négy év alatt többször is megkértem tolmácsomat, hozza el a feleségét legalább egyszer olyankor, amikor színházba kísér el, ha már ebédmeghívásaim elől kitért. Nem ér rá, el van foglalva — hangzott a sztereotip válasz.

Tientan, az Ég Temploma; Peking

Az Országos Népi Gyűlés épülete a Tienanmen kapu felől nézve; a faragott sárkányos márványoszlop, a felhő fölött trónoló oroszlánnal a régi császári hatalom jelképe volt; Peking

Az állami zászló (mindig felhúzva), a Hősi emlékmű és a Csienmen városkapu kontúrjai a Tienanmen felől nézve, pontosan a tér és a város észak-déli tengelyében; Peking

A régi földszintes házak, a hutungok világa a város délnyugati negyedében; Peking

Lin Ping, a Csinghua egyetem forradalmi bizottságának alelnöke

Előtérben Csien Vej-csang tanár, mögötte Csou Kung-jan és Liu Kung-hua, a két vörösgárdista

A fiatal Maóról készült festmény, amelyet a szentképek közé csempészett valaki a Vatikánban

Pej Csin-ku volt szakszervezeti vezető a pekingi Csungven kerület káderiskolájában

A „kulturális forradalom" vezérkara a Mennyei Béke Kapujának emelvényén a vörösgárdisták egyik éjszakai felvonulását üdvözli. Jobbról balra: Mao Cetung (vörösgárdista karszalaggal), Lin Piao, Csou En-laj, Csiang Csing és Kang Seng (A *China Pictorial* felvétele.)

Propagandafelvétel önfeledten éljenző, a Mao-idézetek piros könyvecskéjével integető tömegről *(China Pictorial)*

Fent: A „Május 7" káderiskola hallgatói tapssal búcsúztatják a külföldi vendéget. A háttérben látható barakkokban laknak

Lent: Az átnevelést dicsőítő dalokat éneklő volt funkcionáriusnők a káderiskolában

Fent: A külföldiek számára 1973-ban megnyílt új Nemzetközi Klub, háttérben új lakóépület ugyancsak külföldi diplomaták számára; Peking

Lent: A Liulicsang a külföldiek számára fenntartott régiségboltokkal, egyébként tipikus kínai utácska, hutung; Peking

Fent: A szerző kislánya könnyebben köt ismeretséget, mint a felnőtt külföldiek. Minden külföldi gyerek óriási érdeklődést kelt. Peking, Nyári Palota

Lent: A Szanlitun diplomáciai negyed a kínai főváros keleti peremén — itt minden épület diplomáciai képviselet

A külföldiek mozgását még a Nagy Fal tetején is gondosan körülhatárolják,→ Kínai, orosz és angol nyelvű felirat figyelmeztet: Turistáknak továbbmenni tilos — itt a szerző is megállt. (Pozsony Béla felvétele.)

游览人止步
ПЕРЕХОД ЗАПРЕЩАЕТСЯ
ДЛЯ ТУРИСТОВ
OUT OF BOUNDS
FOR VISITORS

Katonai őrjárat a Nemzetiségi Szálloda előtt; Peking

A szovjet nagykövetség felé vezető utcát 1966-ban, a „kulturális forradalom" idején „Antirevizionista utcának" (Fanxiulu) keresztelték el a vörösgárdisták

Fent: Ívelt tetős házacskák, s mindenütt falak: pekingi hutungok
Lent: Téglával rögtönzött mini pingpongasztal egy hutungban

A bevásárlóutca ember folyama: Peking

A Csienmen üzleteiből és utcai lakásaiból igy — a falon vagy az ablakon át — vezetik el a füstöt

Tömeg a mozi előtt

Kirakat előtt — a biciklı a kínai ember autója

Piac Pekingben

Elkötött lábú öregasszony hagyományos öltözetben unokáival; Peking

Fent: A régi városfal egyik bástyája, tetején sok száz éves csillagászati műszerekkel. 1966 és 1974 között ez a pekingi csillagászati múzeum — akárcsak a többi múzeum — zárva volt

Lent: A Tienanmen tér monstre-felirata

Magánéletük örömét-gondját — a kínai ember természetes tartózkodása vagy a rendszer által megkövetelt titoktartás következtében, ki tudja? — csak ritkán osztják meg munkaadóikkal (már amennyiben a külföldi, akihez beosztottját kiközvetítették, munkaadónak nevezhető). Jellemző volt egy fiatal diplomata esete ugyancsak fiatal tolmácsával. A diplomata felesége gyereket várt, s az ezzel kapcsolatos orvosi vizsgálatnál a tolmács fordított, majd a doktornő megvizsgálta az asszonykát. A férj és kínai munkatársa odakünn várakozott. Miután a tolmács így megosztotta a leendő apával annak intim titkát, a diplomata is feljogosítva érezte magát, hogy beosztottját megkérdezze, náluk mikor lesz kisbaba. A tolmácsnak szeme sem rezzent: „Tegnapelőtt született" — válaszolta. Előzőleg kilenc hónapon át egy szót sem szólt a várható családi eseményről annak az embernek, akivel minden nap találkozott.

A külföldiek számára ezek az emberek jelentik Kínát, velük találkoznak, velük beszélgetnek mindennap, az ő reakcióikat figyelhetik meg — pedig ez megtévesztő is lehet. Külföldinél kiválogatott emberek dolgoznak, s az is világos, hogy egy nagykövetség, kolónia kínai személyzete egységes irányítás alatt áll. Amikor kislányunkat az ájival vittük be a nagykövetségre, azonnal kitűnt, hogy az ottani magyaroknál dolgozó kínaiak jól ismerik a mi bejárónőnket, s hogy pontosan tájékozottak „egymás magyarjainak" életéről.

No és a többiek? Elvégre Pekingben hétmillió ember él. Igen, hétmillió, de ebből csak néhány ezer rendelkezik azzal a joggal, hogy kapcsolatot tarthat fenn külföldiekkel. Vagy pontosabban: csak néhány ezernek ez a kötelessége. A többiekkel pár barátságos szót válthatunk az utcán, ha alkalom nyílik rá — de az ügy nem mehet tovább.

Senkit sem hívnak meg egy kis sörözésre alkalmi ismerősök. Senki nem járhat kínai családokhoz látogatóba, hogy elbeszélgessen egy parti sakk (kínai sakk) mellett. Senki nem randevúzhat kínai lányokkal, a házasság manapság külföldi és kínai között elképzelhetetlen. (A „kulturális forradalom" előtt még sokszor előfordult, hogy a Kínában dolgozó külföldi szakér-

tők, az ott tanuló ösztöndíjasok kínai lányoknak fogadtak örök hűséget. Ez már a múlté.)

Pedig, pedig...

Judit lányom Pekingben született, és ha más világot éltünk volna, pusztán az ő révén hány barátra, ismerősre tehettem volna szert! Kínában rajonganak a gyerekekért, pöttöm lányom pedig talán még a többinél is mozgékonyabb, minden félsz nélkül nevetett már egy-másfél éves korában is az ismeretlen kínai bácsik-nénik szemébe, csavarta ki a fagylaltot nála kétszer nagyobb, pufók, gyorstüzelő-nadrágos kínai fiúcskák kezéből. A közeli piacon felmászott a fagylaltosnéni ölébe, a parkban betotyogott a kínai apróságok közé. S a kínai mamák felemelték, meghintáztatták, berakták saját gyerekük kocsijába. Mindenki mosolygott, de a folytatás elmaradt. A szülők a meghitt jelenet után felkapták saját csemetéiket, és kitértek az ismerkedés elől. Olyanok is akadtak, akik egyszerűen elmenekültek, amikor Jutka — igazán nem a mi ösztönzésünkre — a parkban odacaptatott a szemben levő padon ülő kínai családhoz. Látván, hogy az ismerkedés elkerülhetetlen lenne, de nyilvánvalóan nem tudva, mi is ilyenkor a helyes magatartás, egyszerűen felálltak és elmentek, arrafelé, ahol nem járnak külföldiek.

És riportútjaimon, hivatalosan szervezett látogatásaimon hány olyan emberrel akadtam össze, akivel szívesen találkoztam volna a hivatalos kereteken kívül is. De azt javasolni, mondjuk, egy mérnöknek, akivel egy üzemlátogatáson ismerkedünk össze, hogy ebédeljünk együtt másnap a nemzetközi klubban, és beszélgessünk el erről-arról... még leírni is képtelenség. Ilyesmi senkinek még csak eszébe sem juthat Kínában.

Pedig, pedig...

Ez sem volt mindig így. Egyik magyar kollégám 1958-ban járt Kínában, s akkori, izgalmas utazásának kísérői meghívták otthonukba, igazi barátságot kötöttek vele. Olyannyira, hogy amikor 1972 végén újra átutazott Kínán és szállodájából felhívta az egyiket, az negyedóra múlva meg is jelent, és mivel a közelben lakott, meg is invitálta otthonába — ugyanabba, ahol másfél évtizeddel korábban élt. Amikor a magyar

újságíró e történetét elmeséltem Pekingben, minden külföldi olyan hitetlenkedő arccal bámult rám, mintha arról beszéltem volna, hogy marslakók hívták vizitre. Egy mai pekingi rezidenst nem érhet ilyen meglepetés. Igaz, a történethez az is hozzátartozik, hogy a meghívó kínai a „kulturális forradalom" során jelentős funkciókat kapott, és külföldre utazó delegációkban is részt vett — tehát joga volt külföldiekkel találkozni. A magyar újságíró csak szombattól hétfőig tartózkodott Pekingben, a régi barát pedig szombaton ugyan azonnal megjelent, de vasárnap vidékre kirándult diákjaival, és többé nem jelentkezett. De végül is mindegy: tény, hogy valamikor a kínai otthon nem volt megközelíthetetlen, vagy csak hivatalosan bemutatott szentély, s a kínai emberekkel ugyanúgy, vagy majdnem ugyanúgy lehetett emberi kapcsolatot teremteni, mint más földi halandókkal. (Majdnem: mert még akkor is rendkívül ritkán látott vendégül kínai külföldit saját házában.)

Vannak azonban olyan kínaiak, akiknek az a feladatuk, hogy tartsák a kapcsolatot a külföldiekkel. Ők a kijelölt kínai partnerek: az üzletembereknek a Külkereskedelmi Minisztérium beosztottjai, a diplomatáknak a külügyminisztérium illetékesei, az újságíróknak a külügyi sajtóosztály munkatársai, a vendégeknek az idegenvezető, a tolmács. Velük aztán gyakran lehet találkozni: minden fogadáson, sajtóértekezleten, a külföldiek számára szervezett közös vagy egyéni utazásokon — s ha a külföldi országa és Kína közötti viszony szívélyes, akkor esetleg még az idegen lakásán is. De meghívni saját otthonukba ők sem fognak.

A kínai személyzetnél a megbízhatóság kritériuma nyilvánvalóan az, hogy tudják, miről nem beszélhetnek a külföldiekkel. Persze akad közöttük olyan, aki a normát még túl is teljesíti, s talán olyan is, aki a tilalmakat nem veszi túlzottan komolyan. A külföldiekkel hivatásszerűen foglalkozó kínai káderekné más a helyzet: ők azt tudják, miről beszéljenek az idegennel. Éppen ezért — mint ezt magam is tapasztalhattam — fölösleges dolog politikai vitába bocsátkozni kínai alkalmazottal. Az eredmény vagy kínos hallgatás, vagy — rosszabb esetben — még kínosabb vita.

Vu Csien-vej, az MTI tolmácsa például megbízható, készséges munkatárs volt, de valahányszor úgy érezte, hogy olyasmit mondottam, ami a hivatalos politika szempontjából sérelmezhető, mintha kicserélték volna: a legélesebb hangon kezdett beszélni. Egyszer kétségbe vontam a *Zsenmin Zsipao* egyik írását, amely éles kirohanásokat intézett a Szovjetunió ellen, megjegyeztem, hogy a cikk elferdíti a tényeket.

Micsoda? Mit mondtam? Ismételjem meg. Mindenkinek meglehet persze a véleménye, de a *Zsenmin Zsipao* az igazat írja, ha tehát én azt mondom, hogy elferdíti a tényeket, akkor megrágalmazom a Kínai Népköztársaságot. Pardon, én csak egy cikk egyik kitételéről beszéltem. Az mindegy, a *Zsenmin Zsipao* kommentátora a hivatalos kínai álláspontot ismerteti, ami ott megjelenik, azzal lehet nem egyetérteni, de senki sem mondhatja, hogy eltorzítja az igazságot. Ezért legjobb, ha tisztázzuk, mit is mondtam, hogyan is értettem a dolgot. A tolmács barátságos hangja metszően hűvösre váltott, szemüvegét levette, az evést — mert a vita épp egy közös utazásunkon, a szállodai étteremben robbant ki — abbahagyta.

Az étel lassan kihűlt, de ostorozó kedve csak nem hagyott alább. Persze már bántam, hogy egyáltalán belebocsátkoztam az eszmecserébe — elvégre igazán nem az a feladatom, hogy éppen őt győzzem meg. Miért is sajnálkoztam, hogy a kínai lap ilyen cikkeket publikál, hogy ezzel is nehezebbé válik a két ország közötti konstruktív légkör kialakítása? Hát nem sejthettem előre, hogy Vu úgyis azt fogja felelni: a cikk megjelenése nagyon jó, s a kínai nép lelkesen üdvözli? Míg magamban így morfondíroztam, s az órámat lestem, mert a tolmács vagy félórája kerülgette a „ferdítés" szó használatával kifejezett súlyos vádakat, hirtelen újra megéreztem, milyen is lehetett a „kulturális forradalom", amikor elég volt egyetlen szó, egyetlen elszólás ahhoz, hogy valakire ráhúzzák a vizeslepedőt. Ez itt, az asztal két oldalán, kétszemélyes jelenet, de mi lenne, ha Vu messzemenő okfejtéseit tízen vagy százan ismételnék velem szemben, ha nem lennék külföldi, ha hosszú sipkát húznának a fejemre, ha... Hiszen még beszélgetőpart-

nernek sem mondhatom meg, hogy persze, csak azt fogalmaztam élesebben, amit a „nem értek egyet" udvarias formulája takar, s ha egy állításnak nincs meg az alapja, akkor... Igen, de Vu szerint minden szó színigazság (vagy legalábbis ezt kell mondania), ha a *Zsenmin Zsipaó*ban jelenik meg. Hogy őszintén vagy kötelességből háborog-e, azt nem tudom, de végül csak a „nem értek egyet" formuláig hátrálva tudom javasolni, hogy vegyük le a kérdést a napirendről, most már igazán elég alaposan megvitattuk, nincs több mondanivalónk. Igen, de ha én azt mondom, hogy... Kérem, javasolom, fejezzük be, ne szóljunk róla többet. Jó, nem szól, de elvárja, hogy a jövőben...

Így hát nem mondhattam el, még csak el sem kezdhettem, amit szerettem volna, s amit csaknem másfél évtizede Kínában nyilvánosan nem mondhat el senki.

Nem mondhattam el, hogy a kínai sajtó a nyílt rágalom, a gátlástalan hazugság, az elhallgatás minden eszközét felhasználja, hogy hamis képet fessen a Szovjetunióról. Vitánkban Vu nem tudott válaszolni arra a kérdésre, hogy miért nem jelent meg csaknem egy évtizede egyetlen sor sem a Szovjetunió eredményeiről, építőmunkájáról, sikereiről, miért használ a *Zsenmin Zsipao* csak feketét, amikor az északi szomszédról fest képet. Kérdezzem meg a *Zsenmin Zsipao* szerkesztőitől, mondta egyszer tolmácsom, mintha nem tudná, hogy ezt tőlük sem érdemes megkérdezni, mert erre tőlük sem kaphat az érdeklődő tárgyilagos választ.

Nem mondhattam el, mi mindent köszönhet a népi Kína a Szovjetuniónak: nem beszélhettem a segítségről, amelyet a szovjet kommunisták a mozgalom kialakításához nyújtottak, a támogatásról a felszabadító polgárháborúban, az országépítés első lázas éveiben. S arról sem szólhattam, hogy akkor ez a támogatás az egész szocialista család közös ügye volt, s kivette belőle részét a mi népünk is. És nem mondhattam el, hogy amikor a kínai vezetés — kívül helyezve magát ezen a családon, ezen a közösségen, kívülről próbál viszályt kelteni azon belül, öklét rázva az egyik tag felé és mosolyogva a másikra — éppen a kívánt hatás ellenkezőjét éri el.

A sok ki nem mondott kérdést ebben a könyvben rögzítem

hát, hiszen elmondani, amit láttam és megéltem, adósság és kötelesség, nem utolsósorban a kínai néppel szemben. Mert bármi is legyen az idegen véleménye arról a politikáról, amelyet a pekingi vezetők folytatnak, nem lehet nem tisztelni a kínai embert, viaskodását a természettel, nehéz munkáját, alkotó erejét, kitartását, szorgalmát, emberségét. Nem lehet nem együttérezni sorsával. Krónikám elsősorban ezt a sorsot kutatja.

De messzire kalandoztunk — térjünk vissza a szállodába. Hogy is folytatódott az incidens? Nos, sehogy.

Mintha mi sem történt volna: a téma többé nem került szóba. Jómagam gazdagabb vagyok egy tapasztalattal: vitatkozni nem érdemes. Pontosabban: nem Vuval érdemes.

A politikai érintkezésre feljogosított káderekkel viszont lehet beszélgetni, lehet politizálni — nem egyszer ők maguk keresik, vetik fel a témát. Az ilyen eszmecsere azonban nem sokat hoz a konyhára: senki nem mond mást, mint a *Zsenmin Zsipao*, vagy éppen a Külügyminisztérium. Egy mondattal sem megy tovább senki. Amikor például a vietnami háborúról szóló párizsi egyezményeket aláírták, a kínai Külügyminisztérium sajtóosztálya az újságírók telefonhívásaira azt válaszolta, hogy az aláírás „elősegíti a feszültség enyhítését Indokínában és Ázsiában". Ez a válasz a kínai lapokban nem jelent meg, de amikor másnap fogadást rendeztek a nemzetközi sajtó pekingi tudósítói számára, minden jelenlevő kínai újságíró szóról szóra ugyanezt felelte. Ez volt a hivatalos és a magán kommentár egyaránt.

A szóban forgó fogadást különben a kínai Tavasz-ünnep, a Hold-naptár szerinti újév alkalmából rendezték meg, először 1972 februárjában, majd egy évvel később is, a pekingi és a külföldi újságírók találkozójaként. Ezeken az évenként egyszer megrendezett összejöveteleken kívül a pekingi tudósítóknak semmiféle állandó jellegű kapcsolata a kínai újságírótársadalommal nem volt. A külföldi újságíró partnere nem Pekingben dolgozó kollégája, hanem a sajtóosztály a Vajcsiaopuban, a Külügyminisztériumban. Félévenként egyszer a sajtóosztály hosszabbítja meg a tudósító működési engedélyét. Bár a hetvenes években ez már többé-kevésbé formaság volt

csupán, korábban minden külföldi újságíró némi aggodalommal nézett a hosszabbítás napja elé.

Annak nincs látható jele, hogy a külföldieket állandó egyéni megfigyelés alatt tartanák — ha azonban valakit valamiért követni akarnak (amire persze volt példa) Kínában, arra rendelkezésre áll az egész apparátus. A külföldiek többsége gépkocsin közlekedik; ha meg akarják figyelni, a telefonnal felszerelt őrbódékból az őrök jelentik, amint elindul az autó. Mivel minden külföldi rezidencia előtt rendőrbódé áll, erre minden egyes külföldi esetében megvan az elvi lehetőség, ha kocsival jár. Telefonnal vannak felszerelve a közlekedési rendőrök irányító posztjai is: így az autó útvonalát is jelezni lehet. A telefonok közelében minden bizalmas témáról beszélgető diplomata hangosra kapcsolja a rádiót, hogy az esetleges lehallgatást megzavarja. A diplomata-lakások közötti mozgást elsősorban a liftkezelők segítségével lehet figyelemmel követni.

AUTOMATA LIFT — CSAK KEZELŐVEL

A külföldiek többsége emeletes, liftes házakban él. Jómagam ugyan csak a kínai harmadik emeleten laktam (a kínai számozás a földszintet veszi az első szintnek, az első emeletet a másodiknak stb.), a lépcsőházban azonban hat szint és egy felvonó is volt. Mi több, a felvonó önműködő (kínai gyártmány, Tiencsinben készült), azaz miután az ember felvitte a hatodik emeletre, az elsőről is le lehet hívni. Ezt az automataberendezést azonban kikapcsolták, különben ugyanis semmi értelme nem lett volna annak, hogy liftkezelőket tartsanak az épületben. A liftkezelő ugyan nem tarthat számon minden külföldit és minden vendéget, az állandó kapcsolatok, barátságok azonban aligha maradhatnak rejtve előtte. Az ismerős liftesnénik egy-egy lépcsőházban már kérés nélkül a megfelelő gombot nyomták, tudták, kihez járunk. Telefonja a liftesnéninek is van, méghozzá a biztonság kedvéért a felvonóban.

Szerencsére.

Mikor a szisztémát még nem ismertem ki teljes mértékben,

a lift-telefon mentett meg. A felvonót ugyanis kezdetben a kezelők távollétében automatikára állították, ha viszont ott voltak, csak ők vihették fel a lakókat. Mivel a liftes nem a járműben ül, hanem a bejárat mellett egy másik szobában, várni kell egy keveset, míg előbukkan. Így aztán előfordult, hogy nem vártam be a kezelőt, magam vittem fel a liftet. Ilyenkor, mivel az önműködő kapcsolót kiiktatták, a kezelőnéninek kellett felcsoszognia a liftért, s a második lépcsőmászás után tolmácsom útján üzent: várjam meg őt. Ám a következő napon ismét csak magam nyomtam meg a gombot, nem vártam a nénire. A lift nyitva áll, míg a gombokat meg nem nyomják, akkor viszont az ajtó önműködően becsukódik, és a kis kamra meg sem áll a kijelölt emeletig. Az ajtó már csukódott, amikor megpillantottam a kezelő szemrehányó tekintetét, ahogy előbújt kamrájából. Már semmit sem tehettem. A kabin felemelkedett, de amikor a harmadikra érkeztünk, meg sem vártam, hogy az ajtó ismét csak automatikusan kinyíljon — benyomtam az első emeleti gombot, hogy visszamenjek. Ez volt a hiba. A lift ugyan lement — de az ajtó nem nyílt ki. A néni kívülről kiabált, én belülről. Nem értettük egymást. Pillantásom a telefonra esett. Hátha. Feltárcsáztam irodám számát. A készülék kapcsolt. Vu felvette a kagylót. Kissé meglepődött, mikor közöltem, honnan beszélek, de aztán rögtön megjelent, s hallottam, amint a kezelőnénivel tárgyal odakünn. Ezután, meglepetésemre, eltávozott anélkül, hogy bármiféle felvilágosítást adott volna. De nem sokáig töprenghettem: megszólalt a készülék, Vu hívott vissza: várjak türelmesen, rögtön jön a szerelő. A háromnegyedórás liftfogságot így telefonálással töltöttem.

Később az ilyen incidensnek még a lehetőségét is kiküszöbölték. Az automatikát teljesen kikapcsolták, a liftet csak a kezelő vihette fel. (Este fél 11 után pedig lezárták a felvonót: aki ezután érkezett, mehetett gyalog; amikor egy magyar kereskedő éjszaka szívrohamot kapott a negyedik emeleten, gyalog kellett letámogatni, hogy a kórházba vihessék.) Gondoskodtak arról is, hogy a telefont ne használja illetéktelen: kis faládát készítettek, a ládához kulcsot. A liftkezelők, ha

csörgött a telefon, előbb kinyitották a dobozt, kivették a készüléket, s kezdődhetett a beszélgetés. Igaz, a doboz a földön volt, ezért ezeket a társalgásokat mindig guggolva folytatták a liftek őrei.

AZ ANTIREVIZIONISTA KÓRHÁZ

S ha már a kórházról esett szó, hadd mondjak el egyet s mást az egészségügyi ellátásról. A pekingi külföldi kolóniát két csoportra osztották: az egyikbe tartoztak a szocialista országok, a másikba a tőkés államok és a harmadik világ diplomatái. Mindkét csoport számára kijelöltek egy-egy kórházat. Amikor 1969 végén megérkeztem Pekingbe, a szocialisták az „Antirevizionista Kórházba", a tőkés világ képviselői az „Antiimperialista Kórházba" jártak gyógykezelésre, orvosi vizsgálatra. Az előbbi az ötvenes években épült, a Szovjetunió ajándékaként, korábban „Barátság-kórháznak" nevezték, míg az utóbbit a felszabadulás előtt létesítették: Rockefeller-alapítvány volt. Új, harcos nevüket a „kulturális forradalom" idején kapták, és nyilván némi ijedelmet keltettek azokban a „revizionistákban" és „imperialistákban", akiket itt részesítettek orvosi ellátásban. Mikor kiderült, hogy az „antirevizionista" intézményben is odaadóan kezelik a revizionista diplomaták testét, bár közben a falakon látható jelszavak és a polcokon kiállított könyvek, brosúrák tanulsága szerint eltökélt küzdelmet folytatnak káros eszméik ellen, megkérdeztem egy kínait:

— Tulajdonképpen miért épp azt a kórházat nevezték el „antirevizionistának", ahol azokat kezelik, akik a kínai hivatalos vélemény szerint „revizionisták"?

Partnerem mosolygott.

— Nem tudom. A vörösgárdisták nevezték el így. Ha gondolja, megkérdezhetem őket.

Erre persze nem tartottam igényt, így a névadás titkait továbbra is homály borítja.

Kislányom is itt látta meg a napvilágot. Terveztünk egy értesítőt. Itt és itt születtem. De hát hol is születtem? Az Antirevizionista Kórházban? Egy gyerek születése komoly dolog,

ez pedig hazai fülben viccnek hangzik. De a probléma megoldódott. 1971. augusztus elsején, öt nappal lányom születése előtt, a „Fanhsziu"-ból „Juji" lett, az „Antirevizionista" kifejezést ismét a „Barátság" szó váltotta fel. Így már el lehetett küldeni az értesítőt.

Kínában sok orvosi csodát — köztük tűszúrásos érzéstelenítéssel végrehajtott műtéteket — láthattam, még többről olvashattam: személyes tapasztalataink azonban a kínai egészségügyi ellátásról meglehetősen vegyesek voltak. A vezérelv szemmel láthatóan nem annyira a megelőzés, mint inkább az orvosi beavatkozás halogatása. Ha egy fogtömés kiesik, nem fúrják ki a helyét: minden korrekció nélkül újra betömik. A legkisebb megfázásra zacskószámra kaptuk a tetránt. Állandó orvosa nincs a páciensnek: mindig az éppen ügyeletes doktor vizsgálja meg, kollégájának bejegyzését csak a beteg egészségügyi lapján láthatja. Házhoz nem megy az orvos: súlyosabb esetben a beteget mentővel beviszik a kórházba. Mindez persze nem a külföldivel szembeni megkülönböztetés: ugyanígy, ilyen személytelenül működik a rendszer a kínaiakkal szemben is. Hiányzik belőle a gyógyulás egyik legfőbb tényezője, a betegnek az orvosba vetett személyes bizalma. A pácienssel nem közlik, mi a baja: felírják az orvosságot és kész.

Félreértés ne essék: a jelenlegi kínai orvosi ellátás fényévnyi távolságra van a felszabadulás előttitől, a kínai ember esélye a gyógyulásra ma sokkal nagyobb betegség esetén, mint régen. De a rendszert a tömegekre, nem az egyénekre méretezték. S amikor a másféle ellátáshoz szokott külföldi találkozik ezzel a személytelen gyógyító apparátussal, és éppen aggódik egészségéért s bizonyosságot, vagy megnyugtatást szeretne — akkor bizony nyugtalanul távozik. Különösen, ha szerencséje és nemzetisége révén a volt „antirevizionista" kórházba kerül — míg ugyanis a tőkés pácienseket kezelő orvosok közül sokan beszélnek angolul, a „szocialistákat" gyógyító doktorok, akik jórészt a Szovjetunióban tanultak, rendszerint egyetlen szót sem hajlandók oroszul beszélni. Csak válságos pillanatokban derül ki, hogy azért értik ezt a nyelvet.

A láthatatlan fal, amely a hatvanas évek végén egyformán vett

körül minden külföldit, a hetvenes években már kevésbé határolta be a nyugatiak mozgását, viszont továbbra is fennmaradt az európai szocialista országok, különösen pedig a Szovjetunió képviselőivel szemben. Van, akinek számára tágasabb, kényelmesebb, otthonosabb az üvegház. Mások számára még kényelmetlen is lehet. Végső soron azonban senki el nem hagyhatja, még akkor sem, ha engedélyt kap Kína más területeinek felkeresésére. (Peking határát természetesen mindenki csak külön engedéllyel hagyhatja el.)

Aki útra kel, talán többet fog látni — de továbbra is csak az üveg mögül.

Ha tehát ezt a könyvet kezébe veszi az olvasó, tudnia kell, hogy az üvegház egyik lakója írta. Igyekezett olyan messzire kihajolni az ablakon, amennyire csak lehetett egyensúlyának elvesztése nélkül, igyekezett minél jobban megismerni az üvegházon túli életet. Az üvegház átlátszó, s ha rózsaszínűre festik, vagy feketére, némi tapasztalattal korrigálni lehet az eltérést. Módja volt arra is, hogy összevesse tapasztalatait az üvegház más lakóinak véleményeivel — ez a bura alatt élő külföldiek legfőbb időtöltése, erre szolgál a maguk mesterséges élete a koktélokkal, az összejövetelekkel, a kínai vendéglők különtermeiben rendezett gasztronómiai ünnepekkel (mert a külföldi abban a megtiszteltetésben részesül, hogy nem ehet együtt a „tömegekkel", ha egy mód van rá, különteremben terítenek számára), a fogadásokkal, a nagykövetségek beltenyészetével.

Hogy az így szerzett ismereteket csak fenntartással lehet fogadni? Igen is, nem is.

Az üvegfalon túl a valódi Kínát látjuk, amit látunk, az igaz. A megfejtés már más lapra tartozik — de a krónikás az első, aki jelzi megismerésének határait, saját fenntartásait a látottak, tapasztaltak értelmét illetően. Így ez a híradás egy küzdelem története is, hogy megismerjük, hogyan él, gondolkodik, dolgozik a kínai ember. Legalább annyira szükség volt ebben a viaskodásban a mindennapos megfigyelésre, a kitartásra, mint a következtetésre és a logikára. Kína külön világegyetem, s csillagászainak legkedvezőbb megfigyelési pontja még mindig a pekingi üvegház. Az asztronómusok sem fejtették meg a távoli csillagködök minden titkát, de távcsöveikkel, radar-tük-

reikkel és logikájukkal messze hatoltak, sokat megtudtak. A krónikás kérdésekkel, megfigyelésekkel, következtetésekkel dolgozik, és elmondja, amit megállapított, a hipotéziseket, amelyeket még be kell bizonyítani, és megismerésének határairól sem hallgat.

A RIKSA ÉS A METRÓ

Első pekingi estém különös élménnyel zárult.
A nagykövetségről dr. Réti György titkár jött ki a pekingi repülőtérre, hogy átkalauzoljon az első formaságokon. Csomagomat leraktuk a magyar nagykövetségen, majd a diplomata rögtönzött vacsorára hívott meg távolabb fekvő otthonába. Az idő gyorsan telt, mire felocsúdtunk, este 10 felé járt. Taxit hívtunk. Az özönvíz előtti fekete Renault a diplomataház bejárata elé gördült, Réti kínaiul közölte a sofőrrel a címet, elbúcsúzott, mi pedig elindultunk a meglehetősen gyér kivilágítású pekingi éjszakában.

Nem mondhatom, hogy különösen fejlett tájékozódási érzékkel rendelkeznék, de hamarosan sejteni kezdtem, hogy a taxi nem arra megy, amerről jöttünk. Angolul szóltam a vezetőhöz, ő fejét rázta és kínaiul mondott valamit. Behajtottunk egy egészen sötét, komor mellékutcába, a kocsi lefékezett egy csukott kapu előtt, és a vezető jelezte, hogy megérkeztünk. Mi tagadás, megijedtem. Este fél tizenegy, olyan helyen vagyunk, ahol még sohasem jártam, itt magyar nagykövetség nyilvánvalóan nincs, és sem azt nem tudom, hol van, sem azt, honnan jöttünk, s a vezetővel a süketnémák dialógusát folytatjuk. Még egy telefonszámot sem tudok. Ez is jól kezdődik.

Közben a sofőr is megértette, miért vonakodom kiszállni — ha másból nem, abból már sejthette, hogy rossz helyen jár, hogy az épület előtt nem állt kínai őr. Újra megindultunk, keresztül a városon, s vagy húsz perc múlva ismerősebb tájra értünk. Követségi épületek sorakoztak egymás mellett, mindegyik előtt bőrkabátos, mozdulatlanul álló fegyveres. A gépkocsivezető többtől is megkérdezte, merre van a magyar nagykövetség, és egyszer csak, mint hajótörött a mentőcsónakot, az egyik épületen felfedeztem a címert. Épp ideje volt, mert

az utca túlsó oldalán már a kínai falu kezdődött, a reflektor egy parasztházat és hozzá tartozó disznóólat világított meg.

A különös kirándulás magyarázata egyszerű volt: a magyar nagykövetség nem sokkal érkezésem előtt költözött a város szívéből a város peremére, de a taxis még nem értesült erről a változásról, és először a régi, még a Monarchia idejéből való nagykövetség rácsos kapujához vitt. Ha most felidézem ezt az élményt, csak azért teszem, mert talán ez a taxiutazás a pekingi éjszakában, az ismeretlen házak között, ez a sajátos út érzékeltette számomra a leghatásosabban, mennyire ismeretlen világba jutottam.

AZ UTCA TÉRKÉPE

Később éppen az utca bizonyult a kínai élet viszonylag legkönnyebben feltérképezhető részének. Az utca, az élet nyilvános homlokzata, ahol minden magánember a közösség része, és minden közember egy a tömegből — gyalogos, vásárló vagy éppen utas. Az utca életének tanulmányozásához nem kell külön engedély, és ráadásul a kínai köztér nagyobb helyet foglal el a mindennapi életben, mint az európai; az emberek, különösen nyáron, szinte csak aludni térnek a falak közé (és még azt sem mindig). Igaz, kezdetben az utcáknak neve sem volt: a régi térképeket a „kulturális forradalom" elején bevonták, az utcákat átkeresztelték, aztán ahogy a forradalmi láng alábbhagyott, az új neveket se nagyon használták. Amikor tolmácsomat arról faggattam, hogy hívják a házunk előtt húzódó széles utat, diplomatikusan közölte, hogy ő bizony nem tudja, mert minden szakasz neve más, a buszon ugyan bemondják, de ő kerékpáron jár.

1971 végén ez a név-interregnum is véget ért: újra kiadták a város turistatérképét, és ezen ismét a „kulturális forradalom" előtti nevek szerepeltek az utcák, terek többségén. A pekingi Váci utca, a Vangfucsing (szó szerint: a herceg korsójának utcája, amely egy régi kínai legendára utal) 1966-ban Zsenminlu lett, azaz egyszerűen Néputca. Mai neve újra csak Vangfucsing. A kelet—nyugati főútvonalnak Mao Ce-tung rezidenciá-

ja előtti szakaszát a vörösgárdisták önmagukról nevezték el, ez lett a Hungvejpinglu: valaha milliószámra vonultak itt. A mi Dózsa György utunknál jóval szélesebb felvonulási útvonal ma ismét a Csungnanhaj névre hallgat. (A szovjet nagykövetség felé vezető kis utcában viszont megőrizték azt a piszkálódó nevet, amelyet 1966-ban kapott: Antirevizionista utca, Fanhsziulu.)

Nevek hiányában nem volt könnyű megtanulni a közlekedést sem: először elmegyünk addig a nagy vörösesbarna házig, ott balra fordulunk, és az első térig egyenesen előre, a tér mögött át kell haladni egy városkapun... így igazodtam el az első hetekben, hónapokban, míg csak agyamba nevek nélkül is be nem vésődött a város térképe.

A pekingi forgalomhoz hozzáedződni amúgy sem egyszerű dolog.

A házunk előtt elvonuló kelet—nyugati főútvonal, amely a Tienanmen térnél metszi az észak—déli tengelyt, talán a Champs Élysées-nél is szélesebb, de a többi főutak már keskenyebbek, a mellékutcákon külön járda sem jut, és végül a hutungok — sikátorok — hajszálerei sokhelyütt alig félméteresek — egy kerékpáros épp hogy elfér bennük. De még ezen a széles, a jövőnek épült főúton is bonyolult a forgalom. Középen záróvonal, de Kínában át lehet lépni a záróvonalat. A belső sáv a személyautóké, a középső a teherautóké, buszoké, a szélső a kerékpárosoké. Igen ám, de balra kanyarodni csak a belső sávból lehet, így a kereszteződéseknél a teherautók, buszok is középre sorolnak. Jobbra fordulva a személygépkocsinak először le kell húzódnia a középső, lassúbb sávba, aztán át kell vágnia a kerékpárosok áradatán. A pekingi utcai forgalomban ugyan még a „kulturális forradalom" idején sem fogadták el a lelkes hungvejpingek ama javaslatát, hogy a zöld helyett a piros szín jelezze a tovább-ot (mert a *vörös*gárdistákat, ugye, semmi sem tartóztathatta fel), de a jelzések rendszere önmagában is elég gondot okoz. Ezt a szisztémát nyilvánvalóan olyan emberek dolgozták ki, akik nagyvárosi gépkocsiforgalommal csak filmeken ismerkedtek (már amikor importáltak filmeket), és az időt korántsem tekintették pénznek. Míg ugyanis a piros piros, a zöld pedig zöld, balra kanyarodni csak zöld-sárga

jelzésre lehet, miközben a három másik irányba pirosat mutat a lámpa. Ez kétségtelenül nagyon biztonságos, de kétszer olyan lassú, mintha zöldnél lehetne balra kanyarodni. Hiába széles a főút, aluljárók, kétszintes kereszteződések nincsenek, és ha az embert elhagyja a szerencséje, három egymást követő sarkon is végigvárhatja, míg előtte három irányból is befordulnak a kocsik, mondjuk minden irányból egy vagy kettő.

Miután a sárgát a kanyarodás jelzésére használják, a lámpák egyik pillanatról a másikra változnak tilosból szabadra — viszont a kínai emberről mindent inkább el lehet mondani, mint hogy a közlekedés fegyelmére túl nagy figyelmet fordítana, s a jelzések változását legtöbbször egyáltalán nem tekinti kötelező utasításnak. Amikor a zöld pirosba fordul, az a kerékpáros, aki az útkereszteződéstől még öt méternyire van, nyugodt, tempós ütemben nyomja tovább a pedált. Ha a másik irányból teljes sebességgel kilőne egy kocsi, természetesen gázolás lenne a dolog vége, de a kínai kereszteződésben mindenki tudja, hogy a zöld csupán a jószándékot, nem a szabad utat jelzi. A vezető szép lassan indul tehát, megvárja, míg a kerékpárosok komótosan elhúznak előtte, s csak aztán kapcsol kettesbe. A háromkerekű triciklik egészen külön kategóriát képviselnek még a pekingi közlekedési anarchiában is, különösen, ha teherrel haladnak: rájuk hallgatólagos közmegegyezés alapján a KRESZ gyakorlatilag alig érvényes. Mindenki tudja, milyen nehéz a dolguk, s ezért olyasfajta elsőbbséget biztosít nekik, mint másutt a mentőknek szokás. Pekingi éveim alatt nagyon sok kerékpáros balesetet láttam, de csak egyetlen egyszer voltam tanúja riksa-tricikli karamboljának.

TÚLKÖLNI KÖTELEZŐ

A képet a fogatok teszik teljessé: a kelet—nyugati főútvonal kivételével, ahol csak éjszaka kopognak végig, szinte mindenütt megjelennek a városban. Legtöbbször kétkerekű, gumiabroncsos járművek ezek, amelyeket egy ló vagy öszvér húz, s ott trappol mellettük egy utánfutó szamár is, a nehezebb szakaszokon őt is bevetik. A kocsis oldalt, az úttest fölé nyúló bakon

Munka után, hazafelé — kerékpáros-folyam Peking főútján, a Csanganon

Költözik a család — két háromkerekű riksán minden ingóság

Alvó pöcegödörtisztító a fekáliagyűjtő szekéren — gyakori látvány Pekingben

Rendőr a Tienanmen téren

A nemzetközi sajtó tudósítói a pekingi metró egyik kocsijában

A pekingi mintacsalád fogadószobája: Szung Kuang-csen asszony unokájával. A legtöbb pekingi lakásban persze nincs külön fogadószoba, minden helyiség hálószoba is egyben

A nagymama a halószoba ajtajában. Az asztalon termosz, az elmaradhatatlan forró vízzel. Pekingben csak forralt vizet isznak

Sok kínai család lakásanak falán található ilyen fotóvitrin a családi élet eseményeivel

Az utcabizottság tagjai, akik látogatásunkon kísértek

szunyókál, társa többnyire a rakomány tetején nyúlik el. A rakomány, különösen a ritkább négykerekű szekereken, néha valószínűtlen magasságokba nyúlik, a külvárosi utakon a fák koronáját súrolja a négy-öt méter magasságban felrakott széna vagy kosárhalmaz. A széles főútvonalon áthaladni kockázatos vállalkozás: a kocsis leugrik a bakról, és sűrűn ostorozza a szegény párát, úgy rohan keresztül a kordéval, a tülkölő kocsik előtt.

Mert persze, ha nem mondtam volna még, tülkölnek. A pekingi forgalom éktelen dudakoncert közepette zajlik, a kürtjelzés nemhogy megengedett, de kifejezetten kötelező, s ha baleset történik, az első kérdés: dudált-e? Miután lakásom a főútvonalra nyílt, reggeltől estig betöltötte a kürtjelzés zaja. A fülem már nem reagált az állandó hangzavarra, de amikor egy rádióriportot mondtam magnóra, hangkulisszaként a balatoni műút lármájához fogható zsivajt fedeztem fel. A közlekedési fegyelem hiánya szinte elkerülhetetlenné teszi a kötelező dudaszót és a kínai utcák fantasztikus lármáját (a hangártalom, úgy látszik, nem nagyon aggasztja a kínaiakat, bár a mai autóforgalom viszonylagos korlátozottsága mellett is sokszorosa a néhány évvel ezelőttinek, következésképp a zaj is nőtt).

A pekingi közlekedési rendőrség egyébként dicséretre méltó, de jobbára teljesen eredménytelen kísérleteket tesz a közlekedési morál javítására. A rendőrök néhány százan vannak az utcákon, a kerékpárosok több mint egymillióan, s ez eldönti a kérdést. Bizonyos értelemben patetikus látvány a közlekedés őre, amint kerek dobogóján, fehér zubbonyában (amely a „kulturális forradalom" után, 1972. május elsején adott csínt a rendőröknek) megpróbálja jobb belátásra bírni a biciklisek szüntelenül áradó tömegét. Mintha valaki egy erdei patakot igyekezne meggyőzni. Az egyikre rákiált, de ott a következő. Az egyiket leállítja, de a többiek lassítás nélkül suhannak tovább. Ha piros a jelzés, befordul jobbra a keresztező utcába, ott nagy ívben megfordul és már halad is tovább az eredeti irányban. Kis vétségért bírság nincs, csak figyelmeztetés és bírálat jár — és miféle nagy vétket követhet el egy kerékpáros... A kereszteződés közepére állított dobogón kívül —

amelyre a nyári hőségben nagy strandernyőt erősítenek —, minden sarkon irányítófülke is van, az esetek többségében hangszóróval felszerelve. A lámpákat kapcsolgató rendőr hangszórón neveli a forgalom résztvevőit, rákiabál a szabálytalanul haladókra, de igazi fellépésre csak baleset esetén kerül sor. A fülke mellett a sarkon rendszerint korlát áll, s a rendőreiket nagy becsben tartó pekingi gyerekek a korlátról lóbálva lábukat figyelik a népnevelés hatását, egész addig, míg maguk is fel nem pattannak apjuk kerékpárjára, hogy a lehető legmerészebb manőverezést vigyék végbe a járművek között.

EZEKNEK BESZÉL?

Igazságtalan lennék a pekingi kerékpárosokhoz, ha nem szólnék a külföldi vezetők szabálysértéseiről. Az anarchia ragadós, s ha valaki jegyezné az egy főre eső szabálytalankodásokat, a diplomata rendszámú kocsik úrvezetői valahol a lista élén tanyáznának gyorshajtás, szabálytalan előzés és egyéb bűnök miatt.

Mivel a pénzbüntetést Kínában csak a legritkább és legsúlyosabb esetekben alkalmazzák, a rendőrök nevelő célzatú szónoklatai, amelyek általában pillanatok alatt egybegyűlő népes kínai hallgatóság előtt hangzanak el, még hatástalanabbak, mint egyébként. Az ok egyszerű: ilyenkor még a kínaiul perfektül tudó vezető is széttárja karját, és csak két, védelmet nyújtó szót ismétel: putong, putong, nem értem, nem értem. Ez a módszer, hacsak nem történt baleset, általában beválik: egy idő után a rendőr, különösen, ha a „putong" bűnbánó arckifejezéssel párosul, bosszúsan legyint és útjára engedi a szabálysértőt.

A pekingi krónika egyik legkedvesebb anekdotája éppen egy ilyen helyzettel függ össze. Tudnivaló, hogy a külföldiek gyerekeit karonülő kortól fogva kínai gyermekgondozónők pesztrálják, és így sokan hároméves korukra egész tűrhetően gagyognak a pekingi dialektusokban. Egy ízben egy angol diplomatát állított meg egy ma már kideríthetetlen közlekedési vétség miatt a rendőr, behajolt az ablakon és dühösen magya-

rázott. A diplomata, aki nagyon sietett, gyorsan ismételgette, hogy „putong", de semmi hatást nem ért el, a rend őre szemmel láthatóan nem adta fel hitét a szó erejében. Ebben a pillanatban a hátsó ülésen tökéletes kínaisággal megszólalt az ügyvivő hároméves kisfia:

— Ezeknek beszél? Egy szót sem tudnak kínaiul!

A rendőrnek torkán akadt a szó, és útjára bocsátotta a külföldi ördögöket. Az ügyvivő, aki tényleg nem tudott kínaiul, csodálkozva faggatta fiát, mit is mondott: így derült fény a varázsszóra.

Ám előfordult az is, hogy a külföldiek súlyos karambolokat okoztak — vagy éppen ők váltak szabálytalanul vezető kínai sofőrök áldozataivá. Legtöbbször a hirtelen irányt változtató kerékpáros okozta a tragédiákat. Ha a külföldi volt a felelős, börtönbüntetést ugyan nem szabtak ki rá, de sokezer jüanos kártérítést kellett fizetnie.

A gyakori balesetekről szólva a kínai társadalom egyik értő megfigyelője mondotta: a kínai tulajdonképpen gyalogos nemzet. A kerékpárt még valahogy befogadja, hiszen ha valami baj történik, a kerékpárosnak is lába törik, még talán a lovaskocsit is, hiszen hajtóval vitatkozni lehet, de az autó személytelen vastömegéhez egyszerűen lelkileg nem tud alkalmazkodni. A dudálás Pekingben kötelező, de a járókelőben korántsem kelti a veszély érzetét. Egy-két pillanatig még nyugodtan néz a feléje száguldó járműre, amíg végül is félreugrik, néha éppenséggel a rossz irányba.

A kínai fővárosban évről évre megrendezik a közlekedési fegyelem hónapját. Ilyenkor hangszórós kocsik járják a várost, forgalmi tanácsokat sugároznak, s az utcasarkokon a kisiskolások hirdetik a szabályokat. A „kulturális forradalom" idején a nemes missziót egyik kezükben a Mao-idézetek bibliájával, a másikban kis hangtölcsérrel bonyolították le. Felsorakoztak a sarkon, s mikor a kerékpárosok ötös sorokban érkeztek egymás mellett, kórusban kiabálták azt a KRESZ-szabályt, amely szerint kerékpárosok nem haladhatnak egymás mellett. Az egyik kampány idején a kisiskolások különö-

sen aktív szerepet kaptak: amíg a lámpa pirosat mutatott, egyszerűen elállták a kerékpárosok útját. Mindez ugyan nem sokat használt, de reménykedni lehet, hogy legalább ezek a gyerekek jobban betartják majd a közlekedési utasításokat.

EGYÉN ÉS TÖMEG

A tömeges fegyelmezetlenség különös jelenség egy olyan országban, amelynek politikai apparátusa éppen a tömegek megszervezéséről híres, de talán összefügg e szervezés sajátos módszereivel, a tömeghatás különleges metódusaival. A különböző fegyveres testületek ugyan ott vannak a háttérben, de szerepük többnyire az, hogy súlyt adjanak a társadalmi kényszernek. A sejtekbe szervezett kínai társadalom minden egyénre ellenállhatatlan erkölcsi nyomást tud gyakorolni — a sejteken belül. Ilyen sejt a lakóhelyi körzet. Nem kötelező az érett korban kötött házasság, de a hivatalos direktívák nyomán a környezet ellenállásába ütközik az a fiatal, aki sietteti az esküvő napját (bár, mivel a közerkölcs elítéli a házasságon kívüli szexuális kapcsolatokat, ez érthető lenne). Ilyen sejt a munkahely. Senki sem ismeri be szívesen, hogy hibázott vagy éppen a politikai ellenségek táborába került, de ha ezt állapítja meg róla a vezetés, munkahelyén egyik „tömegbírálati gyűlés" követi a másikat egészen addig, amíg be nem vallja hibáját, ami a megbocsátás előfeltétele. Ilyen sejt a falusi munkacsapat. Kínában milliókat irányítottak városról falura, s a manipulált légkörben ez elől nagyon kevés fiatal tudott kitérni.

De a kerékpárosokat nem tudták rendre szoktatni, egyszerűen azért nem, mert az erkölcsi nyomás előfeltétele a zárt közeg, a szűkebb közösség mozgósítása, maga a szervezettség, az utcai forgalom azonban — természetéből következően — alkalmi jellegű, a kerékpáros névtelen, és így a rendőr „bírálatának" nincsenek következményei. A pénzbírság viszont olyan intézkedés lenne, amely a kínai fegyelmezési szemlélettel egyelőre összeegyeztethetetlen. Más kérdés, mi lesz akkor, amikor a rendőrök liberalizmusa már magát a közlekedést veszélyezteti.

A Vangfucsingról 1973 elején már ki kellett tiltani a biciklistákat, annyira megnőtt a forgalom (a kerékpárosok addig mindenütt szabadon közlekedhettek). Az intézkedés olyan szokatlan volt a pekingi ember számára, hogy az utca két bejáratánál azóta is két rendőr őrködik, hogy a makacs kísérletezőt leszállítsa járművéről.

A gépkocsiforgalomra — ezzel szemben — nagyfokú udvariasság és előzékenység a jellemző (talán a kerékpárosokkal kapcsolatos liberalizmus is az udvariasság egyik formája...). A lassabban haladó járművek vezetői általában a sofőrfülkéből jelzik a mögöttük haladó gépkocsinak, hogy előzni szabad, lehúzódnak az út szélére — a kivagyiság autós megnyilvánulásaival legfeljebb a lefüggönyözött állami kocsik vezetőinél lehet találkozni. A kínai sofőröket nagyon alaposan képzik ki, vizsgájuk egyike a legnehezebbeknek a világon (manőverezés botok között és utcai forgalomban), s a kocsikat mintaszerű gonddal tartják karban.

Ha a közlekedési morál némi fényt vet a kínai jellemre, az, hogy mi minden mozog a kínai utcán, a kínai állapotokról beszél el valamit. Elsősorban ismét csak a két kerék utasait kell említenem, hiszen minden harmadik-negyedik pekingi felnőtt annak tekinthető. A külügyminisztérium egyik diplomatája egy ízben, mikor vidéki kirándulásunkon egy biciklista hirtelen fékezésre kényszerítette buszunkat, elkeseredetten csóválta a fejét:

— Szörnyűek ezek a kerékpárosok, én mondom, nincs borzasztóbb, mint egy ember két keréken.

— És maga, Csi úr, hogyan jár be a minisztériumba? — kérdezte az egyik kíváncsi nyugati tudósító.

Csi szája a szokásosnál is szélesebbre húzódott:

— Természetesen kerékpáron.

EGYMILLIÓ KERÉKPÁROS

Kínában senkinek sem lehet magánkocsija, a motorkerékpárgyártás elhanyagolható (jobbára katonák száguldoznak oldalkocsis motorokon), így a kínai ember autója a bicikli. Egy

kerékpár ára 150—200 jüan között változik, ez az ötven jüanos átlagbér mellett három-négyhavi fizetésnek felel meg, de egy egyetemi tanár már egyhavi jövedelméből megvásárolhatja. A pekingi kerékpár-szakboltnál jobban felszereltet alig láttam, a kínai embernek szenvedélye, szerelme a bringa.

S a kerékpár olyan nagy befektetés, hogy tulajdonosa már nem szívesen száll közforgalmi járműre, ami „pénzbe kerül". Tavasztól őszig jómagam is szívesen ültem Pekingben két kerékre, a kínai azonban még a ritka, de annál kellemetlenebb havas napokon is biciklin közlekedik. Vu és Tung, a tolmács és a bejárónő szinte mindig két keréken érkezett. Hajnalban, ahogy kitekintek a kelet—nyugati főútvonalon, mindennap valóságos folyam hömpölyög a túlsó oldalon, a kerékpárosok végtelen sorban nyomják a pedált, hogy még időben beérjenek a város keleti peremén füstölő gyárakba. Sok kerékpáros vásárol még egy kereket, külön tengellyel a bicikli hátsó kerekéhez kapcsolja, a tengely fölé ládaszerű oldalkocsit eszkábál, s abban viszi jobbra-balra nézegető gyerekét az üzemi óvodába, vagy ünnepnapon látogatóba. Délután öttől, a nyugvó nappal szemben, az innenső oldalon ömlik visszafelé, fáradtabban, néha éppenséggel a küllők fölött szunyókálva, az emberáradat. Gyakran erős szél fúj: röpíti a munkásokat keletre, de kínlódássá változtatja az utat visszafelé; a gyengébbek ittott le is szállnak járművükről. Esőben plasztik-köpenyt terítenek maguk fölé, a téli hidegben vattával bélelt zubbonyokkal, pulóverekkel és jéger-alsókkal védekeznek, de jönnek, suhannak, csöngetnek rendületlenül, hármas-négyes csoportokban, útközben beszélgetve, nevetgélve, kiabálva, vagy éppen a semmibe révedve, az autók előtt döbbenten fékezve és a földre ugorva, tavasszal a homokviharokban, nyáron az égő melegben és a zuhogó monszun-esőben, ősszel a szelíd verőfényben, télen a száraz, metsző szélben, jönnek megszámlálhatatlanul, Peking kerékpárosai.

Ők az út arisztokratái.

Az út proletárja a háromkerekű riksa hajtója, aki nem közlekedik, hanem dolgozik az úton, aki a lábával keresi a kenyerét, aki nem határozhatja meg szabadon, hogy mikor teszi félre a küllőskereket. A riksás életét csak elképzelheti az ember: senkit, de senkit Kínában nem visznek egy riksás szállítóhoz látogatásra. Az idegen üzemekbe megy, ipari munkásokkal vagy kommunák paraszttagjaival beszél, a riksás nem téma. Nem téma, csak van, mert Kínában még mindig az ember a legolcsóbb munkagép. A fejlődéshez, az előrehaladáshoz sokmillió ember fizikai munkája, erőfeszítése biztosítja az „eredeti tőkefelhalmozást", s ebből a városon elsősorban a riksás látható (néha, nem is olyan ritkán, még nő is nyomja a tricikli pedálját).

Kuli, azaz gyalogos, aki kis targoncán húzza maga mögött utasát, kuli, akiről oly megrendítő riportot írt Egon Erwin Kisch, nincs többé a népi Kínában. A személyszállító riksák Pekingben kiveszőben vannak, külföldi már régóta nem is használhatja a triciklis személyszállítót. A teherszállító riksás viszont megszokott figura a kínai fővárosban. Amikor megérkeztem, 200 kilós utazóládámat riksán hozták az állomásról a lakásra. Kissé bizalmatlanul nézegettem: hogyan tudják felemelni ezt a súlyt? A pekingi riksa voltaképpen egy sima rakodófelület három keréken. A riksás, ládámat társával együtt úgy fordította, mintha gyufaskatulyát állítana élére, majd hátsó kerekénél az ég felé fordítva melléállította saját járművét, és ezek után ládámat egyszerűen a szállítóeszközzel együtt hozta vízszintes helyzetbe, a két hátsó kereket használva a fordulat tengelyéül. Így viszonylag kis erőfeszítéssel egy emelőt vagy darut takarított meg. A szakma titkai...

A riksaszolgálat egyébként szigorúan a szállításra korlátozódik. Egy ízben üveglapokat hozattam íróasztalomra. A riksaszolgálat közölte, hogy a lapokat elhozzák, de fel és le nem rakják, mert nem vállalnak érte felelősséget. Megkértem Vút, a tolmácsomat, kérjen embereket a rakodáshoz. Az ellátószolgálat közölte, hogy az adott napra nincsenek emberei. Akkor talán mi felhozhatnánk, mondtam Vúnak. Az nem lesz jó,

felelte, mert mi történik, ha eltörik. Elvesztettem a türelmemet: Majd fizetünk valakinek egymillió jüant és akkor csak fel lehet hozni három üveglapot, mondtam dühösen. Olcsó humorom hatása leírhatatlan volt. Mit akartam ezzel mondani, kiabált tolmácsom. A kínai népet nem lehet megvásárolni semmiért. Meg akartam talán sérteni a kínai népet? Sietve szabadkoztam, de a vihar csak jó sokára ült el. Végül a megenyhült Vúval együtt leemeltük az üveglapokat a riksáról, a riksás — felelősség nélkül — barátságból segített, és elhelyeztük az egyik üveglemezt az én íróasztalomon, a másikat Vu munkaasztalán, a harmadikat a dohányzón.

A riksások általában barátságos emberek, talán a nehéz munka teszi. Egy ízben feleségemmel kerékpáron indultunk a nagykövetség felé, és útközben kitűnt, hogy leeresztett az egyik gumi. A kerékpárpumpa nem működött, mit volt mit tenni, leállítottam egy arra haladó riksást és elkértem a pumpát, amely mindig ott van a rakodófelület alatti kis ládikában. A kopaszra borotvált fejű öreg (vagy talán nem is olyan öreg: a riksások kora kiismerhetetlen, bőrüket kicserzi a nap, izmaikat száraz inakká edzi az idő, szemük alá árkokat vés az erőfeszítés) barátságosan dörmögve leszállt járművéről, és akárhogy tiltakoztam, maga fújta fel a leereszkedett tömlőt, aztán köszönetet se várva újra paripájára szállt, és tovahajtott.

S ha már itt tartok, hadd mondjam el: egyszer, egyetlen egyszer ültem személyszállító riksán is. Hszianban, Senhszi tartomány fővárosában történt egy vidéki úton, amikor ebédszünetben elkódorogtunk egy kis sétára. Későn kaptam észbe: már vissza kellett volna térnem a szállodába, hogy résztvehessek újságírócsoportunk délutáni programján. Futva indultam visszafelé, amikor pillantásom egy riksára esett: Hszianban persze sokkal általánosabb, mint Pekingben. Az ember látta, hogy nagyon sietek. Pillantásunk találkozott. Kérdőn ránéztem, ő bólintott, és hozzám kerekezett. Talán egy kilométert vitt, közvetlenül a szálloda előtt azonban leállítottam. Attól tartottam, hogy a Külügyminisztérium munkatársai félreértik, ha riksán tűnök fel a bejáratnál. Nem is csodálkoztam volna, ha félreértik: Sanghajban láttam a külföldi hajók becsiccsentett tengerészeit, akik riksát béreltek és kiáltó pózban pöffesz-

kedtek, nyilvánvalóan élvezték, hogy egy ember nyomja előttük a pedált. Akkor magam is szégyellni kezdtem, hogy külföldi vagyok, s a felháborodott kínai járókelők talán egy kalap alá vesznek a részeg matrózokkal. Emellett nyilvánvaló volt, hogy Hszianban a külföldiek számára van elég taxi és busz, s a riksásnak sem szabad külföldit szállítania. A sarkon tehát leszálltam a háromkerekűről és fizetni akartam. Az ember fejét rázta. Juji, mondta, barátság. Ezzel az egy szóval a viszony, amelyet az előbb még rejtegetni próbáltam, egycsapásra megváltozott. Addig úgy tűnhettem fel, mint a régi „külföldi ördögök" pózát utánzó távoli utód, s igyekeztem is behúzni a fejem, nehogy feltűnést keltsek a főutcán. Így ismét egyenlőkként álltunk szemben: a néhány filléres kereset helyett a riksás a félreérthetetlen gesztust választotta, amely eltüntetett közöttünk minden távolságot, minden különbséget: ember volt, aki segített a másikon annak szorultságában.

A teherszállító riksa különben nemcsak árut szállít Pekingben, nemcsak két méter magasságban felhalmozott színes gyapjúfonalat, ládákat, nemcsak gépalkatrészeket, téglát, üvegeket, búzát, zöldséget, hulladékot, cementet, kosarakat, porcelánt, papírt. Utasai is vannak. Riksás visz sok kínait utolsó útjára, a temetőbe, a hamvasztóhoz — takaróval letakarva zötyög a halott a hosszú úton. De láttam teherszállító riksát, amely szülő asszonyt vitt lapos felületén a kórházba. A vajúdó asszony mellett ott ült egy másik, aki a kezét szorította, a riksás meg puhán, egyhangúan nyomta a pedált, s a kórház bejáratában már várta őket az orvosnő, aki az én kislányomat is világra segítette. Teherszállító riksán viszik a járóképtelen beteget a kórházba, vizsgálatra vagy beutalásra, mert Kínában nem jön házhoz az orvos. Ilyen járművön kirándul vasárnap a család a Nyári Palotába. A volánt felváltva tapossa a család minden erősebb tagja, hátul ott ül a nagymama, a mama, a két nagy gyerek és viszik a totyogó óvodást is. A gyerekek néha ezzel a triciklivel barangolnak városszerte: van annál nagyszerűbb, mint amikor három srác kuporog hátul, egy pedig, (mindig más) elöl nyomja a pedált, és szabad a pálya, szabad minden irány? Vagy éppen, egy elszalasztott fotó: zuhog az eső, a nagy úton egy plasztikköpenybe burkolózó

riksás nyomja a pedált, háta mögött, a rakodófelületre helyezett kis bambuszszéken egy asszony ül, kezében nyitott fekete esernyő, így haladnak át a záporon, át Pekingen.

De a legáltalánosabb kép: egy, két, három, öt vagy éppen tíz riksa sorban. azonos rakománnyal, lassan, komótosan vág át az úton. Hány riksás ér fel egy teherautóval? És hány embernek ad még mindig kenyeret a három kerék? S a másik, visszatérő, örök-egyforma mozdulat: az enyhe emelkedőn, vagy mérsékelt ellenszélben a riksás felágaskodik üléséről, testének minden súlyát, izmainak minden erejét a gravitáció ellen fejti ki, hogy előresegítse a rakományt, amely tulajdonképpen így több, mint amennyit elbírhatna ember. Az arrahaladó kerékpárosok ilyenkor baráti mozdulattal meglendítik egy kicsit a járművet, gyerekek futva tolják egy ideig a triciklit, de a fő teher mégiscsak a riksásé. Különben külföldi ma már nem rendelhet teherszállító riksát: az ő áruit teherautóval viszik, ennyivel drágább a szállítás, de ne legyen számára olcsó csak azért, mert Kína még elmaradott. Tulajdonképpen érthető.

A millió személyi, emberi hajtású jármű nem zárja ki a tömegközlekedés más, korszerűbb formáit. Peking földszintes város, óriási távolságokkal: a forgalmat piros-sárga autóbuszok és kék-sárga trolik bonyolítják le. Valaha villamos is közlekedett, de síneit már a hatvanas években felszedték. A menetjegy 5 és 10 fen (a gyorsforgalmi járatnál) között változik, átszálló nincs, viszont egy havi bérlet ára csak 3 jüan (1 fen = 10 fillér, 1 jüan = 10 forint). A fővonalakon pótkocsis járművek közlekednek, ennek ellenére a csúcsforgalomban óriási a zsúfoltság, a nap többi szakaszában pedig sokat kell várni a megállókban.

A tömegközlekedésben a kínai ember nem olyan fegyelmezett, mint az orosz vagy az angol, a megállókban gyakori a tolakodás. Végül is úgy próbálták megrendszabályozni az utasokat, hogy a kalauzok — mint a *Zsenmin Zsipao* írta: szolgálaton kívül — a csúcsforgalomban sorbaállították a várakozókat. Ha megjelenik a hivatalos közeg, a tömeget azonnal meg lehet szervezni. A pekingi kalauz (mert, mondanom sem kell, Pekingben minden kocsin és pótkocsin kalauz teljesít szolgálatot, itt még nem fenyeget a munkaerőhiány) amúgy is

sokoldalú tevékenységet fejt ki. A kocsikba ugyan nem kell olyan hangerővel besürgetnie az utasokat, mint Pesten szokás (a busz, mint zárt egység, kialakítja a maga közösségi morálját, azt, hogy tessék beljebb fáradni, ha nem száll itt le az első megállónál), viszont a jegyeket eljuttatni a távoli sarkokba nem egyszerű, az emberek kézről kézre adnak pénzt és jegyszelvényt. A kerékpárosok figyelmeztetése is a kalauz feladata. Először nem nagyon értettem, miért van a busz egyik első ablaka még télen is nyitva. Aztán kiderült: a nyitott ablak arra szolgál, hogy a kalauz rajta kihajolva kiabáljon a túl közel merészkedő kerékpárosokra.

Mindebből az olvasó azt is sejtheti, hogy a kínai tömegközlekedési eszközök sebessége nem nyaktörő: a pesti tempóhoz képest elképesztően lassan cammognak, de végül is megérkeznek, és ez a fő. A buszok és trolik manapság Kínában készülnek, de látni korábban importált Ikarus és Tatra buszokat is. Az ötvenes évek elején Pekingben tanuló magyar ösztöndíjasok a krónikás számára feleleventették a „régi idők moziját", az akkori közforgalmi járművek emlékét is. A buszokat fagázzal hajtották: az energiát égő faszén gáza adta. A sofőr minden harmadik-negyedik megállónál leszállt, megrakta a kályhát, az utasok pedig szemüket törölgették a csípős füst miatt. E jelenetet elképzelvén, megértem, mennyire modern város a mai Peking.

KÜLÖNJÁRATTAL A METRÓBAN

No meg itt a metró, a rejtélyes földalatti is.

A metró már akkor készen állt, amikor kiérkeztem a kínai fővárosba. Az 1969. október 1-i felvonuláson egy hatalmas mozgó platform a földalatti szerelvények makettjét vitte a Tienanmen emelvényén álló vezetők elé, s a felemelő jelenetnek magam is tanúja lehettem, amikor megtekintettem a nagy eseményről készített színes dokumentumfilmet. A földalatti tabu volt. Pekingbe látogató külföldi delegációkat meghívtak egy-egy sétautazásra a mélybe, de egyébként az életnek nem sok jelét mutatta még legalább két évig. 1971-ben aztán meg-

indult a forgalom — szigorúan válogatott közönség számára. Külföldi nem is álmodhatott arról, hogy lesiessen lépcsőin: a bejáratnál felháborodott arccal jelezték, hogy nincs ott mit keresnie. A kínai utasok a külföldi előtt kiismerhetetlen rendszer szerint vehették igénybe: látni lehetett, amint papírokat mutatnak fel, és eltűnnek a bejáratban, vagy éppenséggel sorbaállnak. De hogy kik a boldog utazók, miért éppen ők és milyen alapon, ezt senki sem sejthette.

1973 januárjában a Külügyminisztérium abban a megtiszteltetésben részesítette a külföldi tudósítókat, hogy egy fagyos délelőttön megmutatta nekik a 23 kilométeres kelet—nyugati fővonalat, amelyhez abban az időben már építették az észak—déli irányban induló körpályát is. (A metró a sík vidéken fekvő Pekingben alapjában véve igen egyszerű eljárással, fúrópajzsok nélkül épül: előbb egy nagy, 20 méternél mélyebb árkot ásnak, ott betonból kiöntik a két párhuzamos alagutat, majd az egész konstrukciót újra befedik. Ennek megfelelően viszonylag olcsó is, 1500 jüan méterenként, másfél millió kilométerenként.)

A látogatás a katonai múzeum épülete előtti megállónál kezdődött (a katonai múzeum a kelet—nyugati főút nyugati szakaszán egyike azoknak a monumentális épületeknek, amelyeket a „nagy ugrás" idején húztak fel Pekingben, és mint a többi múzeum, 1966 óta legfeljebb alkalmi kiállításoknak ad helyet). A választás alkalmasint azért esett erre a megállóra, mert itt a neonvilágítás fényereje igen nagy, a műmárvány borítás tökéletes, s még mozgólépcső is volt (amivel egyébként csak kevés megállót szereltek fel, hiszen a sínek a felszíntől mindössze húsz méter mélységben helyezkednek el). Meghallgattuk a metró felelős elvtársának beszámolóját az építésről és a forgalomról, majd beszálltunk a ránk várakozó szerelvénybe, és mindkét irányban végigsuhantunk a vonal egész hosszán.

A kocsi ugyan valamivel keskenyebb volt a mi metrónkénál, de egyébként nem volt benne semmi feltűnő, ilyenek a földalatti szerelvények mindenütt a világon — azzal a különbséggel, hogy olyasfajta utazást, mint mi, más fővárosokban csak hajnali kettő felé tehetne meg az ember, ha ennek érdekében beindítanák számára az egyik szerelvényt. Mi ugyanis időről

időre megálltunk különjáratunkkal, az újságírók, a Külügyminisztérium sajtóosztályának munkatársai, a metró bennünket kísérő munkatársai kiözönlöttek a peronra, a tudósítók fényképeket készítettek a batyuikkal és gyerekeikkel ott várakozó kínaiakról, vagy éppen arról a szenzációs eseményről, hogy kínai utasok ki-, illetve beszálltak a szembejövő járat ajtaján (a japán tudósítók még aznap képtávírón továbbították a Polaroid-kamerákkal készített szenzációs pillanatképeket, és másnap a tokiói lapok mind közölték az egzotikus fotókat). Öt-tízperces lézengés után folytattuk az utat, míg csak be nem értünk a végállomásra. Nem, nem futott belénk a mögöttünk haladó járat, szemmel láthatóan semmiféle problémát nem okozott, hogy legalább húsz perccel lassabban tettük meg az utat, mint különben nyilvánvalóan szokás.

A pekingi metró látogatásunk napján még nem működött teljes kapacitással. A problémákról maguk a metró építői beszéltek, amikor visszatértünk a fehér asztalokhoz. A kocsik még túlságosan zajosak, az állomások világítása nem mindenütt megfelelő (néhol olyan, mint egy vidéki állomás váróteremé), helyenként beszivárgások is akadnak. Egyelőre a zajszint csökkentésén dolgoznak. A földalattit a látogatás idején naponta 20—40 ezer ember vette igénybe, a szerelvényeket biztonsági okokból tízpercenként vagy negyedóránként indították. Ha majd teljes kapacitással dolgozik, sok százezer embert fog szállítani. Mikor lesz ez? Amint biztosítani tudják a feltételeket.

— Igaz az, kérdezte az egyik tudósító, hogy a metró kapcsolatban van az 1969 óta kiépített óvóhelyrendszerrel?

A földalatti felelős munkatársa egy pillanatig sem habozott.

— *Pekingben az a mondás járja, hogy a kis alagutak a nagy alagutakba futnak, a nagy alagutak pedig a metróba.*

Afelől pedig semmi kétség, hogy míg látogatásunk idején a metró közlekedési jelentősége elhanyagolható volt, óvóhelyként akkor is felhasználhatták. De hát ki fenyegeti Kínát?

ÁSSATOK ALAGUTAKAT

Az alagútrendszer, amelyre vendéglátóink céloztak, 1969 őszétől épül a kínai fővárosban. Amikor kiérkeztem, a főutakon és a hutungokban egyaránt két-három méter magas földhegyek tornyosultak. Ahogy a „nagy ugrás" idején városszerte vasat olvasztottak rögtönzött kis kohókban, most ástak. Ha sor került egy házra, gyékényből afféle spanyolfalat húztak eléje, a gyékény mögött pedig lázas ütemben folyt a munka. A földet kosarakban, talicskákon hordták a házak elé, asszonyok homokot szitáltak és betont kevertek, teherautók szállították a téglát és törmeléket — annyit, hogy a Hszincsao szálloda közelében mesterséges hegyet építettek az így kitermelt földből. A hegyet be is fásították, a jövőben talán kilátó pavilont is emelnek tetejére, mint a kínai császárok a Téli Palota építésénél kitermelt földből magasított Széndombra.

Azokban az időkben az egyik leggyakrabban idézett mondat arra szólította fel a világ népeit, és persze elsősorban a kínait (mivel a többi címzettek nemigen értesültek róla), hogy azonnal tegyék meg az előkészületeket egy olyan háború ellen, amelyet az imperializmus és a „szociálimperializmus" (értsd: a Szovjetunió) robbantana ki. Azaz a főváros lakóit azzal rémítgették, hogy a Szovjetunió atombombát készül dobni városukra, és azzal biztatták őket, hogy az üzletekben ásott pincék és a külvárosi házak udvarán cikcakkozó futóárkok mentik majd meg életüket. A pekingiek éjjel-nappal ástak, és hasonlóképpen dolgoztak az emberek Kína minden városában. A külföldi nagykövetségek kínai alkalmazottai karikás szemmel, fáradtan jártak dolgozni: éjjel lakóhelyükön vették ki részüket a közös védelemből. Lakások nem épültek, csak pincék. Az embernek érthetően fontosabb az élete, mint az otthona, de a pinceásás utólag visszatekintve is elsősorban a fenyegetettségi pszichózis megteremtését célzó tömegkampánynak tűnik. Ha Kínát azóta sem érte atomtámadás, nyilván nem annak köszönhető, hogy a feltételezett agresszor visszariadt a vangfucsingi cipőboltban ásott óvóhelytől, hanem annak, hogy senki sem akart támadást indítani ellene, sem atomfegy-

verrel, sem anélkül. De érthető, hogy az emberek fáradtak voltak és komorak, és talán féltek is.

Jómagam egyszer sem jártam e földalatti labirintusban, de nyugati kollégáimat több ízben is meghívták a mélyükbe. A *Times* tudósítója szívesen látott vendég volt a pekingi óvóhelyeken, de a szovjet újságírókat nem hívták meg, sőt azoknak az országoknak a tudósítóit sem, amelyek szolidárisak a Szovjetunióval.

Az olvasó talán megbocsát, ha ezekután nem saját tapasztalataim nyomán ismertetem a föld alatti birodalmat, hanem kollégáim élményei és beszámolói alapján. Több csoport is járt a mélyben. Valamennyi látogatás úgy kezdődött, hogy a kiváltságos hírlapírók és kínai vezetőik Peking egyik forgalmas üzleti negyedében beléptek egy ruházati boltba vagy egy papírkereskedésbe, a helyiség egyik sarkában valaki felemelte a csapóajtót, és a kis csapat — a döbbenten pislogó kínai vevők szeme láttára — leereszkedett az ismeretlenbe. Kalauzaik keskeny folyosók labirintusán vezették őket végig, jobbra-balra kisebb-nagyobb helyiségek, sőt termek nyíltak, ventillátorok zümmögtek és hangosanbeszélő sugározta a forradalmi indulókat.

Az óvóhelyrendszert ellátták önálló áramforrásokkal, élelmiszertartalékokkal, a különböző összekötő folyosók segítségével úgy közlekedhet az ember itt, mint Victor Hugo hősei a párizsi csatornákban. (Mellesleg: a kínai főváros korábban sem alápincézve, sem alácsatornázva nem volt, s talán ez is magyarázza az ásási lázt; másutt ugyanis a házak pincéje természetes védelmet nyújt.) A párizsi csatornákban persze nem voltak olyan kis üzletek, aminőket a pekingi felfedezők találtak a folyosók egy-egy pontján. Nem hiányzott az ülésterem sem — a séta végén a tudósítókat földalatti sajtókonferencián világosították fel arról, hogy míg a rendszer első szintje négy méterrel van a felszín alatt, épül a második is, amely nyolc méter mélységben húzódik, s hogy riadó esetén mint tűnhetne el a mélyben az üzletutca összes vevője.

A metró sajtóértekezletén kérdező nyugati tudósító természetesen már járt az óvóhelyeken, s az alagutakról szóló

képes kínai válasz után megtette a logikus következő lépést is:

— Ezek szerint nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy ez az állomás valahol rendelkezik egy bejárattal, amelyen át eljuthatunk az óvóhelyekre?

A metró felelőse kissé zavarba jött, de aztán elhatározta magát:

— *Nem tévednek.*

— És atombiztos a metró?

— *Én természetesen nem vagyok katona* — felelt a kínai felelős, akiről mindenki biztosra vette, hogy katona —, *és így nem tudhatom, atombiztos-e vagy sem, de úgy gondolom, kiállna egy atomtámadást.*

Mindenki szorgalmasan jegyzetelt, csak mellettem sustorgott, szinte magában, egyik kollégám:

— No, azért nem szeretnék itt lenni egy atomtámadás idején.

Így ért véget látogatásunk a föld alatt. Azóta sem jártam a pekingi metróban. Egy ízben ugyan az a hír terjedt el, hogy megnyitották a külföldiek előtt, és James Pringle, a Reuter vállalkozó szellemű tudósítója azonnal, személyesen ellenőrizte a hírt. A vállalkozás részletes lefolyásáról ugyan nem adott tájékoztatást, de annyit azért elmondott, hogy a szerelvényre nem jutott fel, s a nyitásról szóló hír pekingi kacsa a javából. A pekingi metrón csak az a külföldi utazhat, akit a Külügyminisztérium hív meg, és az is csak egyszer.

Kisfiú katonaruhában

Gyerekarcok

A címlapon látható kínai sípoló gumibabák — kisgyerekek játékai — egy kínai üzletben. A felső polcon sorakoznak a „kulturális forradalomra" jellemző figurák: a piros könyvecskét magasba emelő, valamint a Liu Sao-csit jelképező kígyót eltipró „kis vörös katonák".

Ugrálós játék gumikötéllel

A játékparadicsom előtt — az üvegen túl csupa fegyver

Ovodások sétája óvóhelyépítésre szolgáló betonelemek között

Téli öltözékben

Sorsára hagyott pagoda a pekingi Nyári Palota felé vezető úton

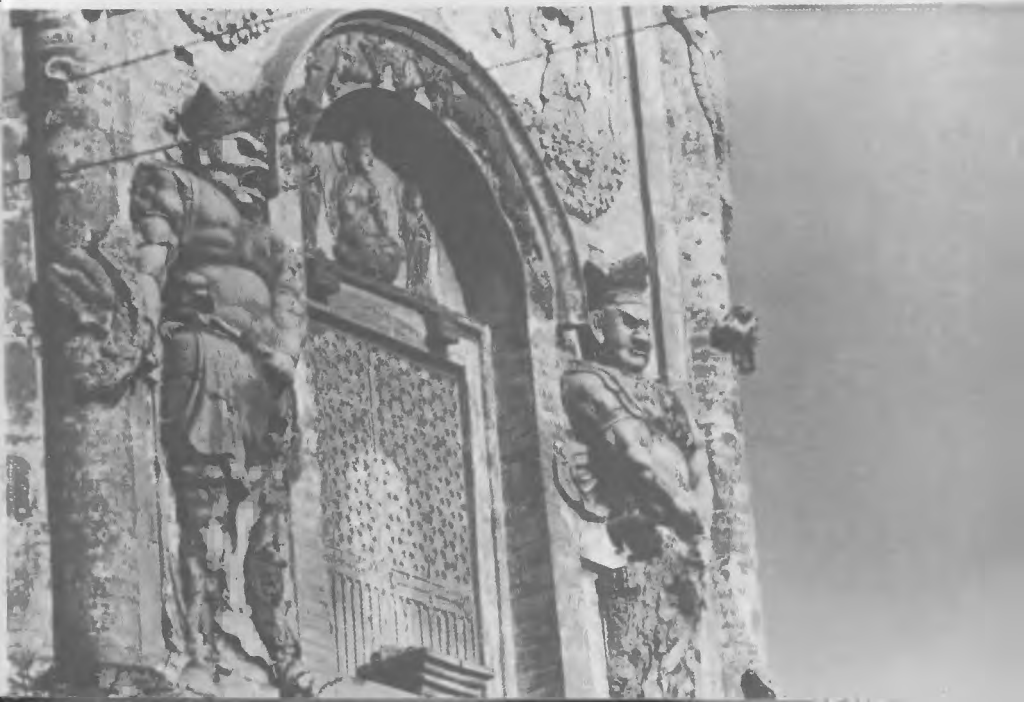

A Nyári Palota épületei között

A Nagy Fal

毛主席挥手我前进

A restaurált festmények néhány részlete

Szégyensipkás elítélt (ilyen sipkát húztak a megalázottak fejébe a „kulturális forradalom" idején is) megvesszőzése

←A Jangceban fuldokló vörösgárdistákat életük árán — és a piros könyvecskét magasba tartva — mentő katonákat ábrázoló dioráma részlet; 1971, a Nyári Palota trónterme

Csatajelenet

Miniatúrák

←A Nyári Palota fedett sétánya 1973-ban, miután levakarták a fehér festéket „a múlt figuráit" ábrázoló díszítő festményekről

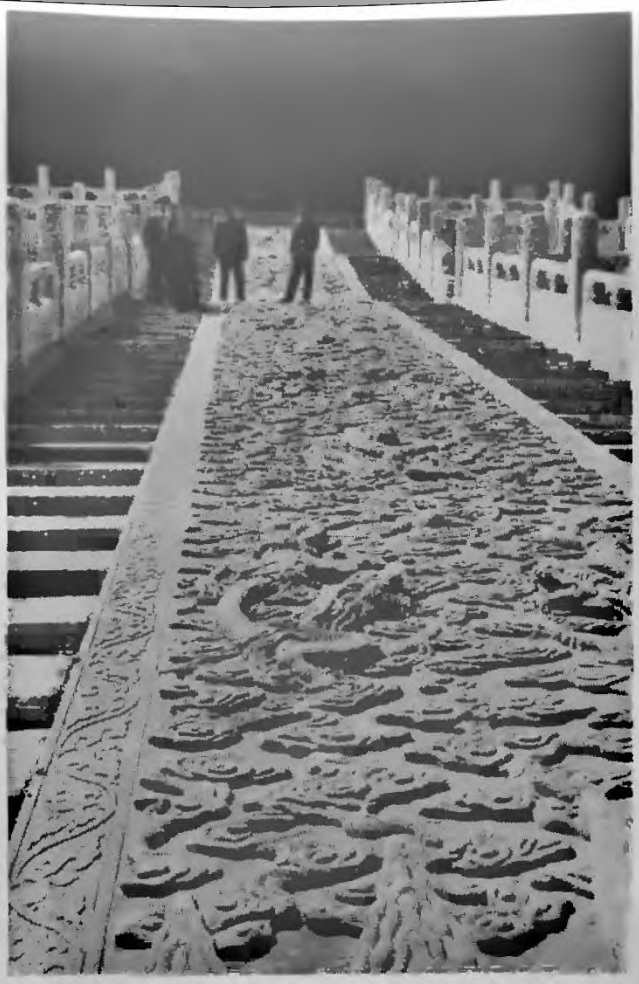

A márványlépcső: a kőfaragások fölött vitték a császár gyaloghintaját a kétoldali lépcsőn haladó szolgálók

Az építészeti együttes, a paloták sora Előtérben napóra

A császári palotákat díszítő kerámia tetők állatfigurákkal

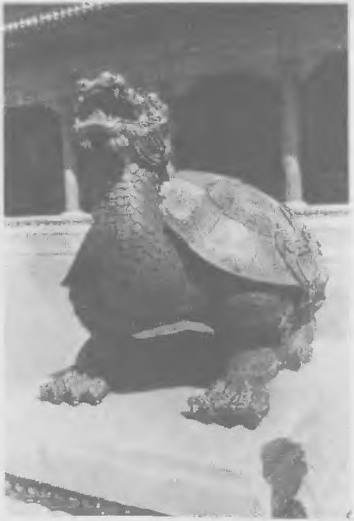

A hosszú életet jelképező teknős bronzszobra

A Ming-sirok felé vezető sétány egyik mandarinfigurája

A Téli Palota bejárata (A Mennyi Béke Kapujának, a Tienanmen épitményének öt kapuja közül a középső), Mao képével. A fölötte levő emelvényről szokta Mao Ce-tung végignézni a parádékat. A kapu alatti út újabb épitményhez vezet, újabb Mao-képpel

VEKKER, PIROS KÖNYVECSKÉVEL

Tulajdonképpen négy év alatt sem tudtam teljesen megszokni a különös érzést: az embert bámulják.

Amint kisétáltam a nagykövetség kapuján, a kínai őrök állhatatosan befogtak szemük sugarába, és lassan forgatták fejüket egészen addig, amíg el nem tűntem látómezejükből. Kezdetben, amíg meg nem szoktam ezt a leplezetlen fixálást, zavaromban köszöntem.

— Nihao.

A keskeny szemek még jobban összehúzódtak — elvégre miért is köszöntöttem a holland nagykövetség rám meredő, teljesen ismeretlen kínai őrét — aztán kissé meglepetten jött a válasz:

— Nihao.

Ezzel a kontaktus lehetőségei ki is merültek. Folytattam a sétát, míg csak szembe nem találkoztam a következő fegyveres néma tekintetével.

A diplomáciai negyed határain túl másként nézték a külföldit — de nézték. A vangfucsingi bevásárlónegyed körülbelül úgy vonzza a vidékieket, mint nálunk a Corvin áruház és a Rákóczi út. Az idegenek körül néha éppenséggel csődület támad, mint nálunk, amikor néger gyerekek várnak odabent vásárló szüleikre egy kocsiban. Ha bemész egy kínai üzletbe vásárolni, azonnal kis kör képződik körülötted: mit akar a „nagyorrú" vevő? Ha megállsz a fényképezőgéppel az utcán, kis csoport figyeli, merre fordítod a lencsét. Ha Peking külvárosában sétálsz, nem kell semmi különöset csinálnod: puszta jelenléteddel közfeltűnést keltesz. Gyerekek rohannak mögötted, s ha leállsz egy kirakat előtt, köréd gyűlnek a nézők. Ha megfordulsz, pillanatra szétrebbennek, de aztán ismét feléd fordulnak a szempárok.

Egy másfajta világ más szabású emberei vagyunk, különös arcunkat és feltehetően sokszor nevetséges viselkedésünket természetes érdeklődés övezi. Ha meggondolom, öltözékünkön, arckifejezésünkön kívül nem sokat árulunk el abból, hogyan is élünk és látjuk a világot. A toronyházak, amelyeket kínaiak építenek számunkra Pekingben, mindenesetre jelzik, hogy igényeink mások — de azokba a magasházakba nem léphet engedély nélkül az utcai járókelő. Csak az utcán láthat bennünket. Hát hogyne nézne...

És mi? Mi talán nem bámulunk?

Már hogy is ne. Meredt szemmel, reggeltől estig, deklaráltan, hivatásos kíváncsisággal. Az angolban külön szóösszetétel szülelett: China-watcher: Kína-figyelő. Figyelni pedig annyi, mint nézni. Nézünk, bámulunk, s megpróbáljuk megannyi apró részletből összerakni a kínai életet. Előttünk is zárva vannak a kínai porták. A természetes emberi érdeklődésen túl, amely ott süt minden kínai tekintetében, bennünket még a szakmai feladat is mozgat. Ez szolgál mentségül a mi leplezetlen, talán sértő kíváncsiságunkra, fényképezőgépeink szüntelen kattogására, belemeredő érdeklődésünkre.

Igen, ezért nézünk be minden kivilágított ablakon, ezért pillantunk a kivilágítatlan szögletekbe, jegyzünk fel minden feliratot, másoljuk le az apróhirdetést a villanyoszlopokról, ahová száműzték őket, állunk meg az utcai kályha előtt, és ezért nem fordítjuk el a szemünket soha. És ezért olvassuk, Kína-figyelők, éber figyelemmel a *Zsenmin Zsipao* véget nem érő, az avatatlanok számára nyilván emészthetetlen szóözönét: mert ez a sajtó, amely oly makacsul ismételgeti Leibnitz szentenciájának mai változatait a létező világok legjobbikáról, mármint a mai boldog Kínáról, egyben paradox módon a legtöbbet árulja el arról is, milyen hátsó gondolatok bukkannak elő a kínai fejekben, „egyesekben", „egy maroknyi ingadozóban" — csak éppen azt nem tudjuk meg, hányan vannak az egyesek.

De erről is majd később. Most induljunk el a pekingi utcán, és keressük kérdésünkre a választ: hogyan is élnek itt az emberek?

És itt feltűnik egy új tényező: az idő. Mikor indulunk erre a sétára? 1969 decemberében, vagy 1972 februárjában? Vagy még később? Az utca képe mindig más lesz. Kína történelme sokezer éves, Kína ráér, van türelme, szokták mondani. De minden hónap, minden év más és más. Új árnyalatok tűnnek fel az öltözködésben, az utcaképben, változik az élet ritmusa. A nagy kínai állandóságban a legállandóbb éppen a változás.

Vegyük 1969 decemberét. Szikrázva sütött a nap (ez marad az első hetekről a legélénkebb benyomásom), és az utcákon harsogott a vörös. Vörös alapra festett jelmondatok kiabáltak a házak faláról, az üzletek kirakatából (áru még véletlenül sem volt látható), a jelszó-tornyokból a Tienanmen téren, és a jelszó-falakról, amelyek tömören és látszólag örökre ott álltak utcák sarkain, hogy a járókelőkre zúdítsák a legfrissebb Mao-idézeteket és Lin Piao felhívásait: tanuljunk a Maótól. A nagyobb épületek bejáratában Mao élethűre mintázott pocakos fehér gipsz-szobrai emelték áldó mozdulattal a magasba karjukat, a néhány toronyház felső emeletéről az ő portréi néztek tűnődve az alant nyüzsgő kordékra és teherautókra.

A politikai propaganda hulláma vörösre festette a várost, de akik már régebben éltek Pekingben, azt is tudták, hogy a „kulturális forradalom" vihara, amely felkorbácsolta, alábbhagyott már. A harsány jelszavak mögül hiányzott a harsány tömeg, a dobszó, a vörösgárdista fanatizmus, s a falakról, a külső falakról már eltűntek a tacepaók, a nagybetűs „tömegbírálati" plakátok (de az intézmények kapuin belül még egykét évvel később is sokszor az összes folyosót elborították a belső harc e rögtönzött fórumai). Mao személyi kultusza valamikor 1968 nyarán érte el a csúcsot — azóta, éveken át, egész pekingi tartózkodásom alatt lassan, de folyamatosan csökkent. Vagy ki tudja: talán a kínai politikai életnek is van valamiféle rejtélyes holdja, amely minden apályra újra felidézi a dagályt is? (Ha Maónak hiszünk, igen: szerinte még sok „kulturális

forradalomra" lesz szükség, kerül amibe kerül.) Ez a krónika mindenesetre az apály éveiről szól, és talán éppen ezért kissé derűsebb színben mutatja Kínát, mint azok a beszámolók, amelyek a vihar idején íródtak.

Mi tanúskodhatna jobban a változásról, mint éppen az utca, két évvel később, 1972 februárjában. A kirakatokban addigra megritkultak a politikai plakátok, a megalkuvást nem tűrő, elszánt arccal rohamra induló harcosok, a Mao-idézetek piros könyvecskéjét lengető afrikai négerek és latin-amerikai gerillák, s az ügyes kínai kereskedők ízléses rendben kirakták áruikat. A portálok fölé jelszavak helyett az üzletek nevét kanyarították a kalligráfusok, akiknek ez a hónap különleges rohammunkát hozott. Festéktől csöpögött a város. A kínai írásjegyek latinbetűs, úgynevezett pinjin átírása — miután a „kulturális forradalom" fanatikus idegengyűlölete száműzte a kínai életből — újra megjelent a portálokon. Egy rövid életű kísérlet még angol feliratot is biggyesztett az európai ételeket felszolgáló Vangfucsing utcai étterem bejáratához: „European food" — hirdette a szöveg. Néhány nappal később, mikor a feliratátvevő bizottság (nyilván) végiginspekciózta az utcát, a szöveget újra lemázolták, maradt az azonos értelmű pinjin-írás. Peking Nixont várta, és eltüntette a „Nagy Proletár Kulturális Forradalom" legkiáltóbb relikviáit.

AZ ÓRIÁS JELMONDAT

De nem mindet. Néhány Mao-képet levettek. Sok más maradt. Néhány jelszó-falat leromboltak (elvégre Lin Piao bukása után kinek volt még szüksége a felhívásaira?). Mások megmaradtak, csak a szöveg változott rajtuk. A politika hozhat drámai gyorsaságú fordulatokat, a látható átmenet mindig lassú lesz. A Tienanmen-téren átfutó monstre-feliratot csak 1973 májusában távolították el.

Ennél a jelmondatnál különösebbet, hatalmasabbat nem láttam még. A Tienanmen alighanem a világ legnagyobb tere, ha hozzászámítjuk a Mennyei Béke Kapujától egészen a Csienmenig, a déli kapuig terjedő térséget. Északról maga a Tienan-

men, keletről a Forradalmi Múzeum, Nyugatról az Országos Népi Gyűlés épülete határolja, míg keskenyebb, déli része a hősök emlékművétől a kettős déli városkapu masszív tömbjéig terjed. A tér mai formája 1959-ben alakult ki, amikor felépült a múzeum és a Népi Gyűlés két hatalmas blokkja.

Most képzeljünk el egy akkora feliratot, amely a szó szoros értelmében kettévágja az egész teret. A szöveg a KKP 1969 áprilisában megtartott IX. kongresszusán kiadott jelszó: „Egyesüljünk még nagyobb győzelmek kivívására". Kínaiul ez 11 írásjel. Az írásjeleket piros festékkel 3×4 méteres fehér téglalapra mázolták, ezeket a téglalapokat pedig két-két magas lábra erősítve kelet—nyugati irányban felállították a hősök emlékműve előtt. A táblákat elektromos kapcsolással is ellátták: nagy ünnepeken a betűkre szerelt sok ezer piros lámpa rajzolta ki a feliratot a tér egész szélességében, vörös hangulatvilágítással festve be az arra sétáló családokat. Az emberek törpéknek tűntek az írásjelek alatt.

Máig is foglalkoztat a kérdés: kinek az agyában foganhatott meg ez a félelmes dekoráció. A szavakban való hitnek miféle megszállottsága vezet az ilyesfajta feliratóriás születésére? Minek a melléemelt, furnérból készült két, még otrombább jelszótorony, az ideiglenesség két szimbóluma, rajta olyan mondatokkal, mint hogy „Éljen a marxi—lenini—maocetungi eszme!" Minek? Persze, létrejöttük filozófiája nyilvánvalóan nem annyira a „minek", mint inkább a „miért ne" kérdés körül forgott. A képtelen túlbuzgalom légkörében a legirracionálisabb cselekvés ellenfeleit is le lehet járatni, a legjózanabb érvek a legtarthatatlanabbak. Hogy is érvelhetne valaki a városképpel, ha mások ezt kérdik tőle: „Úgy, szóval te ellenzed, hogy a nagy vezér, Mao elnök mondását Kína politikai központjában mindenki számára láthatóan, a legnagyobb, a legszebb betűkkel kirakjuk? Vajon mi okod van erre? Mit ellenzel tulajdonképpen? Az egységet? Vagy a célt, a még nagyobb győzelmeket?" És így tovább. Nyilvánvaló, hogy amint valaki előállt a monstre felirat buzgó javaslatával, mindenki felmérte a várható hatást, és óvakodott fenntartásainak hangoztatásától.

(A jelszó persze nem használt. Alig telt el két év a kong-

resszus után, a kínai vezetés egyik csoportja leszámolt a másikkal. Egyesülésről, összefogásról aligha lehet beszélni, pedig a Népi Gyűlés épületébe siető kínai vezetők naponta elolvashatták a jámbor kívánságot.)

Az óriási írásjegyek azonban továbbra is kettévágták a teret, egészen 1973 májusáig. A május elsejei ünnep után néhány nappal benépesültek az oszlopok, szombaton délután kezdték, hétfőre már egy írásjel sem maradt. Éjjel-nappal folyt a munka. A járókelők összecsődültek, de ha külföldi kezdett bámészkodni, hamarosan megjelent a közelben egy angolul vagy más idegen nyelven is tudó kínai.

— Mit néz?

— Ahogy dolgoznak. Mi történik itt?

— Gondolom, maga is látja.

— Kicserélik a szöveget, vagy végérvényesen lebontják?

— Jöjjön később is, majd meglátja.

A beszélgető partnerek eltávoztak. A külföldi néhány nap múlva láthatta, hogy az oszlopok alapozását is felbontják, a jelszótornyokat is ledöntik. A tér újra egy volt és egész, nyugodt és óriási. Számomra, aki eddig ezt az arcát nem is ismertem, egyenesen reveláció. És megintcsak nem felel senki a kérdésre: ki rendelte el a szöveg eltávolítását? (Nem a jelszót vonták ki a forgalomból, azt gyakran hangoztatták ezután is — egyszerűen a Tienanmen téri dekorációt távolították el.) Ki terjeszt elő egy ilyen, potenciálisan robbanékony politikai töltetű javaslatot, és ki hagyja jóvá? A legfelső vezetés ülésezik vagy az építészeti hivatal dönt, és egy napon a vezetők azt látják, hogy nem látják?

Akárhogyis: a jelszó eltűnése szimbolikusan értelmezhető. A kínai életben ezekben az években fokozatosan csökkent a politikai retorika, a frázis, a handabandázás, a könyvecskerázás pedig egyenesen kiment a divatból. A pekingi utca jelszavai nemcsak azzal jelzik a politikai és emberi klímát, hogy mi van rajtuk, hanem azzal is, hogy mennyi és hol van belőlük. Persze a Pekingbe először érkező külföldi még 73-ban is meghökkent volna, mennyi Mao-képet és szobrot lát. Az itt élő számára az volt a sokatmondó, mennyi tűnt el.

De pekingi sétánk másban is különbözött az egymást követő években. 1969 decemberében például alig léphettünk a járdára, mivel a város minden részében földhegyek magasodtak a házak előtt. Peking óvóhelyeket ásott.

Egész télen kerülgettük a halmokat. Nyáron új kampány kezdődött. Mindenki téglát gyártott. Az utcán gyúrták kis formákban az agyagot, az üzletek ablakában szárították – áru továbbra sem kapott helyet a vitrinekben. A félkész téglákat valahol kiégették. Amikor a Nyári Palota felé kirándultam vasárnap, vég nélkül özönlöttek velem szemben a téglaégető-kemencétől induló teherszállító riksák, téglával megrakodva, nyilvánvalóan különmunkára kirendelten; a fiatalok magas, az öregek alacsonyabb halom építőanyaggal, mindenképp annyival, hogy emelkedő szakaszokon csak az ülésről leszállva tudták tolni a vörös rakományt. A földalatti járatokat kibélelték, összekötötték. A következő években eljött a betonelemek kora. Félkörívű boltozat-elemeket készítettek mindenfelé Pekingben, jelezve, hogy az óvóhely-rendszer bővítése tovább folyik. De az emberek arcáról lassan eltűnt a fáradtság, és az utakon megjelentek a toronydaruk. Peking felfelé is terjeszkedni kezdett.

Ha tehát valaki 1973 nyarán indul el a diplomatanegyedből a városközpont felé, először az új Nemzetközi Klub, az új „Barátság Áruház" (csak külföldieknek), az új, még épülő tizenhatemeletes lakóház kontúrját fogja megpillantani, s a Vangfucsinghoz érve fakerítést talál a sarkon, amelynek repedésein bepillantva a kínai járókelők a húszemeletesre tervezett Peking szálló földmunkáit lesik. Dél felé, a régi városfallal párhuzamosan frissen elkészült „belföldi" lakónegyedet fog megpillantani, erkélyek nélkül ugyan, de nem olyan monoton homlokzattal, mint ami néhány évvel korábban divatozott, s új házak nőnek a két diplomatanegyed között is, szintén a kínaiak számára. A pekingi városkép először kezd hasonulni a huszadik századhoz.

Igaz, születtek magasépületek már az ötvenes évek végén, a „nagy ugrás" lendületében is. A híres „tíz nagy ház" sziget-

ként magasodott ki ormótlan tömegével a jobbára földszintes vagy egy-két emeletes házak tengeréből, ahogy hol itt, hol ott, elszórva felhúzták őket. Az új diplomatanegyed volt az első kísérlet egy összefüggő, jellegzetes városkép kialakítására. Az ötvenes években épített lakónegyedek közös tulajdonsága az egyhangúság, a vörös téglahomlokzat, a fantázia teljes hiánya — de legalább sok épült belőlük. A hatvanas években a város terjeszkedése leállt, előbb a gazdasági visszaesés, majd a „kulturális forradalom" miatt.

Ám a régi, történelmi Peking, a szürke, földszintes házak rengetege igazából csak a hetvenes évek új várostervezési irányzatával került veszélybe. Addig, úgy tűnt, a kínai tervezőktől távol álltak az olyan eretnek gondolatok, mint telekár, fekvés, a városközpont fejlesztése. Érintetlenül hagyták a jobbára lehangolóan szegény régi negyedeket (még közvetlenül a Népi Gyűlés épületével szemben is ott állnak a szürkére festett, földszintes, fallal körülvett, alápincézetlen régi házak), és a város szélén építkeztek. Hetvenhárom nyarán már sokfelé lecsapott a bontók csákánya: bár még nyilván évtizedekbe telik felépítése, már sejteni lehet, milyen is lesz az új Peking.

De előbb: milyen is a régi?

VÉGIG A CSIENMENEN

Kezdjük a felfedező utat mondjuk a Csienmen-kapunál — márcsak azért is, mert itt idézhetjük fel a leginkább, milyen lehetett a hajdani fallal övezett város, amelyről annyi megsárgult krónika tudósít. A város déli bejáratát itt két zordon vár őrizte. Ma a múlt impozáns, de értelmetlen darabjaiként állnak a vonakodva kitérő keresztutak partján, legfeljebb arra jók, hogy egy-egy jelmondatot felfüggesszenek kőpárkányaik alá, ahol a repedések között fű sarjad. Mit ér a kapu fal nélkül? Mert falnak nyoma sincs, a népi hatalom húsz éve alatt lassan, hangyaszorgalommal, de végérvényesen elhordták, a falat kinőtte, eldobta a város. Eldobta, mint felesleges sallangot. A temérdek kő és föld új házak, óvóhelyek, vagy épp a metróvonalak testébe olvadt. A Csungven kerület káderiskolájában,

emlékezzünk, kiderült, hogy még ők is innen hordták az építőanyagot aszketikus barakkjaikhoz. Mint hajdanán a Colosseumból Róma, úgy építkeztek a pekingiek a városukat övező masszív falból. Amerre a fal húzódott, most a metró robog a föld alatt, rejtélyesen válogatott utasaival.

A kapun túl, a város észak—déli tengelyén dél felé a Csienmen üzletútja és ugyancsak boltokkal teli forgalmas mellékutcái találhatók. A Csienmenen, itt a falakon kívül, a feltörekvő, gazdag, de megvetett polgárok próbáltak olyan magasra nyújtózni, amennyire csak lehetett. Nem lehetett nagyon magasra. A Menny Fia, a császár megtiltotta, hogy a kissé északabbra fekvő palotájánál magasabbat emeljenek. Mivel pedig a császárok legfeljebb kétszintes épületeket kedveltek, a pénzüket fitogtató kereskedők csak egy emeletet húzhattak boltjaik fölé. A dinasztia bukása után már az utca stílusa szabta meg a határt: egy-két félresikerült kísérlettől eltekintve, mindenki tartotta magát a standardhoz. Az individualista kínai is alkalmazkodik a közösség ízléséhez.

Az egyéniséget nem demonstrálhatták a magassággal, megmutatták hát a színnel. Az üzletházak faragott homlokzatai piros, zöld, kék, sárga színekben pompáztak, és ezt a szokást megtartották a legutóbbi időkben is. A fa kedvelt díszítőanyag: finom rácsot formálnak belőle, a rács közébe üveg vagy éppen papír kerül. A földszinten a bolt, ma már persze állami kereskedés, az emeleten a lakás. A mellékutcák még élénkebb képet nyújtanak. A Tasala még ma is vezető üzletutca. Olyan keskeny, hogy járdára már nem is telik, a gépkocsiforgalmat is kitiltották, kivéve persze a szállítókat. Az igényesebb, igazi pekingiek nem a kozmopolita Vangfucsingra járnak, ahol az épületek java már az utóbbi évtizedek nem éppen klasszikus ízlését tükrözi, hanem ide, ebbe a majdnemsikátorba, ahol a vasrácsok megőrizték a „kulturális forradalom" idején leszerelt neon és más fényreklámok helyét, és egyes bátor üzletek már újra szerelik a vendégcsalogató fényeket.

Végül is ki ne hallott volna a kínai kereskedőkről? Udvariasságukról, leleményességükről, ügyességükről, üzleti érzékükről? Ez itt az ő utcájuk. A régi, az igazi régi Pekingben itt

csupa apró bolt és néhány, jobbára idegen tőkével létesített nagyobb áruház sorakozott egymás mellett, ádáz konkurrenciaharcban, akárcsak a város északi részében, a keleti és a nyugati bazárban. A két bazár, a Tungtan és a Hszitan helyén két nagy áruház épült, itt pedig számos apró boltot nagyobb egységgé vontak össze. A boltokban ma mindenütt a szürke egyenruhás — a hírüknél jóval lassúbb — eladók állnak a nálunk megszokottnál jóval nagyobb számban a pult mögött, és szorgalmasan pöckölik az abakusz fagolyóit. A környezet megmaradt, de kihalt az ádáz konkurrencia serkentő szelleme. Azért csodálkoznivaló mindig akad. Vásárolsz három üveg italt, dobozod nincs: az eladó papírspárgát kerít, s addig futtatja a három flaskó körül, míg szilárd csomagot formál belőlük, és nem is esik szét, amíg hazaérsz. Kínában mindent becsomagolnak. Az idő nem számít: míg a papírspárgás bűvészmutatvány folyik, hárman is várnak türelmesen, rezdületlen arccal.

MIT LEHET VÁSÁROLNI?

Mit lehet vásárolni a pekingi üzletekben?
Itt sem mindegy, mikor indulsz felfedező útra. 1969 decemberében, több egymást követő jó termés után, a „kulturális forradalom" megpróbáltatásaiból már kilábaló ipar felfelé futó termelése mellett az ellátás jónak látszott, de nem különösen változatosnak. Voltak évek, mesélik, amikor az üzletek készlete — a „nagy ugrást" követő visszaesés nyomán — nélkülözésről árulkodott, és a gyerekek ruháját zsebkendővel toldották meg. 1973-ban viszont a választék akkora volt, hogy a rafináltabb igényeket is ki tudták elégíteni, a textíliák százféle színben pompáztak, luxuscikként import órákat árultak.

No nem: Kína távol áll a fogyasztói társadalomtól. A pekingi üzletek alapvető célja kielégíteni azoknak az embereknek az igényeit, akik havi 40—60 jüanos átlagkereset és évi 4—6 méter vászonjuttatás, illetve naponta legfeljebb fél kiló gabonaneműre méretezett fejadag mellett kívánnak bevásárolni. Ezek az emberek nem keresnek stílbútort, mosógépet, tévét, hűtő-

szekrényt és porszívót. Álmuk egy kerékpár — 150—200 jüanért, legalább egyévi fillérekkel, bocsánat, fenekkel is számoló takarékoskodás. Vagy egy tranzisztoros rádió, 50—100 jüanért. Vagy éppen varrógép, 150 jüanért. A hétköznapi szükséglet az erős, tartós vászon — jegyre 2—3 jüan métere —, amelyet télire be lehet bélelni vattával. A téli fényűzés a bunda, 100—200 jüan. (Persze nem mindenkinek luxus: a kocsisok nem dolgozhatnak kifordított, szőrszerű bundáik nélkül.) Ugyancsak a mindennapokra kell az 5—10 jüanos vászoncipő. Húszjüanos bőrlábbelit csak a „jobbak" hordanak. Népszerű a műanyagszandál, 4—5 jüanért. A mosdótál ára 5—10 jüan. A vaskályha 12 jüan. A szükséglet és a luxus között áll, de státus-szimbólum is az óra — az egyetlen cikk, amelyből, noha Kínában is készül, mindig volt import.

ARANY OMEGA

Még 1971-ben történt, hogy Róbert László kollégám, aki többször is járt már Kínában, Párizsból „kulturális forradalmi vekkert" kért. Fogalmam sem volt, mire gondol, míg el nem mentem az óra szaküzletbe. Ott, bár óriási tömeg tolongott, azonnal kitaláltam. Kerekszámlapú, kétcsengős, régimódi szerkezet volt. Talán láttak az olvasók már olyan ébresztőórát, amelyen a másodpercmutatóhoz szerelt kis kar egy szemelgető tyúkot vagy éppen Mickeymouse-t mozgat. Nos, ezt az ötletet a „Nagy Proletár Kulturális Forradalom"-ban eredeti módon alkalmazták. A számlapon a piros könyvecskét lengető tömeg volt látható, s a legelöl álló figura karja az idézetek kötetével ütemesen lengett jobbra-balra, tik-tak, Mao elnök éljen!

Mikor megvettem az órát, odapislantottam: miért dulakodik a tömeg? A másik oldalon karóráért álltak sorba, a sor vége az utcán volt. Közelebb férkőztem, és megpillantottam a cukorként fogyó slágercikket: svájci órát árultak 185 jüanért. Egy kínai karóra 110—120 jüan (a vekker 12 volt). Ha más nem, már ez a jelenet elárulhatta volna, hogy azért az egalitárius eszme és az egalitárius társadalom ideje még nem köszöntött be Kínában. A kínai óra is pontos, de nem svájci.

És honnan kerültek elő ezek az emberek, egyik percről a másikra ennyi pénzzel, hogy lecsapjanak az előnyös vételre? Külsőre ugyanolyanok, mint a többi, Mao-zubbony, kissé borostás arc. Ha meg akarod tudni, kivel állsz szemben, nézz a csuklójára.

De ezzel a történet még nem ért véget. Gondoltam, ha ennyire kapós ez az óra, viszonylag jólfizetett tolmácsom — még ha jövedelmének egy részét valamilyen formában vissza is adja a szolgáltató irodának — talán szívesen venne egyet magának.

— 185 jüanért svájci órát árulnak a városban — mondtam neki.

Elgondolkodott.

— 185 jüan? Akkor az nem automata.

Gyorsan a csuklójára pillantottam. Az övé sem volt az — de tudta, mennyibe kerül. Úgy látszik, automatára vágyik, mert még ilyen Omegát is lehetett kapni: csaknem 700 jüanért.

Nyilván nem árusítanának, ha nem volna rá vevő.

Ki keres annyit, hogy 700-ért vegyen Omegát, vagy 450-ért automata japán Seikot? (De láttam már Seikot is, Omegát is kínai ember karján. Naptáros Seikot a nemzetközi klub tolmácsának csuklóján. Arany — vagy aranyozott? — Omegát Csiao Kuan-hua külügyminiszter-helyettes kézelője alatt.)

1969-ben a kínai üzletben legfeljebb porcelán teáskészletett lehetett vásárolni, 16 jüanért. 1973-ban 12 személyes étkészletet is nemes porcelánból, 450-ért. És a nagyáruházban nemes prémkucsmát, 600-ért, azaz egy évi átlagfizetésért.

1969-ben még minden második újságcikkben olvashattuk a burzsoázia „cukrozott lövedékeiről", a kényelmes élet csábításairól. Egy veterán megírta, hogy „megbírálta" asszonyát, mert az ki akarta cserélni az ő foltos ruháját egy fontos tanácskozás előtt: „Meg kell őriznünk az igénytelen életmód forradalmi stílusát", mondta az öreg harcos, és a régi kacatot vette fel. Vajon ki viseli a kucsmát 1973-ban? (Nem a külföldieknek szánták: a kínai nagyáruház pultján hivalkodott.)

De ez, persze, kivétel. Bizonyítani csak annyit bizonyít, hogy Kínában is van réteg, amelynek sok a pénze és különleges igényeket táplál. Egyetemi tanárok, magas rangú vezetők, idős főmérnökök, volt nemzeti kapitalisták, akik, úgy tűnik, ismét

kapják államosított tőkéjük után az ötszázalékos járadékot (még ha el is várják tőlük, hogy a pénzt a bankban tartsák). A többséget, persze, nem ők alkotják. És a pekingi áruházak nyilván azért tudnak lépést tartani a kereslettel, mert az, akinek nincs pénze, nem vásárol. Ha az emberek döntő többsége évente mindössze 4—6 méter pamutárut — kelmét, inget, nadrágot, törülközőt — vehet, akkor sem lesz ostrom, ha a pultok roskadoznak az olcsó pamutholmi alatt. S ha a műszálas készítmények szabadon kaphatók, a keresletet lefékezi az ár. Egy jegyes pamuting ára 3 jüan, egy szabadáras műanyaging 10—15. Egy csin — fél kiló — rizs csak 14—20 fenbe kerül, de ennél többet senki sem vehet naponta. A kis képernyős tévékészülék ára 480 jüan — érthető, hogy jobbára csak az üzemi klubokban nézik műsorát.

Szabályozott kereslet, korlátozott vásárlóerő és — nyilván — a tervezők korrekt számítása: ez a pekingi ellátás viszonylagos zavartalanságának titka. Ezért van elég iparcikk és elég zöldség, gyümölcs.

A zöldség- és gyümölcspiac életét négy pekingi évem alatt mindennap megfigyelhettem: ott zajlott majdnem közvetlenül az ablakunk alatt. A káposzta, az alma, a körte, a törökparadicsom, a tök és a sokféle rejtélyes, nálunk teljesen ismeretlen kínai zöldség nagy halmokban magasodott a földön, az állami kofák kis kézimérlegeken porciózták az árut. A gyümölcs ára 0,5—1 jüan kilónként. Reggel és este itt — és szinte csak itt — gyakori volt a sorbanállás, amikor a munkába sietők vagy onnan hazatérők háziasszonyok beszerezték a napi szükségletet, hiszen — ha a gyümölcs nem is —, de a zöldség létfontosságú a kínai konyhán. A piac mögött kisebb élelmiszeráruház volt, ahol még előre kiporciózott félkész ételeket is mértek új szolgáltatásként: szárított halat és szalonnát, konzerveket és ritkább gyümölcsöket, néha éppenséggel banánt és narancsot árultak az almával egyenlő áron. Még húst is adtak — ára kilónként 1,5 jüantól (disznóhús) 4 jüanig terjedt (kacsahús).

A külföldi háziasszonyok is szerettek itt vásárolni, mivel az árak általában jóval olcsóbbak, mint a diplomaták számára fenntartott üzletben (bár a választék persze szűkebb). A piac

elmaradhatatlan színfoltja volt még a fagylaltárus néni, akinek monoton kiáltása mintegy az idő ritmusát jelezte számunkra éveken át. A főváros utcáit benépesítő sokszáz társához hasonlóan, pálcikára fagyasztott sárga és rózsaszín, néha barna hűsítőt árult télen-nyáron 3—5 fenért, s csak nehezen tudtuk lebeszélni arról, hogy sétáinkon rögtön odafutó pöttöm Jutka lányomat ingyen fagyival vendégelje meg.

Kína más vidékein már nem mindig megy minden hasonló olajozottsággal; az ország egyes részeibe, így Tibetbe, Szecsuanba és más tartományokba éveken át nem is látogathatott külföldi, s természetesen a „nyílt" tartományokban is gondosan megszabják az idegen útvonalát. Ám ha igazán nagy ellátási problémák jelentkeznek, azt előbb-utóbb megtudja a világ, ha máshonnan nem, hát a kínai, főleg a helyi kínai sajtóból, amely nem hunyhat szemet a problémák fölött. Amerre viszont jártunk, az alapvető cikkekben — gabona, pamutáru, kerékpár stb. — az ellátás általában megfelelőnek tűnt.

SZÜRKE HUTUNGOK

De térjünk vissza a Tasalára — túlságosan messzire kalandoztunk. Kanyarodjunk az első, még szürkébb keresztutcában balra — és máris benn vagyunk a kínai világ kellős közepén. Ott minden majdnem olyan, mint ötven éve lehetett, ötven vagy éppen ötszáz éve, bár akkor még nem volt aszfalt. A Tasalán és a Csienmenen feléd fordulnak a kirakatok fénylő szemei — itt, a kínai hutungban minden hátat fordít a járókelőnek. A földszintes házak tűzfalukat mutogatják, csak jóval a járókelő feje fölött hunyorog egy-két kémlelő, szűk ablakszem. Ahol az utcát nem épület szegélyezi, magas fal határolja a tekintetet, a falba vágott kapun jobbára ismét csak hiába próbálnál bepillantani: a kapun túl újabb akadályba ütközik a tekintet. Ez a szellemfal, amely a múltban a gonosz lelkeket volt hivatott megakadályozni a behatolásban, jelenleg talán egy Mao-mondást hirdet, de ma is féltékenyen őrzi a bentlakók külön világát. (Először azt akartam írni, magánéletét: de hiszen odabent rendszerint több család él, közös mellékhelyi-

séggel, közös udvari csappal, szeneskamrával, esetleg utcabizottsági taggal — a kapu legfeljebb egy kisebb közösséget határol el.)

Ha tovább barangolsz, másféle utcákra találsz. Nem mindenütt van udvar odabenn: néhol a lakások egyenest az utcára nyílnak.

Lakások — de az esetek többségében tulajdonképpen szobákat kellene mondanom. A legtöbb kínai városi család egy szobában él. Nem ismeretes ugyan, mennyi lakóterület jut egy emberre, de olyan tájékozottnak számító szerzők, mint K. S. Karol vagy Edgar Snow, 2,5 és 4,5 négyzetméter közötti becsléseket idéztek, kínai forrásokra hivatkozva. Adataik a hatvanas évek elejéről valók. Azóta sok kínai született és kevés lakás épült — igaz viszont, hogy sok városi fiatalt küldtek vidékre. Vegyünk, mondjuk, 4,5 négyzetmétert. Ez 2×2,5 méter, nem sokkal több, mint két ágynyi férőhely. Egy 3×4 négyzetméteres szobára csaknem három ember jut. És ha az egy főre jutó lakótér csak 3,5 négyzetméter?

Végigsétálsz a kínai utca földszintes házai között. Kitárul egy-egy ajtó, és ha nem fordítod el a fejed, egy másodpercre bepillanthatsz. Elsősorban persze ágyakat látsz, valami sublótfélét, szorosan előtte talán asztalt, fölötte dróton meztelen villanykörte lóg, néhány támla nélküli, zsámolyszerű széket világít meg. Kisgyerek szalad ki az utcára, kezében rizsestányérral és pálcikával, az asztalnál a nagymama kötöget, esetleg megjön a családfő is, leugrik kerékpárjáról, az ágyon felesége pihen. A sublót fölött Mao portréját és családi fotókat borító üveg csillan. Ha tél van, a szoba közepén áll a kis vaskályha, a nagymama kerek konzervdobozokra emlékeztető formájú préselt briketteket rak rá (legtöbbször az utcán készítik szénporból). A füst a szobán keresztülvezetett, az ablakban vagy föléje vágott lyukon kibújtatott csövön az utcára távozik, útján is melegítve a hajlékot. A kályhán nagy kannában gőzölög a forró víz: ha valaki fázik, kortyinthat belőle. Nyáron a kiskályha kikerül az ajtó elé, az utcára: ez a konyha. Van ahol külön kis falat építenek a ház előtt álló kiskályha védelmére: egyik oldalon maga a házfal, a másik kettőn a kis pótfal, míg a negyedik oldalon az építmény nyitott, esetleg kis

ajtócska zárja: itt áll a háziasszony, aki az ebédet készíti. Sok lakást bővítenek ilyenformán Pekingben, az utcabizottság nem emel szót ellene.

Nyáron a legtöbb ház gazdája parányi kertet varázsol az utcai konyha mellé: fél négyzetméteren vagy annál valamivel nagyobb területen virágot, fácskát, botra futtatva kúszónövényt, de leginkább napraforgót ültet. Augusztusra a napraforgó két-három méter magasra is megnő, vagy éppen a ház szintjéig emelkedik, s a szürke utcák közé odalopja a természet zöldjét, a sárga szirmok vidám fényét, hogy ősszel aztán a kis srácok sercegjék fogaik között az olajos magot.

Ami a toalettet illeti, a szemlélő figyelmét azonnal felkeltik a százméterenként elhelyezett kis házikók, amelyek már a népi hatalom vívmányai közé tartoznak: bizony, akinek ilyesfajta elintéznivalója van, annak egy kis sétát kell megtennie az utcán. Ezekben az utcákban sűrűn megfordulnak a köztisztasági szolgálat fekáliagyűjtő járművei: a skála az egyszemélyes, jobbára női triciklis által szállított, vízszintesen fektetett olajos hordóra emlékeztető gyűjtőedénytől a lovasszekereken át, melyeken két ember kezeli a tartályt és az egyik csaknem mindig békésen szundikál, míg kocognak a pacik, egészen a korszerű iszapszippantó teherautókig terjed. Peking a korszerű csatornázás hiánya következtében nagymennyiségű értékes fekáliát biztosít a — közigazgatásilag a városhoz tartozó — mezőgazdasági körzet számára, és talán ezzel magyarázható, hogy ez a körzet, a sanghajihoz hasonlóan, az ország élenjáró mezőgazdasági területeihez tartozik, azok közé, amelyek elérték az 1957-ben kidolgozott 12 éves tervben előírt termésátlagot. A fekáliát a környező népi kommunákba szállítják, ott érlelik, növényi és ásványi anyagokkal keverik, majd komposzttrágyaként a földekre hordják. A zöldséget mindenesetre kétszeres gonddal mossák a külföldiek, s a bélféreg a leggyakoribb fertőzések közé tartozik (de ha időben észreveszik, a kitűnő kínai orvosság azonnal végez vele).

A hutungokban télen füstölnek a kályhacsövek, s ha — nagy ritkán — esik a hó, a gyerekek vígan szánkáznak sajátos jár-

műveiken: egy darab deszka, alatta 3—4 centis lécpár. A vonóerőt a többi gyerek szolgáltatja: lelkesen húzzák pajtásaikat, majd cserélnek. A szobák ajtaja ritkán nyílik és hamar zárul. Takarékoskodni kell a tüzelővel.

PÓKER PAT NIXONNAK

Nyáron egészen más az élet. A küszöbökön vagy a mellékjük helyezett sámlikon öregemberek bodor fellegeket pipálnak vékonyszárú, aprófejű pöfékelő-szerszámukból, öregasszonyok trécselnek (mennyivel többet tudnánk Kínáról, ha meghallhatnánk, miről). Öltözékük nem a járókelők Mao-zubbonya: a hatvanas évek után egyre inkább visszatérnek a régi idők divatjához, a fekete selyemkaftánhoz, a buggyos szatén-nadrágokhoz, a bársony főfödőkhöz. Körülöttük a gyorstüzelő-nadrágos gyerekek totyognak vagy bámészkodnak kis kétszemélyes bambuszkocsijukból, amely az étkezőasztal és a járóka szerepét is betölti. A nagyobbacska gyerekek visongva szaladgálnak a szűk sikátorokban, és nem biztos, hogy már kész a házi feladat. (Dehát az sem biztos, hogy a kínai iskolákban van-e már mindenütt házi feladat: Mao egyidőben még azt is javasolta, hogy a diákok súgjanak és puskázzanak a vizsgán, sőt ne is legyenek vizsgák.)

A meleg nyári estéken mintha mindenki kiköltözne a házakból. Van, aki még nyugszéket is állít a ház elé, vagy kiviszi az ágyat, de a legtöbben egyszerűen lekuporodnak a küszöb elé, vagy az utcai lámpa alá helyezkedve kártyáznak. Ezeken az estéken vigyáznia kell az autósnak: ülnek, beszélgetnek, snóbliznak, játszanak az úttesten is.

Igaz, ez sem volt mindig így. A kártya 1970 nyarán még szinte teljességgel hiányzott a pekingi emberek — a kínai emberek — életéből, csak a kínai sakk, ez a harci játék, szerepelt az engedélyezett játékok listáján. A „kulturális forradalom" még friss emlék volt, a kártya közeljárt a bűnhöz, s legfeljebb azoknak az öregembereknek nézték el, akik a parkok sarkában meghúzódva verték a lapot — már mit is lehetett volna velük csinálni. Az ördög bibliája tulajdonképpen a Nixon-látogatás

táján nyert újra polgárjogot — meglehetősen különös körülmények között.

Jómagam is tanúja voltam a jelenetnek.

Az amerikai elnök a Nagy Fal megtekintése után a Mingcsászárok sírjához indult. A tulajdonképpeni temetkezési helyhez egy tágas parkon áthaladó úton lehet eljutni. Bár hideg téli nap volt, a parkot kirándulók népesítették be. Mindegyiken frissen vasalt ruha, a legtöbb sétáló vállán táskarádió, méghozzá bekapcsolva, sőt, a kőülésekkel körülvett kőasztalok, amelyek nyáron kellemesen hűs pihenőhelyül szolgálnak, szintén benépesültek. Ezek a skatulyából kihúzott kirándulók, noha máskor egyetlen külföldi feltűnése is csődületet kelt, ügyet sem vetettek a kínai és amerikai biztonsági szolgálat embereinek nyüzsgésére, és furcsa módon a dagadozó zsebű biztosítók sem méltatták őket a legkisebb figyelemre. A sétálók akkor sem lettek különösebben izgatottak, amikor hátrálva megjelentek a fotósok, kameráik pergőtüzében pedig feltűnt Nixon, a felesége és a kísérő kínai államférfiak csoportja.

Az egyik asztalnál négy fiatal ember ült a hideg kövön, és kártyázott. Az út közvetlenül mellettük vezetett, s így ott vonult el az egész nem mindennapi menet, ám ők fel sem pillantottak. Mintha Nixon mindennapos reggeli sétáját már évek óta ebben a parkban végezné.

Ezt már az elnök felesége, Pat Nixon sem állhatta meg szó nélkül.

Odament a kártyásokhoz, és a tolmács útján megkérdezte:

— Mit játszanak?

A kis társaság három tagja továbbra is a lapját nézte, s csak lopva pislantott fel, a negyedik, arcán a ráerőltethető maximális közönnyel, a hívatlan érdeklődőnek kijáró elutasító hangon ennyit felelt:

— Pókert.

S már folytatta is a licitálást. Az nem szerepelt az előzetes eligazításban, mit kell tenni, ha Pat Nixon érdeklődik. A menet pedig haladt tovább.

A kártyázás nyilvánvalóan megrendezett jelenet volt: demonstrálandó (még ha a bemutató kissé ügyefogyottan sikerült is), hogy Kínában minden a legnormálisabb mederben

folyik. De azóta Kína minden sarkában tényleg verik a blattot. Játszanak a parkokban, este az utcán, a lámpák fénykörében, a házunk előtt az építkezésen segítő gimnazista lányok a pihenőben, kártyáznak Pekingben, Sanghajban, Szucsouban. Valahogy mindenki megtudta, hogy immáron szabad.

S hogy mennyire Peking az irányadó, arra feleségem a tanú, aki Szucsouban, a szokásos csoportot megpillantva az asztal körül az egyik parkban, felkiáltott:

— Nini, kártyáznak!

A tolmács-idegenvezető majdnem rémülten kérdezte:

— Miért, Pekingben nem szokás?

Mert ha nem — ez csengett a kérdés kimondatlan részében —, akkor itt se lenne szabad. Talán rosszak az információink.

Amikor feleségem közölte, hogy szokás Pekingben is, a tolmács láthatóan megkönnyebbült. Egy-két évvel korábban a játék még korántsem volt magától értetődő dolog. A madzsong nevű népszerű, kövekkel játszott römiszerű játékot, amely korábban szerencsejáték-méretekben és egész éjszakákon át folyt országszerte, mindmáig nem rehabilitálták. De persze a madzsonghoz nem is lenne elég a nyáresti lámpafény az utcán.

A madzsong, vélik talán azok, akik a játékról komoly döntéseket hoznak Pekingben, talán már túl közel áll az ópiumbarlangok és a prostitúció világához, amit pedig Kínában erélyes kezekkel már az ötvenes években felszámoltak.

Ennyit mond hát az életről a séta a pekingi hutungokban — meg talán annyit, hogy Kínában vigyáznak a tisztaságra, s a szegényes körülmények ellenére nem hagyják, hogy a kis utcák elmerüljenek a szemétben. Évente kétszer különben nagytakarítást — tisztasági hónapot — is rendeznek Pekingben, s ekkor a lakosság nagy cirokseprűkkel felszerelve söpri az utcát, a gyerekek kézzel tépdesik százas csoportokban a kövek között kinőtt füvet, a főutcákon pedig autók száguldoznak fel-alá, és erős hangszóróikon a tisztaságról szóló jelszavakat harsognak. A főutakon már söprő-locsoló gépek is dolgoznak, s ha államfő érkezik, úgy vonulnak az út teljes szélességében, lépcsőzetesen egymás mögött, mint egy bevetésre induló tankszázad.

A korszerűbb, új lakónegyedekben az életnek vannak más dimenziói is. Először, az ötvenes években az új lakásokat minden jóval, központi fűtéssel vagy legalább kéményekkel, hidegmelegvizes fürdőszobákkal és más luxussal szerelték fel. Hamarosan kitűnt azonban: túl nagy lesz így a különbség a továbbra is zsúfolt sikátorokban élő milliók és az új lakáshoz jutott szerencsések között. A komfort hát fokozatosan csökkent. Lin Piao tündöklése idején a diplomatanegyedhez közel, a Nap Oltárának parkja mögött olyan riasztó téglaházak épültek, amelyek alkalmasint csak abban különböztek a földszintes negyedek szürke épületeitől, hogy vörösek voltak és emeletesek. A füstcsövek ugyanúgy az ablakon vagy fölötte bújtak ki minden szoba ablakán, mint amott, s a toalett az udvaron volt. Az új negyedek többsége valahol a kettő között áll: a hetvenes években újból megindult lakásépítkezéseken újra szempont az utcai homlokzat csínje és a lakások — amelyeket gyakran több család oszt meg közös mellékhelyiségekkel — elemi kényelme.

Közvetlenül a külföldiek vajcsiaotaloui lakónegyede mellett két-háromemeletes (kínai szemlélet szerint: három-négyszintes), helyenként még annál magasabb tömbök emelkednek. Ezeket a házakat nemcsak a mi lakótelepünk falai választják el tőlünk; maguk is alacsonyabb, mintegy kétméteres, áttört téglakerítéssel vannak határolva a felénk eső fronton. A kínai gyerekeknek azonban nem okozott gondot a fal: vígan mászkáltak át rajta, s így kijutottak arra az utcára, amelynek túlsó oldalán már a nagykövetségek emelkedtek. Így ment ez egy ideig, míg végül valamelyik illetékes bizottság radikális intézkedés mellett döntött. A fal tetejére cementet kentek, a cementbe pedig üvegszilánkokat ágyaztak valamikor 1973 elején. Az intézkedés hatott — legalábbis egy ideig. Eltűntek a fal tetején lovagló srácok, hetekig nem láttuk őket. Aztán néhány hét múlva megfigyelhettük, hogyan kezd ki az idő és az ifjonti szellem minden korlátozó intézkedést, még Kínában is. Egy szép napon a falon ismét egy kölyök egyensúlyozott. Hogyhogy? Az üvegen? Jobban megnéztük: azon a helyen nem volt üveg. Gondosan letördelték, kipiszkálták. Elég volt néhány

hónap, és a falon ismét úgy jártak át a lakótelep ifjú csemetéi, mint azelőtt.

Mi gyakran sétáltunk ezen az utcán. Nappal feltekintettünk a kis erkélyre: kínai vászonseprű állt a fal mellett, ősszel-tavasszal hosszúkás pekingi káposzta száradt; no meg kimosott vászonnadrág és zubbony, szürkén és szürkéskéken. Bambuszszakajtók lógtak a falba vert szögön, az asszonyok porrongyot ráztak, és az ablakot mosták, az üveg mögött cserepesnövények zöldje sarjadt. Este, bár a legtöbb ablakot vászonfüggöny vagy papír védte, bepillantottunk a kivilágított ablakokon. Mao-szobrocskák és portrék tűntek elő a bútorok között. Néhol a szokott, engedélyezett 25-ös égő lógott, másutt azonban erős, bár kellemetlen fényű neont szereltek fel. Nyilván a fogyasztást szabják meg, és a neon ugyanannyi árammal több fényt ad, még ha drágább is. A szobák parányiak: 2×3 vagy 3×3 méteresek lehetnek, de ezek „jobb" lakások, egy-egy család több szobát is kaphat, a létszámtól függően. (Néha nagy állami kocsik farolnak be a házak közé: ezekben a tömbökben minisztériumi funkcionáriusok és más vezető káderek élnek, s noha üzemlátogatásainkon gyakran mondják, hogy a szolgálati kocsikat csak hivatalos teendőkre használják, nyilván Kínában is hazaviszik a vezetőket, különösen, ha, mondjuk, egy protokoll-vacsorán vettek részt.) Ebből a szögből persze nem látni az ágyat, a székeket; kivehető az asztal, a láda és esetleg a szekrény, olykor éppenséggel régi kínai stílbútor. S ahogy teltek az évek, a falakon feltűntek a plakátok mellett — itt-ott — festmények, a bútorokon vázák.

A nagy politikai változások így tükröződnek a legkisebb kínai lakásban is. Esti sétáinkon néha felkiáltottunk, amikor egy-egy ismerős-ismeretlen falon feltűnt valami, ami nem Mao elnök képe volt, vagy az ablakokon a vásznat mintás anyag váltotta fel. Az otthon, az a pár négyzetméter, a kínai ember számára is otthon.

A falakon belül egyszer jártunk Pekingben.

Természetesen engedéllyel.

A FENGSENGI UTCABIZOTTSÁG

Már több mint két és fél éve éltem Pekingben, amikor a kínai hatóságok végül is engedélyt adtak egy városi lakás megtekintésére.

HOGYAN KELL KÉRNI?

Addig ugyanis nem jól kértem.
A Külügyminisztérium sajtóosztálya meghatározott típusú programokat készít a külföldi tudósítók számára, és aki mást igényel, mint ami a választékban szerepel, az fölöslegesen koptatja tollát.

Sok Pekingbe érkező külföldi tudósító ecsetelte lelkesen társainak szenzációs ötleteit: börtönlátogatást fog kérni, interjút a sportvezetőkkel, beszélgetést a városi forradalmi bizottság vezetőivel. Az ilyen interjú indítványokra egyszerűen nem érkezik válasz. Ha a riporter türelmetlenkedik, megnyugtatják: még „tanulmányozzák" kérését. A tanulmányozás pedig időt igényel, esetleg többet, mint amennyi ideig a tudósító megbízatása tart. Végül mindenki ráébred: csak olyasmit érdemes javasolni, ami szerepel a megtekinthető objektumok listáján.

Az én hibám az volt, hogy egyszerűen azt kértem, amire kíváncsi voltam: látogatást egy pekingi városi családnál. Ez így nem szerepelt a listán. Még csak nem is hibáztathatom a sajtóosztályt, mert a lehetőségekhez képest igyekeztek segíteni. A családlátogatás akkoriban a kommunalátogatások programján szerepelt, így kétízben is előfordult, hogy amikor megismételtem rögeszmés vágyamat, a Pekinget körülvevő mezőgazdasági övezet valamelyik ismert egységébe irányítottak. Persze ilyenkor meg kellett tekinteni az egész kommunát: a tehénistállót, a falusi boltot, a ménest, a gyümölcsöst, s a végén, az előzetes programnak megfelelően, jutott egy óra egy parasztcsalád életének megismerésére. Mikor ezt kevésnek talál-

tam, legközelebb a másik kommunában a családlátogatás közös ebéddé bővült: egy kínai parasztcsalád — máig is emlékezetes élmény — vendégül látott otthonában, és megosztotta velünk zöldséggel töltött tésztából, húsgombócokból, káposztából és rizsből álló ünnepi táplálékát. Vendéglátóinkat sem azelőtt, sem azután nem láttam: ilyesfajta élményei vannak Pekingben a külföldinek. Ha még egyszer fel szeretném keresni őket, újra engedélyt kellene kérnem a Külügyminisztériumtól.

De végerdményben, ez is falusi család volt. Sokkal egyszerűbb eljutni egy távoli kínai paraszt otthonába, mint a szomszéd házba. (Ez sem volt mindig így: lengyel kollégám meséli, hogy az ötvenes években sót és fűszert kértek kölcsön kínai szomszédaiktól — ma ez fantasztikus képtelenség lenne.)

1972 nyarán azonban jól kértem — talán, mert ekkorra ki is bővült a Külügyminisztérium választéka. Már a Nixon-látogatás idején, februárban engedélyezték amerikai újságíróknak az „utcabizottságok" megtekintését. A mintakörzetet az amerikai újságírók szállodája, a Nemzetiségi Hotel közelében jelölték ki. Amikor tehát immár nem egyszerűen egy városi család, hanem egy utcabizottság életének megismerését kértem a Külügyminisztériumtól, a válasz igenlő volt. Néhány napos várakozás után megszólalt a telefon: másnap reggel 9-kor várnak a Fengseng körzetben.

Az utat — először nyugatra, túl a Tienanmenen, majd északra, az apró szürke házak között, végül keletre egy kis mellékutcán — Vu Csien-vej, tolmácsunk mutatta. Az utcabizottság egy kedves, piros kapu mögött álló, többudvaros hajdani úriházban működött. Az előtérben levő kis udvaron biciklimegőrzőt rendeztek be, mivel a hivatalnokok általában biciklin járnak be munkahelyükre (minden biciklin jókora lakat növelte tulajdonosának biztonságérzetét). A fogadócsoport tagjai keresztülkalauzoltak egy második épületen is, ahol a szobákban férfiak és nők hajoltak az akták fölé, végül a harmadik földszintes épületben, amely nyilvánvalóan tanácskozóteremként volt használatos, egy hosszú asztal mellett kínáltak hellyel. Az elmaradhatatlan fehérblúzos lányok teát töltöttek bögréinkbe, és egy negyvenes éveinek végén járó magabiztos aszszony — Hszü Hung-csi, a bizottság vezetője — bevezető elő-

adást tartott, míg kíséretében egy másik nő szorgalmasan jegyzetelt.

Mi is hát az utcabizottság?

14 316 CSALÁD

A pekingi közigazgatás öt belvárosi és négy külső, falusi kerületre oszlik. Egy-egy kerületben több százezer ember él: az ő mindennapi gondjaikkal „alapszinten" ezek a bizottságok foglalkoznak. A fengsengi körzet például a város nyugati kerületében működő kilenc hasonló körzet egyike. Területe másfél négyzetkilométer, két főút egy-egy szakasza, valamint 132 mellékutca, azaz pontosabban hutung tartozik hozzá. A kínai mellékutca nem pontosan fedi a magyar megfelelőjét. Inkább egymásba nyíló vagy egymás mellett elhelyezkedő udvarok csoportjáról kellene beszélnünk, vagy szűk sikátorokról — aszerint, hogy kívülről vagy belülről nézzük őket. A hutungok keskenyek, az utcára rendszerint csak egy-egy kapu tekint — az embernek kívülről legtöbbször az az érzése, hogy két fal között halad. A fengsengi körzet két főútján és 132 hutungjában 14 316 család él, összesen 52 978 ember. Ebből — magyarázza Hszü asszony — 22 208 fő az iparban, kereskedelemben és az állami hivatalokban dolgozik, vannak itt munkások, káderek, színészek, tanárok. Az iskoláskor alatti gyerekek száma 6146, 16 262 diák jár különböző szintű tanintézetekbe, közülük mintegy tízezer az utcabizottság irányítása alatt álló elemikbe. Az otthon ülő felnőtt lakosság — nyugdíjasok, háziasszonyok — létszáma 7762 fő.

A statisztikához hozzátartozik, hogy amikor az utcabizottság épületéhez tartottunk a szűk utcában, sok épületen színes feliratot láttunk, amely arról számolt be, hogy az ott élő család „dicsőségesen falura küldte" a középiskola alsó vagy felső tagozatát sikeresen elvégző gyermekét. Pekingből néhány év alatt több százezer fiatalt küldtek vidékre. De hol is laknának ezek a fiatalok, ha a városban maradnának? Új lakóházakat nem látunk a környéken.

Több mint félszázezer ember kommunális kérdéseivel és az

otthonülők politikai irányításával foglalkozik a fengsengi utcabizottság. A bizottságnak 27 választott tagja van, bár azt sehogy sem tudjuk pontosan kideríteni, hogyan is zajlott le az a bizonyos választás. A fengsengi körzet élén ugyanis 1968 márciusa óta — mint minden kínai intézmény élén is — „forradalmi bizottság" áll. Ez „demokratikus konzultáció" útján született, a jelöltek listáját háromszor is megvitatták mind „lent", mind „fent", „összegezték a tömegek véleményét", aztán jóváhagyták. Szavazásos választás nem volt, de ez így nagyon demokratikusan zajlott le, fejti ki Hszü asszony. Nem is feszegetjük tovább a forradalmi bizottságválasztás titkait, elég az, amit később a fengsengi körzettel foglalkozó kínai újságcikkből tudunk meg: a bizottság 27 tagja közül tíz felsőbb szervek küldötte, akiket később választottak be a bizottságba. Ami az adminisztratív apparátust illeti, nem túl nagy: összesen 62 függetlenített funkcionárius intézi az 52 ezer lakó ügyeit, ráadásul, ahogy Kínában illik, időről időre még részt is vesz a fizikai munkában. A forradalmi bizottság 1972 nyarán még a „kulturális forradalom" hármasszövetségét testesíti meg: részt vesznek benne a káderek, a „tömegek" és a felszabadító hadsereg képviselői (a 27 tagból öt katona). Amikor azonban 1973 nyarán a *China Reconstructs* című kínai magazin írt erről a bizottságról, a katonákról nem esett szó. A létszám változatlan, de nem a katonák-tömegek-káderek, hanem az idős, középkorú és fiatal vezetők hármasszövetségét testesíti meg. Változnak az idők (de az, hogy többé nem esik szó róluk, még nem jelenti, hogy a bizottságban már nincsenek katonák).

A 62 tisztviselő persze csak azért győzi az ötvenezer ember ügyeit, mert a feladatok nagy részét nem ők, hanem a közvetlen szomszédságot, néhány hutungot, általában mintegy kétezer embert összefogó lakóbizottságok intézik. Egy-egy ilyen bizottságnak 25 tagja lehet. A lakóbizottság Hszü asszony szerint „népi önkormányzati szerv", amely ugyan az utcabizottság irányítása alatt dolgozik, de tagjai nem kapnak fizetést (legfeljebb költségtérítést). A lakóbizottság — fejti ki — ugyanúgy a közösségi élet központja az itt élők számára, mint a gyár vagy munkahely a dolgozók számára.

De még ez sem minden. Valamennyi lakóbizottság további

alcsoportokra oszlik, s minden ilyen alcsoporthoz körülbelül 120 család tartozik. Ennek alapján osztanak be aztán mindenkit a fengsengi körzet több mint hétezer otthon ülő felnőttje közül a különböző szemináriumi csoportokba, amelyeknek általában ötven-hatvan tagja van. Ez a kapilláris szervezet tehát eljut minden portára, minden kínai családhoz. A lakóbizottságokban és így az utcabizottságban ismerik minden család helyzetét, gondjait és örömeit, s gondoskodnak arról is, hogy minden famíliához eljusson a hivatalos politikai vonal.

Hszü asszony lelkesen beszél a témáról: A lakóbizottságok, magyarázza, minden családhoz eljuttatják a párt és a kormány politikáját meg a felsőbb szervek által kiszabott feladatokat. Vitákat rendeznek a lakosság között arról, hogyan hajtsák végre e megbízatásaikat. Céljuk az, hogy minden férfi, nő és gyerek megértse a politika és a feladatok miértjét országos és egyéni szinten egyaránt.

A FŐMINISZTER TÖRVÉNYEI

Ahogy beszél, Kínáról szóló olvasmányaim ködlenek fel bennem. Mikor is volt? Két és félezer éve, időszámításunk előtt 350-ben Csin kínai állam nagy hatalmú főminisztere, Sang Jang törvényt hozott, amely a lakosságot öt családból álló egységekre osztotta: öt család alkotott egy vut, s az abacus, a kínai kézi számológép elve alapján két vu képezett egy sit. Ha a si valamelyik tagja bűnt követett el, az egész sit vonták felelősségre. Későbbi időkben az udvarokat, ahol több család élt, egy bejárattal építették, és este bezárták. Mindez persze homályba vesző kínai múlt, de a társadalom e sejtszerű tagolása és ugyanakkor szinte intim kapcsolata a hatalommal nem mai találmány. Ma persze nincs szó „kollektív felelősségről", de a lakóbizottság a házakban és az udvarokban zajló élet éber őre, hiszen tagjai és „aktivistái" közül szinte mindenhová jut egy.

A rövid bevezető után felkerekedünk, hogy megtekintsük a körzetet. Velünk tart Hszü asszony, a jegyzőkönyvvezető, valamint egy férfi, aki az egész interjú alatt egy szót sem szólt.

Ez a negyed Peking régebbi körzetei közül való, csupa kis hutung, szürke, földszintes ház, ívelt, felpúposodó cseréppel borított kínai tető. Az egyik utcasarkon újabb csoport vár a kapuban: a lakóbizottság.

Belépünk egy elég tágas, három oldalról is földszintes, alápincézetlen épületekkel határolt udvarra, amelyet sövényekkel, napraforgósorokkal, virágokkal megannyi apró kertecskékre tagoltak az egyes családok. Az egyik ajtó előtt apró széken nagymama ül, és járókában álldogáló unokájával foglalatoskodik, egy másik, fiatalabb asszony lavórban mos, a harmadik háziasszony a ház előtt álló kis kályhán párolgó ételt kavargatja. Ez hát a tiltott birodalom, ilyen udvaron „kapták el" a kíváncsiskodó nyugati diplomatát, és nyilván a lakóbizottsági asszonyok tartották őrizetben.

A bejárattól jobbra van a lakóbizottság orvosi rendelője. Kis szoba — az udvart övező épületek hasonló szobáiban egy-egy család él. A berendezés egyszerű: egy ágy, asztal, plakátok az akupunktúra és az önkéntes segítségnyújtás módjairól (néhány plakát a háborús elsősegélynyújtásra utal), az egyik falat pedig orvosságos pult foglalja el. A gyógyszerek egy részét maguk az asszonyok gyűjtötték: a gyógyfüvek reneszánszukat élik Kínában. A rendelőben nem orvosok, hanem néhány hónapos egészségügyi kiképzésben részesült háziasszonyok teljesítenek szolgálatot: ismerik a punkciós tű, az injekcióadás, a vérnyomásmérés titkait, fel tudják ismerni az egyszerűbb betegségeket, de legfőbb feladatuk a megelőzés, az egészségügyi ismeretek terjesztése, a tisztasági kampányok szervezése. Kínában az orvos csak a legritkább esetben megy házhoz, de a lakóbizottság egészségügyi központjának dolgozói meglátogatják a betegeket és az injekciót is beadják. A szolgálatot teljesítő három asszony közül kettő ugyanabban az udvarban lakik: így az állandó ügyelet biztosítva van. A súlyosabb eseteket a közeli kórházba irányítják, a rendszer lényege azonban a nagyobb egészségügyi központok tehermentesítése. A költségek minimálisak: egy tűszúrásos kezelés 5 fenbe kerül (50 fillér). S persze: ezek az asszonyok a családtervezésnek is lelkes propagandistái, akik szívesen látják el fogamzásgátlókkal a házaspárokat. A városok egészségügyi hálóza-

tának egyik elsőrendű célja a születési arányszám csökkentése, és ebben az ilyen kis helyi propagandaközpontoknak van a legnagyobb szerepe: a szomszédasszony szavára mindig szívesebben hallgatnak.

Ismét felkerekedünk és végigsétálunk egy tipikus, falakkal szegélyezett hutungon. Gyerekek masíroznak velünk szemben libasorban, öregasszonyok vigyázzák a bejáratokat, a járókákban nagyra nyitják szemüket az apróságok. Aztán belépünk egy különösen szép udvarra: fák magasodnak, napraforgók nyújtják nyakukat, középen az obligát vízcsap (a lakásokban nincs folyóvíz, de az is haladás, hogy legalább az udvaron van). Az udvar legnagyobb épületében varroda működik: egyike az utcabizottság irányítása alatt álló helyi üzemeknek.

Odahaza „tanácsi iparnak" neveznénk az ilyenfajta kis vállalkozásokat. A fengsengi utcabizottság hét kisüzemet igazgat: az egyikben dobozokat gyártanak, a másikban rugókat, a harmadikban, ahol éppen most járunk, gyerekruhákat hímeznek, díszítenek egy nagyobb üzem megrendelésére, és így tovább. A látvány színes: a terem közepét elfoglaló asztalon nagy halomban magasodnak a már elkészült, bájos gyerekruhák, köröskörül az ablakoknál pedig csattognak a varrógépek, dolgoznak az asszonyok. Ezeknek az üzemeknek éppen ez az értelme: a háziasszonyok, öregek bevonása a termelésbe. Megkérdezem az asszonyokat, mennyit keresnek itt. Változó, hangzik a válasz, attól függ, hogy hány órát tudnak dolgozni naponta és milyen munkán; általában havi 20 és 40 jüan között mozog a keresetük. Mivel Pekingben 35—40 jüan az ipari minimálbér, ez nem sok. A legtöbb nő és öreg azonban az itt keresett összeget afféle kiegészítő konyhapénznek tekinti, mondják vezetőink. Sokan hazaviszik a munkát: bedolgozók.

HÁROM ÁLLANDÓAN OLVASOTT CIKK

Ugyanebben az udvarban él a bemutatásra választott kínai munkáscsalád. A három kis — egyenként talán 12—15 négyzetméteres szobában négy nemzedék, összesen nyolc ember él, de látogatásunk pillanatában csak a családfő felesége, idős

anyja és egyik unokája tartózkodik otthon. A középső szoba a fogadó: a faragott asztal mellett álló sámlikon foglalnak helyet a külföldi vendégek, velünk szemben, a bejáratnál ül Szung Kuang-csen, az 50 éves háziasszony-nagymama, előtte ott lábatlankodik a kisunoka, lányának gyereke, egy másik széken Szung asszony férjének 75 éves mamája, Kao néni helyezkedik el, az ajtóban meg ott áll Hszü asszony és az utcabizottság többi vezetője. A beszélgetés meghittsége ennek megfelelő: Szung Kuang-csen, aki most épp az ebédet készíti a család délre hazatérő tagjainak, röviden elmondja, hogy a felszabadulás előtt nyomorgott a família, de most, hála Mao elnöknek, boldogan él. Férje, Kao Hszin-fen, káder, azaz vezető egy üzemben, mind a három gyerekük felnőtt már és keres, ketten munkások, a harmadik tanítónő, a vejük szintén munkás, a három és fél éves kisunokára a dédmama és ő vigyáz. Ő maga az udvaron levő hímző-üzemben dolgozik, megkeres maga is havi húsz jüant. A dédmama nyugdíjas. A havi összkereset 260 jüan, ami még nyolc részre osztva is szép summa. A lakbér havonta 10 jüan, beleértve a villanyt és a vizet is, a család táplálkozása havi 130—140 jüant emészt fel. A családi vagyon: egy varrógép, két kerékpár, négy karóra, egy rádió, két tranzisztoros táskarádió. A bankban több mint 500 jüanja van a Kao-famíliának, havi 1,8 ezrelékes kamatra, ebből azonban nemsokára feleméstz vagy 200 jüant az egyik fiú közeli esküvője: csak a kiszemelt új ágy belekerül vagy 40 jüanba. Jómódú famíliáról van tehát szó: Kínában elsősorban azok a családok élnek jobban, ahol több a kereső, mint az eltartott. Ebben a családban majdnem mindenkinek van saját jövedelme.

Azt már nem sikerül megtudnunk háziasszonyunktól, ki mennyit ad haza és mennyi zsebpénzt tarthat meg, mennyit költ közlekedésre (a családfőt gyári busz viszi munkahelyére, naponta kétszer egyórás utat tesz meg), ki hol alszik (a két másik szobát az ágyak dominálják, és az interjú során kiderül, hogy az egyik fiú nincs is Pekingben, sőt szó esik egy negyedik szobáról is, ezt azonban nem mutatják meg), hányan esznek odahaza. A Kao-família, mint általában minden kínai, korán fekszik: este 9 felé már mindenki alszik és reggel 7 felé már talpon van. A dolgozó családtagok este 6 és 8 között tér-

nek haza. Szórakozás: hallgatják a rádiót, kártyáznak, sétálnak a kisunokával. A dédmama, aki eddig hallgatott, megszólal: ő már több mint 70 éves, és Mao elnöknek köszönheti, hogy egészséges és boldogan él, múlt szerdán is moziban volt, látta a *Vörös lámpás történetét*. Hszü asszony arcán a bejáratnál elégedett mosoly tűnik fel a kiváló közbeszólás hallatán, ez azonban fokozatosan leolvad, amikor a háziasszonyt a politikai stúdiumokról kezdem kérdezgetni.

A Fengseng körzetben — halljuk — hetente két-három alkalommal rendeznek szemináriumot a háziasszonyok számára. Mivel Szung bizonytalan válaszokat ad, Hszü asszony jobbnak látja, ha maga veszi át a szót. Ezeken a kétórás üléseken az asszonyok és öregek a *Zsenmin Zsipao* és a *Hungcsi* cikkeit olvassák, Marx, Engels, Lenin, Sztálin és persze Mao elnök műveit tanulmányozzák.

Vendéglátó háziasszonyunk sűrűn bólogat.

— Mi volt az anyag a legutóbbi szemináriumon? — kérdem.

Szung még jobban zavarba jön. Vagy hiányzott, vagy olyan témáról volt szó, amiről nem tudja, közölheti-e a külföldivel. Hallgat, így hát Hszü asszony (talán egy csoportba jár vele?) felel helyette:

— Mao elnök állandóan olvasott három cikkét tanulmányozták.

Mivel a szóban forgó három cikket valóban az elemitől, sőt az óvodáktól kezdve állandóan olvassák Kínában, a válasz kézenfekvőnek látszik: Szung Kuang-csen lelkesen bólogat:

— Azt, azt. Mao elnök három állandóan olvasott cikkét.

Pedig nyugodtan felelhette volna, hogy olyan témáról volt szó, ami nem tartozik a külföldiekre.

A szemináriumi csoportokon keresztül nyújtanak a felsőbb szervek tájékoztatást a lakosságnak (a dolgozók munkahelyükön részesülnek hasonló eligazításban, tagjai hasonló szervezeti hálózatnak). Így például a kínai sajtó néha éveken keresztül csak utal egy-egy kegyvesztett politikusra, de a lakóbizottsági gyűléseken közlik, kit illet a bírálat. A *China Reconstrusts* beszámolója szerint például a Fengseng-körzet minden „tanulmányi csoportja" legalább két-három gyűlést szentelt a „Liu

Sao-csi féle csalók elítélésére". A „csaló" kifejezés 1971 ősz óta a kínai sajtóban Lin Piaóra vonatkozott. Nyilvánvaló, hogy ezeken a gyűléseken már nyíltabban beszéltek, és közölték, kiről van szó. Lehet, hogy Szung asszony éppen egy ilyen „szemináriumon" vett részt látogatásunk előtt.

Ezek nélkül a kis csoportok nélkül el sem lehetne képzelni a mai kínai társadalmat. A Pekingben élő külföldi gyakran találkozik velük. Ha jobb az idő, a megbeszélésekre a szabadban, az utcán kerül sor. A résztvevők magukkal hozzák kis számlijukat, letelepednek a fák között, és a szemináriumvezető felolvassa a kijelölt anyagot vagy utasítást. És nem mindig puszta elméletről van szó. A lakóbizottságok szervezték például Kína nagyvárosaiban 1969 őszétől az óvóhelyépítési kampányt. Miután a központi hatóságok meghatározták az általános célokat, ezeken a gyűléseken közölték, melyik házban miféle óvóhelyet kell építeni, az egyes házak lakóira milyen feladat vár, vagy később itt mondották meg, hány téglát kell minden pekingi polgárnak házilag készítenie.

Ez az a fórum, ahol a kínai lakosságot a külföldivel kapcsolatban tanúsítandó magatartásról eligazítják. Itt közölték például a „kulturális forradalom" idején, hogy a külföldieknek nem szabad elolvasniok a nagybetűs plakátokat, a tacepaókat. Attól fogva az idegent gyanakvó kínaiak állták körül, ha az utcán ácsorgott, és igyekeztek pontosan megállapítani, merre néz, a kirakatra vagy a mellette levő tacepaóra. Ha úgy vélték, hogy az utóbbira, barátságtalanul eltanácsolták, és még ez volt a jobbik eset. Itt közölték azt is, hogy a külföldi nem fényképezhet Peking utcáin, s ha egy kínai azt tapasztalja, hogy külföldi kattogtatja masináját a közúton, állítsa le. Persze, mivel hivatalos tilalom nincs, a tiltakozásnak egyéninek kell lennie: milyen alapon fotóz az idegen kínai embereket azok személyes engedélye nélkül? Később ugyanitt hozták a lakosság tudomására, hogy ezt a tilalmat, tekintettel az egyre nagyobb számú külföldi vendégre, megszüntették, és a jövőben nem kell, sőt nem szabad reagálni a kamerák kattintására. Az utcákon ezentúl csak a bámészkodók néma serege vette körül a kíváncsi fotósokat. A lakóbizottságok adtak tájékoztatást arról is, hogyan kell viselkedni Nixon látogatása idején

(sem ellenségesen, sem barátságosan), és miként kell felelni, ha netán külföldiek faggatóznának ezzel kapcsolatban. A hatvanas évek elején a kínai sajtó még tartózkodott a Szovjetunió elleni nyílt támadástól, de a lakógyűléseken közölték, kiket kell érteni a „modern revizionisták" kifejezésen. A példákat vég nélkül lehetne sorolni. Az utcabizottság biztosítja a tömegek irányítását azon a szinten, ahol a tömeg még emberek, szomszédok, egyének mozaikja.

AZ ESTI HÍRLAPPAL PEKINGBEN

Ezt persze nem Hszü asszony fejti ki, ő ilyen témákról nem beszél. Tőle az utcabizottság kommunális munkájáról, a kínai hétköznapok témáiról kérek felvilágosítást, amikor a tapasztaltak megbeszélésére visszatérünk a központba. Újra zöld teát iszunk, s én széthajtogatom az *Esti Hírlap* egyik példányát, hogy az „Itt a budapestiek beszélnek" rovatból idézzek. Ha ugyanis egyszerűen csak azt kérdezném, csalnak-e a bolti kasszánál, van-e bürokratikus huzavona a kérelmek intézésénél, akkor házigazdáink minden valószínűség szerint nem csupán tagadó válaszokat adnának, de ráadásul alkalmasint meg is sértődnének, hogy ilyesmit feltételezek. Így a kérdések akusztikája más. Lám, ilyen gondjaik vannak a pestieknek, hogy fest ez Pekingben?

Még mindig késik az óvoda megnyitása — olvasom az egyik címet. Mármint Pesten. Hszü asszony lelkesen ecseteli a fengsengi bölcsődék és óvodák állapotát. Négy is van belőlük, ezek kiegészítik a kerületi intézményeket. A felszerelés egyszerűbb, de itt is megfelelő ellátásban részesülnek a gyerekek, és havonta csak 12 jüan a szülőkre háruló teher. És a gyerekek hány százaléka jár óvodába? Hát azt pontosan persze nem tudja megmondani, sok gyerekre a nagymamák vagy a szomszédok vigyáznak napközben, vagy ahol sok a gyerek, otthon marad a mama, ő vezeti a háztartást, és vigyáz a kicsikre. Ha az óvodák száma mindössze négy és az iskoláskor alatti gyerekek száma több mint hatezer, mindenesetre feltételezhető,

Ellentétben a felnőttek ruházatával, a gyerekeket színesen öltöztetik. Az ilyen kettős gyerekkocsi tipikus

A Szung-család több családjával közös udvarban él, ahol egy csap szolgáltatja a vizet — ott mosnak az asszonyok

Papírvirágokkal külföldi vendég köszöntésére vonuló lányok

Május 1-i szabadtéri műsor egy pekingi parkban; a kalapácsos munkások Mao portréja alatt szétzúzzák az ellenséget. A kínai publikum a földön helyezkedik el

Kínai babfigurák boldogra maszkírozva egy október 1-i pekingi park-előadason

A pekingi Téli Palota egyik császári oroszlánja

Császári trón a Harmónia Megőrzésének termében; Peking, Téli Palota

Építkezéshez követ törő parasztok Jenanban

A lojangi buddhista barlangtemplomok egy részlete

A festői Aj Feng pagoda Csangsában

Saosani parasztember esőben; a rizst már elcsépelték a földeken

A kétszintes vuhani Jangce-híd — fent bonyolódik a gépkocsiforgalom, lent pedig a vasúti szállítás

állapítom meg, hogy a fengsengi mintakörzetben sem kerül a gyerekek többsége bölcsődébe vagy óvodába.

Lássunk egy másik pesti hírt. Beázik a tető, de a házkezelőség nem intézkedik. No persze, magyarázza Hszü asszony, a házak karbantartása nem egyszerű dolog. A lakbér minimális, és nem fedezi a kiadásokat. Az utcabizottság egyik irodája a házkezelőség. Itt gondoskodnak a lakosság panaszainak orvoslásáról, de a lakosságot is mozgósítják a hibák kiküszöbölésére. Az állam jelentős szubvenciót fizet a házak állagának megőrzésére.

A bizottság mindenesetre továbbítja a panaszokat az illetékes szervekhez.

Így például a Suncseng-hutung lakói csak az utca végén levő kútnál jutottak folyóvízhez, és a házakból sem vezetett ki elég csatorna. A probléma különösen nyáron okozott sok gondot, amikor megnőtt a vízfogyasztás. A vízművek végül is több kutat és csatornát létesített. Ugyanebben az utcában a vegyesbolt túl kicsi volt, és még az olyan egyszerű cikkekért is, mint a tű, cérna és gomb, messze kellett menniök a lakóknak. A bizottság levelet írt a városi kereskedelmi hivatalnak, és az üzletet kibővítették. Az utcában nem volt telefon sem: ismételt kérésre végül felszereltek egy nyilvános telefont. (Ezek a készülékek általában valamelyik üzletben működnek; az utcai telefon ritkaság.)

Házat venni a városban természetesen nem lehet: minden épület köztulajdon.

Az *Esti Hírlap* apróhirdetéseit mutatom. Mindenki előrehajol: kínai újságok nem közölnek hirdetéseket. Az, hogy magánszemélyek magánigényeik kielégítése céljából a sajtót veszik igénybe, szemmel láthatóan fantasztikus tünemény a fengsengi utcabizottság vezetői számára. Amikor megjegyzem, hogy még házassági hirdetések is akadnak itt, az arcokra alig palástolt ámulat ül ki. Kínában a hirdetéseket villanyoszlopokra, a vasútállomások falaira és hasonló helyekre ragasztják. Ha mondjuk egy sanghaji Pekingben kap munkát, akkor a sanghaji és a pekingi állomás környékén is cédulákat ragaszt az oszlopokra, lakáscserét javasolva olyan pekingieknek, akiket viszont Sanghajba helyeztek.

Hogyan lehet lakást cserélni? — kérdezem Hszü asszonyt. Nagyon egyszerű. A két félnek be kell jelentenie az illetékes utcabizottságnál szándékát, és ha igazolni tudják a csere szükségességét (alkalmasint a munkaadói igazolással), akkor semmi akadálya. A sajtóhirdetés és a lakáscsere-irodák híján ez persze nem lehet olyan sima dolog, hiszen még akkor sem egyszerű megfelelő partnert találni, ha az embernek módja van felmérni az egész választékot.

És hogyan kaphat valaki új lakást? Annak két módja van: vagy vállalatától, vagy az utcabizottságtól kér új lakást. Az indok kétféle lehet: családalapítás, vagy a família létszámának megnövekedése. Pesten sokszor hosszú éveket kell várni egy lakásra, mi a helyzet itt? — kérdem. A válasz természetesen kitérő. Először, magyarázzák, a sürgősebb igényeket elégítik ki, ahol az ügy nem olyan égető, ott még várhatnak. Ennél többet sehogysem sikerül megtudni: hányan kapnak egy évben lakást, ki építi a lakásokat, hogyan hasonlítják össze az igényeket, hány személynek jár egy szoba, hánynál több nem lakhat egy helyiségben — megannyi válasz nélkül maradó kérdés. A válasz az, amit az ember maga is lát: zsúfolt lakások, a hatvanas évek elejétől a hetvenes évek elejéig minimális lakásépítkezés. Így nem sok új otthont adhattak a gyarapodó népességnek; — mint láttuk — leginkább olyan „megoldáshoz" folyamodtak, hogy a középiskolát végzett fiatalokat évről évre falura irányították.

Nézzük az *Esti Hírlap*ot. Senki sem jelentkezik házmesternek egy nagy épületbe. Hszü asszony megkönnyebbülten mosolyog, ez nem nehéz kérdés. Kínában, magyarázza, nincs házmester.

Egy pesti levelező arról panaszkodik, hogy egész nap otthon kell maradnia, mert várja a szenet. Itt ez sem probléma: a szomszédasszony átveszi.

A következő pesti panasz az udvariatlan kiszolgálásra vonatkozik. Hszü asszony elmagyarázza, hogy az utcabizottság zolgáltató részlegéhez nyolc különböző egység tartozik, ezeknél mindig figyelembe veszik a lakosság véleményét. Ezenkívül a körzet üzleteinek ellenőrzésére a lakókból és eladókból bizottságot hoztak létre, ez időről időre gyűlésen értékeli a kereskedelem munkáját.

Emelkedi a válások száma — mutatom az egyik írás címét. Mi a helyzet itt a válással?

Ez láthatóan kényes téma.

A kínai forradalom győzelméig a válás tulajdonképpen ismeretlen volt Kínában, a házasságok pedig nem az égben, hanem a közvetítők és a szülők között köttettek. Az atyák és anyák választották ki gyermekeik életepárját, az atyákét és anyákét pedig az ő szüleik. A népi hatalom egyik első intézkedése az új házassági törvény volt, amely megkövetelte a felek kölcsönös beleegyezését, és kimondta a válás lehetőségét, sőt kezdetben még kampány is folyt a régi, rossz házasságok felbontása mellett. Ez az új lehetőség azonban hamarosan háttérbe szorult: manapság nem nagyon bontanak fel házastársi köteléket Kínában, még rossz házasságot sem.

Hszü asszony hosszú magyarázatba fog. A népi Kínában mindenki szabadon választja meg élettársát, nem úgy, mint a múltban, amikor az emberek, különösen falun, olyan nyomorban éltek, hogy a szülők nem egyszer gyerekkorukban menyasszonynak adták el leánygyermekeiket tehetősebb parasztok házába, úgyhogy azok már kiskorukban rabszolgákként dolgoztak. Mivel az emberek szabadon választják meg párjukat, ragaszkodnak hozzá. Tavaly a Fengseng szomszédságban 300 volt az esküvők száma.

— És hányan nyújtottak be válópert?

A bizottság vezetőjének arca elborul.

— Nyolc ilyen kérelem futott be.

A téma részéről láthatóan le van zárva, de én folytatom a nyomozást:

— Mi történt a kérelmekkel?

Hszü asszony végül is válaszol:

– Az ilyen párokat behívják a lakóbizottságok, megvitatják velük, mi vezette egyik vagy másik felet a kérelem benyújtására, és igyekeznek kiküszöbölni az okokat, amelyek ilyen döntésre vezettek.

Ez tehát a békítő tárgyalás.

— És ha a felek ezután is ragaszkodnak szándékukhoz?

— Akkor ismét beszél velük a lakóbizottság.

Második békítő tárgyalás.

— És akad olyan pár, amely még mindig válni akar?

Hszü asszony elismeri, hogy tavaly két pár még ezekután is kitartott a kérelme mellett, de mindjárt hozzáfűzi:

— Az egyik esetben azonban a férj reakciós, kapitalista elem volt, ezért ragaszkodott az asszony a váláshoz.

A kapitalista férjtől (hol van még igazi kapitalista Kínában? — legfeljebb volt tőkésről lehet szó, aki járadékot kap) tehát nem olyan nagy bűn elválni. És mi történt ebben az esetben?

— Még tanulmányozzuk a helyzetet — hangzik a Kínában oly gyakori halogató válasz. A fengsengi utcabizottságnál válni, úgy tűnik, nem egyszerűbb, mint Buttler Jánosnak Mikszáth *Különös házasság*ában, az újságíró körül pedig lassan kihűl a levegő.

KÉNYES TÉMA

Mivel azonban Hszü asszony bevezetőben arról is beszélt, hogy az utcabizottság egyik feladata „fenntartani a rendet és biztonságot", feljogosítva érzem magam, hogy az *Esti Hírlap* bűnügyi rovatából idézzek. Az persze eszembe sem jut, hogy a „szolnoki gyilkosról" szóló dermesztő történetet olvassam fel, beérem azzal, hogy „megverte feleségét a garázda férj".

— Mi történik, ha valaki garázdálkodik?

Mindenki döbbenten ingatja a fejét.

— Nálunk ilyesmi nem fordul elő.

— És ha valaki felönt a garatra? — tamáskodom, bár tény, hogy Pekingben fehér holló, vagy még annál is ritkább a részeg ember az utcán.

Szigorú tekintetek.

— Itt nincsenek részegek. Néha két család összevész valamelyik udvaron, de a szomszédok kibékítik őket. Jobbára a gyerekek miatt fordulnak elő ilycsfajta veszekedések.

Nyilván nem várható, hogy egy pekingi utcabizottságon felvilágosítást adjanak a külföldinek a Kínában megkülönböz-

tetéssel kezelt öt típusról: a volt földesurakról, a kulákokról, a jobboldaliakról, reakciósokról és „rossz elemekről" (az utóbbi csoportba egyszerűen a bűnözők tartoznak), vagy a börtönökről és az „átnevelő táborokról". Persze, egy olyan alaposan megszervezett társadalom, mint a kínai, ahol, mint láttuk, az utcabizottságnak szinte minden udvarban vannak megbízottai, és a hivatalos ideológia a puritán életmódot hirdeti szüntelen, a bűnözésnek valóban kisebb a társadalmi bázisa, mint másutt. Itt mindenki ismeri a másik jövedelmét: hogyan élhetne valaki jól munka nélkül? S ha lop: hogyan került egyszerre birtokába az a fényképezőgép? Mindenki a közösség ellenőrzése alatt áll. Ha nincs is kollektív felelősség, de a kollektíva mindent tud.

Ez azonban még nem zárja ki a bűnözés lehetőségét Kínában, csak éppen korlátozottabb a hatótere, és kevesebbet tudnak róla. A bíróságok működését szigorú titok övezi, semmit sem tesznek közzé, külföldi nem látogathatja a tárgyalásokat. Még azt sem tudjuk, miféle jogi intézmények léteznek, és teljesen ismeretlen az igazságszolgáltatás mechanizmusa.

Abban az időben, amikor Pekingbe érkeztem, a pekingi Munkásstadionban több tízezer ember részvételével tömeggyűléseket rendeztek, és ezeken a kiszivárgott értesülések szerint egyszerre több tucat ember ítéletét hirdették ki — nem egy halálos ítéletet is. A bűnök változóak voltak: egyeseket a „kulturális forradalom" idején elkövetett szélsőséges cselekedetek miatt vontak felelősségre, másokat közönséges bűnök, lopás, sikkasztás vagy közlekedési balesetek miatt. Egyes források tudni vélték, hogy a halálos ítéleteket a helyszínen, a tömeg előtt végre is hajtották, mások szerint a kivégzésekre csak később került sor. A bűnösöket mindenesetre bemutatták a tömegnek. Az ilyen tömeggyűlésnek azonban sokkal inkább a példa-statuálás volt a célja, mint az igazságszolgáltatás: az ítéleteket már korábban meghozták. 1970 nyarán ezek a demonstrációk megszűntek: a stadiont ismét birtokukba vették a sportolók.

1973 tavaszán Kantonban folyt nagyszabású kampány a bűnözés ellen: a verdikteket elrettentésül tacepaókon, nagybetűs plakátokon ismertették a lakossággal, s így a külföldiek

is tudomást szereztek róluk. Egy asszonyt azért ítéltek el, mert „rendetlen házat" tartott fenn, és fiatal nőket ismertetett össze férfiakkal — azaz afféle nyilvánosházat üzemeltetett, ami hallatlan esetnek számít a mai Kínában. Más ítéleteket lopás, garázdálkodás, sikkasztás, illegális határátlépés miatt szabtak ki. (Évente több ezren szöknek át Hongkongba — de hánynak nem sikerül?) 1973 őszén a sanghaji milíciáról szóló jelentés hangsúlyozta a kínai sajtóban, hogy ez a fegyveres szervezet részt vesz a „rossz elemek" elleni küzdelemben — ami szintén feltehetőleg a bűnözésre utal. 1974-ben kantoni és vuhani falragaszokon közöltek tömeges kivégzéseket.

A fengsengi körzetben azonban nem szívesen beszélnek a bűnözés témájáról. Ezzel amúgyis a közbiztonsági hivatal, a rendőrség foglalkozik. Így érzem, hogy amikor a tolvajokról érdeklődöm, alkalmasint interjúm utolsó kérdését teszem fel.

— Tudjuk — felel Hszü asszony a Pekingben gyakorta hallható „elméleti" tétellel —, hogy a szocialista társadalomban is megmaradnak az osztályok, és megmarad az osztályharc, de a mi körzetünkben még nem volt példa ilyesmire.

Így hát nincs más hátra, mint megköszönni az utcabizottság felvilágosításait, és búcsút mondani a fengsengi körzetnek.

Kifelé menet ismét feltűnik, hogy kivétel nélkül minden kerékpár lakatra van zárva.

Ha ebben a körzetben nincs is bűnözés, a biciklitolvajoktól — úgy látszik — mégiscsak tartani kell.

PEKINGI KIRÁNDULÁSOK

Már pekingi útipoggyászomat állítottam össze, amikor — 1969 őszén — egy tudósítás hírül adta, hogy a kínai hatóságok lezárták a külföldiek elől a Nagy Falhoz, a Ming-császárok sírjaihoz és a Nyugati Hegyekhez, az Illatos-hegyhez vezető utat.

A jövőben — közölte a Külügyminisztérium körlevele — ezekre a helyekre külön engedély nélkül egyetlen külföldi sem mehet.

Pekingben hamarosan rájöttem: a külön engedélyeket nem nagyon osztogatják. A Nagy Fal megtekintésére másfél esztendeig kellett várnom, az Illatos-hegyi kirándulásra még tovább.

Abban az időben, amikor megérkeztem a kínai fővárosba, a sok turisztikai nevezetesség közül csak a Nyári Palota, az Ég Temploma és a Pejhaj-park állt nyitva a látogatók előtt. A Téli Palota, azaz a Tiltott Város, ahová a Tienanmenen át lehet belépni, már évek óta bezárta hatalmas, vörös, aranyszínű óriásszögecsekkel díszített kapuit. A templomok, pagodák megközelíthetetlenek voltak. A múzeumok nem működtek. Kiállításokat nem rendeztek. Művészeti kiadványok nem voltak kaphatók — még a város térképéhez is csak külföldön lehetett hozzájutni.

HADIFLOTTA HELYETT KŐHAJÓ

Ahogy azonban múltak az évek és a „kulturális forradalom" tömeghullámai visszahúzódtak, mint apálykor a part újabb részletei, egyre több bukkant elő a régi Pekingből. Előtűnt a képek, a jelszavak, a tilalmi táblák alól. Pekingi kirándulásaim története így Kína változásainak története is.

Az első látogatásom történetét az olvasó már ismeri: az Ég Templomában egy kissé tovább maradtunk, mint ahogy azt eredetileg terveztük. A Nyári Palota felfedezése — szikrázó hidegben — nélkülözte a drámai elemeket. Csak éppen egyik ámulatból a másikba estem. Az öncélú szépséget elborították az öncélú politika dekorációi.

Valóban: nehéz lenne elképzelni ennél frappánsabb ellentétet. A kínai császárok több mint nyolcszáz éven át építgették itt a mesterséges tó, majd tórendszer partjára a mesterséges hegyeket, mesterséges sziklákkal, az öncélú fényűzést, míg azután 1860-ban, a második ópiumháború idején a kínai birodalomra törő idegen hadak teljesen fel nem dúlták, tönkre nem tették, porig nem égették. A több mint 300 hektáros térséget a múlt század végén Ce Hszi anyacsászárnő a flotta korszerűsítésére szánt pénzzel állította helyre újra klasszikus stílusban. Pavilonok, pagodák, sétányok, építészeti és perspektivikus játékok, tróntermek, épületek a szolgahad számára: itt élt nyáron az egész udvar, itt élte fel, amit a kínai nép termelt, itt élte fel azt a pénzt is, amit saját hatalmának megőrzésére kellett volna költenie. Tengeri cirkáló helyett a mesterséges tóra kőből építettek elsüllyeszthetetlen és értelmetlen „hajót".

Tulajdonképpen mi vezette a kínai udvart ebben az öngyilkos fényűzésben? A vég várása, az „utánunk az özönvíz" szemlélete, vagy egyszerűen, mint valószínű, a politikai vakság, egy dinasztia végső degenerálódása? A végletekig kifinomult kínai szépségkultusz végső soron összefügg azzal, hogy ez a társadalom egy viszonylag hamar, több mint kétezer éve megtalált hatékony szervezetet mozdulatlanul, mereven, perspektívátlanul őrzött meg, és azzal is, hogy bár az ókorban és a középkorban az ország a modern nemzetek közé tartozott, később bizony lemaradt a fejlődésben. A kínai földesúr akkor érezte magát boldognak, ha egy minden addiginál szebb mesterséges parkot létesíthetett. A császárnő ambíciója az volt, hogy a tóparti kastélyokban a régi császárok pompáját is felülmúlja. Közben könyörtelenül elfojtotta a recsegő-ropogó hatalmi struktúra reformjára irányuló első és utolsó kísérletet, s a Nyári Palotában tartotta aranyozott fogságban a

reformokkal próbálkozó Kuang Hszü trónörököst 1898-tól 1908-ig, haláláig.

Bármibe is került azonban a Nyári Palota pompája Kínának — ma ott áll, immáron megfosztva császáraitól, a főváros legnépszerűbb kirándulóhelyeként. Amikor először meglátogattam, császári pompájára is csak az a kíméletlen mód emlékeztetett, ahogy a fényűzés nyomait eltávolították.

A bronzállatok vigyázta díszkapuk során áthaladva eljutottunk a Jóakarat és Hosszú Élet Terméhez, az egyik legszebb épülethez: trónján ülve hajdanán itt adott audienciát alattvalóinak a császárnő. A hatalmas faragott kapuk nyitva voltak. A terem közepén, ahol valaha a trón állt, Mao Ce-tung öt méter magas hófehér gipszszobra magasodott. Kétoldalt diorámát állítottak fel: a pirosra festett faoszlopok mögött a „kulturális forradalom" hősi epizódjait elevenítették fel a vendégek számára.

GIPSZGÁRDISTÁK GIPSZFOLYÓBAN

Balra a Jangce gipszhullámai hömpölyögtek kékeszöldre festve. A hullámok között fiatal fiúk, lányok és zöld egyenruhás katonák úsztak: egyik kezük a vízben, a másik a magasban. A szárazon tartott kézben az idézetek piros könyvecskéje. Minden arcon elszánt, eltökélt kifejezés, mint katonáké a csatában. A festett háttéren villámok cikáztak, egy süllyedő csónakon öklét összeszorítva hősi pózban katona állt, kissé távolabb, a biztos parton, egy emelkedőn újabb csoportozat gipszalakjai lengették az idézeteket. A drámai jelenet a „kulturális forradalom" egyik sokat emlegetett hősi történetét elevenítette meg: a Jangcen felborult egy vörösgárdistákat szállító csónak. A fulladozó gyerekeket a népi felszabadító hadsereg harcosai mentették ki a hullámokból, ám a mentők közül kötelességük teljesítése közben többen is a vízbe vesztek. Azoknak az időknek hivatalosan népszerűsített példaképei a katonák és a vörösgárdisták, a hungvejpingek voltak — elképzelhető-e ennél mintaszerűbb történet? S kinek is jutna eszébe, hogy aki fulladozik, annak aligha lehet az a fő gondja, hogy a piros

könyvecskét megóvja a hullámveréstől? Vagy a császári fogadóterem másik oldalán, a bányaomlás elleni heroikus csatát megörökítő gipszkompozíció láttán ki is jegyezte volna meg, hogy ha egy ember minden erővel vissza akarja tartani a rá hengerülő óriás követ, valószínűleg mindkét kezét használja, azt is, amellyel a tízméteres kompozíción a piros könyvet tartja?

Az ember nem fojthatott vissza egy sóhajt: istenem, mi lett a könnyelmű császárnő trónterméből? Kik alkothatták ezt a természetellenes, visszariasztó dekorációt, amelyen csak azért nem lehetett nevetni, mert Kínában ezekben az időkben ez az irreális retorika volt mindennapos, a hétköznapi, a reális, az élet?

S ahogy továbbmentünk, újra és újra felsóhajt a látogató. A betört üvegű, üres császári lakószobák láttán. A Sárkánykirály palotájának szigete felé közeledve, a nyolcméteres lépcsőt teljesen elborító Mao-kép előtt, amely a kínai párt elnökét a tenger partján ábrázolta, stílszerűen: a lépcső ugyanis egyenest a tóhoz vezetett, s az óriáskép lábainál parányoknak látszottak az igazi, korcsolyázó emberek. A Rendezett Felhők Pavilonjában, amelynek fényűző berendezése helyébe Mao elnök életét bemutató kiállítást helyeztek el. Az 50 méter magas, hegycsúcson emelkedő Fuhsziang pagodánál, ahol a hatalmas falat Mao egyik költeményének óriás írásjegyei dekorálták. A melléképületek vitrinjeinél, amelyekben a „forradalmi mintaoperák" jeleneteit elevenítették fel miniatűr gipszfigurákkal. A sétányokon, amelyeket óriási hirdetőtáblák szegélyeztek Mao Ce-tung különböző plakát-ábrázolásaival. Az Értékes Felhők Pavilonjánál, ahol a sokszáz apró, domborművű kerámia Buddhának egytől egyig leverték a fejét.

És főleg a fedett sétánynál...

A császárok többszáz méter hosszú fedett sétányt építettek, hogy a paloták között esőben is zavartalanul közlekedhessenek. A faoszlopokat és a tetőszerkezetet páratlanul gazdagon dekorálták: kívül-belül festmények ezrei borították. Történelmi és legendás jelenetek, hangcsoui tájak, állatok, virágok, díszítő motívumok. Mivel a tetőszerkezet és az oszlopok mind-

két oldalát kívül-belül így pingálták ki, a folyosó tulajdonképpen képkiállításnak is felfogható.

FEHÉR FESTÉK ALATT

A „kulturális forradalomban" az egyik jelszó az volt, hogy meg kell semmisíteni a régi kultúrát, a régi szokásokat, a régi hagyományokat. A sétány és az épületek falán látható valamennyi jelenetet eredetileg még a császári udvarban festették, és az 1911-es polgári forradalom után időről időre a régi motívumokat restaurálták az erre specializálódott restaurátorok.

A vörösgárdisták ízlésének így nem felelt meg ez a dekoráció. 1967 elején ezért felirat jelent meg a palota bejáratánál: elnézést kértek a látogatóktól, mert még nem volt módjukban eltávolítani a múlt visszataszító figuráit a parkból, még ott láthatók a hercegek, mandarinok, hadvezérek, udvarhölgyek. Néhány hónappal később a múlt visszataszító figuráit nem lehetett már látni: minden olyan képet, amely emberi figurákat ábrázolt, fehér festékkel mázoltak le. Amikor végigsétáltunk a fedett ösvényen, a festék már málladozott: itt-ott előbukkantak a gyűlölt fejek, a fényűző ruházatok, előtűnt a régi Kína. A többi képet érintetlenül hagyták. A hangcsoui tájak édes messzesége ott kéklett a gerendákon, magasan szárnyaltak az örök élet Főnix-madarai (minden oszlopon egy madár, és egyik sem azonos a másikkal), mozdulatlanul lengtek a lótuszok. Ott, ahol a régi festők embert ábrázoltak, a fehér csak magát a képet borította: a díszes keretet már nem. Kik festhették le ilyen furcsa gonddal, ilyen kérlelhetetlenül? — kérdeztem magamban.

Aztán eljött a nap, amikor megkaptuk a választ.

A Nyári Palota, számtalan pekingi kirándulásunk, sétaladikos hajózásunk színhelye lassan átalakult. 1970 nyarán eltűnt a nyolcméteres Mao-kép a Sárkánykirály palotájának lépcsőjéről. Ámulva néztem, ahogy a kínai evezős ritmikusan előre-hátra lépegetve egyre közelebb lapátolta a bárkát a szigethez: a lépcső tövében fiatal fiúk fürödtek, a képnek hírehamva sem volt. 1971 nyarán bezárták a Jóakarat és a Hosszú

Élet pagodáját. Mikor a következő esztendőben, Nixon látogatása táján újra megnyitották, kiderült, hogy a parádés trónszéket, a rekeszzománc Főnix-madarakat, a Hosszú Élet óriás jelével ellátott szőnyegeket, a hatalmas bronz-füstölőket, a pávatoll-legyezőket, a kristálytükröket, a többszáz éves festményeket (a múlt figuráival), a gyökér-szobrokat épségben megőrizték, hogy most, amikor eljött az ideje, újra kiállíthassák, újra berendezhessék vele a parádés fogadótermet és megnyithassák a nagyközönség előtt. A publikum lelkét immáron nem kellett félteni a császári múlt mérgétől. A termekben, az üveg mögött újra megjelent a régi bútorzat. Eltűntek a jelszavak, a vitrinekből kivették a beporosodott operajeleneteket, és az udvar céltalan, de gyönyörű luxus tárgyait állították ki a helyükre.

Aztán egy szép napon, 1972 októberében a fedett sétányon eltűnt a képekről a fehér borítóréteg. Bár néhány festmény megrongálódott, a többség, talán kissé halványabban, de újra élt. A majomkirály, a kínai legendavilág hőse hosszú póznával támadt ellenségeire, a tündérkirálynő holdbéli palotájából pillantott lefelé, a bíró törvényt mondott, és a bűnöst kalodába csukták, harcosok nyargaltak magasba emelt zászlóval és előreszegzett kopjával a csatába, bölcs öregemberek elmélkedtek a vízparton, izmos halászok teli hálót emeltek ki a folyóból, hercegkisasszonyok kockáztak lengén-finoman, vagy írtak levelet pergamenlapokra. A múlt, a megátkozott, lemeszelt, feledésre ítélt, gyönyörű, poétikus és visszavonhatatlanul tovaszállt múlt képei újra láthatók voltak, ezernyi idillben és ezernyi csatában, színben, ábrában, emberi arcban.

Ahogy a tetőre emelt szemmel, elbűvölten, gyönyörködve léptünk tovább képtől képig, a kínai géniuszra gondoltam, az alkalmazkodás, a megőrzés, a konzerválás szellemére, amely lehetővé tette e nagy nép számára, hogy túlélje minden hódítóját, asszimiláljon minden kultúrát és minden idegen uralkodót, hogy a könyvégető Csin Si Huang-ti császár ellenére megőrizze klasszikusait, és a „kulturális forradalom" múltfóbiás romboló tömegeit becsapja egy kis fehér festékkel.

Hiszen: hogy is maradhattak meg ezek a képek ilyen kitűnő állapotban?

Csak úgy, hogy éppen őreik, restaurátoraik borították be fehérrel a „múlt figuráit". Nem azért, hogy elpusztítsák, megsemmisítsék őket, hanem azért, hogy amennyire lehet, megóvják a múltdúlók dühétől. Csak a fantázia játéka, de megpróbálom elképzelni azokat az időket, azokat az embereket, amint a piros könyvecskét magasba tartva azt vitatják, miként is kell a legmegfelelőbb módon eltüntetni a gyűlölt figurákat, s közben mind azon töpreng, mit lehet tenni megmentésükért. Hiszen tudták: eljön az idő, amikor az emberek újra gyönyörködni akarnak majd a múlt idők mestereiben, amikor a szép egyszerűen szép lehet akkor is, ha nem a máról szól, amikor a kínai nép újra vállalhatja azt, amit a múltban alkotott és a vezetés is büszke lesz a régi Kína művészetére. Másként semmi sem magyarázná, hogy ilyen óvó-eltüntető megoldást választottak. Hogy elég volt vízzel lemosni a fehér jelent, hogy előtűnjön a tarka múlt. Nem tudom persze, hol zajlott le a tanácskozás: talán a kormány — vagy ami akkoriban maradt belőle —, talán egyszerűen a műemléki felügyelőség hozta meg a döntést. A képeket nem piroskönyves suhancok mázolták le: finom ecsetekkel öreg restaurátorok végezték el, nyilván vérző szívvel, de a jövő lehetőségét mégis megőrizve, a kényes munkát.

A TILTOTT VÁROS

Figyelemmel kísérhettem a Nyári Palota metamorfózisait. A Téli Palota története más volt. Peking központjában több négyzetkilométernyi területet bordószínűre festett három-négy méteres fal övez. Az 1911-es forradalom előtt e falak mögött élt a császár és egész udvartartása, ez volt a Tiltott Város, ahová közönséges földi halandó és külföldi — „külső barbár" — csak rendkívüli körülmények között léphetett be. A forradalom után a fallal övezett terület egy részét megnyitották, beépítették, de a palotanegyed másik részét továbbra is Kína urai tartották meg maguknak, és mindmáig itt élnek az ország vezetői. Maga a régi császári palota múzeum lett, amelyet megnyitottak a nagyközönség előtt, a Téli Palotához közvetlenül

csatlakozó parkok pedig, ahol korábban a császári udvartartás sétálgatott, ma mindenki pihenésére szolgálnak.

Ma. A „kulturális forradalom" éveiben azonban az egész komplexum zárva volt, a Tiltott Város tiltottabb volt, mint valaha. A császári paloták ajtajait lelakatolták, a Mennyei Béke Kapujától balra elhelyezkedő Munkás Kultúra Parkjának pavilonjaiban pedig a pekingi vörösgárdisták rendezték be főhadiszállásukat. 1969 végén az ifjú vezérkar tagjai jobbára már a népi kommunákban „nevelték át magukat" a szegényparasztok irányításával, de a császári kapuk ugyanolyan megközelíthetetlenek voltak, mint egy-két évvel korábban.

A magyar olvasó számára tulajdonképpen nehéz érzékeltetnem, mennyire magától értető volt azokban az években az abszurditás, a képtelenség, a hihetetlen. A Téli Palota zárva van. Ez olyan igazság volt, mint hogy, mondjuk, a budai Várat felgyújtották a németek. Senkinek eszébe sem jutott engedélyt kérni a múzeum megtekintésére — ez nyilvánvalóan képtelenség lett volna. A múzeumok zárva vannak. Hát lehet ez egyáltalán másként? Hát volt idő, amikor a Mennyei Béke Kapujától balra, a hatalmas teret határoló Forradalmi Múzeumba csak úgy be lehetett sétálni? Amikor működött a Szépművészeti Múzeum? Amikor nyitva voltak a könyvtárak?

A Téli Palota olyan rég zárta be termeit, hogy a pekingi külföldi kolóniából már csaknem mindenki hazautazott, aki még látta a császárok székhelyét, mire ismét feltárultak a kapuk (csak azok emlékeznek még a múltra, akik közben hazatértek, majd újra Kínában kaptak diplomáciai beosztást). És persze nem nekik mutatták be először. A rezidens külföldiek mindig utolsók a sorban. Ráérnek. A Téli Palota megnyitása a pingpong-diplomácia kezdete volt 1971 tavaszán.

Azon a szeles áprilisi napon nigériai és kanadai játékosok társaságában Pekingbe érkezett a nagojai asztalitenisz-világbajnokságon szerepelt amerikai pingpong-csapat. Ők voltak az első amerikaiak, akik rendes útlevéllel, kormányuk engedélyével látogattak a Kínai Népköztársaságba. Ma már talán azt is nehéz elképzelni, hogyan lehetett az amerikai asztaliteniszezők vizitjének olyan példátlan nemzetközi visszhangja — de akkor Kína körülbelül olyan világ volt az amerikaiak

számára, mint a Hold, vagy talán még titokzatosabb, hiszen az Apollo-program jóvoltából már több amerikai járt az utóbbi években Földünk útitársán, mint Pekingben. Az asztalitenisz Amerikában szinte teljesen ismeretlen sport volt, de fiatal művelői (köztük egy magyar származású lány is) zsúfolt stadion előtt mutatkoztak be Kínában, és a feliratok „a világ népeinek nagy egységét" éltették az amerikai imperializmus szidalmazása helyett. Csou En-laj kormányfő a többi versenyzővel együtt az amerikaiakat is fogadta, és kifejezte reményét, hogy pekingi vizitjükkel új lap nyílt a két nép közötti kapcsolatok történetében. Ezeknek az alkalmi látogatóknak tárult fel először a Tiltott Város, a sokéves szünet után — szenzációt szenzációra halmozva — nekik mutatták meg az évekre elzárt régi kincseket.

Nehéz érzékeltetni azt a meglepett csodálkozást, amelyet a pekingi külföldi kolóniában a pingpongozóknak a Téli Palotában tett látogatása kiváltott. Keresem a hasonlatot. Ha mondjuk a Louvre lett volna zárva évekig, s egy szép napon kínai vendégeknek mutatták volna először... De ez se jó, hiszen Franciaország és Kína között nem húzódott két kölcsönös átkoktól visszhangzó évtized választófala. Bele kell törődni, hogy nincs párhuzam. A „pekingi megfigyelők" irigykedve bámulták a Tienanmen téren sétáló pingpongozókat, akik szemmel láthatóan nem is érzékelték, miféle csoda részesei voltak, s a játékosokat elkísérő újságírókat faggatták: milyen is a Téli Palota belül? A kaucsuklabda művészei már rég elutaztak, amikor a kínai Külügyminisztérium végre-valahára meghívta az egész diplomáciai kart a Téli Palotába, illetve annak Palota-múzeumába.

Peking mértanilag pontosan megszerkesztett város. Az utcák a kínai hagyományok szerint észak—déli és kelet—nyugati irányban futnak. Ha egy kínait megkérdezel, hogyan jutsz el egy adott címre, nem azt mondja, hogy előbb jobbra menj, aztán balra, hanem azt, hogy előbb, mondjuk északra, majd nyugatra. A császári paloták pontosan a város észak—déli tengelyében fekszenek. Aki délről a Csienmen főútvonalán jön a központ felé, az előbb a déli városkapu kettős, várszerű építményének fut neki, ha áthalad alattuk, kijut a Tienanmen térre,

pontosan a Mennyei Béke középső kapujához ér (a Tienanmen építménye alatt öt kapu vezet át). Ez a Tiltott Város északi főbejárata. Ha tovább megy (ha tovább mehet), egy újabb hatalmas kapun áthaladva, óriás paloták között, de még mindig egyenest délnek tartva pontosan a császárok egykori tróntermeihez ér, majd két kilométerrel távolabb az északi kapun távozhat. A kapu mesterségesen emelt dombra, az úgynevezett Szénhegyre tekint, a domb csúcsán — még mindig az észak-déli tengelyen — pavilon áll, s ha valaki megkerüli az emelkedőt, a Tienanmenen áthaladó képzeletbeli egyenest meghosszabbítva ismét visszatalál a főtengely vonalát követő széles útra, s ezen hagyhatja el a várost.

BELÉPÉS A DÉLI KAPUN

A diplomaták a déli kapun hajtottak be járműveikkel. Mindenütt rendőrök álltak a hatalmas falak tövében, feszes mozdulattal mutatták az utat, amelyet már csak azért sem lehetett eltéveszteni, mivel egymásután érkeztek a kocsik. Különös jelenet volt: a császári palotába korábban aligha hatolt be ilyen zúgó gépesített karaván, az öreg köveken, amelyek között fű nőtt, még nem döcögött ennyi diplomáciai rendszámú jármű, a fogatokra tervezett sárkányos márványhidakon még nem lódult át ennyi zihálló motor. De végül is mindenki végigkanyargott a zegzugos, néhol mindkét oldalon nyolc méter magas falak között bújkáló úton, átkelt az Aranyvíz folyó egyik hídján (öt híd van, az öt erényt szimbolizálják). A gépkocsik falkája és a külföldi látogatók tömege ott állt a hatalmas udvaron, a Legfelső Harmónia Terme előtt. A Külügyminisztérium munkatársai csoportokra osztották a nagyköveteket és újságírókat, a palotamúzeum munkatársai (hát voltak eddig is? — kérdeztük magunkban) kézi hangszóróval a kezükben vezettek végig a pompás termeken.

Nehéz ellenállni a csábításnak, hogy elmondjam, papírra vessem, milyenek is ezek a paloták. Milyen is a kínai pompa, hogyan éltek „az ég fiai", a középbirodalom császárai fél évezreden, két dinasztia leszármazási során át ezen a helyen, az

északi főváros közepén, a Tiltott Város közepén, a Legfelső Harmónia Termének közepén, ahol hitük szerint az egész világ központja is volt — hiszen az ország határain túl csak adófizető „külső barbárok" lehettek. A birodalom, amelyet kormányoztak, nem sokkal élte túl azt a napot, amelyen kiderült, hogy központi eszméje tévhit, de a gondolkodás, amely a külföldit idegen kultúrájával és szokásaival valami módon még mindig barbárnak tekintette, talán még most sem veszett ki egészen.

Az Ég Fiát hármas lépcsőn vitték fel a Mennyei Harmónia Termébe. Kétoldalt fokról fokra kapaszkodtak a gyaloghintó hordozói, de középen, ahol a császári felség lebegett az izmos kezek emelte utazóalkalmatosságon, vad dombormű-sárkányok tekeregtek a díszesen faragott márványlapon, akárcsak az Ég Templomának kövezetén. Odabent újabb emelvényen a trónus arany pompája kábít el még ma is, amikor mindez már csak a hajdani hatalom üres lárvája, nem szentély többé, csak látványosság. A Nyári Palota a domboldalakat benépesítő pavilonokkal a gazdagság szeszélye, a Téli — mértani szerkezetével, szigorú rendjével, mérhetetlen kincseivel — a hatalom súlyát, erejét, állandóságát szimbolizálja, vési a látogató agyába még akkor is, amikor mindez már messzi múlt. Kétszázezer ember építette.

Még trónusból, trónteremből is több van: az egyikben a külföldi küldötteket fogadták (a Harmónia Megőrzésének Terme), a másikban az uralkodó az új mezőgazdasági évre küldött császári gabonavetőmagokat vizsgálta meg (a Tökéletes Harmónia Terme), míg az első, amelyről már beszéltem, a nagy állami ünnepek, ceremóniák színhelye volt (a Legfelső Harmónia Terme). Mindez sokszáz éves és jól ismert, de többéves elzárás után mégis felfedezőkként villogtatják vakuikat a diplomaták, az újságírók jegyzetfüzete is gyorsan megtelik.

Mert nemcsak a palota érdekes: az a mód is, ahogy bemutatják. Végül is, ahová nézünk, a múlt vesz körül, s az első érzés, amely elfog, egyáltalán nem a császárok iránti gyűlölet, hanem a gyönyörűség. Kína határain túl senkinek nem jutna eszébe, hogy egy ilyen helyen tett látogatás „elvon a forradalom szolgálatától", vagy éppen a „feudalizmus szellemét terjeszti", de nem is olyan rég ilyen és ehhez hasonló érvekkel tüntették

el a régi idők művészeti kincseit, rosszabb esetben pedig meg is semmisítették őket. De ha már egyszer így volt, most kettőzötten érdekes: hogyan tárják fel ismét a kapukat.

Az olvasó azt gondolhatná: stíluskérdés. Valójában azonban többről van szó. Az előző évek művészetpolitikai irányvonala szorosan összefüggött a „kulturális forradalom" hatalmi harcaival. A kulturális élet szinte teljes egészében azoknak a „forradalmi mintaoperáknak" a megjelenítésére zsugorodott, amelyet a sajtó rajongó dicsérete szerint Csiang Csingnek, Mao Ce-tung feleségének vezetésével hoztak létre. Csiang Csing a politikai felfordulás kezdetekor gyakorlatilag majdnem ismeretlen volt, ettől fogva azonban gyors ütemben emelkedett karrierje a csúcsok felé. A régi kultúra elleni támadás az új alkotások kultuszától elválaszthatatlan volt, és Csiang Csing meg több más újonnan feltűnt vezető tevékenységének szerves részét képezte. Márpedig a Palotamúzeum megnyitásával a múlt figurái ismét bevonultak a kínai életbe. Mit is mondhattak ilyen körülmények között hangszórós kalauzaink?

Nos, azt mondták, amit — ha az országot nem borítja el az irracionalitás hulláma, ha a múzeumot nem zárják be — mindig is mondhattak volna. Talán kissé közvetlenebbül politizáltak, mint ahogy azt a külföldi közönség egy múzeumban szükségesnek vagy magától értetődőnek tartaná, de még mindig kevésbé direkt módon, mint amihez a kínai tömegek hozzászoktak. A palota és kincsei, a kínai nép verítékes munkájának eredménye, azt mutatják, hogy miközben a dolgozó tömegek nyomorban éltek, a császári udvar milyen fényűzésben élvezte a belőlük kisajtolt javakat. Ahogy az udvartartás lakosztályaiban értünk, vezetőnk körbemutatott: itt készült az ebéd, mindennap minden étkezésnél 150 fogást szolgáltak fel. Ez még akkor is értelmetlen luxus, ha tudjuk, milyen kicsik a kínai tálak. Az itt kiállított műtárgyak azonban a kínai nép tehetségét, művészeti képességeit, alkotóerejét tanúsíthatják.

TÜCSÖKTARTÓ ÉS PÁVATOLLFORGATÓ GÉP

Ennek a magyarázatnak természetesen minden szava igaz; helytálló — csak éppen átugrik egy logikai fokot, amely annál világosabban tűnik elő, minél inkább elidőzik a látogató a császári paloták termeiben, minél jobban szemügyre veszi az ott látható dísztárgyakat. Mert e kínai fényűzésnek éppen öncélú díszítő jellege a legfeltűnőbb.

Ilyenforma az a harminckét rétegű csodálatos „ördöggolyó" is, amely egyik teremben látható. E műves elefántcsont dísztárgy megformálása valóságos kézműves bravúr. Egy elefántcsont agyart úgy farag ki a mester, hogy több „golyó" forog egymásban, több rétegnyi gömbfelület, mintha — például — egy nagy narancs héjában forogna egy kisebb narancs héja, abban egy még kisebb, abban egy még kisebb, és így tovább. Csakhogy a „héjakat" nem egymásba rakják, nem darabokból illesztik össze: a mester kívülről halad szerszámaival a csontba, kis nyílásokat vág az éppen legkülsőnek számító szférán, majd aprólékosan kimunkálja, cizellálja a „narancshéjakat". Mindegyik szféra egy darabban marad, de tökéletesen elválik a következőtől, amely szintén szabadon mozog a még belsőbbhöz képest, és így tovább. Az egyes rétegekbe nem egyszer még legendás jeleneteket vagy bonyolult díszítéseket is faragnak. Micsoda türelem, pontosság és milyen művészi érzék kell ehhez a munkához! S az eredmény korántsem látványos: kívülről csak egy gömb: értéke belül van, az odabent forgó szférák számától függ, s attól, hogy hány évig dolgozott megalkotásán a mester. Vannak persze olcsó, kommerciális változatok is, ezek csupán nyolc-tíz rétegűek. Amikor Pekingbe érkeztem, néhány száz jüanért húszréteges mesterműveket lehetett kapni — ma az ilyenek ára ezrekre rúg. A palotában látható mesterművek értéke egyszerűen felbecsülhetetlen. Ahogy a látogató körbejár, szüntelenül kérdezősködnie kell: ez pedig mire való? A legtöbb drágaköves, míves berendezési tárgy fő célja ugyanaz, mint egy cirádáé: csak éppen pompás, díszes és tanúsítja birtokosának gazdagságát. Funkciója? Tücsöktartó, mert a kínai házakban szeretik a tücsökzenét. Madáretető,

mert a madarak csiripelése hozzátartozott a pompához. Jádenehezékek, rekeszzománc fésűtartók — megannyi dísztárgy, névleges feladatokkal. Paravánok, felmérhetetlen értékű berakásokkal, a tágas helyiség felszabdalására. És az utilitárius alkalmazás csúcsaként egy elmés szerkezet, pávatoll-legyezők forgatására. (A szerkezetet természetesen ember forgatta, s a kevésbé „gépesített" nagy császári hűsítőtollakat is szolgák lengették az Ég Fiának izzadó orcája előtt.) Minden amit látunk, valóban gyönyörű, valóban a kínai géniusz ízlésbeli kifinomultságát, találékonyságát, teremtőerejét bizonyítja.

Az ízléses és az ízléstelen tékozlás között magát a pazarlást illetően nincs sok különbség, és annak az embernek a számára, akinek ebből a pompából semmi sem jutott, igazán mindegy volt, miért gürcöl. Az akkori idők kizsákmányoltjainak tehát nem sok örömük származhatott uraik kifinomult ízléséből — de az utókor mégsem fojthatja vissza a gyönyörűség meglepett felkiáltásait, amikor végigsétál a trónteremeken. Most, sok évtized vagy évszázad után kínjaik és gyötrődésük perspektívát és értelmet kap, vagy amint vezetőnk mondja, ma a nép alkotásai visszatértek a kínai néphez, és minden ember épülését szolgálják. S noha látogatásunk pillanatában a Palotamúzeum még zárva volt a kínai publikum előtt, néhány hónappal később, fanfárok és hírverés nélkül, valóban megnyitották kapuit a nagyközönség előtt, s attól fogva megállás nélkül özönlenek a látogatók az ország minden részéből, fiatalok, akiknek mindez nem több formák szépségénél, és öregek, akik még emlékszenek azokra az időkre, amikor ezek a műtárgyak a hatalom hajdani szimbólumai voltak. Miért volt hát a „Nagy Proletár Kulturális Forradalom"? Miért volt a tilalom, amikor újra minden látható?

De ezt persze nem kérdezhetjük meg vezetőinktől, s ha megkérdezzük, a válasz legfeljebb annyi, hogy az elmúlt években „restaurálták" a palotákat. A vezető legfeljebb magában kérdi: Miért, hát Ön nem tudja?

Mint ahogy ilyesfajta válaszokat kap a kérdező akkor is, ha más rejtélyek iránt tudakozódik.

Mondjuk: miért zárták le a Pejhaj parkot? Ez a mesterséges tóból, mesterséges hegyből és a tetején magasodó fehér

dagobából (a dagobát buddhista ereklyék fölé emelik) álló park közvetlenül a Téli Palota szomszédságában Peking egyik kedvelt kirándulóhelye volt azokban az időkben, amikor a kínai fővárosba érkeztem. A Széndomb mellette magasodott: mindkettőről kitűnő kilátás nyílt a Téli Palota zárt komplexumára. Mielőtt a Tiltott Város megnyílt volna, a Széndomb és a Pejhaj park becsukta kapuit. A parkokat „rendezik" — hangzott a válasz, amikor a tudósítók az évekig tartó látogatási tilalom oka felől próbáltak felvilágosítást szerezni. Persze nem sok kétség fér hozzá: a mesterséges hegyek alatt ezúttal mesterséges barlang, óvóhelykomplexum épült. 1971 eleje óta senki sem láthatta a csónakázók százait a tavon, a mesterséges sziklák közé épített kioszkok zegzugos szögleteiben bújkáló gyerekeket, a tó közepére épített kis szigetet a hidacskával, az állítólag Buddha hajaszála fölé épült tibeti stílusú dagoba óriás fehér márványsüvege alatt működő kis teázót, a nagyszerű panorámával. A turistatérképen, amely 1972-ben újra forgalomba került, úgy szerepel az északi park — mert ezt jelenti a kínai név — mintha ma is működne, s talán mire e sorok megjelennek, újra nyitva áll.

NÉGYEZER KILOMÉTERES ERŐD

A Nagy Fal és a Ming-sírok, valamint az Illatos-hegy kirándulóhelyei akkor voltak elérhetetlenek, amikor kiérkeztünk — aztán fokozatosan megnyíltak a nagyközönség előtt. Hogy miért volt zárva az út? A beavatottak újra csak katonai építkezésekről rebesgettek (állítólag a metrót hosszabbították meg az ide épített óvóhelyekig), de ezt persze senki sem sietett megerősíteni. De hát miért is zárhatnak le egy népszerű kirándulóútvonalat? A krónikás csak a tényeket rögzíti: lezárták. És újra csak tény: két-három év után eltűntek a tiltó táblák.

De persze: nem egyszerre.

Először egy-egy államfőnek, külügyminiszternek jutott ki a megtiszteltetés, hogy megtehette a fővárostól a Nagy Falig vezető utat. Később a pekingi diplomáciai testületnek nyújtották át — ritka ajándékként — a birodalomalapító Csin Si

Huang-ti császár és sokmillió rabszolgája művét, megtekintésre. Aztán magának Nixonnak, és a színes televízión át az egész világnak. De még ezután is hónapokba telt, amíg a Fal és a Sírok felé vezető útra ugyanúgy felkerekedhetett a külföldi rezidens, mint, mondjuk, a Nyári Palota felé.

Aki éveken át él Pekingben, az persze még így is sokszor eljut a Patalinghez, az óriás építmény turistalátványosságszámba menő restaurált szakaszához. És talán egyetlen út sem hasonlít a másikhoz.

Pekingtől először toronyiránt északnak tart az út, a síkságon át. És ahány kirándulás, annyiféle táj. Üdezöld síkság tavasszal, talicskáikon hosszú sorban viszik a parasztok a műtrágyát, a komposztot a földekre. Sárguló, érett színű nyár, aratók, az úton szárított szalma, amelyen az autónak, a bennmaradt szemet kicséplendő, illik átgördülnie. Hihetetlenül magasan megrakott szekerekkel zsúfolt az út ősszel, a rakomány tetején kocsisok szunyókálnak. És sárgásszürke, élettelen, napfényes, csikorgó hideg télen. A parasztházak még mélyebben, áthatolhatatlanabbul bújnak meg a vályogfalak mögött, csak a kályhacsövön kiáramló füst árulkodik a benti melegburokról. A csatornák jegén gyerekek csúszkálnak, és tűnődve néznek a kocsi után: mit keres a Fal felé, ahol még hidegebb az idő?

Míg északra robogsz, egyre közelebb jön, egyre fenyegetőbb a hegyek meredek fala. Nincsenek szelíd dombok, hogy előkészítsenek a változásra. A pekingi síkságot északról, keletről és nyugatról körülfogó hegyek mindig ott magasodnak, kéken, barátságtalanul és romantikusan, tiszta időben szabad szemmel is kivehetően. Ahogy közeledsz, kékjük lilára vagy barnászöldre, esetleg kékesszürkére vált, éles tarajuk betépi az ég peremét, kopár sziklafalaik vadul zuhannak a síkságra. A vízszegény, sivár hegyoldalakon csak nyáron veti meg magát néhány elszánt bokor, virág, valami fű, épp csak annyi, hogy a mélykéket feketébe váltó haragoszölddé festi. Az út egy régi kőbánya mellett hatol be a csúcsok közé.

A bánya az úttól balra fekszik, és mikor először haladtunk el mellette, még láthattuk az óriás portrét, amelyet a lefaragott sziklafalba vésték. Mao Ce-tung mosolygott a hegyolda-

lon, sapkában és magabiztosan, tíz kilométerről is láthatóan. Lám, a sziklába vésett halhatatlanság, gondoltam magamban, míg a képet néztem. Ám legközelebb a portré vonásai már bizonytalanabbak voltak, és mikor e sorokat írom, 1973 nyarán, már az sem képes kivenni őket, aki tudja, mit is ábrázoltak egykoron. Ahogy a személyi kultusz visszahúzódott, a hegyoldalba vésett óriáskép karbantartását is abbahagyták. Néhány makacs virág és bokor elég volt ahhoz, hogy felismerhetetlenné tegye Kína legismertebb arcát. Ahogy Kínában minden mást is a politika motivál, ezek a bokrok is politikai döntésre lephették el a hegyoldalt.

Az idők változása a Zsujungkuan-hágón át kanyargó út mentén is látható: első kirándulásunk idején még mindenfelé jelszavak dekorálták a sziklafalakat, az amerikai imperializmus és láncos kutyái elleni eltökélt harcra szólítva a világ népeit, nyilván abban a meggyőződésben, hogy ezen az úton valamennyien át fognak haladni. Mikor Nixon jött, a jelszavakat fehér festékkel borították, és ezzel át is adták az enyészetnek. Manapság az út politikamentesen kanyarog hegyre föl, hegyről le.

Kína egyik legszegényebb tája vezet a leghíresebb kínai tájhoz: a völgy teljesen kietlen, kopár, puszta kő, alján reménytelen vízmosás, ahol az év legnagyobb részében egy kis erecske kanyarog csupán, a monszun-esőzések idején viszont óriás köveket görgető áradat hömpölyög, s elsöpri azokat a kis parcellákat, amelyeket a parasztok — mert itt is élnek, viaskodnak a természettel — évközben próbálnak megépíteni maguknak. Kő, kő, kő, kőből épülnek a szegényes házak és köréjük a védő-rejtő falak, kővel kerítik a parányi zöld területeket, követ szállítanak a kétkerekű kordékon a mokány hegyi lovacskák, pattog a kocsisok ostora. Együtt zihál a hegyek közé az út és a vasút, a vonat lépésben kapaszkodik felfelé a hegyoldalon, alagutakba bújik, előtűnik, a műút fölé kanyarodik vagy leállásra kényszeríti az óvatosan, harsányan dudálva közlekedő gépkocsikat. A szerelvény megáll a hágó csúcsán, mozdonyt vált, búcsút mond a Nagy Fal erődítményének és megy tovább, Ulánbátor, Irkutszk, Moszkva felé. Az autósnak

a végcélja éppen a Patalingi erődítmény, a Nagy Fal legismertebb, leglátványosabb részlete.

Mire odaér, már amúgyis lenyűgözi a vad táj a vad falakkal — mert valójában egész falrendszerről van itt szó, s ahogy közeledünk az erődítményhez, hol itt, hol ott kígyózik le a hegyoldalról, képtelen szögben, egy-egy csipkés hátú kősárkány, borzongó várakozást keltve majd az „igazi" iránt.

Az igazi egy kanyar végén, váratlanul bukkan elő. Gépkocsiparkolónak kiképezett térségre kapaszkodunk a Fal alatt átvezető alagúttól balra — igen, itt lent a Fal olyan széles, hogy az alatta átvezető boltíves kapu szinte alagútnak hat. A parkolóhelyen, hogy az első látogatást elevenítsem fel, már ott integetnek a külügyminisztérium sajtóosztályának munkatársai, tessék, tessék, megérkeztünk, ez a Pataling. Hogyne, fényképezni is lehet, csak tessék, felkapaszkodhatnak balra is, jobbra is, vagy először jobbra, aztán balra.

Metsző hideg szél fúj, itt mindig néhány fokkal hűvösebb az idő, mint Pekingben. Minden a múltba tűnt már abból a korból, amikor ezt az irdatlan kőépítményt emelték, csak a süvítő, metsző, homokos, kegyetlen szél olyan, mint egykoron. Ez itt kétségkívül a Fal legdrámaibb szakasza. A 7—8 méter magas, tetején 6 méternél is szélesebb építmény mindkét irányban szeszélyesen és meredeken kúszik fel a hegyoldalra. Az emelkedés szöge néhol 45 fok felé jár, a simára koptatott köveken óvatosan araszolgatnak a kínai és külföldi faljárók. Odalenn kopár sziklák, aki leesne, az majdnem ugyanolyan szögben gurulna tovább az immár természetes lejtőn. Százméterenként vagy még ritkábban emeletes bástyák, lőrésekkel.

A fal hosszú kilométereken át kanyarog a kopár csúcsok között, de azt, aki széles kőtetején felkapaszkodik, néhányszáz méter után mindkét irányban a Kínában annyira ismerős háromnyelvű tábla fogadja: „Idegenek számára lezárt terület." Tovább nem lehet menni.

Ott fenn, a csúcson lehajtottuk fejünket a dermesztő szélben, behunytuk a szemünk, és arra a régi világra gondoltunk, amely ezt az iszonyú vállalkozást véghezvitte. Micsoda feladat még ma is utat építeni az ilyen könyörtelen hegyek között! De ez nem út: ez négyezer kilométer hosszú erőd. Per-

sze nem egyszerre épült: kis birodalmak nagy félelmei izzadták ki, a történelem óriás kagylóiként, megannyi szakaszát. Az országegyesítő Csin Si Huang-ti császár idején 300 ezer ember kényszermunkája forrasztotta egybe a korábbi kis államok falainak részhálóit.

Micsoda rettegés lehetett, amely százezreket kényszerített e fantasztikus védelmi erőfeszítésre! Vagy micsoda abszolút hatalom, amely ezt az embertömeget mozgósította a kietlen hegyek között. Még most is: tucatnyi ember sétálhat egymás mellett a Fal tetején itt, ahol restaurálták. Romjai négyezer kilométer hosszan húzódnak hegyen-völgyön, árkon-bokron át. Északon a puszta vihara, a száguldó homok, a süvítő íj, a nyargaló paripák, a féktelen hódítók. Délen földművelők, gátépítők, akik csatornákon vezetik növényeikhez a vizet, adószedők, császári hatalom, termékenység. Micsoda keserű tapasztalatok, hány odaveszett termés, hány névtelen „augsburgi kirándulás" szomorú eredményei győzték meg a civilizáció magasabb fokán álló déli népeket, hogy tenni kell valamit.

Az építők még munka közben is rettegtek. Nem tudom, higgyem-e a legendát vagy sem, de azt olvasom, a nyers terméskövekét úgy kellett egymásra helyezni, hogy egyetlen szöget se lehessen beverni közéjük. Akinek szakaszába szöget tudtak beverni — mondja a legenda —, azt fel is akasztották rá. Talán ez, éppen ez, nem igaz. De hány emberéletbe került mégis? És aztán a történelem iróniája: az örökre tervezett falak néhány évszázad után már nem védtek semmit: Kína császárai újabb területeket kebeleztek be, túl a kősárkányokon, túl a hegyeken. Még később, a mongol betörést a Fal védővonala sem tudta feltartóztatni. A mongolok lettek Kína urai, ők adták egyik dinasztiáját. De hol van már az a dinasztia? A történelem újra és újra átcsapott a legnagyobb falon is.

AZ ATOMPUSZTULÁS FEKETE TÁSKÁJA

A Nagy Fal után — visszafelé — minden turista a Ming-dinasztia császárainak sírjait tekinti meg. A dinasztia 16 császára közül tizenhármat temettek a festői völgybe, amelyet sok száz évvel ezelőtt az Ég Fiának földjósai, geomantái választottak ki végső nyughelyül. A hegyek megvédték az uralkodók földi porait az északi szelek által hozott ártalmas kipárolgásoktól, és itt nem hiányzott a túlvilági boldogság másik kelléke sem: a patakokban víz csörgedezett a sírok előtt. A felszabadulás után éppenséggel óriás víztároló épült a sírokhoz vezető út mentén. Partjain festői út kanyarog, tükre kéken veri vissza az ég színét, a parton horgászok figyelik a víz rezzenését.

A völgyet félkörben övező csúcsok hajlatában piros tornyok őrzik a császárok tetteit megörökítő kőoszlopokat, mögöttük kis dombok emelkednek a föld alatti építmények fölött. A sírokat befalazták és földdel borították, hogy senki be ne hatolhasson. Egészen 1956-ig háborítatlanul pihentek az elporladt uralkodók, ekkor ásatás indult Van li császár sírjánál. Van li 1573-tól 1620-ig uralkodott, sírja négy évig épült és nyolcmillió ezüstpénzbe került, ami, mondják most a látogatónak, hat és fél millió ember élelmezésére lett volna elég egy egész éven át. Mivel az igazi bejárat titkos, e sírok feltárása igen nehéz. Ha máshol bontják meg, az a veszély fenyeget, hogy beomlik az egész boltozat. Ebben a sírban azonban a régészek néhány lazább téglát találtak, és így izgalmas ásatások nyomán sikerült a hatalmas, sok tonnás márványkapukhoz, az igazi bejárathoz vezető utat kiásniok.

Alig fejeződött be a kétéves munka, alig nyitották meg a kincseket bemutató kiállítást, jött a „kulturális forradalom" és Van li sírját lezárták a nagyközönség elől. Amikor 1972-ben újra megnyitották, átrendezték a bemutatót, hogy „tükrözze a kemény osztályharcot".

Az átrendezés lényege: demonstrálni, milyen rettentő elnyomatásban éltek a tömegek, mennyire gyűlölték uraikat és hogyan harcoltak ellenük. A rendezőknek volt annyi stílusérzékük, hogy ne magát Van császárt „bírálják" — hallottakról sír-

juknál vagy jót... —, hanem általában az urakat. Az aranytálakat, hajtűket, koronákat, ékszereket bemutató teremben például egy dioráma örökíti meg a nép életét. A diorámán az adóbeszedők elszedik a szegények utolsó vasát, és amikor azoknak már nem marad semmi, a gyermekeiket is. Ezt az emberek öklüket összeszorítva tűrik, de végül fellázadnak. A tabló szélén egy elszánt arcú parasztember féltonnás követ hajít az előtte szűkölő uraságra. A másik kiállítási teremben ugyanez a téma több olajképen tér vissza, itt se érnek jó véget az elnyomók. A császári sírban talált pompázatos szövetek mellett üveg alatt állítják ki a szétfoszlott paraszti ruhák rongyait: így öltöztek az urak, így a nép. A császári porcelán mellett törött agyagedények. Ebből ettek az urak, ebből a nép. A régi lándzsák, íjak, ágyúk mellett festmény: lándzsával rohamozó parasztok. Magában a sírban, amely négyboltíves tetejű teremből áll, köztük márványkapukkal, a falakon ábrák mutatják: a téglát Santung tartományból, a köveket Honanból, a fagerendákat a távoli Szecsuanból hozták. Kép: a munkafelügyelők korbácsolják a vontatókat.

Így, ezzel a magyarázattal kerülnek a Ming-sírok a látogató elé — de a legnagyobb tömeg mégiscsak az aranytálak előtt ácsorog mindig. A múlt keserűségéről sokat hallottak és sokat is tudnak Kínában — sokkal többet, mint amennyit a császári aranyról. És ezt az aranyat, amelynek nem csak régészeti, de puszta fémértéke is fantasztikus lehet, semmiféle látható fegyveres őrség nem védi, csak egy üveglap választja el a nézők seregétől. A múzeumrablók világa messze van Kínától.

De talán még ennél is nagyobb távolságok váltak itt semmivé, amikor Nixon amerikai elnök látogatott ide, visszajövet a Nagy Faltól. Napfényes februári nap volt, 1972 február, és a sírokhoz vezető úton megmozdíthatatlanul strázsáló szörnyállatok, elefántok és hadvezérek kőszobrai között olyan gépkocsioszlop húzott el, aminőhöz hasonlóan hosszú menet talán még a császárok temetésén sem vonult itt. A parkot pedig olyan vendégek lepték el, akikhez hasonlók sem azelőtt, sem azután nem jártak erre. A hideg téli hétköznap ellenére — ahogy már korábban említettem — kínai kirándulók tucatjai sétáltak fel-alá, vadonatúj kék ruhában, legtöbbjük kezében táska-

rádió himbálózott... Nixon kísérete sem volt mindennapi. Esőkabátos amerikai titkosszolgálatosok; fülükből rádiózsinór lógott, zsebükben pisztoly dagadozott, kezükben walkie-talkie rádióadó. A kínai biztosítás talán nem volt ennyire feltűnő — de úgy festett, hogy a park minden vendége vagy tagja az őrségnek, vagy legalábbis az irányította ide. Így aztán a látogatás minden résztvevője szerepet játszott. A sétálók azt, hogy fogalmuk sincs, ki az a fehér ember, aki előtt szüntelen hátrálva száz fotós csattogtatja masináját, az elnök és kísérete pedig azt, hogy nem tudja, hogy valójában a közönség nagyon is tudja, ki jön. A rendezésbe csak ott csúszott hiba, hogy az elnök távozása után a kínai „járókelők" túl gyorsan bújtak ki szerepükből, és így a külföldi újságírók még láthatták, amint a kiosztott rádiókat újból egybegyűjtik a szervezők. (Persze a pekingi parkokban is hallgatnak tranzisztoros készüléket: de nem minden második ember vállán lóg ilyen masina.)

Számomra azonban ebből a Ming-síroknál tett kirándulásból még emlékezetesebb egy kép: egy esőköpenyes férfi, fekete diplomatatáskával. A férfi Nixontól néhány méternyire állt, míg az amerikai elnöknek Li Hszien-nien magyarázott. Egy nyugati újságíró rámutatott:

— Látja azt a táskát?

Láttam, de nem volt rajta semmi különös.

— Abban van a nukleáris háború indítógombja.

Elképedve néztem kollégámra. Micsoda? Mi van ott? És a tudósító elmagyarázta. Az aktatáskában miniatűr adókészülék van és mindaz a kódjelzés, amely ahhoz szükséges, hogy az Egyesült Államok elnöke megindítsa az amerikai hadigépezetet, beleértve az atomcsapás elrendelését is. Az adókészülék összeköttetésben áll az elnöki Boeing-különgéppel, az viszont kapcsolatban áll a mesterséges holdakon keresztül az amerikai vezérkarral. A táskát hordó titkosszolgálatosnak az a kötelessége, hogy mindig az elnöktől néhány méterre tartózkodjon, teljes készenlétben.

Attól fogva állandóan figyeltem a fekete táskát. Valóban, amikor Nixont láttuk, a táska is ott volt. A Ming-síroknál, a Téli Palotában, a *Vörös Női Osztag* című forradalmi balett előadásán (a titkosszolgálatos Nixon mögött foglalt helyet),

a Hangcsoui-tónál, ahol Nixon egy kis hídról aranyhalakat etetett... a táska sohasem volt az elnöktől tíz méternél távolabb.

Már Sanghajban, Nixon látogatásának utolsó napján úgy adódott, hogy az amerikai titkosszolgálat egyik tisztjével együtt reggeliztem a közös asztalnál. Nehéz volt az elnököt biztosítani Kínában? Nevetett. Sehol a világon nem volt ilyen könnyű dolga. Hol lehetne másutt garantálni, hogy minden járókelő csak engedéllyel tartózkodik az utcán vagy a parkokban, amikor az elnök arra jár?

Nixon nagyobb biztonságban volt, mint a Ming-császárok lezárt föld alatti birodalmukban.

AZ ÜNNEPLÉS MŰVÉSZETE

Eddig a hétköznapokról írtam: hadd szóljak most az ünnepekről is.

Sehol a világon nem tudnak úgy ünnepelni, mint Kínában. A hangsúly az „úgy" szócskán van.

Lehet ünnepelni harsányabban. Boldogabban. Lehet természetesebben — ez nem is nehéz. De megrendezettebben, tervezettebben, színesebben aligha.

DOBBAL — TÁNCCAL — LOBOGÓVAL

Peking szürke város, nemcsak azért, mert egyhangú, hanem azért is, mert építői kifejezetten szeretik ezt a színt: a téglákat szürkére készítik, a falakat erre a színre festik. Az ünnepeken minden vörösre vált, transzparensek, lampionok, zászlók tűnnek fel mindenütt.

A kínaiak öltözéke egyhangú, még akkor is, ha figyelembe vesszük a hetvenes évek elejének fokozatos „lazítását". A járókelők tömege kékesszürke masszává olvad össze, egy-egy tarka pulóver úgy hat, mint a sportszövetekben a színes csomó — voltaképpen az alapszínt hangsúlyozza. Az ünnepeken az öltözékek pirosak, zöldek, kékek — mármint azokon, akik a szereposztás szerint fellépnek, akár a lelkesedő tömeg sorai között, akár mint szereplők. A kettő között nincs nagy különbség.

A kínai nők nem festik magukat, a szépítőszerek közül legfeljebb a bőrápoló krémek használatosak szélesebb körben. Az ünnepek résztvevőinek arcát rikító pirosra pingálják.

Kínában ünnepelni nagyon komoly dolog. Volt idő, amikor egyenest véresen komoly dolognak számított — de akkor még

nem dolgoztam Pekingben. A „kulturális forradalom" kezdeti, legriasztóbb szakaszát a szüntelen ünneplés jellemezte: a gomba módra alakuló szervezetek szünet nélkül kisebb-nagyobb győzelmeiket vagy éppen Mao elnök „új utasításait" celebrálták nagyszabású felvonulásokkal, dobszóval, zászlókkal, jelszavakkal. Kocsis Tamás, aki két és fél évvel előttem volt az MTI tudósítója, azokban az időkben nem sokat aludt: a főútra néző lakása előtt éjjel nappal vonultak a doboló, ünneplő tömegek. (Persze minden harsányan megült győzelem mögött ott volt az ellenfél veresége is: emberek megalázása, meghurcolása szégyensapkában, veterán kommunisták elűzése hivatalukból vagy éppen fizikai erőszak, harc, sebesülés és halál.) Hogy miféle ünnepek lehettek ezek, azt csak közvetve érzékelhettem: egy külföldi asszony, aki azokban az időkben Pekingben élt, néhány évvel később visszatért — éppen akkor, amikor a kínai főváros egy külföldi államfőt ünnepelt dobbal-tánccal-hangszóróharsogással. Az asszony a zajosan lelkes tömeg láttán hirtelen kezébe temette a fejét: „Jaj, engem ez azokra a régi időkre emlékeztet — akkor is így tomboltak, ilyen szervezetten és harsányan, csak akkor félelmetes volt."

1971 őszéig a legnagyobb ünnep október elseje, a népköztársaság kikiáltásának napja volt.

1971 szeptemberében fényképezni kezdtem az előkészületeket. A Tienanmen tér hatalmas aszfaltfelületén szeptember elején megjelentek a népi milícia tagjai, hogy gyakorolják az ötvenes sorokban való menetelést. Impozáns látvány volt: egymás mellett ötven fiú vagy lány, mindegyik kezében puska, derekán gránátokat tartalmazó szíj. Ahogy elhangzott a jelzés, 50 fiú vagy lány emelte magasba a lábát, s maradt úgy, mozdulatlanul, hogy a következő sípszóra a másik lábával ismételje meg ugyanezt. A sétálók megálltak, tömeg verődött össze, az emberek élénken kommentálták a kivitelt. A tér bal oldalán, az évek óta bezárt Forradalmi Múzeum előtt egy ponyvákkal határolt hatalmas térségen elkezdték építeni a felvonulásra szolgáló mozgó platformokat. Mivel a hatalmas teherszállító alvázakra ácsolt építményekből még csak a gerendák emelkedtek a ponyvák fölé, néhány napig vártam a fotóval, de a munka nem akart haladni. A gyakorlatozókra is hiába

lestem szeptember 12. után. Házunk előtt az előző napokban iskolások masíroztak, ők is eltűntek. Szeptember közepén öt napra Szucsouba utaztam. Mire visszatértem, szenzáció fogadott: a kínai külügyminisztérium hivatalosan közölte, hogy a hagyományos október elsejei parádé és tűzijáték elmarad.

Indok? Megreformálták a régi szokást. A kínaiak a tautológia nagymesterei. Eltértek a szokástól, mert megreformálták. És miért reformálták meg? — kérdezem a külügyminisztérium sajtóosztályát. Az ismert, nyugodt hang a drót túlsó végén: Mint mondtam, reformot határoztunk el.

A PROTOKOLL MINDENEK ELŐTT

A diplomaták azonban lázban égtek. A parádéra már megtörténtek az előkészületek, mindenki láthatta. Miért fújták le? Nincs válasz — de semmi kétség: valami nagy dolog történt. Az október elsejei ünnep ugyanis nemcsak felvonulás, tűzijáték, örömtánc, hanem elsősorban a vezetés találkozója a kínai néppel, Mao és a többi politikus megjelenése a Mennyei Béke Kapujának emelvényén, s persze protokoll-lista.

Ez a névsor általában több száz nevet tartalmaz, szinte mindenki szerepel rajta, aki „számít" Kínában. Elkészítése, kinyomtatása, ellenőrzése annyira kényes feladat, hogy nem emlékszem olyan nagyobb ünnepre, amelynek másnapján ne késett volna órákat, félnapokat a *Zsenmin Zsipao*.

Ha tehát nincs felvonulás, tűzijáték, akkor Mao sincs, vezetők sincsenek, találkozó sincs, protokoll-lista sincs. Valami zavar van a gépezetben, a politika nagy apparátusában. A döntés váratlansága nagyobb válságra utal.

Az ilyen logikai okfejtésnél többet mond egy régi epizód. Egy magyar vendég az ötvenes években a Tienanmen egyik mellékemelvényére kapott meghívást, onnan nézhette végig az október elsejei seregszemlét. Kísérője a külügyminisztérium egyik funkcionáriusa volt, aki erős látcsővel felfegyverkezve jelent meg az ünnepen. Káprázatos felvonulás volt — de a külügyi tisztviselő nem a tömegre, hanem az emelvényre sze-

Kínai festmény a pekingi Nyári Palotaban rendezett ünnepségről; léggömb, dobszó, színielőadás, csónakázók, tánc — minden együtt

Készülődés 1971 szeptemberében a parádéra, amely végül is elmaradt

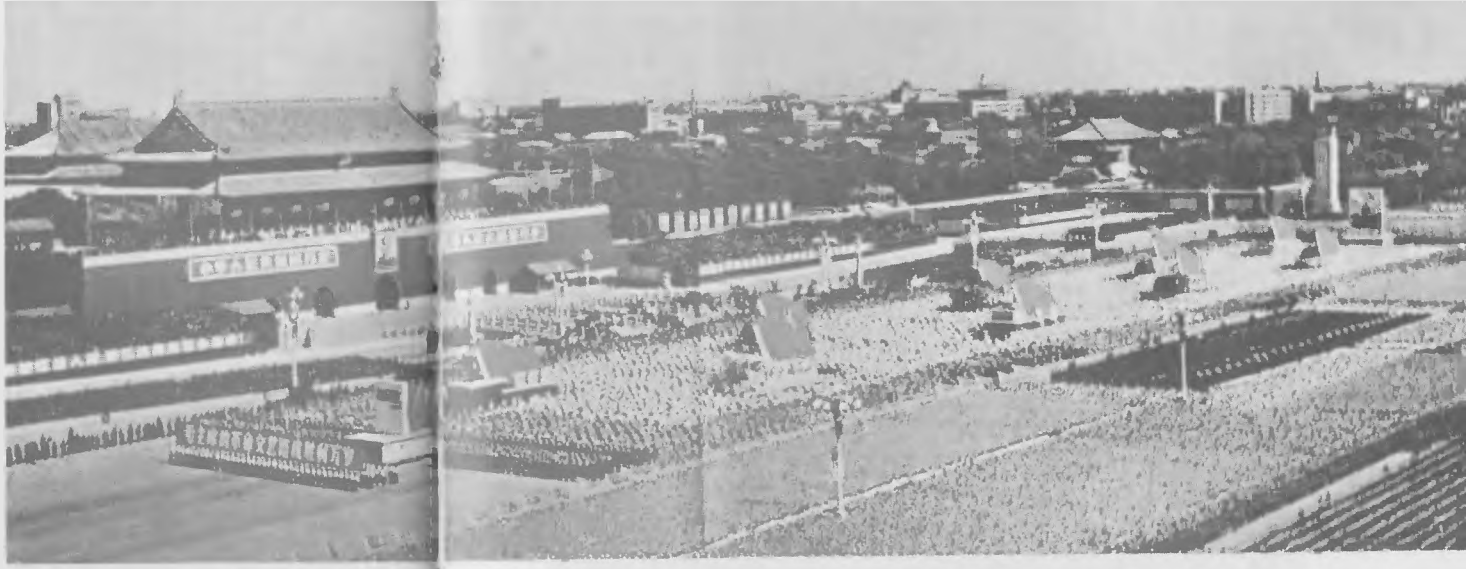

Kínai fotó egy október 1-i parádéról
(A *China Pictorial* felvétele.)

Tüntetés 1971 februárjában Nixon indokínai intervenciója ellen Pekingben. (Fél év sem telt el, és bejelentették Nixon pekingi látogatását)

A X. kongresszus után az utcára irányított középiskolások felvonulása dobszóra Peking egyik útvonalán

Egy munkacsapatvezető asszony magyaráz a külföldiek számára szervezett kommuna-látogatáson. Jobbszélen: Vu Csien-vej, a tolmács

A „sanghaji csoport" úgynevezett radikális vezetői közül kettő: balra Jao Ven-jüan, aki egy színibírálatával jelt adott a „kulturális forradalomra" és Vang Hung-ven, aki a X. kongresszuson, alig 38 éves korában a párt masodik alelnökének magas tisztségébe került

Kínai festmény: egy népi kommunában népnevelők magyaráznak a parasztoknak egy politikai témájú rajzsorozatot, amely megtörtént esetet dolgoz fel

Csen Jung-kuj, az országos mintaképnek számító tacsaji nagy termelőbrigád párttitkára (balról) Mao eszméit magyarázza a tacsaji parasztoknak. Háttérben a Mao-idézet a háborúra, az elemi csapásokra, az ínségre való felkészülést sürgeti, s a nép szolgálatára szólít (A *China Pictorial* felvétele.)

A parasztok még munka közben is hallhatják a legfrissebb jelszavakat. A politikai agitáció a földeken is folyik — állapítja meg a *China Pictorial* felvételének aláírása

gezte a lencsét, egész idő alatt azt figyelte, ki ki mellett áll, kivel beszélget, kire mosolyog. Annak, aki tud egyet-mást, az ilyen megfigyelés sokat elárul.

A Tienanmen emelvényén fontossági rendben foglalnak helyet a vezetők, minél magasabb helyet tölt be valaki a hierarchiában, annál közelebb van a központhoz. Előfordulhat azonban, hogy valaki egy kissé előbb áll hivatalos helyénél: ez már változás előjele lehet. Az, hogy ki kivel beszél és hogyan, szintén nem közömbös. Közvetlenül a „kulturális forradalom" előtt egy kínai protokollfotós azt a feladatot kapta a főnökeitől, hogy készítsen felvételt, amelyen Mao Ce-tung és Liu Sao-csi barátságosan beszélget egymással a tribünön. A képet másnap akarták publikálni, demonstrálandó, hogy a két vezető között teljes az összhang (nyilvánvalóan azért, mert már nem volt az, sőt küszöbönállott a leszámolás). Nos, a szerencsétlen fotós egész idő alatt lesben állt, anélkül, hogy csak egyszer is képes lett volna megfelelő felvételt készíteni. Mao gondosan ügyelt arra, hogy ne mosolyogjon arra az emberre, akit akkor már legveszedelmesebb ellenfelének tekintett.

A felvonulásra vagy legalább a tűzijátékra — ami a protokoll szempontjából egyremegy — a felszabadulás óta minden évben sor került. Mi történt szeptember közepén, hogy hirtelen leállították az előkészületeket? Később megtudtuk: ekkor jutott csúcspontjára a kínai vezetés belső harca, amely Lin Piao halálával és számos más, főleg katonai vezető kegyvesztésével végződött. A hivatalos kínai verzió szerint — amelynek különben kevesen adtak fenntartás nélkül hitelt a pekingi külföldiek kolóniájában — szeptember 12-én Lin Piao azon a Trident típusú utasszállító gépen menekült, amely kilenc emberrel a fedélzetén lezuhant Mongóliában, méghozzá úgy, hogy utasainak személyazonosságát nem lehetett megállapítani. Lin, mondták két évvel később hivatalosan is Pekingben, összeesküvést kísérelt meg Mao elnök ellen, meg akarta gyilkoltatni, s a konspiráció összeomlásakor a kínai vezetők magánutazásaira használt Tridenten próbált menekülni. Halálát a kínai sajtó csak két évvel később jelentette be.

A volt honvédelmi miniszterrel együtt katonai vezetők sora tűnt el, ezek a katonák a legfelső vezető testületnek, a párt po-

litikai bizottságának is tagjai voltak. A csúcson lezajlott dráma másnapján nyilvánvalóan szó sem lehetett a vezetők kollektív megjelenéséről. Megoldás? Elmarad a felvonulás. De ha már egyszer elmaradt, a szokáshoz nem is tértek vissza, méghozzá egyszerű okból. A Tienanmenen, a dolog természetéből következően, ott kellett lennie Mao Ce-tungnak — enélkül felvonulás, tűzijáték elképzelhetetlen, illetve Mao gátoltatásának nyílt beismerését jelentené. Mao pedig 1971 ősze után aligha volt már olyan fizikai állapotban, hogy megjelenjen az emelvényen, egyenes adásban közvetítse bizonytalan lépteit a tv, és kezet szorítson a diplomatákkal. Ettől fogva csak rezidenciáján fogadott mindig diszkrét külföldi vendégeket, s a tv-híradó csak másnap közölte ezekről az audienciákról a gondosan megvágott, három-négyperces filmriportokat. Ezeken a kockákon például sohasem lehetett látni, hogy a KKP elnöke miként állt fel vagy ült le.

JEAN VINCENT TÁVOZÁSA

A „kulturális forradalomnak" ugyan nem volt jelszava a „panem et circenses", a „kenyeret és cirkuszt", a római köznép követelése, de 1971 őszéig Kínában minden úgy történt, mintha az októberi és május elsejei páratlan demonstrációk a cirkusz, a nagy nemzeti látványosság szerepét töltenék be egy olyan időben, amikor a lakosságnak valóban nemigen volt más szórakozása. Egy-egy felvonuláson nemcsak félmilliós tömeg vett részt: évről évre egész estét betöltő film készült róla, s ezt aztán Kína-szerte mindenütt hónapokon át vetítették. (Azokban az időkben más filmek nem is nagyon készültek a kínai stúdiókban.)

Ezeken a nagy ünnepeken a Tienanmen teret lezárták: csak az oda irányított tömegek és a tribünre meghívottak közelíthették meg. A tér, mint ismeretes, a Mennyei Béke Kapujáról kapta nevét: ez az erődszerű építmény, amely alatt öt kapu vezet a Tiltott Városba, a hajdani császári palotába, emelvényként szolgál, amelyről — vagy kétemeletnyi magasságból — a kínai vezetők fogadják a tömeg üdvözletét. Az erkély fölött

ami a pekingi vezetés szemében éppen bűnnek számít. A „pi lin csen feng" szintén a tisztogatás egy formája.

De ez sem minden. Öntudatosan tanulmányozni kell Marx, Engels, Lenin és Sztálin, valamint Mao elnök munkáit, harcolni kell az idealizmus és a metafizika ellen, és mindenkinek át kell alakítania világnézetét. Ez ugyan a párttagok kötelessége, de ugyanígy kell tanulnia az egész országnak: a „kulturális forradalom" idején napi két óra volt a penzum, később csökkent, de még mindig jelentős. (Azt talán fölösleges külön hangsúlyozni, hogy a marxista klasszikusokat olyan módon idézik, hogy tételeikkel a napi politikai jelszavakat próbálják alátámasztani. Lenin *Materializmus és empiriokriticizmus* című művéből a *Hungcsi* egyik cikke azt a következtetést vonta le, hogy fokozni kell a „Liu-féle csalók" elleni küzdelmet.) A világnézet szüntelen átalakításának követelménye sem teljesíthető egykönnyen: hogyan tudja az ember megállapítani hogy mikor és mit kell saját világnézetében átalakítania?

A kínai ember számára ezek a felhívások jelzik a tennivalókat, ezeket vitatják meg nap mint nap a kisgyűléseken, ezek szellemében szervezik meg a „tömegbírálatot", kutatják az „ellenséget". S persze nem érv, hogy ebben vagy abban az egységben mindenkinek rendben van a szénája. A *Zsenmin Zsipaó*-ban olvastam egy történetet arról, hogy egy üzletben 12 ember dolgozott. Amikor a „forradalmi tömegbírálat" megindult, egyesek azt mondták, hogy ilyen kis egységben, ahol mindenki ismeri egymást, nem lehet ellenség. Mások nem értettek egyet ezzel a véleménnyel, és végül „ki is ásták" az álcázott kártevőt. Azt persze nem árulta el az írás, miféle kárt okozott az illető, és hogyan „ásták ki".

De ha nincs is szó újabb bírálati kampányról: a mindennapi jelszavak ismerete nagyon fontos. Ha kibontakozik egy mozgalom, mindent azzal hoznak összefüggésbe Kínában. A „revizionizmus bírálata és a munkastílus kiigazítása" csaknem két éven át volt napirenden. Ebben az időszakban minden sikert e kampány, a „pi hsziu cseng feng" eredményes végrehajtásával vagy elmélyítésével magyarázott a sajtó. Ennek volt köszönhető, hogy a gyárak növelték a termelésüket, hogy siker koronázta az aszályos időjárás következményeinek elhárításá-

ért folytatott küzdelmet, hogy az akupunkturás eljárást továbbfejlesztették, hogy a pekingi közlekedési rendőrök jól végezték munkájukat, hogy a népi milícia fokozta harckészségét, stb. A kisgyűléseken természetesen mindenkitől elvárták, hogy bírálja a revizionizmust, illetve később Lin Piaót. Így hát érdeklődve lapoztuk a kínai sajtó felhívásait: az mindig kiderült belőlük, mire mozgósítja éppen a pekingi vezetés a lakosságot.

Az újság azonban nem csupán arra való, hogy előírja a cselekvés normáit. Az olvasó azt is tudni kívánja, mi történik a nagyvilágban és mi történik saját országában.

A kínai hírközlés azonban — irányítóinak felfogása szerint — nem arra szolgál, hogy tájékoztasson, hanem arra, hogy egyfelől elzárja az olvasótól a nemkívánatos információt, másfelől pedig „neveljen". Nem azt mondja meg, milyen a világ, hanem azt, milyennek kellene lennie a pekingi vezetők szerint. Ebből viszont az következik, hogy a hírek közlésénél nem az a döntő szempont, hogy mennyire jelentősek, hanem az, hogy beleillenek-e a pekingi világképbe vagy sem. Ezzel magyarázható, hogy a nemzetközi tájékoztatás rendkívül hézagos és szigorúan célzatos.

AZ OLIMPIA NEM TÉMA

A kínai olvasók — hogy egyebet ne említsünk — egyetlen nyomtatott sort sem láthattak a *Zsenmin Zsipaó*ban arról, hogy ember járt a Holdon, viszont napokig olvashatták 1970-ben, hogy mikor hol fog áthaladni az akkor áprilisban felbocsátott kínai mesterséges hold, amely a *Kelet Vörös* dallamát sugározza. A pekingi pingpongversenyek eredményeivel hosszú oldalakat töltenek meg — az olimpia versenyeiről egy szót sem szólnak a kínai lapok. A pekingi sajtó rendszeresen elhallgatja a szovjet vezetőknek a szovjet—kínai államközi kapcsolatok javítására vonatkozó javaslatait, viszont — különösen 1973-tól — nap mint nap egymást követik hasábjain a szovjetellenes vádaskodások. 1972 októberében a három vezető kínai lap közös vezércikke hivatalosan is a Szovjetuniót mi-

nősítette első számú főellenségnek. A szocialista közösség más országaival szemben ritka a polémia, sőt nemegyszer mosolypolitika érvényesül: Peking a megkülönböztetéssel is éket szeretne verni a Szovjetunió és szövetségesei közé.

A kínai újságok nemzetközi anyagának összeállításánál nem az olvasó szempontjait tartják szem előtt; mindent a diplomáciai protokoll követelményei határoznak meg. A kínai—albán barátsági nagygyűlés mindkét beszédét teljes terjedelemben közlik függetlenül attól, hogy mennyi újdonságot tartalmaznak. Az egész sajtó a hivatalos közlöny szerepét tölti be. A lapokat irányító mechanizmus előírja, mely cikkeket kell minden lapnak átvennie, és a fontosabbakat hányadik oldalon, milyen tördelésben, alakban kell közölnie. Ennek következtében gyakran előfordult, hogy a cím kivételével nemcsak az első oldal volt tökéletesen azonos a *Zsenmin Zsipaó*ban és a *Kuangming Zsipaó*ban, hanem a második, a harmadik és a negyedik is. Az, hogy más lapról van szó, néha csak abból derül ki, hogy a *Kuangming* mégiscsak közölt valahol a negyedik oldalon egy rövid tudósítást, amely a *Zsenmin Zsipaó*ban nem szerepelt.

1973 szilveszterén alkalmam adódott arra, hogy éppen a *Zsenmin Zsipao* munkatársaitól kérdezzem meg, mi az oka ennek a fantasztikus azonosságnak. A kínai újságírókkal való kötetlen beszélgetésre, mint említettem, elsősorban a külön e célra szervezett újévi fogadásokon nyílik mód, évente egyszer. Ilyenkor a „pekingi újságírókörök" (újságírószövetségről a „kulturális forradalom" óta nem hallani) látják vendégül a külföldi tudósítókat. Van úgy, hogy helyüket már előre kijelölik az asztalnál, néha viszont a rendezés hajlékonyabb: az ember szabadon választhatja meg asztaltársát az ismeretlenek közül. A meghirdetett időpontban az asztalok körül ugyanis már ott ül vagy száz kínai filmes, tévés, rádiós és újságíró, többségüket a tudósítók soha nem látták. Mivel a cél a beszélgetés, mindenki magával hozhatja tolmácsát.

No persze, segítenek is mindenkinek. A rendezők már az ajtóban fogadják és elvezetik a külföldi tudósítót egy-egy asztalhoz, ahol a legszívesebben látnák őket. A *Die Welt* című Springer-lap tudósítóját például egyenesen Csu Mu-csihez, az

Új Kína hírügynökség vezérigazgatójához tessékelték ezen az év végi fogadáson. Engem és tolmácsomat is mosolyogva fogadtak a vendéglátók, és már mutattak is egy asztalt, valahol a szélen. És hol ülnek a *Zsenmin Zsipao*, a pártlap munkatársai? — érdeklődtem. A rendezők kissé zavartan egy asztal felé mutattak, valahol a terem közepén. Nem mondhatták, hogy oda a *The Times* munkatársát szánták. Odasiettünk, bemutatkoztunk, leültünk — az asztaltársak alig tudták eltitkolni a meglepetésüket. 1973 decemberében a *Zsenmin Zsipao* munkatársai nem nagyon keresték a beszélgetést a szocialista közösség országainak tudósítóival. Node az ünnep, a kínai nyelv, konyha, zene (addig soha nem hallott népi hangszereken tartottak bemutatót a meghívottaknak) ezer témát kínál.

A történethez hozzátartozik, hogy négy éven át hiába kértem a külügyminisztériumot, engedélyezzék a *Zsenmin Zsipao* szerkesztőségének meglátogatását. Asztaltársaim — a kül- és belpolitikai rovat egy-egy vezetője — most elmondották, hogy a szerkesztőség teljes létszáma csaknem ezer fő, de az újságírók száma nem több négyszáznál. Ez a létszám viszont csak papíron létezik: a lapnak ugyanis saját „május 7 káderiskolája" van, és négyszáz újságíró közül száz állandóan ott tartózkodik. Ezzel körülbelül be is fejeződött a simán megválaszolható kérdések sora, hiszen asztaltársaim például még azt sem mondhatták meg, ki a lap főszerkesztője — ez nem volt ismeretes, talán senki sem töltötte be ezt a funkciót. Mindenki számára világos Pekingben, hogy a *Zsenmin Zsipao* vezércikkei a kínai vezetés egyeztetett álláspontját tükrözik, a „kommentátor" aláírású írások pedig valamelyik magasrangú kínai vezető tollából származnak. A fehér asztalnál azonban hiába tudakozódom, a válasz egyszerű: a vezércikket a vezércikkíró részleg írja, a kommentárt a kommentátor. És így tovább.

Ezen az estén mégsem tudtam megállni, hogy meg ne kérdezzem:

— Mivel magyarázható, hogy a *Zsenmin Zsipao* és a *Kuangming Zsipao* legtöbbször ugyanazokat a cikkeket közli, ugyanazon az oldalon, azonos tördelésben, elrendezésben?

A külpolitikai rovatot képviselő munkatárs barátságtalan

pillantást vetett rám, majdhogynem szemrehányó kifejezést véltem felfedezni az arcán, hiszen jól tudta, hogy sejtem, az ilyesfajta kérdésre ő nem válaszolhat, aztán így felel:

— *Ez azzal magyarázható, hogy a két lap szerkesztői azonosan gondolkodnak.*

— No de itt nem arról van szó, hogy a lapok stílusa vagy vonala hasonló: valaki nyilván meghatározza, hogy a cikkek többségének minden lapban meg kell jelennie (beleértve a *Zsenmin Zsipao* kommentátor aláírású cikkeit, amelyek ugyanazon a napon a többi lapban is olvashatók), sőt azt is, hogy hova helyezzék el őket. Egy vagy két azonos témájú és terjedelmű cikket kiadhatnak a szerkesztők véletlenül is, de minden nap tíz-húsz azonos szövegű írást?

— *Márpedig ez kizárólag azzal magyarázható, hogy a szerkesztők egyformán látják és értékelik a dolgokat* — ismételte meg a *Zsenmin Zsipao* munkatársa a képtelen választ, noha aligha gondolta akár csak egy pillanatig is, hogy hitelt adok ennek a magyarázatnak. Ahhoz, hogy őszintébb feleletet adjon, illetékesnek, autoritásnak, vezetőnek kellett volna lennie, aki megengedheti magának, hogy nyíltan beszéljen egy kényes témáról. (Ezzel magyarázható, hogy a Kínába látogató külföldi újságírók és személyiségek elsősorban Csou En-laj kormányfőt kísérlik meg szóra bírni, tőle kérnek kihallgatást vagy interjút — mindenki más csak a *Zsenmin Zsipaó*ban ismételt hivatalos téziseket ismétli, és kitér a kényesebb kérdések elől.)

De térjünk vissza a sajtóhoz — tudniillik a szigorú egyeztetésből különös dolog következik. Éppen a következetes ellenőrzés teszi lehetővé, hogy olvasni lehessen a sorok között.

A kínai sajtóban semmi sem lehet véletlen. Ha egy állandó jelző kimarad, mondjuk, az amerikai imperializmusról szóló cikk megszokott fordulataiból, akkor alaposan feltételezhető, hogy a döntést a legmagasabb szinten hozták meg. Éppen ezért a tudósítónak állandóan készenlétben kell állnia, hiszen nem csak arról kell tájékoztatnia, hogy mi szerepel a kínai nyilatkozatokban, írásokban, hanem arról is, hogy mi nem.

EGY NÉV ELTŰNIK

Lin Piao bukását Kínában csaknem két évvel halála után hozták nyilvánosságra, de a tudósítók számára az első jel az volt, hogy a kínai sajtó nem beszélt róla. A lapok azonban nem egycsapásra, hanem fokozatosan vezették be ezt az „újítást". 1971. szeptember 13. után kínai cikkekben többé nem említették, de ha külföldi táviratokban, beszédekben volt szó a honvédelmi miniszterről, kinyomtatták nevét. Márpedig 1969 óta a kínai protokoll szerint Mao elnökkel együtt illett Lin Piao alelnököt is üdvözölni, így számos táviratban olvashattuk a már bukott miniszter nevét, hiszen október elsején minden külföldi vezető üdvözölte a kínai államférfiakat a nemzeti ünnep alkalmából.

Október 6-án az Országos Népi Gyűlés épületében bankettet rendeztek Hailé Szelasszié etióp császár tiszteletére. A díszvacsorán Csou En-laj Mao elnök nevében üdvözölte a vendéget, Linről nem tett említést, viszont Szelasszié, aki persze nem tudhatott semmit, Mao elnököt és Lin Piao alelnököt üdvözölte. A pohárköszöntők szövegét angol, kínai, francia és orosz nyelven mindig kiosztják a bankettre meghívott diplomaták és újságírók között, így izgatottan néztük, látjuk-e Lin Piao nevét (az október elsejei díszszemle váratlan lefújása után persze mindenki tudta, hogy valami történt). A császár éltette az alelnököt, tehát — vonták le az esti bankett résztvevői a következtetést — mégsem valószínű, hogy Linnel történt valami. A kínai protokoll nyilván közölte volna a vendéggel, hogy Lin nevét nem illik kiejteni. Másnap reggel azonban hiába kerestük az újságban az erdő írásjelét (Lin erdőt jelent). A *Zsenmin Zsipao* közölte a beszédek teljes szövegét, de az utolsó mondatokat, amelyek arról szóltak, kinek egészségére emeli poharát a szónok, egyszerűen kihagyták. S hogy a kihagyás ne legyen egyoldalú, nem csupán a császár beszédét kurtították meg, de a miniszterelnökét is. Persze azok számára, akik nem voltak ott a bankett-teremben, és nem ismerték az eredeti szöveget, ez a kihagyás aligha tűnhetett fel. Azoknak viszont, akik együtt vacsoráztak a császárral, s akik tudták, hogy addig államfői szintű beszédet soha meg nem nyír-

báltak a pekingi lapokban, ez a rövidítés többet mondott, mint az egész beszéd. Az elkövetkező hetekben még több szónoklat jutott hasonló sorsra, míg csak a külföldi vendégek észbe nem kaptak, és maguktól ki nem hagyták Lin nevét. Attól fogva ismét teljes szöveggel jelentek meg a pohárköszöntők a lapokban.

De a kínai sajtóból nem csupán a „nagypolitika" fordulatait lehet kiolvasni: bizonyos értelemben a kínai életről is teljesebb képet ad, mint bármilyen más forrás. Ehhez természetesen ismét csak megfelelő módon kell olvasni. Még csak készültem Pekingbe, amikor egyik sinológus barátom elmagyarázta, miként is olvassa ő a kínai sajtót. Az újságokban hosszú történet jelent meg arról, hogy egy robbanóanyagot szállító kamionoszlop első teherautóján tűz ütött ki. A hős vezető úgy oltotta el a tüzet, hogy saját életét kockáztatva a folyóba hajtott járművével. Mit mond neked ez a tudósítás? — kérdezte barátom. Hát, természetesen, ez nagyon bátor tett — feleltem. Számomra azt mondja, hogy a robbanóanyagot szállító teherautóoszlopon nem volt tűzoltókészülék, felelt a sinológus.

Ez persze szélsőséges példa — de tény, hogy a kínai valóság a sajtóban legtöbbször közvetett módon tükröződik. A lapok anyagának ugyanis nem az a célja, hogy ezt a valóságot feltárja, hanem az, hogy a különböző problémák megoldásának módszereit ismertesse. Mivel ehhez a problémát is jelezni kell, végső soron az olvasó megismerheti a gondokat. Kínában nincs közvéleménykutatás, senki sem mondja például, hogy a „kulturális forradalomban" megbírált tanárok 47 százaléka úgy vélekedik, a tanítás „veszélyes foglalkozás". Azt azonban megtudhatjuk a kínai párt központi lapjából, hogy vannak, akiknek ez a véleménye. Hogy hányan? „Maroknyian." De — kérdezheti az olvasó — miért foglalkozik ezzel a problémával maga a *Zsenmin Zsipao,* ha csupán „maroknyian" vannak a téves nézetek hirdetői. A válasz csak egy lehet: nyilván azért, mert eléggé széles körben elterjedt véleményről van szó, s ez tükröződik a tanárok munkájában is.

A kínai sajtót olvasva az embernek az a benyomása, mintha egy vitában csak az egyik fél szavait hallaná. Mivel az, akit hallunk, visszautasítja az általa „tévesnek" minősített érveket,

nézeteket, megtudjuk, mit mond a másik. De ezeket a „hibás" érveket a hivatalosan szervezett látogatásokon soha senki nem fogja az újságíró szemébe mondani, mint saját álláspontját (legfeljebb úgy, hogy rögtön el is ítéli, mint korábbi eltévelyedését). Ezért a külföldi tudósító helyszíni riportja mindig csak a kínai élet egyik oldalát tárhatja fel. A társadalmat feszítő ellentmondásokról a külföldi saját szemével csak ritkán alkothat képet — másfelől viszont önmagában a lapok információja is kevés. A kettő együtt már többet elárul.

Vidéki kirándulásaimon például mindig olyan falura irányított városi fiatalokkal találkoztam, akik az újságírónak igen elégedetten, sőt lelkesen beszéltek új életükről. 1968 végén Mao Ce-tung adta ki a felhívást: *„Szükséges, hogy a tanult városi fiatalok falun telepedjenek le és átneveljék őket a szegény- és alsóközépparasztok."* Az intézkedés óta sok millió városi fiatalt irányítottak vidékre — egyrészt csökkentve a városok burkolt munkanélküliségét, másrészt, emelve a falu kulturális színvonalát, és nem utolsósorban felszámolva a feleslegessé vált „vörösgárdisták" szervezeteit. A „tanult városi fiatalok" seregét ugyanis jórészt a volt vörösgárdisták alkották, akik ily módon a világ közepéből egyenest az isten háta mögé kerültek. Nem sokkal korábban mindenki respektálta őket, most pedig ügyetlenül hajladoznak a rizsföldeken. Akiket nemrég még maga Mao elnök üdvözölt és szólított fel „a vezérkarok bombázására", azokat most a falusi parasztemberek vezetik be a kapálás titkaiba. Ez azonban korántsem tükröződött személyes nyilatkozataikban.

Jómagam először Senhszi tartományban tett látogatásom során, 1971 nyarán találkoztam ilyen „hszia fang" — „le a falura" — fiatalokkal, méghozzá nem is akárhol, hanem a Liu Ling nagy termelőbrigádban, Jenan közelében. Liu Ling a külvilág számára legismertebb kínai község: Jan Myrdal svéd szociológus 1962-ben hosszabb időt töltött itt, és *Jelentés egy kínai faluból* címmel könyvet írt tapasztalatairól, majd 1969-ben visszatért, és *A forradalom folytatódik* című írásában beszámolt arról, mi történt azóta. Ebben a második kötetben

Myrdal azokról a fiatalokról is ír, akikkel mi találkoztunk. Érdemes összevetni a két helyszíni tapasztalatot azzal, ami a sajtóban olvasható.

LIU HUJ-SANG JENANI ÉLETE

Itt van például Liu Huj-sang, egy kerek arcú, copfos pekingi kislány, egyike annak a 34 „tanult fiatalnak", aki „egész életére" ebben a brigádban telepedett le. (A 34-ből később 24-et mégis átirányítottak más egységekbe, és tíz maradt a faluban.) Liu 1969 őszén érkezett ide. Jenan az ország egyik legszegényebb vidéke: hogyan jutott eszébe idejönni? — kérdeztem tőle. A felelet:

— *Amikor Mao elnök kiadta felhívását, hogy a városi fiatalok menjenek falura, nagy lelkesedés töltött el. Jenanba jelentkeztem, mert noha a feltételek itt nehezebbek, ez az a föld, ahol Mao elnök több mint egy évtizedet töltött, ez a forradalom szent helye. Amikor megtudtam, hogy jöhetek, nagyon boldog voltam.*

A külföldi számára persze nem nagyon érthető, miért töltötte el Liu Huj-sangot ekkora lelkesedés — az ő magyarázata csak az, hogy erre Mao Ce-tung adta ki a felhívást. Maga a perspektíva, az, hogy egész életét falun kell töltenie, mikor városban nőtt fel, önmagában nehezen tekinthető ragyogónak. Persze elképzelhető, hogy pont ez a városi lány falusi életre vágyott — de vajon lehetséges-e, hogy mindenki boldogan fogadta a felhívást?

Liu Huj-sang népes famíliát hagyott Pekingben: nagyszülők, szülők, hat idősebb testvér. Családjának valamennyi dolgozó tagja üzemi munkás. Nem volt furcsa a főváros után a jenani falu, ahol az emberek a löszös hegyoldalba vájt (egyébként tiszta és világos, sok falusi háznál kényelmesebb és praktikusabb) barlangokban élnek?

Válasz:

— *Először voltak közöttünk, akik nem voltak elég szilárdak, s haza akartak térni a városba. Ez azt bizonyította, hogy még nem formálták át kellőképpen világnézetüket. Az ingadozókkal*

Mao Ce-tung műveit tanulmányoztuk, és ennek eredményeképpen valamennyien eltökéltük, hogy egész életünket itt töltjük.

Itt, Liu Ling faluban? — kérdeztem.

Igen, hacsak a forradalomnak nem lesz másutt szüksége ránk. — volt a felelet.

A pekingi lány nyugodtan és gyakorlottan beszél, nyilván nem mi faggatjuk először. De mondhatna-e mást? S egyébként mit is mondott? Azt, hogy aki menni akar, azt megbírálják, annak „világnézete" nem megfelelő; azt viszont nem hallottuk, hogy bárki végleg hazatérhetett volna, ha Mao munkáinak tanulmányozása nem győzi meg. „Ingadozni" lehet, de nem sok a haszna.

A fiúk és a lányok kezdetben a parasztok barlangjaiban laktak. Ez nyilván nem volt megfelelő, ezért később a brigád külön szállást készített számukra — több tágas barlangot az egyik domb tetején. Száraz, világos helyiségek ezek, de a vizet a domb aljáról kell hozni. A villanyt viszont itt, a város közelében már bevezették a fiúk és a lányok otthonába — Liu Ling tehát nem akármilyen falu. Liu Huj-sang és négy társa két helyiségben él. Az egyik a konyha, az ebédlő és a raktár — itt őrzik nagy cserépedényekben a lányok gabonáját —, a másik a hálószoba: nagy kang (alulról fűtött széles kőágy) az öt lánynak, asztal, székek, tükör, fésű és a falon világtérkép. Tanult lányok... három lány szülei munkások, az egyiké tisztviselő, az ötödiké egyetemi tanár.

Mit tudunk meg az életükről? Liu Huj-sang a gyümölcsfákat ápolja *(„Öntözöm, kapálom, metszem, trágyázom a fákat, a legnehezebb az öntözés, vállon kell vinni a vizet")*, a többi lány más munkacsapatokban dolgozik, ki a növényápolásban, ki az állatok körül. A lányok a maximális tíz munkapontból 6 pontot kapnak, ami napi 0,6 jüan jövedelmet biztosít (300 munkanapot számítva évi 180 jüan). Ez jóval kevesebb, mint az üzemekben dolgozó fiatal munkáslányok keresete, tehát a városi fiatalok falura irányításának gazdasági vetülete is van.

— *Kezdetben voltak bizonyos nehézségek* — mesélik. — *Nem ismertük a paraszti munkát, nem tudtunk főzni. A szegényparasztok azonban segítettek. A múltban elszakadtunk a dolgozó tö-*

megektől, a gyakorlattól: most megtanultuk, hogyan kell jól végezni a paraszti munkát. Mi magunk főzünk, magunk tartjuk rendben dolgainkat.

Valóban, a lányok szállásán éppen Vang Hsziao-jen, a pekingi egyetemi tanár 18 éves lánya készíti az ebédet.

— Mi lesz ebédre?

— *Kása, gőzölt kenyér, párolt zöldség.*

A lányok háztáji parcellája összesen mintegy 30 négyszögöl; paradicsom, burgonya, zöldség terem benne. Munka után *(„hatkor kelünk, korán reggel megyünk dolgozni, délben ebédszünet, pihenés, délután újra a földeken vagyunk")* a lányok és fiúk gyakran felkeresik szomszédaikat, együtt tanulmányozzák velük Mao Ce-tung műveit. Ez a gyakorlatban vagy azt jelenti, hogy felolvassák a cikkeket, vagy azt, hogy írni-olvasni tanítják az idősebb, analfabéta parasztembereket. A brigádba került városi fiatalok közül többen is egészségügyi tanfolyamot végeztek — „mezítlábas doktorok" lettek —, és kezelték a parasztok kisebb betegségeit. A városi fiatalok részt vesznek a kultúrcsoportban is, amelynek neve Kínában: *Mao Ce-tung gondolatainak terjesztésére alakult csoport.* Olykor a fiatalok felkerekednek, és bemennek a városba. Jenan alig öt kilométer ide, s ott van mozi, néha színház is.

— Voltak-e már Pekingben, mióta ideköltöztek?

— *Mindenki volt már, legalább egy-két hónapig. Jómagam* — mondja Liu Huj-sang — *kilenc hónapot voltam odahaza, mert megbetegedtem és Pekingben megoperáltak.*

— A vasúti jegyet mindenki maga fizeti?

— *Természetesen, mindenki maga fedezi a hazautazás költségeit.*

— És mennyibe kerül a returjegy?

— *Csaknem hatvan jüan* (Liu Huj-sang évi jövedelmének egyharmada).

— Gondol-e arra — kérdezem a pekingi lányt —, hogy egyetemre menjen?

— *Az élet falun önmagában is nagy egyetem, az osztályharc, a termelés, a tudományos kísérletezés egyeteme.*

— *Ám a Liu Ling brigádból* — fűzi hozzá — *egy lányt tavaly felvettek a pekingi Csinghua egyetemre.*

— A Pekingből jöttek közül?
— *Nem, egy itteni lányt.*
— Milyen végzettsége volt? Többen is megbeszélik a kérdést, aztán valaki válaszol:
— *Hat elemije.*
— Milyen fakultáson tanul?
— *A színestelevízió szakra vették fel.*

Ezzel az epizóddal végződik korábbi riportom a Liu Ling brigádban élő városi fiatalokról.

MIT ÍR JAN MYRDAL...

Lássuk, mivel egészíti a képet Jan Myrdal, aki hosszabb időt töltött Liu Ling faluban, és többet beszélt ezekkel a fiatalokkal. Az első figyelemreméltó megállapítás: a falu légköre megváltozott, a város közelebb került. Hét évvel korábban az esték még csendesek voltak, most azonban nótaszót hallani az éjszakában, s a város felé vezető úton átnevelésre küldött fiatalokat látni.

Myrdal látogatása idején — 1969-ben — lakott a faluban egy nyolc fiatal diplomásból álló csoport; őket egy évre küldték ide, és közben az államtól megkapták havi 46 jüanos fizetésüket. A cél az volt, hogy az egyetemi évek után „átneveljék" őket, de ezek a fiatalok bekapcsolódtak a tudományos kísérletekbe is. Myrdal nem is utal arra, hogy 1966 után megszűnt az egyetemi oktatás, tehát aki ezután végzett, annak tanulmányai gyakorlatilag félbeszakadtak: később, miután néhány éven át vörösgárdistákként működtek, egyszerűen kiadták nekik a diplomát, és falura küldték őket. 1971-ben, mikor mi jártunk ott, ezek a fiatalok már nem voltak a brigádban.

A másik csoport az „egész életükre" letelepedő középiskolát végzett fiatalokból állt. Myrdal érdekes adatot közöl róluk. Mivel e fiatalok kezdetben nem értettek a falusi munkához, munkájuk után az első évben nem kaptak pontokat, hanem a brigád tartotta el őket. Az állam ezért minden ilyen tanult fiatal után az első évben 2—300 jüant fizetett a brigádnak, ezenkívül havi 10 jüan zsebpénzt adott a városiaknak. A má-

sodik évben, amint azt Liu Huj-sang esetében is láttuk, már kaptak munkapontot, de a maximum felénél alig többet.

Kezdetben — olvassuk Myrdalnál — ezek a fiatalok undorodtak attól, hogy a városi latrinákból a falusi földekre szállítsák az emberi ürüléket. Mikor azonban megtanulták ezt a munkát, jól végezték, megváltoztak, mert meg akartak változni. Amikor a fiatalok húzódoztak a nehéz munkától, a parasztok Mao Ce-tung cikkét olvasták velük Norman Bethune kanadai orvosról, aki életét áldozta a kínai forradalom szolgálatában. Hogyan lehet összehasonlítani a hegyekben végzett munkát azzal az áldozattal, amelyet Norman Bethune hozott, kérdezték a parasztok, és a fiatalok végül is felülkerekedtek a nehézségeken. Myrdal azonban nem fűzi hozzá, hogy ezt a cikket minden kínai gyerek már az elemi iskolában megtanulja: mi magyarázza, hogy amikor a Liu Ling brigádban századszor olvasták fel, ilyen mozgósító hatást gyakorolt rájuk?

Myrdal vitába száll azokkal a nyugati jelentésekkel, amelyek szerint a városi fiatalokat kényszerítették arra, hogy falura menjenek. Elképzelhető — írja —, hogy egy ilyen nagy országban akadtak néhányan, akik nem akartak falura jönni, ezek azonban szerinte nincsenek sokan. Félreismeri a fiatalokat, aki azt hiszi, hogy ez az élet Liu Ling faluban nem vonzó. Ez az élet nagyon szabad élet — írja Myrdal. Leomlik az „értelmiségieket" a „köznéptől" elválasztó fal, a város és a falu közti különbség. A városi fiatalokat átalakítja Liu Ling, de ők is új eszméket hoznak magukkal, és átalakítják Liu Linget.

Itt áll tehát a két jelentés: az egyik — e sorok írójáé — talán szkeptikusabb, a másik minden szót, amely elhangzik, névértékén fogad el, és kétségkívül felfed néhány pozitív új vonást Liu Ling falu életében. Egyik sem teljesen idilli kép — de a sajtót olvasva azt is sejthetjük, hogy korántsem teljes kép.

ÉS MIT ÍR A KÍNAI SAJTÓ

A kínai sajtó nagy terjedelemben foglalkozik a falura küldött fiatalokkal — ez is jelzi, hogy számos problémát kell megoldani. A gondok már az iskolában kezdődnek, mert, olvashatjuk,

„egyesek" azt hangoztatják: „mindegy, hogyan tanulunk, úgyis mindenkinek falura kell mennie." A cikk persze vitatkozik — nem azzal, hogy mindenkinek úgyis falura kell mennie, hanem azzal, hogy falun nincs szükség a tudásra. Folytatódnak a gondok a szülőkkel: aki ugyanis teheti, igyekszik megakadályozni, hogy gyermekeit távoli vidékekre küldjék. A sajtóban történeteket olvashatunk példamutató, vezető beosztású káderekről, akik gyermekeiket falura küldték. Ha minden káder így tenne, ez nyilván nem lenne olyan szenzáció, hogy külön cikket szentelnek neki. Az egyik tudósítás arról számol be, hogy a fiatalokat falura irányító bizottság kivételt akart tenni egy vezető fiával, amikor azonban ez az illető funkcionárius fülébe jutott, nagyon felháborodott, és „élen járt abban, hogy fiát vidékre küldje". Az olvasó felteheti a kérdést: ha olyan lelkesen menne mindenki vidékre, mint ahogy az újságíróknak fejtegetik a riportalanyok, miért jutna eszébe a bizottságnak, hogy éppen a vezető gyerekével tegyen kivételt? Szívességet akart tenni, vagy ily módon akart ártani a kádernek? Az utóbbi eléggé valószínűtlen.

Arról, hogy mit mond „az osztályellenség" a fiatalok falura irányításának rendszeréről, szintén értesülünk a sajtóból. Az osztályellenség egyrészt azt hirdeti, hogy ez „a kényszermunka egy fajtája", másrészt azt, hogy erre „a városi munkanélküliség" miatt van szükség. Mondanunk sem kell, hogy a lapok visszautasítják ezeket a nézeteket. Nem tudjuk megállapítani, hányan vélekednek így, de hogy vannak, akik így gondolkodnak, az biztos.

Az, hogy bizottság dönt arról, kit „irányítanak" falura és ki maradhat a városban, szintén sokatmondó. Mindenki önként jelentkezik falura — de mindenki tudja, hogy nincs más választása. (Ha valaki nem utazik a kijelölt faluba, nem kap élelmiszerjegyet és munkát: családja kénytelen eltartani, ezt pedig kevés família engedheti meg magának.) Ennek ellenére vannak, akik mégsem mennek — és a sajtóban olvashatjuk azt is, hogy le kell csapni az „osztályellenségre", amely szabotálja a „hszia fang" mozgalmat.

Ha már egyszer a fiatal vidékre utazott, hogy „egész életét falun töltse", mind őt, mind távoli családtagját a „társadalom"

ellenőrzése alatt tartják. A négynapos Tavaszünnep, az egyedüli hosszabb kínai munkaszünet közeledtével (az üzemekben az országos ünnepnapokon kívül nincs fizetett szabadság) évről évre számos híradás jelenik meg az újságokban arról, hogy a fiatalok haza akarnak térni családjaikhoz, meg akarják látogatni szeretteiket. A riportok, levelek mind azzal kezdődtek, hogy a fiatalok boldogan dolgoznak falun, majd beszámoltak arról, hogy egyesek „felültek a gonosz szélnek", amely hazatérésre bíztatta őket, de aztán együtt tanulmányozták Mao elnök műveit, növelték öntudatosságukat és egyöntetűen úgy döntöttek, nem mennek szüleikhez látogatóba, hanem a munka frontján ünnepelnek. (Az ünnepek előtt különben évről évre megszigorították az állomások ellenőrzését, hogy senki ne térhessen haza engedély nélkül.)

1973 Tavaszünnepén változott a helyzet: a hatóságok feltehetően engedélyezték a vidéken dolgozó fiatalok hazatérését. Ekkor az ilyen típusú cikkek elmaradtak, viszont számos anyag jelent meg arról, hogy a városi utcabizottságok felkészültek a látogatóba jött „hszia fang" fiatalok fogadására, szemináriumokat, foglalkozásokat szerveztek számukra, tapasztalatcserére vitték őket a városszéli népi kommunákba — vagyis még ezt az időt sem tölthették teljes egészében szüleikkel.

Ami a szülőket illeti, a környezet gondoskodik arról, hogy ne fokozzák gyermekeik szívében a honvágyat. A városi utcabizottságok, utcai pártbizottságok megszervezték, hogy a szülők leveleikben helytállásra ösztönözzék fiaikat és lányaikat, és lebeszéljék őket a hazalátogatásról — olvashatjuk. Amikor egy sanghaji asszony azt írta a távoli Hejlungcsiangba irányított fiának, hogy ne igyekezzék kitűnni, óvakodjon a veszélyektől, a tigrisektől, a kígyóktól, az utcabizottság azonnal kisgyűlést hívott össze, megszervezte a „forradalmi tömegbírálatot". (Ebből persze kitűnik, hogy a leveleket cenzúrázzák: különben miként ismerkedtek volna meg tartalmával?) Az anya a beszámoló szerint belátta hibáját, és legközelebbi levelében arra biztatta fiát, hogy „ne féljen sem a nehézségektől, sem a haláltól!" Ez már jó levél volt, állapítja meg elégedetten a *Zsenmin Zsipao*. De vajon mit gondolt róla a címzett? És mit érzett az anya, mikor ezt kellett írnia?

A *Sárga folyó zongoraverseny* előadása

Forradalmi mintaopera egyik jelenete; kis dioráma a Nyári Palota egyik ablakában; később eltávolították

A Tigrishegy bevétele című mintaopera egyik jelenete; a feher álcázó köpenyt viselő vöröskatonák póza elszántságot hivatott érzékeltetni

A Fehérhajú lány című balett egyik jelenete

A Fehérhajú lány című balett próbája a hsziani balettintézetben

Csiang Csing, Mao Ce-tung felesége

A színészek a piros könyvecske lengetésével köszönik meg a tapsot (1971. május 1. Peking)

Később csak taps volt a divat (1973.)

RIKSÁVAL A FOLYÓ FÖLÖTT

Reggel nyolc óra, csúcsforgalom. A Han-folyón átívelő meredek emelkedésű, magas híd felé teherautók, riksások, kerékpárok, autóbuszok és kézi targoncások özönlenek. Első utazásaim során azt hittem, a kézi teherszállítás a kisebb városokra vagy a vidékre jellemző, később azonban rá kellett jönnöm, hogy éppen a nagyvárosok megnövekedett forgalma teszi szükségessé az emberi húzóerő felhasználását. Kisvárosokban kevés a gép, de kevesebb a szállítanivaló is, a nagyokban viszont a teherautók kapacitása nem elegendő. Szinte minden kínai metropolisnak megvan a maga sajátos, emberi energiával működő eszköze. A pekingi triciklis riksás egy vízszintes, oldalfal nélküli felületen helyezi el az árut. Hszianban, Senhszi tartomány fővárosában hosszú kétkerekű targonca két rúdja között gyalogol az ember, az áru mögötte van. Csengcsouban, Lojangban a kerékpáros és a gyalogos targonca különös keverékét láttam, amelyet főképp asszonyok hajtottak: üresen tricikli, teljes rakománnyal viszont az első kereket és ülést egy csukló körül hátra hajtják és gyalogosan húzzák. Csangsában az emberek hámot tesznek a nyakukba a kézikocsi előtt. Nankingban és Vuhanban, a Jangce partján ismét csak az egyszerű kétkerekű targonca a divat, esetleg egy kis oldalfallal. Kantonban a triciklis nehezebb szakaszokon leszáll, vállán átvetett kötéllel és kézzel egyaránt húzza rakományát. Ezek az emberi erővel hajtott járművek természetesen csak korlátozott mennyiségű árut tudnak szállítani, ezért rendszerint csoportosan közlekednek, öt-tíz vagy több kiskocsi is követi egymást, azonos rakománnyal.

A Han folyó hídjánál a kézi targoncák számára megáll a tudomány. Az emelkedő olyan nagy, hogy még üresen is komoly teljesítmény a kocsi felhúzása, rakománnyal pedig lehetetlen. A híd előtt leállnak a kocsik, előkerülnek a kötelek, és háromnégy, néha több ember is befogja magát egy-egy jól megrakott jármű elé. Megfeszülnek az izmok, kiáltások harsannak, és az áru megindul felfelé. A rakomány lehet két méter magas zsáktorony vagy látszatra jelentéktelen acéllemez — mindenképpen nehéz, nagyon nehéz. Kína, mondja Jüan, két lábon jár.

Honnan kerültek elő az emberek a kötéllel? Nem tudom másként elképzelni, mint hogy a híd két oldalán afféle emberi kompszolgálat működik, amely átsegíti az érkezőket. Mennyi lehet a „révészek" honoráriuma? A kérdés tisztázására nincs mód, a híd mögöttünk marad.

Még egy utolsó kép a Han folyó partjáról. A híd egyik oldalán érkezésünkkor vagy kétszáz asszony ásókkal és földeskosarakkal felszerelve dolgozott egy földpadka elhordásán. A kosarat vállfára erősítve, szapora léptekkel hordták a földet egy távolabbi, feltöltendő pontra. Egy hangyaboly nyüzsgésére emlékeztetett a látvány — az eredmény pedig arra a jól ismert képre, amikor a gyerekek földet raknak a boly bejáratához. Ezernyi hangya lát munkához, és a földhalom belesimul a talajba. Amikor a harmadik nap délutánján átkeltünk a hídon, a földpadkának már híre-hamva sem volt, az asszonyok apránként elhordták kis kosaraikban az egészet.

A JANGCE HÍDJAI

A kocsi most a Teknősbéka-domb oldalán kúszik a Jangce felé. A híd egyenesen a magasból veti magát a folyóra, így ezen az oldalon nem kellett töltést építeni számára. Vuhan óriás teknőse adta az építéshez a követ, a földet, mondja Jüan és szinte megsimogatja a dombot. A folyó előtt a közúti híd alá befut a vasút kettős sínpárja, együtt haladnak át több mint egy kilométeren a víz felett, majd a túlsó parton újra elválnak. Itt, a nagy hídon érezni, hogy Kína iparának egyik központjában, egyik stratégiailag is rendkívül fontos közlekedési csomópontjában vagyunk. Amit ebben az országban még sohasem láttam: több kilométeren keresztül mindkét irányban megszakítás nélkül, sűrű egymásutánban áramlanak a járművek, jobbára teherautók. A Jangce alsó folyásánál, Nankingban épült, 1968-ban befejezett új hídon feleakkora sincs a forgalom — Nanking csak közlekedési, de nem ipari csomópont, és a város csak a folyó egyik oldalán terül el, itt pedig mindkettőn.

A Jangce fölött átívelő óriás hidak a népi Kína büszkeségei. A hatalmas folyam Kína sok évezredes történetében mindig

ellenállt az építőknek, akik utat akartak vezetni fölléje. Mind a vuhani, mind pedig a nagyobb nankingi óriás idegenforgalmi nevezetesség — bár a nankingi híd, amelyet 1969-ben adtak át a forgalomnak, azóta kissé háttérbe szorította idősebb és alapvető konstrukciós megoldását tekintve hasonló vuhani testvérét.

A nankingi hidat 1970 őszén, a külügyminisztérium által szervezett újságíró-körúton mutatták be a pekingi tudósítóknak. A vendéglátók között volt Hu Pao-lin, a Kína-szerte ismert búvár is, aki a sajtó szerint megdöntötte a merülési világrekordot (azt viszont, hogy milyen mélységben dolgozott, sohasem közölték). A nankingi hidat, amely a vuhanihoz hasonlóan kétszintű, vasúti és közúti híd, ott építették fel, ahol a Csang Kaj-sek által kihívott amerikai szakértők (vendéglátóink szerint) lehetetlennek minősítették a vállalkozást. A vuhani híd felépítését a csangkajsekista időben szintén kivihetetlennek tartották.

Ezekben a szavakban talán van némi túlzás, az azonban tény, hogy a hídverők csak a népi hatalom éveiben láttak munkához, s a Jangce legyőzése valóban rendkívüli feladat. A folyó igen nagy vízmennyiséget hömpölyget medrében (nyáron másodpercenként 80 ezer köbmétert), medre átlag 30—40 méter mély, a hajóforgalom miatt magas pillérekre van szükség, a vízszint ingadozó. Persze, e technikai nehézségek ellenére a népi hatalom győzelméig elsősorban a politikai feltételek hiányoztak az építéshez: az egységes állam, a pénz, a stabilitás.

A vuhani híd felépítését szovjet szakértők segítették. A hídhoz csatlakozó toronyépületben érkezésünk másnapján tartott egyszemélyes sajtóértekezletén a látogatót fogadó „felelős elvtárs" erről ugyan külön nem tesz említést, de amikor kérdezem, még azt is elmondja, hány szakértő érkezett Moszkvából. Az építők lelkesedésének köszönhető, hogy a híd páratlanul rövid idő alatt, a tervezettnél két évvel hamarabb elkészült. 1955. szeptember 1-én fogtak a kivitelezéshez, és 1957. október 1-én átadták a forgalomnak.

A hídfőtorony liftje egyenesen a kilátó szintjére röpít. A vasúti sínek mellett lépdelünk, elhaladunk a géppisztolyos őrök mellett, majd kilépünk a széles erkélyre, ahonnan pompás pa-

noráma nyílik a csillogó, tengernyi folyamra, a híd alatt elpöfögő gőzösökre és a vízen átlebbenő nagy, lomha vitorlásokra. Kínai látogatók nézdelődnek; egyenruhás katonák, mama gyerekével, kékruhás férfiak csoportja. Néhányan az emlékoszlop feliratát böngészik.

A szövegben egyetlen kínai építő neve sem szerepel külön, de a szovjet szakértőkről egész bekezdés emlékezik meg. 1958 júliusában — vésték a kőbe — a szovjet kormány, Sjalkovics és Szilin mérnök vezetésével 28 tagú szakértői csoportot küldött, hogy segítsen a híd felépítésében.

A vuhani híd a kínai—szovjet barátság termékeny, alkotó korszakára emlékeztet ma is, amikor pedig Kínában egyetlen alkalmat sem mulasztanak el, hogy sárral dobálják a Szovjetuniót.

Ahogy átérünk Vucsangba, a híd bal oldalánál emelkedő kis domb tetején klasszikus kínai kőépítményt pillantok meg. Sztúpaszerű torony, amit általában buddhista relikviák fölött emelnek. A „megpillantás" azonban nem a legjobb szó: a fehér márványalakzat előtt, teljes magasságában és szélességében, pirosra festett tábla emelkedik, aktuális jelszavakkal. A folyó felől a táblát látni, a sztúpa csak oldalról bontakozik ki lassan. A tábla nyilván még a Vuhanban különösen heves „Nagy Proletár Kulturális Forradalom" emléke, ezzel is takargatták a múlt e szilárd maradványát.

Jüan meglehetősen bizonytalan válaszokat ad, amikor a diszkréten álcázott klasszikus építmény felől kérdezem.

— *Egy hős emlékére emelték a múltban* — mondja végül, olyan hangsúllyal, mint aki meg van lepve, hogy embereket ilyen témák is érdekelhetnek. A tudnivalók ezzel véget is érnek. A sztúpát — ha az — továbbra is titok övezi.

LOMBHULLÁS A KELETI-TÓ PARTJÁN

A legpoétikusabb séta Jüannal a Keleti Tóhoz vezet. A hangcsoui Nyugati Tóval együtt egyike Kína híres tájainak. Jüan némi büszkeséggel jegyzi meg:

— A Nyugati Tó mesterségesen épült, a Keleti Tó természe-

tes. Ha látta a hangcsoui tavat, most elmondhatja, melyik tetszik jobban.

A bíró feladata nehéz. Hangcsouban akkor jártam, amikor Nixon tekintette meg a Nyugati Tavat, a festői mesterséges szigetet, amelynek belsejében újabb kis mesterséges tavon további belső sziget állt. Szürke február volt, de a tompa fények is sejttették a táj sugárzó szépségét. Itt is vége már a szezonnak, az erőtlen napot eltakarja a pára, a fák pasztellje a földre hull, a kis dombokon üresen állnak a festői pavilonok, és a mozdulatlan víztükör hangsúlyozza a csendet. A távolban a vuhani acélkombinát kéményei füstölnek, olyan parányian, hogy nem zavarják meg az idillt. A csónakkikötő üresen áll, a víz fölötti betonsétányon csak mi haladunk.

Ki tudja megmondani, melyik szebb. Nem, mondom, nem avatkozom kínai belügyekbe. A hupejiek nyilván a keletire, a csöcsiangiak a nyugatira esküsznek.

A régi szigeteken új kilátók, pavilonok emelkednek, jelszavak harsognak piros falakról, Mao és a marxista klasszikusok műveit olvasó munkások pillantanak az óriás festményekről a látogatóra, vörös zászlót emelő szoborcsoportok masíroznak mereven a százados fák között.

A szomorúfüzek harmonikus ívben hajolnak a víztükör fölé, és távolabb a néma bárkák a sziluett-figurákkal a tekercsfestmények nyugalmát idézik.

Időtlen kép. Most látom, vagy ezer éve látták? Kína ez is.

A KOHÓK, AZ ÁLLAM ÉS AZ EGYÉN

A vuhani acélmű bejáratánál hárman is várnak: Ou Vej-fan, a kombinát irodájának „felelős elvtársa", valamint két fiatalabb férfi, Csuang Jü-jong és Li Si-csie, az iroda dolgozói. Piros könyv már, mint hajdanán dukált, nincs kezükben. A külföldi vendéget Kínában mindig a bejáratnál, az épület előtt várják — ezért kínos késni.

ELTŰNT A NÉPI KOHÓ

A vuhani acélműben, amelyet 1956-ban kezdtek építeni, 65 ezer az alkalmazottak száma, hozzá tartozik többek között hat bánya, négy vaskohó, hét martinkemence, három hengerde és tucatnyi kiegészítő üzem, kulturális, oktatási, egészségügyi, jóléti intézmény, lakótelep. Termelési adatot Ou nem közöl, és én nem is kérdezek rá: tudom, hogy nem véletlenül maradt ki az ismertetőből. Ami titok, az titok. Az persze nyilvánvaló, hogy a kombinát évi kapacitása több millió tonna acél. Négy nagykohó (köztük egy újonnan épült, több mint 2000 köbméteres óriás), hét martinkemence, s a hatvanötezres munkássereg nem szolgálhat kevesebbre. (Kína acéltermelése az 1972-es hivatalos adat szerint összesen 23 millió tonna volt.)

Csaknem másfél évtizeddel ezelőtt, 1958-ban, a „nagy ugrás" idején járt előttem ezen a helyen magyar újságíró: Salgó László. Akkor a korszerű, sok száz tonnás óriáskohó tövében egy kis, kezdetleges népi kohó működött, alig egytonnás kapacitással. Ahogy az izzó acéllal töltött óriás felé közeledünk, a törpét kutatom — de semmi nyoma. Akkoriban minden kínai gyár, sőt minden intézmény hátsó udvarán vasat öntöttek abban a reményben, hogy így egycsapásra utólérhetik Angliát (ez máig

sem sikerült). Salgó László megkérdezte, nem túlzás-e az óriáskohó mellett is népi kohót építeni, de a vuhani olvasztárok ezt is meg tudták indokolni. Az ő népi kohójuk arra szolgál, hogy kikísérletezzék vele a legjobb módszereket.

A népi kohó mozgalomról azóta már nemigen hallani — a vuhaniak inkább újabb nagykohókat emelnek. Az acélmű eredetileg szovjet tervek alapján, szovjet segítséggel épült (ezt külön nem említik, de mikor rákérdezek, nem tagadják). Az eredeti elgondoláshoz képest új egységek is épültek, hazai tervek szerint. (A szovjet segítség, majd az „önerőből való fejlesztés" után egyébként a kínai acélipar a Nyugat felé fordult: Japánnal és az NSZK-val folytatott tárgyalásokat acélgyárak vételéről.)

Az acélnak nem vagyok szakértője. Annyit látni, hogy az üzem dolgozik. A martinkemencékből szikraeső záporoz, ahogy az olvasztárok hosszú rudaikkal benyúlnak mintát venni, a kohókból vörösen kígyózva folyik a fém a kokillákba, a hengersorokon dübörögve siklik az izzó vas. A kombinát betonozott útjain olasz, japán, francia és kínai teherautók robognak és kontrasztként asszonyok tűnnek fel, amint vállfán egyensúlyozva, két vödör vizet visznek. Az óriás csarnokok mellett kis munkásbarakkok állnak, ajtajukban takarók szellőznek, s a síneken füstölve-sípolva tolat egy szerelvény. A vágányok között egy helyen emberek százai a töltést javítják. Ki tudná megmondani, hogyan, milyen hatékonysággal és milyen módszerekkel működik egy ilyen kínai gyár?

HOGYAN KELL KÉRDEZNI?

Amikor a zöld teát töltögetik csészénkbe, felteszem a rutinkérdéseket: forradalmi bizottság, pártbizottság, tömegszervezetek, bérek, szociális juttatások, politikai oktatás, terv, verseny. A sablonkérdések a kontrollt is szolgálják: változott-e valami az előző gyári vizitekhez képest.

Csoportos látogatásoknál a kérdés-felelet játéknak Kínában az a szabálya, hogy először mindenki felteszi a maga kérdését, majd amikor ezek elfogynak, a felelős személy válaszol. Ha

ezután még akad kiegészítő kérdés, újra csokorba gyűjtik, és ismét egyben felelik meg. Ezt az eljárást azzal indokolják, hogy sok kérdés fedi egymást. Ez ugyan előfordul, de sokkal inkább arról van szó, hogy így egyes témákat könnyebb kikerülni, s van idő a kényesebb válaszok megbeszélésére. Újságíró kirándulásokon, csoportos látogatásokon, gyakran tapasztalhattam, mint sikkad el a válasz a legizgalmasabb faggatózásra a tucatnyi téma között. Ilyenkor csak a vizsgálódó arcátlan makacssága segít: „Bocsánat, másodszor sem kaptam világos választ, azt szeretném tudni,... stb." Ezt azonban senki sem csinálja szívesen, különösen, ha ő az egyedüli makacs kérdező a csoportban.

Ha az újságíró az egyedüli vendég, a helyzet más — de ezúttal is csokorba gyűjtik, mi érdekel. A válaszokból kibontakozik a szokásos kép. Az üzem élén a pártbizottság áll, amelynek azonban nincs saját apparátusa: végrehajtó szerveként működik a forradalmi bizottság, amelynek legfőbb vezetői azonosak a pártbizottság legfőbb vezetőivel. A forradalmi bizottság a forradalmi káderek, a forradalmi tömegek és a katonaság „hármas szövetsége". (Arra a kérdésre, hogy melyik csoportból kerül ki az elnök, nem kapok választ — ha káder vagy munkás lenne, nyilván nem titkolnák.) Ugyanazok a vezetők, akik eddig a forradalmi bizottság élén álltak, most a pártbizottságot is irányítják.

A gyárvezetés struktúrájára, a forradalmi bizottság adminisztratív szerveire vonatkozó kérdés zárt ajtókba ütközik: ez belső ügy. A tömegszervezetek közül az ifjúsági szövetség és a milícia működik, szakszervezet és nőszövetség a „kulturális forradalom" óta megszűnt. Arról, hogy mi lép helyükbe, még nem döntöttek, még tart a harc, a bírálat és az átalakítás.

A szakszervezetre vonatkozó információ meglepetés: Kína más részein már évek óta működnek a lényegében hasonló funkciójú „munkásképviseleti kongresszusok". Hupej tartományban, úgy látszik, más a helyzet. A tömegszervezetek, emlékezzünk az „egymillió hősre", itt úgy látszik túlságosan aktívak voltak a „kulturális forradalom" viharos napjaiban ahhoz, hogy egyszeriben az intézményes struktúra részeivé szelidíthes-

sék őket. Még tart a tou-pi-kaj. És ki képviseli a munkásokat? Természetesen a forradalmi bizottság.

A 65 ezres létszám 85 százaléka fizikai munkás, a többi irányító, adminisztratív és műszaki személyzet. A műszakiak száma kétezer. Az átlagbér havi 60—65 jüan (a legmagasabb átlag, amelyet Kínában hallottam), a munkás bérskála 37 jüantól 107 jüanig terjed, és nyolc kategóriára oszlik, a műszakiak bére 150 jüanig mehet fel, de a főmérnök fizetése 240 jüan, a forradalmi bizottság elnökéé és alelnökéé 200—200. Jóléti juttatásként említik az olyan munkavédelmi rendszabályokat, mint a nyáron ingyenesen juttatott hűsítő ital. A forró munkahelyeken nehéz testi munkát végző kohászok, martinászok egészségügyi pótlékot kapnak. A dolgozóknak ingyenes, a családtagoknak félárú orvosi kezelés jár, azoknak, akik nem a gyári lakótelepen, hanem a városban laknak, kedvezményes buszbérlet, egy hónapra egy jüan. A szociális ügyekkel a forradalmi bizottság külön osztálya foglalkozik. Rendes évi szabadság az ünnepnapokon kívül itt sincs.

SZÁZSZÁZALÉKOS ÖNKÉNTESSÉG

— *Ami a politikai oktatást illeti, a dolgozók tudják* — magyarázza Ou —, *hogy a marxi—lenini—maocetungi eszme a forradalom vezető ideológiája, a munkások szellemi tápláléka. Ezért most a következő műveket tanulmányozzák: a „Kommunista Kiáltvány", az „Anti-Dühring", „A polgárháború Franciaországban", „A gothai program kritikája", „Materializmus és empíriokriticizmus", „Állam és forradalom", továbbá „Mao Cetung öt filozófiai munkája."*

— A részvétel önkéntes? — kérdem.

— *Természetesen.*

— A dolgozók hány százaléka vesz részt az oktatásban?

Meglepett arcok.

— *Természetesen mindenki részt vesz benne.*

Százszázalékos önkéntesség.

— Mennyi időt vesz igénybe a politikai képzés?

— *Műhelyenként más a helyzet. Ami az adminisztrációt illeti,*

azon kívül, hogy szabad időnkben otthon is tanulmányozzuk ezeket a klasszikusokat, hetente két délután benn maradunk megvitatásukra.

A politikai képzés intenzitása tehát nem sokat változott, de formája, témája átalakult. A hatvanas évek végén az egész ország szellemi kenyere a Mao-idézetek könyvecskéje és néhány közérthető, „állandóan olvasandó" Mao-cikk volt. 1970 elején indult kampány Mao filozófiai műveinek tanulmányozására, Lin Piao bukása után pedig a Vuhanban felsorolt hat Marx-, Engels, és Lenin- mű csatlakozott a kötelező irodalomhoz. (A sajtó szerint 190 millió példányban adták ki őket.) A napi egy-két órás kötelező politikai szemináriumot — a munkaidő burkolt meghosszabbítását — az ésszerűen csoportosított délutánok váltották fel a vuhani adminisztrációban.

A gyár tervét az állam állapítja meg, megszabva a termelés mennyiségét és összetételét, a beruházási összeget és a fő létesítményeket. A termelést nem a munkáslétszám, hanem a tömegek lelkesedésének növelésével akarják fokozni — ez a vuhani fogalmazás a termelékenység (vagy az intenzitás?) emelésére. A gyárban éves szocialista verseny folyik az egyének, brigádok, váltások és üzemrészek között. Azokat, akik kiemelkedő eredményt érnek el, nyilvánosan méltatják. A célkitűzések? Erre nagy gondot kell fordítani. Ha túl magasak — hallom a realizmusról tanúskodó mondatot —, nem lehet teljesíteni őket, ha túl alacsonyak, nincs értelmük. A káderek fizikai munkája? Ennek két formája van. Egyrészt váltásokban több hónapot töltenek az acélmű „Május 7. káderiskolájában", ahol fizikai munkát végeznek, másrészt a gyári munkahelyeken is időről időre részt vesznek a termelőmunkában.

— Mit tehet egy munkás keresetének növelésére — kérdem, mikor az általános képet már felvázoltuk.

— *A munkások jövedelmének növelésére két eszköz van* — hangzik a válasz —, *az egyik a fizetés emelése, a másik az árak csökkentése.*

Természetes, mondom, hogy így nőhet a jövedelem, de mit tehet ezért a dolgozó egyénileg?

— *A munkások fizetése az állami bérpolitika szerint, a sza-*

bályok értelmében nő, a korral és a szakképzettséggel arányosan.

Hogyan is magyarázzam meg, mire gondolok? Például a családalapítás. Lakásra vagy legalábbis bútorra van szükség.

ESZMECSERE EGY TABURÓL

Az öt kínai — az idegenvezető, a tolmács, a „felelős személy", a jegyzőkönyvvezető és a másik tisztviselő — előrehajolva figyel, hogy megértse, mit kérdez az egy másik világból érkezett újságíró.

— *Aki ésszerűen szervezi meg az életét, takarékoskodik, az félre tud tenni az esküvőre* — mondja végül Ou, s így rögtön kiderül, hogy továbbra is más malomban őrölünk. — *Ha valakinek átmeneti anyagi nehézségei vannak* (Kínában az anyagi nehézségek mindig „átmenetiek",) *akkor a gyár szociális segélyt nyújt.*

— Én nem azokról beszélek, akik megszorulnak, vagy akiknek a kezéből elfolyik a pénz. Kapcsoljuk ki őket. Egyszerűen azt kérdem, mit tehet az egyén saját helyzetének javításáért. Vagy másképpen fogalmazva: mi az előmenetel útja egy kínai ember számára?

A partnerek arcán érdeklődő figyelem. Az ilyen beszélgetésekért érdemes egyedül utazni. Csoportos látogatásnál nehezen kalandozik a disputa „mellékösvényekre".

— *Ha mindenki csak egyéni célját követné, annak a társadalom látná kárát* — hangzik a válasz. Ou, ez a középkorú férfi, a „felelős" elvtárs elgondolkodik: — *Ahhoz, hogy a kérdésre felelhessünk, arra kell gondolni, hogy miért él az ember. Ha van előtte világos cél, vagyis az egész emberiségért dolgozik, akkor helyesebben szervezheti meg életét, jól láthatja a kapcsolatot a személyes körülmények és a közösség érdekei, például a terv teljesítése között.*

A bújócska folytatódik.

— Én nem arról az emberről beszélek, aki a társadalom kárára akarja kiélni egyéni ambícióit. Azt kérdem, hogy mire törekszik egyéni életében az az ember, aki egyébként elfogadja

a közös célkitűzéseket. Mi az egyéni cél a közös törekvés keretén belül?

Hiába. Úgy közeledünk az ember magánéletéhez, mint a bocsánatos bűnök egyikéhez. — *Össze kell egyeztetni* — mondják egymás szavába vágva — *az egyén és az állam érdekét. Látni kell a hosszútávú és a jelenlegi érdek közötti különbséget, s hogy melyik a fontosabb. Tekintetbe kell venni a termelés szintjét, amikor az egyéni igényekre gondolunk. Mindez társadalmi probléma, vonalkérdés.*

Vonalkérdés — magyarul talán érthetetlen szóösszetétel, de Kínában manapság az egyik leggyakoribb. Az, hogy valaki jól dolgozik vagy rosszul: vonalkérdés. Hogy meri-e vállalni a felelősséget vagy sem: vonalkérdés. A közöst helyezi előtérbe vagy a „mellékfoglalkozást": szintén a vonal dolga. Mármint az ember által követett politikai irányvonalé. A helyes (esetenként változó) vonal Mao elnöké, a helytelen Liu Sao-csié, illetve Lin Piao bukása óta a „Liu-féle csalóké". Abból persze, ha valakit a Liu-féle csalók vonalának követésével vádolnak, nem sok öröm származik. A vonalkérdés adott esetben nem más, mint a lojalitás kérdése. Mivel pedig a vonalat sohasem határozzák meg egészen pontosan, az intelligenciáé is: fel kell ismerni, hogy az adott időben, az adott helyzetben mi felel meg a cselekvés vezérfonalának. A *Zsenmin Zsipao* könnyű lektűrnek nem nevezhető cikkei ezért találnak figyelmes olvasókra.

Ha egy kínai hallaná, hogy már a vonalkérdés kerül szóba, valószínűleg abbahagyná az illetlen faggatózást, de vendégként az érvet nem kell okvetlenül értenem.

A beszélgetésben, amely immár jegyzőkönyv nélkül, érdekfeszítő eszmecsereként folyik, most már mindenki részt vesz. Jüan is bekapcsolódik:

— *Végső soron az állami és az egyéni érdek összevág, nem lehet szembeállítani őket. Egy kínai mondás azt tartja, hogy ha víz van a nagy folyóban, van a kicsiben is, ha kiszárad a nagy folyó, elapad a kicsi is.*

Igen, de mit akar a kis folyó? Ez a kérdés. Mi egy kínai munkás ambíciója? Nem az egoistáé, nem az individualistáé, nem a „revizionistáé", még kevésbé azé, aki „kapitalista úton

jár" (bár éppen Vuhanban, mint később elmondják, az államosított „nemzeti kapitalisták" ma újra kapják tőkéjük után a megváltási kamatot). Mi az egyéni cél a „forradalom szolgálatának" keretén belül?

Most, ilyen szokatlan vita után vendéglátóim már az órát nézik.

— Egész beszélgetésünk alatt — mondom — úgy szerepel az egyéni ambíció, mint valami gyanús, sötét jelenség, amelyről konkrétan beszélni sem illik. De mi az egyén törekvése a közös érdekek szabta határokon belül?

A hangulat szerencsére már elég oldott ahhoz, hogy a házigazdák ne sértődjenek meg.

— *Hát persze, vannak egyéni célok* — ismerik el több felől is.

Jüan szólal meg, mint aki olyan dolgot közöl, amit eddig csak azért nem említettek, mert nyilvánvalónak vélték, hogy mindenki tudja.

— *Egyéni cél lehet a munka elosztása, hogy nehéz vagy könnyű, a bér nagysága, a munkakörülmények, a lakás minősége. Sokféle cél lehet.*

MI A MÉRCE?

A vendéglátók búcsúzkodnak. Nagyon hasznos beszélgetés volt, jó kérdések voltak, jegyzi meg az egyik. Én is köszönetet mondok a válaszokért, bár végül most sem tudok sokkal többet arról, hogy „az emberiség emancipációjáért vívott harcon" és „a forradalom szolgálatán" kívül mi mozgatja a kínai munkást, milyen ambíciókat táplál, hogyan juthat előre, mi az előre.

Amíg a szálloda felé haladunk ismét, magamat kérdem. Nem próbálom-e hamisan ráerőszakolni a kínai társadalomra a mi európai, „individualista" sémáinkat? A kínai ember történelme, filozófiája, mentalitása sokkal inkább közösségi, mint az európaié. Valószínűleg hiba lenne azt gondolni, hogy a népi hatalom éveiben, több mint két évtizede folytatott szüntelen propaganda, amely a felnőtt nemzedékek jelentős részének, az ifjúság egészének tudatát formálta, falra hányt borsóként pattant le erről a lojális népről, amely több mint egy évszázada

először él erős és egységes országban. A külső szemlélő általában a szocializmus által megnyitott lehetőségekhez méri azokat a kudarcokat és csapásokat, amelyeket a kínai népre a „nagy ugrás" és a „kulturális forradalom" felfordulása hozott — de a kínai ember a felszabadulás előtti gyűlöletes múlthoz méri vagy ahhoz is méri a népi hatalom vívmányait.

Így a gondolatok egyik sora. De végül is, az emberek itt, mint Jüan elismerte a maga óvatos fogalmazásában, ugyanúgy szebb munkát akarnak végezni, jobban akarnak keresni, szebb lakásban akarnak lakni, mint másutt. Miért járnék hát hamis úton? Elképzelhető, hogy mindez más módon, más hangsúllyal és más hatással érvényesül, de mindenképpen van, létezik, működik. Ez az ország nyilván még hosszú évekig, évtizedekig nem lesz az egyéni vágyak, szükségletek „fogyasztói társadalma". Amíg a folyók medrét százezrek ásóval mélyítik, az egyén aligha lesz az előtérben és a döntési szabadság szükségszerűen korlátozott számára. De az embernek ebben a társadalomban is megvannak a maga egyéni céljai és kell, hogy legyen elképzelése életének „elrendezéséről".

BEFEJEZETLEN BESZÉLGETÉS

Jüanhoz fordulok. Nem értem, magyarázom neki, miért lenne az egyéni ambíció gyanús. Jómagam például mindig mai pályámra készültem, és ha most más pályára küldenének el, kézzel-lábbal hadakoznék, hogy visszajuthassak a sajtóba. Az idegenvezető gondolkodik. Persze, abban semmi rossz nincs, ha valaki akar lenni valami — de el kell fogadnia azt is, ha az állam mást követel tőle. Ő például, ha az én esetemben máshova osztanák be, ezt a döntést is elfogadná.

Két nappal később, már a pályaudvaron, visszatérünk a témára. Ő maga is — mondja Jüan — sokféle munkát végzett már. Volt szappangyári munkás, villanyszerelő, irodai dolgozó is, mielőtt jelenlegi helyére került volna. Ami egyéni ambícióját illeti, „szabadidős irodalmi tevékenységet" folytat és rádiót szerel. Szereti a költészetet és az irodalmat, de ez nem érinti munkáját.

Szabadidős irodalmi tevékenység — ez magyarán valamiféle alkotókört jelent. A manapság engedélyezett munkák persze variációk a „forradalmi mintaoperák" témájára — Jüan nem mond többet irodalmi munkásságáról. Mégis: a felszín alatt milyen meglepő a valóság. Mit ír Jüan? Miért írja? Vajon mennyi szerepe volt állásváltoztatásaiban az egyéni törekvéseknek és mennyi az állami döntéseknek? Miért lesz egy szappangyári munkásból idegenvezető?

Jómagam, mondom, nem tekintem magam írónak.

Jüan közbeszól:

— Még írhat regényt is. A tehetség nem születik az emberrel, a gyakorlat teszi a művészt.

Ha nem tudnám, hogy a kínai lapokban ma is újra meg újra támadják a „veleszületett tehetség", az „ihlet" fogalmát és a művészi alkotás többi szubjektív összetevőjét, talán csodálkoznék. Így persze világos, hogy a China Travel Service embere a hivatalos tézist ismétli. Jüan azonban hozzáfűzi:

— Jack London, Flaubert és Gogol sokszor átírták könyveiket, sokat dolgoztak rajtuk, és végül remekművekké csiszolták.

Ezeket a neveket még nem hallottam kínai ember szájából, műveiket nem láttam kínai üzletben, így meglepetten nézek fel. Lehet, hogy ez az ember éjszakánként kéziratokat csiszol abban a reményben, hogy annyival jobbak lesznek, amennyivel többet dolgozik rajtuk? Olvasta Flaubert-t? Jack Londont? Számára ez az egyéni ambíció? A kérdéseket már nem tudtam feltenni. Az expressz gőzmozdonyának füttye lezárta a beszélgetést.

A FÁJDALOM NÉLKÜLI MŰTÉT

A doktornő kitárja az ajtót, és mi belépünk a terembe. A vuhani orvostudományi egyetem II. számú klinikáján vagyunk, a műtő fölötti megfigyelőteremben. Alattunk operáció folyik: egy asszony petefészek cisztáját távolítják el. Az érzéstelenítés akupunktúrás, tűszúrásos módszerrel történik.

Ez a klinikai műtő másfél évvel ezelőtt, 1971 tavaszán tett szert világhírre: a „kulturális forradalom" utáni első diplomatakörút résztvevőinek itt mutatták be az új anesztéziás módszert. Agyműtétet és tüdőrezekciót hajtottak végre ezzel a Kínában kikísérletezett, úttörő jelentőségű technikával. A diplomaták bámulva figyelték a páratlan látványt: a fájdalmat nem érzéstelenítő injekciókkal, kábítószerekkel, éterrel kapcsolták ki, hanem a test különböző pontjaiba, vagy akár csak egyetlen helyére beszúrt hosszú fémtűk forgatásával, illetve elektromos stimulálásával.

Klinikai látogatásunk nem szerepelt Jüan eredeti programtervezetében. Az acélmű mellett másik javaslata egy textilgyár volt. Amikor közölte, ereimben megfagyott a vér. Mióta Kínában vagyok, legalább féltucatnyi textilgyárban jártam, ha csak a nagyüzemeket számítom. Impozáns gyárak ezek (ne felejtsük: ebben az országban öltöztetik a legtöbb embert a világon), de míg egy textilmérnök nyilván egyre újabb csodákat fedezne fel bennük, számomra már a második úgy hasonlított az elsőre, mint egyik tojás a másikra.

Amilyen tapintatosan csak tudtam, kifejtettem ellenvetéseimet. Hivatkoztam arra, hogy az acélmű is üzem, így Vuhanról nagyon egyoldalú lenne a kép, s elmondottam, hány kínai város textiliparát volt alkalmam behatóbban megismerni. Úgy hallottam viszont, hogy Vuhan egyetemi város, szívesen megtekintenék valamilyen közép- vagy felsőiskolát vagy bár-

milyen más kulturális intézményt. Jüan megértőnek mutatkozott, ígéretet tett, hogy véleményemet (az ellenvetés mindig észrevétellé, véleménnyé szelídül) továbbítani fogja az illetékesekhez. Így jutottunk végül a klinikára.

A CISZTA ÉS A HONGKONGIAK

Mikor beléptünk a megfigyelőterembe, már vagy harminc ember bámult az üvegablakokon lefelé. Egyetlen pillantás elég annak megállapítására, hogy ezek a kínai nézők többségükben az ország határain túlról érkeztek. Európai szabású öltönyt viselnek, kezükben fekete bőrtokokban japán fényképezőgépek. Előttük az üvegen teáscsésze, alattuk pedig a műtőlámpák fényében folyik az operáció. Ahogy belépünk, minden arc felénk fordul. Rögtön helyet szorítanak számunkra a kémlelőnyílások körül futó üléseken. Fiatal férfi néz mellettem a mélybe.

— Honnan jönnek? — kérdem.

— Hongkongból.

— Orvosok?

— Nem — ingatja a fejét —, turisták vagyunk.

Hongkongi honfitársak, országnézőben. S az akupunktúrás műtét ma turisztikai látványosság Kínában.

A műtőasztalon fiatal nő fekszik. Jobb keze testéhez szorítva, a másik felemelve, a fej mellett. A csukló fölött a bal karba tűt szúrtak, a tű végéből pedig vékony piros drót vezet egy desszertes doboz nagyságú, különböző gombokkal ellátott berendezéshez. A doboz valójában akupunktúrás transzformátor: néhány milliamperre csökkenti az áram erősségét. Az anesztéziás nővér a gombokkal szabályozza az áramot és ezzel az érzéstelenítés fokát.

A nővér a beteg fejénél áll, állandóan figyeli pulzusát, vérnyomását, szemjátékát — a páciens az egész operáció alatt tudatánál van. Melle magasságában a sebész-sátor elzárja előle a kilátást, de bennünket jól lát a magasban, az üvegkör fölött és figyeli, amint a fényképezőgépek célba veszik. A sátor másik oldalán gumikesztyűbe bújtatott kezeikkel a

sebészek és az asszisztensek dolgoznak. Véres hús, szikék csillanása. A fehér köpenyek és maszkok fölött összehúzott, figyelő tekintetek.

A két jelenet csak felülről nézve függ össze — a ránk pislanó női arc és a kissé odébb elhelyezkedő női has között, amelyben a fehérköpenyes alakok vájkálnak, látszólag semmiféle kapcsolat nincs. Az anesztéziás nővér időnként mond valamit az arcnak, az válaszol, sőt egyszer-kétszer kompóttal is etetik, miközben a másik oldalon a sebész körtenagyságú barnás daganatot bont ki az emberi hasból, majd elvágja, egy fémtányérra helyezi, s megkezdi a varrást. Az arcon semmiféle reakciót nem váltanak ki a hozzá tartozó testben fél méterrel odébb zajló véres események — láthatóan semmit sem érez, bár éber és figyel.

Az operáció legkínosabb pillanata a kínai asszony számára így nyilvánvalóan a befejezés, amikor a megpróbáltatott testéről lehúzzák a sátort, hogy felöltöztessék. Felpillant, vajon eltűntek-e a figyelő tekintetek, s mikor látja, hogy nem, lehunyja a szemét. Ahogy a sátrat eltávolítják, látjuk: miután bizonyára tudta, hogy műtétének közönsége lesz, nemcsak blúzát hagyta magán, hanem zöld pulóverét is — a kórház előírása nem követeli meg levételét. De a műtéti terület körül elővillan a bőr, a test, persze szigorúan sebészeti esetként — és aki már volt tudományos figyelem passzív tárgya, az tudja, hogy a demonstrált eset hordozója önmagát ritkán képes személytelen példaként szemlélni. Egyszer valahogy becsöppentem a budapesti orvostudományi egyetem egyik előadására. Már nem tudom, miről volt szó, az emelvényen három-négy pucér kisfiú is megjelent, és a professzor pálcával mutogatott rájuk. Az egészből a gyerekek zavarára emlékszem ma is.

A kínai ember sokkal szemérmesebb az európainál. Az utcán nem látni csókolózó párokat, sőt még az is ritka, hogy a fiú és a lány kézen fognák egymást. A kínai még akkor is nagyon ritkán hívott meg otthonába külföldieket, amikor ezt még nem tiltotta az állam. Az érzelmeket — kivéve a gyerekek iránti szeretetet — ritkán nyilvánítják ki láthatóan, a magánélet tabu. Mit érezhetett hát ez az asszony az idegen tekintetek kereszttüzében?

Persze, a világon mindenütt vannak klinikák és páciensek, akiknek kezeléséből más orvostanhallgatók vagy doktorok tanulnak. Még az is előfordul, hogy egy úttörő jellegű műtétet újságíróknak is bemutatnak. A turisták jelenléte azonban alighanem egyedülálló dolog. Csü Jüan múzeuma zárva van, de az operáció idegenforgalmi látványosság.

Amikor a műtét végetér, a turistacsoport tagjaival együtt beengednek a műtőbe. Az asszonyt már felöltöztették, ül a műtőasztalon, mosolyog, boldogan, hogy vége, tényleg nem fájt — és tapsol. A hongkongi honfitársak szintén hazafias büszkeséggel tapsolnak, éltetik a sebészt, a pácienst, a kínai orvostudományt, amely a sebészeti érzéstelenítést sok tekintetben forradalmasító eljárást kikísérletezte. Néhányan megkérdezik, fájt-e. Nem, egyáltalán nem fájt, mondja a nő tiszta hangon. Nem is érezte, mikor vágták ki a cisztát? Nem, nem érzett semmit. Villognak a vakuk, a vendégek integetve távoznak a műtőből.

Még egyszer felmegyek a megfigyelő-terembe, ahol kabátomat hagytam. Mikor leérek, az asszony tolóágya már a folyosón áll. A frissen operált beteget még nem vitték vissza a kórterembe. Fáradtan, csendesen fekszik, de amikor megpillant, felemeli a kezét, és úgy mosolyog, ugyanazzal a kifejezéssel, mint a műtét után: mintha együtt vittünk volna végbe valami nagy dolgot. Az operáció sikeres volt, mondja kísérőnk, és ő is biztatóan bólint a betegnek. Mikor visszanézek, egy nővér tolja a folyosón a kórterem felé.

AZ AKUPUNKTÚRA REJTÉLYEI

A kínai orvostudomány csodatűjével azonban nem ez az utolsó találkozásunk a vuhani klinikán, ahol Vang Csen-jüan orvosnő és Lin Csing „felelős elvtárs" kalauzol. (A „felelős" szó a megbízott vezetőt jelenti — mivel pedig Kínában a legtöbb intézmény élén ekkor még csak ideiglenes vezetés állt, „felelős elvtársakkal" gyakran lehetett találkozni.) A séta a rendelőben kezdődik, itt tűszúrásos kezelésben részesítik a járóbetegeket. Az ágyakon férfiak, nők, gyerekek fekszenek,

mint nálunk például egy hisztamin-kezelésen, testük különböző pontjaiból fémtűk állnak ki, színes drótok tekergőznek a minitranszformátorokhoz. A falon a Kína-szerte ismert emberi figura, az egész testen pontosan megjelölt, számozott szúrópontokkal.

Az akupunktúra tapasztalati tudomány — sok ezer év alatt kísérletezték ki technikáját, módszereit, de mindmáig nem ismerjük hatásmechanizmusát. Minden egyes pontnak megvan a maga neve, s a tűszúrások mesterei úgy hatolnak be a vékony fémtűkkel az emberi testbe, hogy alig okoznak fájdalmat. Az a szúrás, amely erősebb fájdalmat okoz, rossz szúrás. Ha a tűt jól kezelik, a páciens különös, zsibbadó összehúzódást érez az érintett idegpályák vagy más, rejtélyes áramlatok mentén. Tűszúrással gyógyítanak Kínában bizonyos esetekben vakbélgyulladást, fejfájást, náthát, reumát, különböző belső szerveket, süketséget, vakságot, migrént — sorolni is nehéz.

Hogy pontosan mi hat, senki sem tudja. A szem vagy a fül gyógyítására a kézfejbe szúrnak, holott nincs olyan idegpálya, amely innen egyenest ezekbe a szervekbe vezetne. A fül különböző pontjaiba helyezett, egészen apró tűk, amelyek több napra is ott maradnak, különböző belső szervek működésére hatnak. A régi kínai orvostudomány a szervezet csatornáiban keringő jó és rossz erők (jin és jang) befolyásolásáról beszélt, de modern eszközökkel senki sem tudta kimutatni ezeket a csatornákat, mégkevésbé a „jin" és „jang" pozitív és negatív hatásait. Viszont tény, hogy az akupunktúra hat, ugyanúgy, mint számos más kezelés, a hisztamin, az ultrahang, a rövidhullám, a besugárzás. Nem mindent gyógyító csodaszer, mert csak bizonyos idegi eredetű bajok kezelésében mutattak fel vele eredményt, de számos olyan területen is alkalmazható, ahol más módszerek már csődöt mondottak.

Itt, a vuhani klinika akupunktúra-részlegén egy orvosnő két esetet mutat be. Az egyik: gyermekparalízisen átesett beteg utókezelése. A fiatal nő 17 napja kap alkalmanként 20 perces kezelést négy tűvel. A tűket a kis minitranszformátor látja el árammal, ennyiben korszerűsödött a régi módszer.

A múltban az akupunktúrás doktor gyors mozdulatokkal forgatta a tűt — most ugyanezt a hatást éri el a néhány milliamperes áram. Így az a legvalószínűbb, hogy a tűszúrásos kezelés az emberi szervezet bioáramait tereli új pályákra, aktivizálva olyan idegeket, amelyek különben már rég elsorvadtak — de mindeddig ezt sem bizonyította senki kielégítően. A teljesen bénának mondott beteg nő most mindenesetre felemeli két kezét — ez a doktornő szerint már a kezelés eredménye. A másik beteg valamiféle számomra ismeretlen betegség következtében a kezelés előtt csak segítséggel tudott járni, most, négy hónap után már szabadon sétál. Négy tű vezeti testébe az idegeket lázbahozó elektronfolyamot, és mind a keze, mind a lába szaporán remeg.

Miután a kellő helyen alkalmazott tűszúrás megszünteti a fájdalmat, a kínai orvosok a hatvanas évek elején elkezdték kutatni: nem lehetne-e sebészeti érzéstelenítésre felhasználni az akupunktúrát. A kísérletek sokáig tartottak, egyszerre több iskola is kialakult. Az új módszert először könnyebb, később nehezebb műtéteknél alkalmazták. Először több tűt forgattak a műtéti hely felé vezető „pályák" különböző pontjain, fél órával vagy egy órával az operáció kezdete előtt — aztán csökkentették mind a tűk számát, mind az érzéstelenítés idejét (húsz percre). Egy tüdőműtéthez egyetlen tű kapcsolja ki a fájdalmat az operált beteg csuklójánál. Az akupunkturális anesztéziáról a kínai sajtó 1971-ben adott hírt — amikor már 400 ezer műtétet hajtottak végre ezzel a módszerrel. A beteg a műtét alatt végig éber, együtt tud működni az orvossal, válaszol kérdéseire, nincsenek ártalmas mellékhatások, gyorsabb a gyógyulás, és nem utolsósorban az eljárás olcsóbb. Hátránya, hogy néha a páciens mégiscsak érez fájdalmat — ilyenkor először hagyományos módszerekkel előbb helyi, majd ha ez sem segít, általános anesztéziát alkalmaznak. És persze: nem mindenki szeret éber lenni, míg a testét hasítják a kések.

Az akupunktúrás érzéstelenítés jelentősége különlegesen nagy azokban az esetekben, amikor a beteg szervezete nem lenne képes elviselni a kábítószeres érzéstelenítést, továbbá olyan helyzetekben, amikor a hagyományos eljárás alkalma-

zására nincs mód — vidéken vagy például háborúban. Igaz viszont, hogy nem minden műtétnél alkalmazható — például a szívsebészetben és olyan operációknál, amikor mesterséges vérkeringést alkalmaznak, nem válik be.

Mindezt Vang doktornő magyarázza el a műtét után, zöld tea mellett. Szorgalmasan jegyzetelek, bár az akupunktúrás műtétek megfigyelésében már veteránnak tekintem magam. Először 1971 nyarán egy pekingi kórházban mutatták be az új módszert a tudósítói karnak. Minden újságíró fehér köpenyt, sapkát és maszkot kapott, és szabadon járhatott fel-alá négy nyitott műtőben, négy különböző operáció és több tűszúrásos foghúzás megörökítésére. Láthattuk a tűk beszúrását, a műtét előkészítését és az egész operációt. Megvallom, ezek voltak életemben az első sebészi beavatkozások, amelyeket közvetlen közelről végignézhettem, és nem annyira az érzéstelenítés forradalmian új módszere, mint inkább az a döbbenetes látvány rázott meg, milyen sok beteg, fertőzött húst távolítottak el a tüdőbetegből. Hát ezt is túléli az ember? A gyengébb idegzetű újságíró-feleségek — őket is meghívták — már az első vágások után elmenekültek, de volt, aki végig kitartott és fényképezett. Az orvosokat szemmel láthatóan egyáltalán nem zavarta fehérköpenyes siserahadunk, a vakuk villogása — a betegek pedig megosztották figyelmüket saját testük és a riporterek között. Az egyik nővel, akiből szintén cisztát távolítottak el, még beszélgetni is lehetett műtét közben, s az operáció után minden beteg nyilatkozott, mosolygott. A tüdőbeteg kivételével (az ő műtéte csaknem négy óra hosszat tartott) valamennyi páciens saját lábán távozott.

Másodszor a pekingi Munkás-Paraszt-Katona kórházban egy tűszúrásos érzéstelenítéssel végrehajtott szemműtétet nézhettem végig. A kínai fővárosban tartózkodó szemész barátom is jelen volt. A laikus sohasem zárhatja ki a megtévesztés lehetőségét, és az első akupunktúrás műtétek után még bőven akadtak hitetlen tamások, akik szerint az operált betegek érzéstelenítő injekciót is kaptak. A magyar doktor az első perctől az utolsóig végignézett egy operációt, amelynek célja egy fiatal nő kancsalságának megszüntetése volt. Az érzéstelenítés egy könyöktájban beszúrt, elektromosan stimulált

tű segítségével történt. Műtét közben az operációt végző sebésznő két ujját a páciens szeme elé tartva maga tudta ellenőrizni a korrekció mértékét. Orvos barátom őszinte elismeréssel nyilatkozott a látottakról, véleménye szerint csalásra ilyen műtétnél nincs mód. Az erős akaratú páciens talán elfojthatja fájdalmát, de pupillájának nem parancsolhat. Ennek a betegnek nem fájt a műtét. Másrészt érzéstelenítő injekcióval ki lehet ugyan küszöbölni a fájdalmat, de akkor a szem mozgatóidegei is megbénulnak, tehát a páciens nem mozgathatta volna operáció közben a szemét.

Mielőtt a tűszúrásos sebészeti érzéstelenítés módszerét propagálni kezdték volna, az akupunktúra más alkalmazásait népszerűsítették Kínában. 1970 őszén jártam a pekingi süketnémák III. számú intézetében, ahol ezzel a módszerrel próbálták visszaadni a gyerekek hallását. Végignéztünk egy órát. A tanár Mao-idézetet írt a táblára, majd a 10—15 éves gyerekekből álló osztály kórusban gyakorolta a kiejtést. Ezután dermesztő jelenet következett: a tanár alkoholosüveget és tűt vett elő és — az óra részeként — a gyerekekbe szúrta az acélt. Három gyerek kezelését néztük végig: a fülük mellett és csuklójuk fölött kaptak egy-egy perces szúrást. A padra hajtották kis fejüket és némán tűrték, hogy a fiatal tanár beléjük döfje a gyógyító eszközt. Az intézet vezetői szerint ezzel az egyszerű kezeléssel a süketnémák és fogyatékos hallásúak 90 százalékánál sikerül kisebb-nagyobb javulást elérniök. A többség már ki tudta mondani, hogy „Éljen Mao elnök!", a gyerekek egy része pedig a „maocetungi eszme terjesztésére alakult művészeti csoportban" képes demonstrálni visszanyert hallását és újonnan elsajátított beszédét.

Meghallgattuk a maocetungi eszme volt süketnémákból álló propagandacsoportját is. Vagy húsz gyerek énekelt, artikulálatlan hangon, ezerféle intonációval, falrepesztő hamisan. Kínai kísérőnk meghatottan pislogott. *Mao elnöknek hála* — magyarázták az intézet vezetői —, *ezek a gyerekek visszanyerték a hallásukat.*

Mert ha eddig nem mondtam volna: az akupunktúra köré politikai legendát szőttek a „Nagy Proletár Kulturális Forradalomban". *A hagyományos kínai orvostudomány kincsestárát* — így a legenda — *az ellenforradalmár, titkos áruló revizionista Liu Sao-csi és az egészségügyi vonalon dolgozó ügynökei semmibe vették, a tűszúrásos kezelés mestereit lenézték, háttérbe szorították, a kínai gyógyfüveket, tradicionális orvosságokat nem alkalmazták, az egészségügyi munkában a hangsúlyt kizárólag a városokra helyezték, és elhanyagolták a falut, ahol pedig a kínai lakosság többsége él. A „Nagy Proletár Kulturális Forradalomban"* — folytatódik a hivatalos propaganda ezerszer ismételt magyarázata — *a tömegek, az egészségügyi dolgozók fellázadtak e gyakorlat ellen, és Mao elnök egészségügyi vonalához híven újra széles körben népszerűsítették ezeket a gyógymódokat, számos új alkalmazásukat tárták fel. Az akupunktúra népszerűsítésében különösen nagy szerepet töltöttek be a Lin Piao parancsnoksága alatt álló népi felszabadító hadsereg egészségügyi katonái. Ezek a harcosok Mao elnök tanításait követve szolgálják a népet, nem riadnak vissza sem a nehézségektől, sem a haláltól, és saját magukon próbálták ki a szúrásokat, a kezelés új területeit nyitva meg. A pekingi süketnéma intézetben például a hadsereg egyik akupunktúraosztaga vezette be az új kezelést, megtanítva rá a tanárokat* (akik szintén magukon próbálták ki a szúrásokat).

Mindez persze sajátosan érzékeltette a hadsereg különleges helyét a kínai társadalomban és a „kulturális forradalomban". A fegyveres erő és az állami vezetés sohasem különült el a kínai forradalom történetében úgy, mint más országokban, Lin Piao hadügyminisztersége idején pedig olyan példaképpé próbálták emelni, amely még a párt jelentőségét is túlszárnyalja. Az akupunktúra új módszereit bármilyen egészségügyi csoport kifejleszthette volna; hogy mégis katonákra hárult ez a szerep, az a hadsereg mítoszát növelte.

1970 őszén láttam egy dokumentumfilmet. Egy kis hegyi faluba megérkezik a fiatal katonákból álló akupunktúracsoport. Vakokat kezelnek. A harcosok először hosszú tűket

szúrnak saját fejükbe a szemük körül. Az életveszély nyilvánvaló, ők azonban folytatják a kísérleteket. A kísérő szöveg szerint az önmagán kísérletező katona csillagokat lát, de Mao elnök tanításaira gondol, és folytatja a próbát. Ezután öreg nénit vezetnek be. A katonák belészúrják a tűt. Látjuk a kezelés különböző fázisait. Eltelik néhány nap. Az öreg néni fejéről leveszik a kötést. Egy fallal szemben ül, a falon Mao képe. A néni kinyitja szemét. Lát. Mit lát? Mao elnök képét látja. A néni és a kiskatonák kezében a Mao-idézetek piros könyvecskéje. A „kulturális forradalom" történelmivé vált mozdulatával többször is együtt a magasba emelik a könyvecskét és hangosan kiáltják: *Éljen Mao elnök!* A néni nyilatkozik: *Mao elnök hű katonái visszaadták a látásomat, Mao elnöknek köszönhető, hogy látok.*

A hagyományos kínai kezelésmód így nem egyszerűen orvosi, hanem egyben politikai kérdés is. Választóvíz, lakmuszpapír, amely megmondja, hogy egy egészségügyi dolgozó követi-e Mao elnök proletárforradalmi vonalát vagy sem. Lin Piao ugyan már messze tűnt, de a gyógyfüvek, a punkciós tű és a vidéki egészségvédelem mindmáig politikai kérdések.

A klinika legfelső emeletén egy kis teremben kiállítást rendeztek be. Kínai orvosi füvek láthatók itt, valamint a belőlük házilag előállított gyógyszerek: tabletták, injekciók, porok. Egy-egy ritkább növény, mint például a lincü-gomba, spirituszban pompázik.

— *Ehhez a gomba különlegességhez a múltban csak a császárok jutottak hozzá. Most a forradalmi tömegek, a munkások, parasztok, katonák gyógyítására fordítjuk.*

— Mire alkalmazzák?

— *Szív- és májbetegségek kezelésére.*

— És ma már ez a gomba nem olyan ritka?

Lin, a felelős elvtárs meghökken.

— *De, ma is ritka.*

Egy másik üvegben ginszeng-gyökér, amely a közhit szerint meghosszabbítja az életet, növeli a férfiasságot és életerőt hordoz magában. A kórházban nyolcvan féle injekciót állítanak elő egy kis laboratóriumban kínai gyógynövényekből (magam is láttam, mint párolgott egy nagyobb fazékhoz ha-

sonló üstben egy doktornő ellenőrzése alatt a főzet), süteményszerű preparátumot készítenek érzéstelenítésre, csak meg kell enni (nem csak punkció létezik a világon). Egy szárított növény pora a felvilágosítás szerint penicillin helyett használható, a végtagok törésének kezelésére pedig fakéregből készült síneket alkalmaznak gipsz helyett — ez, mondják, meggyorsítja a gyógyulást.

De mindez mindenekelőtt Mao elnök proletárforradalmi egészségügyi vonalának győzelmét demonstrálja. Igaz, Edgar Snow, a kínai forradalom amerikai krónikása, Mao és a többi kínai vezető személyes barátja a „kulturális forradalom" előtti, az 1960-as Kínát bemutató könyvében *(A folyó túlsó partja)* igen elismerően nyilatkozik a népegészségügy eredményeiről, pedig akkor még nem zúzták szét „Liu Sao-csi revizionista ellenforradalmár vonalát". Mindegy: minden mai eredmény a Liu (sőt később: Lin Piao) fölött aratott győzelemnek köszönhető.

Mao elnök proletár vonalának diadala tette lehetővé, hogy ma a vakbélgyulladások 80 százalékát kínai orvossággal, műtét nélkül sikeresen kezeljék ebben a kórházban, hogy háromezer bélfertőzéses esetet kúráljanak 90 százalékos sikerrel kínai hagyományos orvosságokkal. (Más kérdés az 1954-ben épült klinika: az nyilván annak köszönheti létét, hogy az ellenforradalmár revizionista titkos áruló Liu Sao-csi a városokra helyezte az egészségügy fejlesztésében a hangsúlyt — de ezt a méltatlan ellenvetést csak magamban teszem meg.)

A „kulturális forradalom" egyik elve szerint az értelmiségieket fizikai munkával kell átnevelni. *A kórháznak* — magyarázza Vang doktornő — *saját kis farmja van, ahol az egészségügyi dolgozók háromhónapos turnusokban váltják egymást; a gyógynövények alkalmazásának oktatását fizikai munkával kötik össze, növelik a vonalharc tudatosságát* (így hangzik magyar fordításban a kínai szó, mit tehetek) *és szolgálják a népet.* (Miért, egyébként nem szolgálják? — feleselek magamban.)

— Hány egészségügyi dolgozó teljesít szolgálatot a farmon egy váltásban? — kérdem.

— *Tizenöt* — hangzik a válasz.

Gyors fejszámolás: a kórháznak ezer alkalmazottja van,

ebből ötszáz az orvosok és ápolók száma. Egy évben hatvan ember. Ha csak az egészségügyiek dolgoznak a farmon, minden nyolcadik évben kerül egy emberre sor. Ez nem éppen forradalmi ütem, a krónikás számára a kórház birtoka inkább a fizikai munka oltárán hozott kötelező áldozatnak tűnik.

VANG DOKTORNŐ EXPEDÍCIÓJA

A „kulturális forradalom" szellemét tükrözi azonban — mondják — az is, hogy a klinika aktív szerepet vállal a falusi egészségügyi hálózat kiépítésében, az úgynevezett mezítlábas doktorok képzésében. Az egészségügyi személyzet húsz százaléka, azaz mintegy száz ember állandóan vidéken tartózkodik, Hupej különböző körzeteit járja, felméréseket végez, orvosi segítséget nyújt, és tanfolyamokat tart. Vang doktornő éppen most jött vissza egy ilyen háromhónapos kirándulásról.

Húsz százalék már elég nagy arány. Ha a kórház eredetileg 500 személyes egészségügyi gárdával működött, most pedig négyszáz főnyivel, akkor vagy a személyzet túlterhelt vagy az ellátás, illetve a kutatás színvonala alacsonyabb, jegyzem meg. Lin Csing fejét ingatja, erről nincs szó. Ez ugyanis klinika, a létszám tehát az oktatási feladatokra való tekintettel amúgy is nagyobb. Feljegyzem a választ, amelynek csak egy szépséghibája van: az, hogy más, nem klinikai jellegű gyógyintézmények személyzetének 20 százaléka is a vidéket járja.

De végül is mit jelent egy ilyen vidéki expedíció? Vang doktornő lelkesen magyaráz:

— *Húszfőnyi csoportunkban 14 orvos volt. Hupej hegyes tájait jártuk három hónapon át. Én belgyógyász vagyok, volt velünk mindenféle szakorvos, még sebész is. Magunkkal vittünk több egyetemi hallgatót, hogy megismerjék a falusi egészségügyi munkát. Házról házra jártunk, kezelésben részesítettük a betegeket, akiket még sohasem vizsgált meg képzett orvos. Néhányan tanfolyamokat tartottak a járási kórházak egészségügyi személyzetének.*

— Hányan élnek a csoport által felkeresett körzetben?

— *Kétmillióan.*

A vuhani expedíció fő feladata — hiszen kétmillió embert nem vizsgálhattak meg — nyilván a járási és kommunakórházak személyzetének helyszíni továbbképzése volt. Peking környékén, továbbá Kanton közelében már volt alkalmam megtekinteni több kommunakórházat. Ezekben az egészségügyi központokban a primitív felszereléssel jobbára orvosi diploma nélküli „mezítlábas doktorok" (néhány hónapos tanfolyamon a „kulturális forradalom" idején kiképzett felcserek) vagy a hagyományos kínai orvostudomány korábbi művelői kezelik a parasztokat. A gyógyszerek jelentős részét maguk állítják elő különböző füvekből. Az ilyen falusi kórházak számára a kínai ipar miniatűr röntgengépeket gyárt, amelyeket kerékpárdinamó lát el elektromos árammal. A műtőlámpa egy százas égő. A felszerelés jó része punkciós tűkből áll. Láttam, amint egy ilyen műtőben sterilizációs műtétet hajtottak végre egy négygyermekes parasztasszonyon, és több beteget, akinek diploma nélküli sebészek varrták vissza levágott ujját. A városi standardhoz képest a húsz-harmincezer lakosú kommunákban létesített 20—40 ágyas gyógyintézmények igen primitívek; ahhoz képest, hogy korábban helyükön semmi sem volt, nagy eredményt jelentenek. A parasztok közül kiképzett „mezítlábas orvosok", akiket azért neveznek így, mert főfoglalkozásként továbbra is mezítláb (ahogy ez Dél-Kínában általános) dolgoznak a földeken társaik között, minden mezőgazdasági termelőbrigádban megtalálhatók, és elemi egészségügyi ismereteket visznek a faluba.

Mindez kétségkívül eredmény — de el lehetett volna érni „kulturális forradalom" nélkül is, mint ahogy arra sincs bizonyíték, hogy korábban nem kísérleteztek más módon a falu egészségvédelmi problémáinak megoldásával. Arról viszont Lin és Vang most nem beszél, hogy a „kulturális forradalom" idején nemcsak az történt, hogy „mezítlábas doktorokat" képeztek és kommunaklinikákat építettek, hanem falura küldték a legjobb orvosokat „a szegényparasztok és a szegényebb középparasztok" által foganatosítandó „újjánevelésre". A kutatás éveken át szünetelt, a kínai orvostudomány éveken át nem érintkezett a külfölddel.

Vang doktornő most a „kulturális forradalom" másik témáját szólaltatja meg:

— *Vidéki körútunkon nem csupán tanítottunk, de mi magunk is sokat tanultunk.*

No végre, egyszer első kézből is megtudom, mit tanulhat egy orvosnő, aki hat évet végzett az egyetemen, a tömegektől.

— Mit?

— *Hát, először is tanultunk a dolgozó parasztok szép forradalmi érzéseiből, Mao elnök iránti szeretetéből.*

— Mit tanultak még?

— *Sok népi orvosi bölcsességgel is megismerkedtünk a hegyek között.*

A doktornő már lezárná a témát, de tovább kérdezek.

— Például?

— *Például, hát, például a parasztok használnak egyfajta füvet a gyomorrontás ellen, s erről a fűről még nem hallottam.*

— És kipróbálták már a kórházban is?

— *Nem, egyelőre csak ott láttuk a hegyek között, de majd kísérleteket folytatunk vele. Hoztunk ebből a növényből készített folyadékot.*

— És kik mutatták meg ezt a füvet?

— *A tömegek.*

— De konkrétan ki?

— *Olyan öregek, akik egész életükben gyűjtöttek különböző gyógyfüveket, családi hagyomány alapján.*

Vagyis a tömegek, állapítom meg magamban, a régi falusi gyógyító emberek, jobb esetben népi doktorok, rosszabb esetben afféle falusi vajákosok, akikben hisznek a parasztok. Ez persze nem zárja ki, hogy kezelésüknek van valamiféle hasznos magva, de ha mérleget vonok, azért mégis úgy tűnik, hogy nem a doktornő tanult többet a kiránduláson. Ez persze nem baj — de engem az érdekel, mi a valóság a „kulturális forradalom" propagandájának sablonjai mögött.

Egy másik sablon: a kórházban gyógyfüvekből készült saját orvosság.

— Honnan vannak a füvek?

— *A hegyekben jórészt magunk gyűjtöttük.*

— Nem drága mulatság ez? — kérdem. — Megéri-e,

hogy orvosok másszák a hegyeket filléres orvosságok alapanyagáért? Ki kezeli közben a betegeket?

A frázis ismét reális méretekre zsugorodik:

— *Persze nem csak mi magunk szedjük, hanem a kommunatagok is. Mi olyankor gyűjtünk, amikor amúgy is kimegyünk a falvakba, orvosi kezelést nyújtani, vagy a diákokkal szervezünk túrát.*

Ez majdnem úgy hangzik, hogy a saját gyűjtésű füvek azok a növények, amelyeket az orvosok útközben megpillantanak az árokparton, vagy egy-egy vasárnapi kiránduláson szednek. A kórház kis laboratóriumát nyilván a faluról vásárolt füvekkel látják el.

— Mi az így készített gyógyszerek előnye. Olcsóbbak?

— *Nem okvetlenül olcsóbbak. Mások, s hatásuk felderítésén élenjáró kutatóintézetek dolgoznak.*

A felelős elvtárs megérzi szavaimban a kételyt.

— *Mi nem vetjük el a nyugati orvostudományt, hiszen az is a nép bölcsességét és sok évszázados kutatások eredményét testesíti meg. Míg azonban a múltban a hagyományos kínai módszereket Liu Sao-csi revizionista vonalának hatására elvetették, most mi kombináljuk a kettőt, és így új eredményeket érünk el. Itt van például a magas vérnyomás. A nyugati típusú készítmények, amelyeket persze mi is gyártunk, képesek csökkenteni a vérnyomás szintjét — a kínai orvosság pedig képes fixálni az alacsonyabb nívót. A tűszúrásos érzéstelenítés is nyugati és kínai technikát kombinál — és még sok példát mondhatnék. Mi mindkét iskolát becsüljük, alkalmazzuk, kombinálva fokozzuk eredményességüket.*

ANTIBÉBI PIRULÁK — SZIGORÚAN HÁZASOKNAK

A kórház házi kiállításán az egyik legérdekesebb tabló a fogamzásgátló szereket mutatta be. Négyféle hormonkészítmény van forgalomban: kétféle — napi használatra készült — orálisan fogyasztható pirula, egy havonta egyszer szintén egyszerűen lenyelhető tabletta és egy ugyancsak havonta egy-

szer esedékes injekció. Ezenkívül, magyarázza Vang doktornő, népszerű a méhszájban elhelyezett gyűrű és többgyermekes szülőknél (két gyereken felül) kérésükre alkalmaznak sterilizációt — a férfin vagy a nőn.

A pirulákat ingyen osztogatják.

— Beváltak?

— *Igen, mind a napi, mind a havi tabletta.*

— Melyik a jobb?

— *Mindkettő jó.*

— Nem értem — mondom —, ha valaki megúszhatja havi egy pirulával, miért kér napit, aminél mindig fenn forog a veszély, hogy elfelejti bevenni.

A dolgok ismét helyükre kerülnek.

— *A havinak ugyanis* — magyarázza Lin doktornő — *erősebb a mellékhatása, és a napi tabletta biztosabb.*

— Melyik a népszerűbb?

— *A naponta szedendő pirula.*

Kínában nem mindig volt divatban a családtervezés. A „nagy ugrás" idején még ösztönözték a népesség szaporodását, az elv az volt, hogy két kéz többet megtermel, mint amennyit egy száj elfogyaszt. Azóta ésszerűbb gyakorlat alakult ki, a túlnépesedett területeken fékezni igyekszenek a népszaporulatot, a ritkán lakott határterületeken ösztönzik. A késői esküvőt és a családtervezést hirdetik, a fogamzásgátló szereket ingyen bocsátják a házastársak rendelkezésére.

Már késő jár, nincs idő erkölcsi problémák megvitatására — az azonban tény, hogy a pirulákat csak házasoknak adják. A házasságon kívüli szexuális élet olyan téma, amelyről beszélni is nehéz Kínában. Valamelyik újságíró-kirándulásunk során hosszú vitát folytattunk kísérőnkkel, az egyik legvilágosabb fejű, az európai gondolkodást leginkább értő kínaival, akivel találkoztunk.

— *Természetesen előfordulhat* — ismerte el —, *hogy két fiatal nem vár a házasságig* (ez volt a legmerészebb feltételezés, amit Kínában hallottam), *de ez nem tipikus. A fiatalok elsősorban a forradalmat kívánják szolgálni; ha például az egyetemen két fiatal megszereti egymást, megvárják, amíg végeznek, s akkor összeházasodnak. A társadalom is ezt várja tőlük* —

mondotta partnerünk, aki szintén egyik diáktársát vette el, amikor végzett.

Kínában nincs semmiféle szexuális propaganda, a szerelem egyszerűen nem közéleti téma: a „kulturális forradalom" óta még a színpadokról is eltűnt. Nincs dekoltázs, nincs kétrészes fürdőruha (hogy bikiniről ne is beszéljünk), nincsenek fiatal nőkkel reklámozott fogyasztási cikkek, nincs show a tv-ben, nincs táncos szórakozóhely, a „kulturális forradalom" óta a társastánc fogalma ismeretlen.

A vezetés mindent elkövet, hogy a szexuális ösztönök ébredését lefékezze. S ha mégis „megtörténik a baj", akkor a társadalom szinte ellenállhatatlan nyomást gyakorol az ifjú párra, hogy házasodjanak össze. Ha ez valamilyen okból lehetetlen, nos, az abortusz Kínában szintén az elfogadott születésszabályozási módszerek közé tartozik. Az ideális kort a házasságkötésre a férfiaknál 28—30, a nőknél 25 év körül jelölik meg. Mindez persze ma még csak a városokban hat igazán — falun, ahol a kínai lakosság négyötöde él, a korai házasság és a több gyerek hagyománya erősen tartja magát. Kína lakossága falun ma is legalább évi két százalékkal nő, városon azonban egy százaléknál alig többel.

— Hány gyerek az ideális? — kérdem Vang doktornőt.

— *Az attól függ. A városon általában két gyerek van egy családban, néha három. Falun sokszor négy is. Mi, mai asszonyok nem akarunk sok gyereket, több energiát akarunk fordítani munkánkra. Mao elnök azt mondta, hogy a nők tartják az égbolt felét, de ha sok a gyerek, nem tudunk részt venni a szocialista építőmunkában.*

— Vang doktornő, megkérdezhetem, hány gyereke van?

A doktornő arcán fény ver tanyát.

— *Nekem?*

— Hát persze.

Lin bólint, mintegy egyetért azzal, hogy az orvosnő válaszoljon a magánjellegű kérdésre.

— *Kettő* — mosolyog Vang orvosnő —, *kettő. Két gyerek vár otthon.*

CSIANGHAN KERÜLET KIS VÖRÖS KATONÁI

Utolsó vuhani esténk műsorán a Csianghan kerület kis vörös katonáinak előadása szerepel. Nem kell messzire mennünk: a programot az étteremben mutatják be.

A „kis vörös katonák" harcias elnevezés gyerekegyüttest takar. A „kulturális forradalom" előtt a kínai iskolákban is úttörőcsapatok voltak. 1966 után felszámolták a tömegszervezeteket és az úttörőkről sem lehetett többé hallani. Helyükbe lépett a nagy példaképet, a felszabadító hadsereget utánzó „kis vörös katonák" szervezete, a pionírból hunghsziaoping lett. A kínai utcákon gyakran lehet miniatűr uniformisba öltöztetett egészen kis gyerekeket látni. A hunghsziaoping ismertetőjele azonban csak kis piros karszalag, és 1971-ben újra polgárjogot nyert a vörös nyakkendő.

A gyermekműsorok, gyerekegyüttesek nagyon népszerűek Kínában. Amikor Nankingban jártam, tréfásan azt mondták, hogy a város két dologról híres, az egyik nagyon nagy, a másik nagyon kicsi, az egyik a Jangce-híd, a másik a *Hunghsziaoping együttes,* csupa pici gyerekből. A nankingi műsort is a szállodában rendezték meg, s most, miközben Vúval különtermünkben híres vucsangi halat eszünk, halljuk a székek zörgését, ahogy a személyzet az éttermet színházzá alakítja át. Étkezés után a szálloda minden lakója szobájába térhet vissza: majd szólnak ha kezdődik a műsor.

Amikor végül fél nyolckor belépünk az előadás színhelyére, először a konyhai kijáratnál kukucskáló, kifestett gyerekek ötlenek szemembe, aztán a nézőközönség soraiban pillantok meg ismerős arcokat: a hongkongi turistákat. Egy épületben lakunk, de ha nem jártam volna a kórházban és nem hívtak volna meg a hunghsziaoping-műsorra, nem is találkoztunk

volna. Az első sorban tartottak fenn számunkra helyet — ezen az estén a Pekingben oly sokszor hallható protokoll-kifejezéssel szólva a magyar tudósító az egyik „fővendég".

A KÍNAI SZÉPSÉGIDEÁL

A színpad az étterem padlója, a díszlet hátul a falon Mao elnök portréja, amely becsillog a fényképezőgépbe. A világítást hordozható reflektorokkal erősítették fel. És kezdődik az előadás. Nagyon feszes, nagyon katonás és nagyon kislányhoz nem illő — éppen ezért megmosolyogtatóan és kiszámítottan kedves — mozgással tízéves forma „kis vörös katonalány" masíroz be. Hosszú copfot visel hatalmas masnival, fehér blúzt, kék szoknyát, harisnyát, kis topánkát. Arcát egészen pirosra festették, szemöldökét széles fekete vonallal húzták hosszabbra, száját berúzsozták. A színpadi műsorok szereplőit, a gyerekeket is, mind kipingálják Kínában. Ha valaki fellép, akár nő, akár férfi, arcát munkába veszik a sminkelők. Peking utcáin néha végigvonul egy fellépésre kikészített együttes: az utcán piros arcú férfiak masíroznak, vagy egy utcakereszteződésben zöld fényre váró teherautóból hajolnak ki virító sminkelt lányfejek, és senki sem lepődik meg.

Hajdanán a festék a régi pekingi opera dramaturgiai kelléktárának eszköze volt: ha a szereplőt fehérrel festették ki, gonosz emberről volt szó, ha pirossal, csak pozitív hős lehetett, s még ahány szín, vagy éppen színkombináció, annyi jelzés. A klasszikus műfaj azóta eltűnt, de a piros és fehér festék a különben naturalista díszletek között zajló „forradalmi mintaoperák" kellékei között is megőrizte helyét, s a népi együttesek szereplőinek kikészítéséhez is hozzá tartozik. Az ideál, úgy tűnik, a nagy szem, az erős, hosszú szemöldök — a kifestés a mi szemünkben „kínaias" vonásokat csökkenti. Hétköznap a kínai nő nem vagy alig használ szépítőszereket — a színpadon viszont kétszer annyit rak fel, mint európai pályatársa.

A konferanszié tehát kimasírozik, az első sortól vagy három méterre megáll, gyakorlott mozdulattal az ajka magasságába

hajlítja a mikrofont, és a kínai bemondók végtelenül hangsúlyozott, tagolt, daloló hangján bejelenti: a csianghani kerület kis vörös katonái megkezdik műsorukat. A műsor első számának címe: „Üdvözöljük a hongkongi honfitársakat és külföldi barátainkat!" Már hátraarcot is csinál, kilép, s elvonul a konyhába, ahonnan tarkaruhás, virágot lengető lányok és fiúk csapata rohan be vidám táncot járva.

Az üdvözlőtánc az ilyen műsorok elmaradhatatlan nyitánya. Valakit mindig üdvözölnek, ha mást nem, hát a közönséget. Három év alatt láttam városi, iskolai, üzemi, járási együttesek előadását, sőt, mint már írtam, gyógyult süketnémákból alakított kultúrcsoport műsorát is — mind ezzel kezdődött. Itt a nagy nyitószámban hattól tizennégy éves korig minden korosztályt megtalálni, és mivel alig néhány méterre lengetik felém a papírrózsákat, a szám elkerülhetetlenül személyes jelleget kap. A hongkongi honfitársak mellett én vagyok az egyedüli „külföldi barát".

FAPUSKA ÓVODÁSKORTÓL KEZDVE

A második számból már kitűnik, hogy valóban „kis vörös katonák" lejtenek előttünk. A tánc címe: *Növeljük éberségünket, védjük meg a hazát!* Vagyis a cím aktuális katonai-politikai jelszó, amelyet gyakran alkalmaztak a szovjet-kínai határon 1969-ben lezajlott incidenssel kapcsolatban is. Kína-szerte látható például egy plakát (még bélyegen is), amelyen katonák hasalnak a hóban, és feszült figyelemmel, elszántan kémlelnek előre az ellenség felé (aki a képen a hideg északról „fenyeget"). A felirat ezen is a kis vörös katonák táncának címe. A plakát hasonló című elődje még szókimondóbb volt: egy hegycsúcson haladó őrjárat tagjai a mélyben látható Damanszkij (vagy kínai nevén: Csenpao) szigetre tekintenek alá — ez a sziget volt az 1969 márciusi határincidens színhelye. Persze a jelszó elég általános ahhoz, hogy az ellenség lehessen bárki, s az éberség és a honvédelem ne legyen több a hazafiasság megnyilvánulásánál.

Bármint is legyen hát, a kisiskolások most fapuskáikkal

hadonásznak előttünk, új és új alakzatokban, hol a jobboldalt ülő nézők, hol a baloldali hongkongi honfitársak feje fölé célozva. A „forradalmi mintaoperák" hőseinek széles gesztusaival szorítják ökölbe a kezüket, hogy kifejezésre juttassák törhetetlen elszántságukat, majd hasra vetik magukat, és szaporán kúsznak előre. A nép is jelen van: a kislányok kosárban hoznak a harcosoknak ennivalót, egy bajszos parasztembernek öltöztetett tízéves kisfiú a puskás harcosokat ölelgeti, és páros táncot lejt velük.

A csianghani kerület kis vörös katonái persze nem csupán itt mutatják be műsorukat, és a számot nem csupán ők járják el. Láttam már hasonló táncot óvodákban is. A gyerekek fapuskával táncolnak, a nagyobbakat fapuskával milicista kiképzésben részesítik. A katonaság Kínában elit, a hárommilliós hadseregbe csak alapos szűrés után jutnak be a legjobbnak minősített önkéntesek. A kis táncosok kemény arckifejezéssel ragadják meg fegyvereiket, s én beszorzom a jelenetet százzal, ezerrel, millióval. Így formálják az új kínai nemzedéket.

LÁMPALÁZ NÉLKÜL

A konferanszié most egy magas széket cipel be, a mikrofon elé állítja, majd éles hangján közli, szóló következik. Bejön egy csöppnyi kislány, felmászik a székre. A lába nem éri a földet. Kéthúrú hegedűje, az erhu fölé hajol, szélesen rámosolyog a közönségre, látjuk, hogy egyik oldalon hiányzanak a fogacskái, aztán nagy lendülettel, magabiztosan játszani kezd. *A Kelet Vörös* dallamát, a kínai Szózatot játssza, amely ugyan nem hivatalos himnusz, de többször adják elő, mint azt. A himnusz — egy régi katonadal hetyke dallama — csak hivatalos eseményeken hallható, a Pekingi Rádió például az *Internacionálé*val vagy *A Kelet Vörös*, a *Tungfanghung* néhány ütemével szignálja adásait.

A kislány tehát ül a magas széken, hangszerére hajol, és lelkesen húzogatja a vonót. A hallgatóság mosolyog. Két dolgot is csodálok: a szólista magabiztosságát, a lámpaláz

teljes hiányát, s a kínaiak érzékét a színpadi hatások iránt. Mintha minden kínai született előadó lenne: láttam óvodai, iskolai, gyári együtteseket, meg a pekingi parkokban május elsején és október elsején rendezett szabadtéri előadások tömegét, és még soha, egyetlen egyszer sem csíptem rajta senkit, hogy zavarba jött, felsült vagy lámpalázasan dadogott volna. Mindenki mindig tudta szerepét, mindenki félelem nélkül lépett a nézők elé. S ha már itt tartunk, hadd fűzzem hozzá: ugyanez áll a közéleti szereplésre is: az emberek a legnagyobb természetességgel szólalnak fel, válaszolnak az újságíró kérdéseire, tartanak beszédet, nyilatkoznak a televízióban. Talán azzal magyarázható ez, hogy a kínai élet eredendően közösségi jellegű, a kollektíva előtti szereplés természetesebb, mindennaposabb.

Másrészt: milyen pompás ötlet ilyen nagy székre ültetni a csöppnyi lányt. Hány éves lehet? Hat? Vagy még kevesebb? Láthatóan most váltja a fogait, a híjak mind kibukkannak, valahányszor felnéz hangszeréről és kirúzsozott szájacskájával szélesen elmosolyodik. Ha egy pici széken ülne, senkinek sem tűnne szembe, mennyire apró kis tökmag játszik itt, így azonban megsokszorozódik a hatás. Akárcsak, váltok egy régebbi élményre, a gyógyult süketnémák falrepesztően hamis kórusa. Minden más helyzetben rettenetes bukás lett volna, az ő esetükben azonban éppen a hamis, művészi szempontból kétségbeejtő hangzás csal könnyet a hallgatóság szemébe.

ÚJ DALOK — ÁTÍRT DALOK

Megint a konferanszié. *Az első a barátság, a verseny csak azután következik.* A jelszót Kínában mindenki ismeri: a „kulturális forradalom" után szervezték újjá a kínai sportot ezekkel a szavakkal. Amikor a nagy politikai harcok idején évekre megszüntettek minden versenyt, az élsportolókat azzal vádolták, hogy Liu Sao-csi revizionista vonalának hatására „bajnok-kórság" szállta meg őket, csak hírnévre és anyagi előnyökre törekedtek, és nem a népet szolgálták. Amikor 1970 nyarán újra feltűntek az élversenyzők, majd 1971 elején

kezdetét vette a „pingpong-diplomácia", a „kulturális forradalom" szellemét a fenti jelszó volt hivatott képviselni. A sportoló elsősorban nem a győzelemért versenyez, hanem a népek közötti barátság (vagy hazai versenyek esetén az egymás közti barátság) szolgálatáért. Az élsport így kapott reneszánsza kezdetétől diplomáciai felhangot, ami aztán 1971 áprilisában az amerikai pingpongozók pekingi látogatásával egyszerre világpolitikai méreteket öltött. 1971 őszén Kína megújult diplomáciai aktivitásának jegyében rendezték meg a pekingi sportcsarnokban a monstre „afroázsiai asztalitenisz-versenyt", s akkor mutattak be (a megnyitón) először pingpongütős táncot.

Most a vuhani iskolások kezében is ütők emelkednek a magasba, ahogy hat kínai hegedűből, három fúvós hangszerből, két harmonikából és egy cimbalomból álló zenekar rázendít a pezsgő dallamra. A zenekar 10—14 éves gyerekekből áll, szinte hamis hang nélkül játszik az egész, hosszú műsor alatt. Különösen a cimbalmos kislány remekel: olyan magabiztosan kezeli az ütőt, mint egy igazi művész.

Peregnek a számok. Egy énekszóló a Vietnam és Kína közötti eltéphetetlen barátságot élteti, majd a kórus dalt énekel: *A nép boldogan adja be a gabonát az államnak.* (Kínában a termés egy részét adóban szolgáltatják be, másik, nagyobb részét az állam fix árakon és többé-kevésbé kötelezően felvásárolja.) A következő jelenet a kórus és a tánckar együttes száma: *A bőséges gyümölcstermést bemutatjuk Mao elnöknek.* Népdalcsokor jön táncjelenetekkel. A népdalok mind, kivétel nélkül Mao elnökről szólnak, a „kulturális forradalom" óta egyszerűen nincs olyan dal, amely ne az ő dicséretét zengené, mintha színre lépése előtt a parasztok dalban soha ki nem fejezték volna érzelmeiket, s más témájuk soha nem is akadt volna. A valóság persze egyszerűbb: a dallamok régiek, a szövegeket pedig mostanában költötték vagy írták át.

Az ilyesfajta történelem- és szöveghamisítás a mai kínai közéletben nem titkolnivaló, hanem állami szinten szentesített, természetes gyakorlat. 1970-ben például nagy propagandakampány közepette közzétettek öt forradalmi indulót a japánellenes háború idejéből — átírt szöveggel. A szövegeket a

lapokban közölt magyarázat szerint azért változtatták meg, hogy jobban érvényre juttassák Mao elnök forradalmi vonalát és — figyeljünk — ezáltal jobban kifejezzék azoknak az időknek a szellemét, amikor énekelték őket. Akik ezekkel a dalokkal az ajkukon indultak a halálba, nem érezték helyesen koruk szellemét — az új verzió a korhű. Ezek szerint egy kor szellemét nem az eredeti, abból az időből való dokumentumok tükrözik, hanem ezeknek a történelmi szövegeknek a mai szemlélet fényében átírt változata. (Maga Mao is sok helyen átírta régebbi munkáit, amikor felvette őket összegyűjtött művei közé. A történészeknek vigyázniok kell, ha a forrásokat kutatják, nehogy olyan dokumentumokra alapozzanak, amelyeket később írtak, hogy jobban tükrözzék történésük idejének légkörét.)

A népdalok tehát Mao elnökről, no meg az „általa vezetett" népi felszabadító hadseregről szólnak. A tánc a jenani időket eleveníti fel, a vörös katonák hőskorát, a japánokkal vívott csatát, a nannivani termelési kampányt, a kínai történelem megannyi ismert és ma is egyre idézett epizódját, hiszen a „jenani szellem", az „igénytelen élet és a kemény harc szelleme" továbbra is példa.

A műsor első félidejét *A vörös női osztag* című balett egyik részlete zárja. A földesura kopói elől szökő lányt egy tízéves forma aprótermetű iskolás alakítja mélységes átéléssel és kissé bizonytalan spicceléssel. Ezt a balettet látta a pekingi Országos Népi Gyűlés színháztermében Nixon is, ez a műsoron levő két táncköltemény egyike, a kínai mozik és a pekingi televízió legtöbbször előadott programjai közé tartozik, a rádió zenei adásainak folytonosan visszatérő dallama. A magyar zenei életben hiába is kutatok hasonlat után, vagy ha igen, akkor a könnyűzene világában kell keresnem párhuzamot: talán a *Nem leszek a játékszered*et hallhattuk annyit az éter hullámain, de csak egy éven át. *A vörös női osztag* több mint fél évtizede vezető műsorszám, egyrészt mert népszerű, másrészt mert nincs más. Mivel a balett ennyire ismert, mivel a táncjáték jelenetei Kína-szerte plakátokon és fényképeken láthatók, a kis balettesek mozgását kritikus egyetértéssel figyeli az előadásra összesereglett szállodai személyzet az

étterem hátsó padsoraiból, meg az éppen nem szereplő gyerekek egy csoportja. Helyeslő fények villannak a szemekben, mikor a parányi prímabalerina majdnem tökéletesen leutánozza a nagyfilm hősnőjének egyik mozdulatát.

A szünetben Jüanhoz fordulok: kérdezze meg az együttes vezetőit, ráérnek-e a műsor után egy kis interjúra. Útikalauzom egy kicsit töpreng, aztán úgy dönt, hogy nem követ el hatásköri túllépést, ha beszél az együttes vezetőivel. Mikor visszajön a konyhából, már messziről bólint: előadás után szívesen látnak. Felvillanyozva figyelem a program másik részét, amely aktualizált gyerektörténettel kezdődik: *Kis vörös katonák a sztyeppen.* Terelik a nyájat a sztyeppi lányok nemzetiségi ruhában, de vihar tör ki. A pásztorgyerekek azonban Mao elnök tanítására gondolnak, ökölbe szorítják kis kezüket, és szembeszállnak az elemekkel, együtt tartják a nyájat. Majdnem megfagynak, mire rájuk találnak, de helytállnak. A másik nemzetiségi szám koreai lányok táncát eleveníti meg: a földig érő szoknyákban forgó lányok a falon függő kép felé fordulva széttárják karjukat és az elnököt, meg a pártot éltetik. A következő táncjelenet délre visz: a kis vörös katonák ezúttal a teaszedést tanulják.

„RAGADJUK MEG A GABONÁT!"

A konferansziélány arcán különösen jelentőségteljes kifejezés: a csianghani együttes most jelenetet mutat be ezzel a címmel: *A gabona fontos dolog.* (Tulajdonképpen nem fordítok pontosan: szó szerint a cím így hangzik: *Meg kell ragadni a gabonát,* s ez a mondat idézet Mao elnöktől. A mai kínai politikai nyelvben mindent „meg kell ragadni": a gabonát, a forradalmat, a termelést, a fő láncszemet, a helyes politikai vonalat stb. Először azt hittem, hogy a szó szerinti fordítás csak magyarul hangzik oly pongyolán, sőt érthetetlenül, de az igazság az, hogy ez a szöveg kínaiul is a politikai zsargon olyasfajta kinövése, mint magyarul a „felé" gátlástalan használata volt az ötvenes években.)

Két icipici hatévesforma fiú és lány fut be, négyévesnek

maszkírozva. Önfeledten játszanak, kötéllel ugrálnak, bújócskáznak, míg csak nagyobb lányok és fiúk csapata nem érkezik, lapáttal, söprűvel. A gabonatárolóba mennek, segíteni a betakarításban. Vidám indulót énekelnek arról, hogy a búzát „meg kell ragadni". A picik azonnal abbahagyják a játékot: — *Vigyetek el minket is.* A nagyok fejüket rázzák: — *Majd ha megnőttök, most még kicsik vagytok.* A kisfiú és a kislány nagyon meg van bántva. Mikor az oszlop elvonul, ők is beállnak a sorba, de elzavarják őket. A fiúcska próbál valami megoldást találni. — *Te, tudod mit* — mondja a lánynak —, *apu most Sanghajba utazott. Ha visszajön, mondjuk neki, hogy megnőttünk.* — A lány fejét rázza: — *Hiába mondjuk, nem fogja elhinni.* — A gabonatárolóban közben vígan dolgoznak a nagyobbacska gyerekek, a két kicsi odasettenkedik, vágyakozva bámulja őket. Vihar jön. A nagyok abbahagyják a munkát és menedéket keresnek, a kisfiú és a kislány azonban észrevesz egy kintfelejtett búzászsákot. — *Mao elnök azt tanítja* — így a lány —, *hogy a népet kell szolgálni. Tennünk kell valamit, hogy megmentsük az esőtől ezt a zsák búzát.* — Megpróbálják elhúzni. Nem megy. Tolják. Nem sikerül. A fiúcska leül, állát öklére hajtja, erősen gondolkodik. Dörög az ég (kint, a konyhában verik a dobot), újra próbálkoznak, de csak átbukfenceznek a nehéz zsákon. Végül kiabálni kezdenek, mire előszaladnak a nagyok, megtalálják a zsák körül síró csöppségeket. Együtt biztonságba helyezik a búzát. *Most már felnőttetek, ti is beállhattok a sorba* — mondják az apróságoknak, és azok is lapáttal a hátukon, a búza megragadásáról szóló indulót fújva masíroznak ki a színpadról.

Ismét jelenet következik: *A süketnéma éneke.* Amint elhangzik a cím, beállítom a gépet: tudom, hogy az akupunktúra csodáiról lesz szó. A történet a hegyilakók táncával kezdődik. Boldogan élnek, mióta Mao elnök elhozta nekik a felszabadulást, csak egy baj van, a kis Tien Hoa nem tudja velük együtt éltetni az elnököt, süketnéma. A tízéves kisfiú ismét óriási bajszot pödörgetve lejt be az étterem közepére: — *Eddig a kínai „Hruscsov"* (ez is Liu Sao-csi egyik homéroszi jelzője) *ellenforradalmár revizionista vonala megakadályozta, hogy a katonák kezeljék Tien Hoát. A Mao elnök vezetésével végre-*

hajtott Nagy Proletár Kulturális Forradalom tette lehetővé, hogy az egészségügyi harcosok ide is eljöjjenek — énekli, és már jönnek is a harcosok. A süketnémát az a kislány alakítja, aki *A vörös női osztag* jelenetében táncolt. Meggyőzően játssza a süket értetlenségét, majd a beteg kislány arcán a harcosok láttán felcsillanó reményt. A katonák a lány füle mellé szúrják a képzeletbeli tűt, majd Mao elnököt éltetik. Tien Hoa továbbra sem hallja. Az egyenruhás gyerekek összedugják a fejüket és azt skandálják, hogy Mao elnök tanítása szerint nem kell félni sem a nehézségektől, sem a haláltól. A tűt most egymásba szúrják, hogy kikísérletezzék, miként lehetne meggyógyítani a lányt, majd ismét Tien Hoa kerül sorra. Ezúttal a kezelés hat. *Mao csuszi van szuj!* — kiáltják a punkciós tűt kezelő katonák és a kislány — micsoda remek színésznő! — remegő ajakkal, erőlködve, minden szótagért megkínlódva, kezében Mao egyik művével, diadalmasan mondja utánuk: *Éljen Mao elnök!* A falubeliek boldogan veszik körül a katonákat, a meggyógyított kislány is beáll a sorba. *A vasfa kivirágzott* — énekli lelkesen a nagybajszú vezényletével mindenki.

Még egy részlet következik a *Fehérhajú lány*ból (ez a másik „forradalmi balett"), egy tizenkétéves forma kislány fehér parókával a nagymama áriáját énekli *A vörös lámpás története* című „forradalmi operából" (az ária arról szól, hogy az osztálytestvériség erősebb a vérrokonságnál), három gyerek a népi felszabadító hadsereg és a nép barátságát jelképező részletet ad elő *A Tigrishegy bevétele* című másik forradalmi mintadarabból, s elérkeztünk a fináléhoz, amelyet így jelent be szavakra tagolt stílusában konferansziénk: *A vonal a fő láncszem, ha megragadjuk, minden a helyére kerül.* Ez ugyan magyarra fordítva is kínaiul hangzik, de néhány hónapja Mao e mondata visszhangzik Kínában. Tovább fordítva, magyarról érthetőre, valahogy így fogalmazhatunk: *A politikai irányvonal a legfontosabb. Ha a politikai vonal helyes, a különböző problémákat meg lehet oldani.* De mi ebben a tánctéma? Nos, a csianghani gyerekek kórusa a jelszóra komponált költeményt énekel, a többiek győzelmi táncot járnak. Minden a helyére került. A Hong Kong-i honfitársak felállva tapsolnak, a gyerekmű-

vészek felsorakozva ugyancsak tapsolnak. Kölcsönös éljenzés.

Most, hogy az előadás vége tért, elnézést kérek az olvasótól, ha a műsort részletesen ismertetve visszaéltem türelmével. De nem véletlenül tettem. Azt szerettem volna érzékeltetni, hogy egy gyerekegyüttes előadása is mennyire szoros, szerves része a felnőttek világának, vagy pontosabban: a hivatalos Kínának, a hivatalos politikának, a hivatalos ideológiának. Minden nevel, minden szám társadalmi normákat hirdet, minden jelenet aktuális témákat dolgoz fel, s persze a hivatkozási alap mindenütt Mao elnök és tanítása, a dal őt dicséri, a termést neki viszik. A gyerekek világa a felnőttek világa, csak egyszerűsítve, talán azért is, mert a felnőttek világát is gyerekesen leegyszerűsítették a „kulturális forradalom" Kínájában.

Jártam már óvodában, ahol négyéves gyerekek hosszú Mao-nyilatkozatokat mondtak kórusban, pöttömnyi lányok vietnami partizánt és aprócska fiúk gonosz amerikai imperialistát alakítottak, „forradalmi operákból" adtak elő részleteket, és ugyanolyan hősi pózban szorították össze a kezüket, mint Li Jü-ho, *A vörös lámpás történeté*nek vasutasa, amikor kivégzésre viszik. Láttam a csianghani kis vörös katonák megannyi társegyüttesét, a boltokban kapható képeskönyveket, a mozik műsorát. A kínai gyerek felé születésétől áramlik a hivatalos politika, méretre szabva (vagy minden átalakítás nélkül), ez számára a világ, ilyen a társadalom. Hogyan formálja ez a nevelés a kis kínaiak millióit? Erre kerestem választ az együttes tagjaival folytatott rövid beszélgetésen, de csak újabb kérdésekig jutottam.

INTERJÚ EGY „PRIMADONNÁVAL"

Csak néhány perc telik el, míg a gyerekművészek egy kis csoportja — immár „civilben", a két vezető, egy férfi és egy nő kíséretében — kijön az öltözőből, mégis mintha egy csapásra átalakult volna minden. Eltűntek a harsány színek, a zajos zeneszerszámok, az arcokon nem virít a festék. Két szerény, póztalan kislány ül mellettünk — és istenem, hogy pózoltak még néhány perccel ezelőtt is — meg két kíváncsi kisfiú, két

egyszerűen öltözött felnőtt kíséretében. A többiek időnként kikukucskálnak a konyhából, odafülelnek a beszélgetésre, félig színpadi, félig civil ruhában, elfojtott gyerekcsiviteléssel.

Rögtön a bemutatkozásnál meglepetés ér: a férfi, az együttes vezetője — név szerint Ta Co-sen — matematikatanár, a nő, a helyettes vezető, irodalomtanár. Mindketten „amatőrök" tehát, úgy irányítják a 49 tagú gyerekegyüttest. A szereplőket a kerület 40 elemi iskolájából válogatják, de gerincét saját iskolájuk diákjai adják. A jelentkezőknek meg kell ütniök a szintet „értelmi, erkölcsi, fizikai szempontból", és az előadóképesség tekintetében.

— Mit jelent az, hogy erkölcsileg?

— *Azt, hogy ideológiailag helyes nézeteket vallanak, betartják a forradalmi fegyelmet.*

— És az, hogy értelmileg?

— *Hogy jól tanulnak.*

Az együttes tagjai kedden és szombaton délután — amikor az iskolában szünet van — próbát tartanak. (A tanítás a többi napokon reggel fél nyolctól 11 óra 50 percig, majd délután 2-től 5-ig tart.) A Csianghan kerület iskoláiban heti két-két zene illetve sport órát tartanak; a legjobbakból lesznek az együttes tagjai. Külön zenei középiskola vagy balettintézet nem működik a kerületben.

A kislányok között felismerem *A vörös női osztag* csöpp balerináját, aki a műsor második részében a süketnémát játszotta. Most, úgy tűnik, sokkal nagyobb zavarban van, mint a fellépés idején, de azért okos kis válaszokat ad a kérdésekre. Caj Csun-fangnak hívják, apja cipőgyári munkás, ő maga két éve szerepel az együttesben. Hogy honnan a balett tudása? Gyakorol. Ki tanítja rá? Hát, mindenki igazít egy kicsit. Meg gyakran megnézi a filmet, onnan másolja a mozgást.

Vagyis a kis táncosnő maga leste el a mozdulatokat a filmvászonról, nincs igazi balettmestere, Vuhanban nincs klasszikus balett társulat, még kevésbé intézet, ahol tanulhatna. Ismét el kell gondolkodni: micsoda tehetség rejlik ebben a népben, milyen megkapóan utánozta a filmbeli hősnő szerepét a lány. Ez a kislány művész lesz.

— Mi akarsz lenni, ha nagy leszel? — teszem fel a kérdést,

amire a gyerekek válasza mindenütt: mozdonyvezető, pilóta, filmsztár, feltaláló, ahogy tetszik.

— *Az attól függ, mit kíván a forradalom érdeke, a párt* — hangzik a pici szájból a meglepően felnőttes válasz a legnagyobb természetességgel.

Közvetlenebb kérdéssel próbálkozom:

— Szeretnél színésznő lenni?

A válaszból kiderül, hogy ez a tízéves, apró termetű kislány nemcsak ügyes gyerekszínész, de jól elsajátította a tudnivalókat az iskolában is.

— *Ha a forradalom azt kívánja tőlem, szívesen leszek színésznő is.*

A vezetés iránti lojalitást óvodáskortól tanítják, és azt is, hogy az embernek nem egyéni célokat, hanem az állam szükségleteit kell követnie. Ezt a leckét persze meg lehet tanulni, egy okos tízéves, aki „erkölcsileg megfelel" a kis vörös katonák együttesébe, sőt szólista, tudhatja mi a válasz. De valahol a mélyben csak meghúzódik az egyéni vágy: miért alakítana ilyen lelkesen ez a pici lány, akinek az arcán is tükröződik makacs kis akarata, ha nem ez a pálya bűvölné, vonzaná?

— De te magad szeretnéd, hogy a forradalom ezt kívánja tőled?

Mikor a tolmács lefordítja a kérdést, Caj Csun-fang elpirul, tanáraira néz, majd rám, megrázza csinos fejét:

— *Nem értem a kérdést* — mondja halkan.

Megpróbálom más szavakkal megfogalmazni, de Vu, aki idáig készségesen tolmácsolt, most felém fordul és felemeli a hangját:

— *Hát nem látja, hogy ez egy kislány?*

A hangsúlyával mintha ezt mondaná: Mit kínozza? Így hát feladom az egyéni ambíciók kibogozására tett kísérletet. Akárcsak az acélműben, itt is beleütköztünk a manipulált világszemléletbe. Az igazi dilemma megint csak nyitott marad: vajon a kis Caj valóban nem értette a második kérdést, vagy elég okos volt ahhoz, hogy ne árulja el egyéni ambícióit tanárai meg a párt és állam megannyi képviselője előtt. Azt láttam, hogy igazán zavarba jött, valóban nem tudott válaszolni. Vajon azért, mert nem talált az elemi sablonon túl egy olyan

feleletet, ami összhangban állt volna azzal, amit — tudta — várnak tőle? Vagy azért, mert egy kínai tízéves természetesnek veszi, hogy a jövő a közösség, és nem az egyén igényeitől függ.

Az igazság talán valahol a kettő között van.

Hogy pontosan hol, azt csak Caj Csun-fang és a sok millió többi kínai gyerek tudja, talán megfogalmazatlanul. A válasz, az igazi válasz azonban nagyon fontos. Nem kevesebbről van szó, mint hogy az eszmélet kezdetétől ismételt elvekkel és követelményekkel át lehet-e alakítani magát az embert — vagy csak azt lehet elérni (amit már sokszor, sokan elértek, és mindig csak ideiglenesen), hogy már a tízéves gyerek is ügyesen titkolja igazi érzelmeit.

Ha valaki a hivatalos kalauzokkal tesz utazást Kínában, és így mindig az „erkölcsileg legkiválóbb" gyerekekkel és felnőttekkel találkozik, talán hajlamos lesz az első értelmezésre, legalábbis erre utal a „kulturális forradalom" utáni Kínát elözönlő nyugati látogatók megannyi beszámolója. „Túl szép, hogy igaz legyen, de igaz" — írta egy nyugati tudósító, aki hosszú éveken át semmit sem hitt el a kínai változásokról, s most egyszeriben mindent el akart hinni.

ÚJ HÍD, RÉGI SÍR

Csangsai idegenvezetőnket Csangnak hívták, de ennek semmi köze nem volt a városhoz. Csang a pekingi egyetem irodalomszakán végezte tanulmányait amíg csak ki nem tört a „Nagy Proletár Kulturális Forradalom". A következő két év azzal telt, hogy részt vett a tömegharcokban, plakátokat ragasztott, szónokolt, utazott, s mikor fizikai munkára küldték, egy csangsai üzembe került. Itt ismerkedett meg feleségével. Megnősült, s mikor a pekingi diákoknak végül is diplomát nyomtak a kezükbe (bár csak egy-két évet tanultak), ide osztották be.

— Hogyhogy éppen Csangsába?

— *Az államnak itt volt szüksége rám.*

— És miért épp idegenvezetőként?

— *Ezt követelte a forradalom.*

— De kérte, hogy Csangsába helyezzék?

— *Persze a diákok is kifejezhetik személyes óhajukat, de az első az állam érdeke. Én ide nősültem, ezért kértem, hogy Csangsába helyezzenek.*

AZ IDEGENVEZETÉS MŰVÉSZETE

Csang kalauzol tehát végig a városon — eléggé szűkszavúan. A Hsziangcsiang folyó magas betonhídján robog át kocsink a túlsó oldalon magasodó csangsai János-hegy felé. Csang egy szót sem szól, én pedig meglepődve nézegetem a Nagel-útikalauzt, amely szerint a folyón komppal kell átkelni.

— Mikor készült el ez a híd?

— Három hete — mondja Csang, mintha ennél érdektelenebb téma nem is kerülhetne szóba. Az idegenvezetés bizonyára nem szerepelt a kötelező tantárgyak között. Jüan már fél-

órás előadást tartott volna a híd építéséről és jelentőségéről. Pedig Csang barátságos, kérésünkre mindent megpróbál — egyébként sikertelenül —, hogy például engedélyt kapjunk a csangsai helyi múzeum meglátogatására, és ott megtekinthessük egy kétezer éves kínai hölgy nemrég kiásott múmiáját.

A tudnivalók ismertetése azonban, bár a munkakörhöz hozzátartozik, nem a kínai idegenvezető fő dolga. Ez a szerepkör a kalauzra hárul, aki a felkeresett intézményt bemutatja. Az idegenvezető, a China Travel Service, a kínai utazási iroda embere fogadja a látogatót, kíséri, gondoskodik arról, hogy ne tévedjen el, illetve ne járjon nemkívánatos helyekre a kínai élet rengetegében, továbbá megszervezi látogatásait. Mikor a külföldit a helyszínre vezette, az idegenvezető feladata végetér. A csangsai János-hegyen (Jüelu hegy) külön kalauz, fiatal nő fogadja a vendéget, beül a kocsiba, vele megyünk fel a csúcsra, vele tekintjük meg a festői, 1792-ben épült Aj Feng (Vörös Levél) pavilont, ő magyarázza el, mennyire szeretett fiatal korában Mao elnök ezen a festői tájon barangolni (ma a tanítóképző növendékei tájképeket pingálnak itt). A Narancssziget végén, a narancsligetben ismét csak fogad valaki, hogy előadja a tudnivalókat. Az intézményekről pedig kár is külön szót ejteni: természetes, hogy a házigazdák magyaráznak, és a CTA embere unott arckifejezéssel dől hátra — nyilván ezredszer hallhatja ugyanazt a bevezetőt.

Így azután egy olyan egyszerű programpont, mint a Jüelu hegy kilátójának megtekintése, ötfős expedícióvá dagad. Jelen van a gépkocsivezető, az idegenvezető, a kalauz, a tolmács és persze maga a látogató is — határozottan kisebbségi helyzetben. Nem csoda hát, hogy az idegenforgalom bővítése akadályokba ütközik Kínában, hiszen minden egyes új turista az idegenforgalommal kapcsolatos szolgálatokban dolgozó személyek számának növelését követeli meg...

A hatalmas apparátus fő célja a vendégek elkülönítése a tömegektől. A vonaton például az idegen — hivatalos kísérőitől eltekintve — nem utazhat egy kocsiban, vagy legalábbis egy szakaszban hazai állampolgárokkal. Ezért nem kaptunk Pekingben a vuhani vonatra szóló jegyet, amikor a hálókocsiférőhelyek már elfogytak. Ezért üres a Saosanba tartó zsúfolt

vonaton a mi egész vagonunk. Csangsában egész különleges módon érvényesült ez a törekvés.

A terv szerint este kellett volna folytatnunk utunkat Kantonba, a CTA szállodai kirendeltsége azonban szomorúan közölte, hogy nincs jegy. Nincs, hát nincs, megyünk másnap reggel. Azazhogy, mondták, van jegy Csucsoutól. Így este, amikor programunkat befejeztük, kocsival elindulunk Csucsouba, ami 50 kilométernyire van Csangsától, és ott felszállunk a szerelvényre.

— Értem — mondtam értetlenül —, Csucsouban van csatlakozás, és arra már van hely.

— *Nem kérem* — hangzott a felvilágosítás — *ez ugyanaz a vonat, amely keresztülmegy Csangsán, de Csangsában még nincs hely. Csucsou viszont vasúti csomópont, sokan átszállnak, és így a hálókocsiban is megürül néhány fülke.*

— De ha egyszer a vonat megáll Csangsában, mi akadálya annak, hogy felszálljunk itt, és Csucsouban, ahol egy óra múlva a fülke megürül, behurcolkodjunk?

Most partnereim nem értették. Ilyesmi egyszerűen fel sem merül. Egy ideig egymás közt vitatkoztak, aztán széttárták karjukat.

— *Már mondtuk: Csangsában nincs hely, így nem lehet felszállni a vonatra. Az autóút Csucsouba nem tart soká, és csak 20 jüanba kerül. De ha gondolják, foglalhatunk jegyet másnapra is.*

Annyit már tudtam, hogy a további vita értelmetlen. Csang és a gépkocsivezető este nyolckor velem együtt nekivágott az éjszakának, és autózott száz kilométert, csak azért, hogy egyenest a külföldiek számára biztosított helyen rakhassam le csomagjaimat a vonaton.

A külföldi egyébként az állomáson sem fog összekeveredni a köznéppel — ezt a sajátos VIP-rendszer biztosítja. Nyugaton a „very important person" (VIP), a „nagyon fontos személy" számára nagyobb repülőtereken, pályaudvarokon van egy külön váróterem. Kínában a legtöbb állomáson fenntartanak ilyen különtermet. Csangsában rögtön érkezésünkkor külön kijáraton vezetett ki Csang, Saosanban külön váróteremben szürcsölgettük a kedves kislány által töltögetett zöld teát, és a

csucsoui állomáson is hasonló körülmények között vártuk a vonat indulását. Jómagam korántsem érzem magam különlegesen fontosnak, és szívesen elvegyülnék az utasok között, de persze ismerem a határokat.

A különválasztásnak amúgy sem az a célja, hogy akadályozzon a látásban. Kína általában nem titkolja, nem is szégyenli sem szegénységét, sem problémáit — és ez rokonszenves vonás. A nagy titok más: az, hogy mi van a kínai ember fejében. A külföldi sem azért képvisel potenciális veszélyt, mert szabotálni akar, vagy kémkedik, hanem egyszerűen, mert más van a fejében, és egy más civilizációt képvisel. A szeparáció a kötetlen érintkezést kívánja megakadályozni — több-kevesebb sikerrel. Egy olyan világban, amelyben az információk áramlását szigorúan egy szűk elitre korlátozzák, és a többség számára szigorúan megrajzolják a szellemi láthatárt, a legnagyobb robbanóanyag az eltérő gondolat. Annak a felismerése, hogy másként is lehetséges.

De van ennek a gyakorlatnak egy ezzel összefüggő másik, sajátos oka is — az életszínvonal különbség.

KERESET ÉS KERESET

Hogy ez mit jelent, arra akkor döbbentem rá, amikor egy korábbi utazásomon megkérdeztem kínai partneremet, mennyit keres.

— *Havonta ötven jüant* — felelte, majd ő kérdezett:

— *És maga?*

Hamarjában végiggondoltam, mit érezne, ha őszintén válaszolnék, és egyetlen számmal megmondanám, mennyi fizetést kap az MTI tudósítója Pekingben. Vannak olyan nagyságrendi eltérések, amelyek kizárják az összehasonlítást és a kommentárt, a mentőkörülmények felsorolását. Ha a külföldi tudósító sokszorta annyit keres, mint aki kérdezi, akkor már hiába teszi hozzá, hogy odahaza az ő jövedelme is csak a harmada ennek, hogy ha a diplomataboltban vásárol kenyeret (amivel a kérdező nem él), arra elmegy majdnem annyi, mint amennyit egy kínai ember az étkezésre költ összesen, hogy a

nyugati tudósítók jövedelme Pekingben az övének többszöröse, hogy pekingi lakásának közművi számlája háromszor annyi, mint partnerének keresete, hogy a külföldiek által vásárolt kínai régiségek ára néhány év alatt 3—400 százalékkal nőtt Pekingben, hogy Pesten lakást szeretne szerezni, és arra spórol. Mindez teljesen érdektelen, ha figyelembe vesszük a nagyságrendi eltérést. Kína legszegényebb részein egy parasztcsalád egy-egy tagjára, öregeket, gyerekeket beleszámítva, 1958-ban a hivatalos statisztika szerint havi négy és fél jüan jövedelem jutott. A havi 8—10 jüant Kína-szerte tisztes paraszti átlagnak tekintik ma is. (Ebben az esetben egy paraszti kereső havi bevétele 20—25 jüan.) Egy egyetemi hallgató havi ösztöndíja 18 jüan. Egy nagyüzemben a kezdő kereset havi 35 jüan. Egy kiemelkedő egyetemi tanár fizetése elérheti a havi 350 jüant. És egy külföldi nagykövetség portása legalább 500-at kap.

Nem akartam magyarázkodni. Egy városi ember 50 jüanból átlagos szinten megél Kínában és havi 7 jüan alatt jogosult szociális segélyre — tehát ez a minimális szint. Havi 7 jüan. Most mondjam el, miért kevés ötszáz?

Azt persze minden kínai tudja, hogy országa, mint azt a lapok írják, „viszonylag szegény" — de más az elvont fogalom és más a szembesítés azzal, amit mindez jelent. Mit jelent mások gazdagsága. (Amellett a szembesítés még torzít is: a meztelen számok másként hatnak, ha nem az eltérő életforma tükrében vizsgáljuk őket.)

A kínai vezetés nyilván arra gondol, miféle vágyakat, miféle törekvéseket váltana ki az érintkezés, a tényleges, tömeges szellemi-fizikai érintkezés ezzel a másféle világgal és az anyagi szintjét tükröző erkölcsi felfogásával. Ugyanakkor a kínai nép további nagy áldozatairа, nehéz közösségi munkájára és az igények mérséklésére a jövőben is szükség lesz; egy másfajta politika viszont az így termelt javakat — fegyverkezés és nagyhatalmi célok kergetése helyett — az országépítés meggyorsítására fordítaná. A mai kínai gyakorlat, amely a tömegek szervezésére, mozgósítására, a szellemi láthatár korlátozására épül, így megköveteli a társadalom elszigetelését az idegen anyagi és szellemi hatásoktól. Márpedig minden tízjüanos borravaló, amelyet a külföldi egy kínai embernek adna, vagy min-

den olyan ajándék, amelyet saját értékrendje szerint nyújtana át, minden individualista eszmefuttatás ilyen irányban hatna. Ezért is adnak szigorú instrukciókat annak a szűk körnek, amely az idegenekkel kapcsolatba kerül: a taxisoknak, a háztartási és követségi alkalmazottaknak, a vasúti kalauzoknak, a pincéreknek. Ezért nem szabad elfogadniok ajándékokat, ezért nem szabad magánjellegű kapcsolatokat létesíteni a külföldiekkel, és ezért nem fogadhatja ma el kínai lány más állampolgár udvarlását. (Ki tudná megmondani, mennyi lenne az érzelem és mennyi a másfajta anyagi lehetőség csábítása? Az „blaszba házasodó" magyar lányok sokkal kisebb különbségért cserélnek hazát.)

Ezért, vagy inkább ezért is szigetelik el a külföldit Kínában. Ezért, vagy legalább ezért is nem ismerkedhet meg az idegen a kínai járókelővel, aki rámosolyog a gyerekére, ezért, vagy legalább ezért is szürcsöli a teát külön váróteremben, ahol olyanok kínálják, akik jól tudják, hogyan illik viselkedni egy külföldi baráttal.

Így hát nem mondtam számot.

— Többet, sokkal többet — feleltem, és közben eszembe jutott, hányszor jegyeztem fel ilyen kitérő választ, mikor Kínában készítettem riportot

Néhány év Pekingben, s az ember egy kicsit kínai lesz maga is.

EGY KÉTEZER ÉVES ASSZONY

De térjünk vissza Csangsába. Csang, mint említettem, hiába próbált belépőt szerezni a múzeumba, de a kétezer éves sír helyét szívesen megmutatta.

A Jüelu hegyen és a Narancs-szigeten tett látogatás után gyalog sétáltunk vissza a Hsziangcsiang folyó hídján. Gépemből még a szokottnál is gyorsabban fogyott a film. A kedvező szél mintha a régi Kínát lebbentette volna elénk: végtelen sorban siklottak alattunk a vitorlás hajók, a vásznakba belekapaszkodott a fuvallat, halkan roppantak az eresztékek, a napbarnította hajósok köteleket eresztettek ki, húztak be, száza-

dok nyugalmával tartották a kormányrudat, hullámok csobbantak, kiáltások szálltak a víz felett, s jöttek-jöttek a hajók, kicsik, nagyok, az új híd felé, a sohanemvolt híd felé, mely az új Kína formáit adta az ezredéves, régi festményről megelevenedetthez. Megörökíthettem, míg a felénk közeledő bárka hajósa felfelé vetette pillantását, és úgy döntött, hogy nem vesz észre, hanem elsuhan némán, mozdulatlan arccal, ismeretlen múltjából ismeretlen jövőbe, egy kínai a sok száz millió közül, egy a kormányosok közül, akik oly sok éve hasítják a folyó hullámait.

A kétezer éves sír lakója, a Han-kor egyik kínai nagyurának körülbelül 50 éves korában elhunyt asszonya nagyjából ilyen hajókat láthatott ugyanezen a folyón. A kínai sajtó nem sokkal csangsai látogatásunk előtt jelentette be a sír felfedezését, a *China Pictorial* című magazin oldalakon át közölte a sírban felfedezett tárgyak fényképét, a mozikban híradófilmet mutattak be a pompás leletről.

Csang mindennek ellenére nem hozta szóba a felfedezést, annak sem látta sok értelmét, hogy a színhelyet megtekintsük, de végül is kötélnek állt. A Hsziangcsiang hídjától tehát a külváros felé haladunk, elhagyjuk a beépített utcákat, és egy domb felé tartunk, amelynek oldalán katonai kórház emelkedik. A kórház udvaráról, ahol pizsamás betegek sétálnak, kis ösvény vezet fel a domb csúcsára. Az emelkedő oldalán olyanféle bejárat, mint a szőlőspincéké.

— *Tavasszal új raktárat akartak építeni a domb oldalába, és elkezdték ásni ezt az oldalt* — magyarázza Csang. — *Ahogy a munka folyt, fél méternél vastagabb agyagrétegbe ütköztek. Meglepődtek, de a raktárra szükség volt, így folytatták a munkát. Ahogy még tovább haladtak, faszénréteg következett. Ekkor leállították a munkát, és kihívták a régészeket.*

A felfedezésre szerencsés pillanatban került sor. A „kulturális forradalom" után a humán tudományok közül elsőként a régészet támadt fel tetszhalálából. A nemzeti múlt, a nemzeti nagyság emlékei újra keresettek, megbecsültek Kínában. Mivel Csangsában már korábban is feltártak hasonló jellegű ősi temetkezési helyeket, a régészek nagyszabású ásatásba kezdtek. Az agyag- és faszénréteggel légmentesen lezárt sír-

kamrában tökéletes épségben maradt meg mind maga a holttest, mind pedig a vele együtt sírba helyezett páratlan értékű temetkezési tárgyak. A halott asszonyt 28 réteg selyembe burkolták, vöröses folyadékba merítették, s koporsóját öt másik egymásba illő koporsóba zárták. A kínai mumifikátorok olyan kitűnő munkát végeztek, hogy amikor — mint a televízióban bemutatott dokumentumfilmen magam is láthattam — a holttest szöveteibe a megfelelő anyagot injektálták, a hús visszanyerte eredeti rugalmasságát, s a beszámoló szerint a vénák színe is olyan volt, mint egy néhány órája elhunyt halotté. A testet különben felboncolták: megállapították, hogy több halálos betegsége volt, szült gyereket és dinnyét evett — a boncolásról filmet készítettek.

A csangsai ásatás színhelye húszméteres mélység, mintha a domb tetejéről valami különös, négyszögletes vulkáni kráterbe pillantanánk bele. A szarkofágot egy oldalt nyitott alagúton távolították el, s most már az egészből nem látható más, mint a lassan omladozó vörös föld, amelynek szélén, a kis ösvényen, gyerekek rohangálnak. A feltárás anyagát a csangsai tartományi múzeumban dolgozzák fel az ország legjobb szakértői, de gyönyörű darabjait máris megismerhette a világ a kínai publikációkból. Az ásatásról egyébként a kínai sajtó egy szót sem írt addig, amíg a „zsákmányt" fel nem dolgozták — általában maguk a csangsaiak sem tudták, meséli Csang, min dolgoztak emberek százai a városszéli dombon.

A sírban ezer különböző használati tárgyat találtak: selymeket, lakktárgyakat, bambuszból, fából készült felszereléseket, kerámiát, élelmiszereket. Több mint kétezer évvel ezelőtt — derült ki a leletekből — a selyemszövetek közül már ismerték a taftot, a brokátot, a muszlint és a damasztot. Az egyik, több mint két méteres selyemfestmény a kínai mitológia és a régi kínai élet jeleneteit örökíti meg: Jit, a nyilast, aki kilenc napot lőtt le az égről, Csang Ert, a tündért, aki a Holdra költözött, s a nemesasszonyt, aki szolga kíséretében fogadja a vendégek tiszteletadását, végül a hercegi ház ünnepét. Ez az eddig ismert legrégibb kínai selyemfestmény, s a pekingi könyvesboltban 12 jüanért máris lehet kapni a reprodukció-sorozatot a két évezrede élt ismeretlen művész alkotásáról. Ez a se-

lyem az igazi halhatatlanság: nekem többet mond ez, az asszonyról és világáról, mint a megőrzött puszta test.

S mi minden volt még a sírban! Méteres „sze" gitár, ma is zengő húrjaival, „jü" bambusz-síporgona, amelynek majdnem változatlan utódán ma is játszanak, felöltöztetett kerámia figurákból álló zenekar, selyempapucs és muszlinköpeny, piros alapon fekete stilizált felhőkkel díszített lakktárgyak, „hu" formájú váza és „an" stílusú tálca, tányérokkal és evőpálcikákkal, színes, díszes lakk-kanalak, a halott asszony szépítkezésére szolgáló 33 centiméter átmérőjű kerek toalettdoboz bronztükörrel, fonott kosarakba csomagolt tojások, összeszáradt, de felismerhető körték, a sírtárgyak katalógusát tartalmazó bambuszrudacskák, s pecsét, amelynek felirata a túlvilági életre szóló útravalót összeállító pontos férfiút — Taj márkijának intendánsát — idézi.

Tulajdonképpen a *China Pictoral* oldalain, a legszebb tördelésben, kitűnően megvilágítva, kinagyítva mindez valószínűleg még szebb, mint a csangsai múzeum termeiben, ahol még a kutatók dolgoznak aprólékos figyelemmel. Mégis sajnálom, hogy elmaradt a találkozás: a kiállítások csöndjében a múlt tárgyai már az érinthetetlenség mozdulatlanságába merevülnek, de a régész kezébe veheti őket, s felidézheti a kort, amikor ezek a tárgyak ez élet részét képezték.

Milyen is lehetett ez a kor, s benne a márkinő élete?

A kínai történetírás alapjait képező régi krónikák, a *Történelmi feljegyzések* és *A nyugati Han-dinasztia története* szerint Taj márki a csangsai herceg kancellárja volt, és eredetileg Li Cangnak hívták. Az öröklődő címet Huej császár alapította uralkodásának második esztendejében (időszámítás előtt 193-ban). A márki birtoka a krónikák szerint csupán 700 parasztportára terjedt ki, vagyis a márki csak egyike volt a számtalan hűbérúrnak. Az, hogy ilyen kincseket szórt el feleségének temetése alkalmából — kommentálja a leletet a *China Pictoral* — fényesen demonstrálja, milyen pazarló módon élt az uralkodó osztály, és milyen kegyetlenül kizsákmányolta a népet.

Másrészt a nyugati Han császárság idején Csangsa környéke gyorsan fejlődött, s a sír feltárása módot nyújt a kor történel-

mének, kultúrájának, kézműiparának és mezőgazdaságának, orvostudományának tanulmányozására. Bonyolult viszonyok, egy már finoman szőtt emberi társadalom kőbe, formákba, rajzokba, anyagokba, szövegekbe rögzített üzenete a kórház mellett feltárt csangsai sír, és az üzenetből mindenki mást tarthat a legfontosabbnak. Ezért sajnálom, hogy nem sikerült találkoznom azokkal, akik az üzenet megfejtésén dolgoznak.

A KÍNAI CIRKUSZ

Délután a halott kínai múlt nyomait kutattuk, este az egyik legősibb kínai hagyomány élő jelenével találkoztunk.

Cirkuszba mentünk.

Amikor e sorokat írom, a kínai cirkusz reneszánszát éli az egész világon, mivel, akárcsak a pingpong, a diplomácia sajátos eszközévé lépett elő. Nixon amerikai elnök kínai akrobatákat fogadott, a senjangi porondművészek Észak- és Dél-Amerikában turnéznak, a pekingiek Afrikában, a vuhaniak Ázsiában.

Jómagam azonban több mint másfél évet töltöttem Pekingben, amíg az első cirkuszi előadást végignézhettem. A „kulturális forradalom" idején természetesen a kínai akrobaták, illuzionisták, erőművészek, zsonglőrök, bűvészek, kötéltáncosok is eltűntek a színről. A cirkusz művészeit falura küldték, hogy átneveljék őket a szegényparasztok. Azokban az időkben az „öncélú" szórakoztatásnál nagyobb bűnt nem is lehetett elképzelni.

Ennek az „öncélú" művészetnek régi hagyománya van Kínában. A régiségboltjairól híres pekingi utcában, a Liulicsangon gyakran gyönyörködtem olyan, sok ezer éves mintáról készült kőlenyomatokban, amelyek kések fölött szaltózó kötéltáncosokat, kézenálló akrobatákat, hatalmas súlyt emelő erőművészeket örökítenek meg. Ma a kötél alatt nincsenek kések, és a légtornászok legveszélyesebb mutatványaikat biztosítva végzik, de a cirkusz levegője, jellege, izgalma ma is ugyanaz. Az átpolitizálást célzó vérszegény kísérletek, mint amilyeneket Jenanban láttam másfél esztendeje, vagy aminek most,

Csangsában lehetek tanúja, nem sok sikert hoznak. Jelzik, hogy az előadás ma és itt történik, de elsősorban és mindenekelőtt az, ami: kínai cirkusz.

Miért hangsúlyozom, hogy kínai? A cirkusz, vethetnék ellen, a világon mindenütt cirkusz, és ez igaz is. Külön-külön nyilván valamennyi számát meg tudják csinálni másutt is. Ami az egészet, együtt, mégis nemzetivé és sajátossá teszi, az a kínai cirkusz emberközpontúsága: az emberi ügyesség, leleményesség, az emberi erő és humor.

A porond kínai művészeiről beszéltem az előbb, de ez tulajdonképpen helytelen. A kínai cirkuszhoz nem kell porond, nem szerepelnek benne állatok sem. Nincsenek lovak, elefántok, tigrisek — a kínai cirkusz ugráló, szörnyű pofáját csattogtató meseoroszlánjait emberek alakítják. Így a kínai cirkuszból hiányzik a borzalom és a félelem eleme. Obrazcov bábszínházának van egy híres száma: az oroszlán és az állatszelídítő. A jelenetben az oroszlán határozottan undorodik az állatszelídítőtől, aki újra és újra arra kényszeríti, hogy kitátsa a száját, majd bedugja a fejét a bestia fogai közé. Az oroszlán szemeit forgatja, majd egyszercsak bekapja és lenyeli az idomárt. Obrazcov ezt a jelenetet ilyesféle szöveggel kíséri: „Miért nézik az emberek az oroszlánszámokat? Valójában csakis azért, mert titokban mindenki egy kis vérre szomjúhozik és reméli, hogy a vadállat szét fogja tépni a szelídítőt. Ez azonban ritkán történik meg — minden állatszelídítő életében legfeljebb egyszer. Nos, énnálam a közönség minden este megtalálja a számítását: az én oroszlánom minden előadáson bekapja az idomárt." Az az érzésem, hogy a szovjet bábos fején találta a szöget: a vadállatszelídítő, minden más cirkusz koronázatlan királya, voltaképpen a római gladiátorok késői utóda. Kínában a stilizált oroszlánok egy óriási golyón táncolnak, amely előbb fölgördül, majd lassan leereszkedik egy libikókalejtőn, miközben a szelídítőt megtestesítő táncos jelképes tűzgombóccal eteti őket és nagyokat szaltózik. Az oroszlánt két vörös-arany köpennyel borított összekapaszkodott férfi alakítja ijesztő oroszlánszerűséggel: az állat mozgásában is az ember ügyessége a csodálatra méltó. Ahogy igazi oroszlánt nem hoznak a néző elé, úgy elefántot, lovat se tanítanak be produk-

cióra. Végül is a táncoló, színjátszó állat természetellenes dolog — véli nyilván a kínai cirkuszi hagyomány.

A kínai artista maga sem ugrál keresztül tűzkarikákon vagy késeken — késdobálók sincsenek. (A felszabadulás előtt — olvasom egy kínai magazinban — az ilyesmi még előfordult, ma azonban tilos.) Egyetlen egyszer láttam olyan számot, ahol az attrakció az egyik résztvevőt fenyegető veszélyen alapult: Kantonban (ahol szintén cirkusz volt az esti program) egy korbácsművésznő a sok méteres kötéllel ütötte ki partnere szájából az égő cigarettát. A kockázat persze minden cirkusz elengedhetetlen eleme: de a kínai cirkusz lényege nem a veszélyeztetettség, hanem a teljesítmény.

A csangsai cirkusz zsúfolásig megtelt, s rajtunk kívül még néhány „tengerentúli kínai" képviselte az első sorokban a nagyvilágot. A harmadik sorban ültünk, és hamarosan ugyanolyan látványossággá váltunk, mint a szereplők: vezetőim engedélyével ugyanis használhatom villanófényes fényképezőgépemet (ez is a külföldi látogatók ritkaságával magyarázható), és az első fellobbanástól fogva tevékenységemet ugyanolyan moraj kíséri, mint az artistákét.

Az előadás a konferanszié vagy talán inkább műsorközlő szavaival kezdődik. Kínában ez külön műfaj. A műsorközlő úgy beszél, mint senki más: minden tónust kiénekel, még el is túloz. Mindenki értheti, még a legtávolabbi sorokban is. Megjelenésük mindig, mindenütt elgyönyörködtetett. A köznapi beszédben a kínai nyelv dallamát elnyelik, a színpadon is másképp deklamálnak; a műsorközlő a maga szűkszavú szövegével egy külön nyelvi világot is feltár.

Az első szám a tányérpörgetőké — azt hiszem, ezt a számot, mint sok mást, Kínában találták ki. A felkelő napot ábrázoló vetített képes háttér elé bevonul hét pirosblúzos, feketenadrágos artistanő, mindegyiknek négy-négy pálcákon pörgő réztányér van a kezében. Az ötperces szám alatt csuklójuk szinte láthatatlan rezdülésével mozgatják az egymástól egyenletes távolságban levő, legyezőszerűen széttáruló pálcákat, és ezzel fenntartják a tányérok pörgését, ők maguk pedig végtelenül lassú, kiszámított, egyenletes mozdulatokkal vesznek fel új és új alakzatokat, testhelyzeteket: a vezető művésznő fejen állva és

társnőjének vállára kapaszkodva is rezegteti a fénylő koronggok sorát. A finálében férfiak csatlakoznak, akik egyetlen meghajló, két és félméteres rúdon pörgetnek a magasban egy-egy nagyobb réztányért. Az egész szám harmonikus, célja a gyönyörködtetés, nem a néző idegeinek borzolása.

A cirkuszban a művésznők a legtöbb számnál a hagyományos, szép, nőies kínai öltözékeket viselik.

A tányérpörgetők költeménye után ugrócsoport következik atlétatrikóban, majd bűvész, aki köpenye alól annyi mindent varázsol elő, hogy a színpad teljes hosszában felállított fogasokat, tartókat mind telerakja velük (legvégül egy kisbárányt teremt elő). A kínai cirkusz híres száma a magas emelvényen egymásra rakott téglákon egyensúlyozó akrobata: kézenáll, majd a négy pár egymásra rakott fatéglát páronként maga dobja a mélységbe, s megkapaszkodik az ottmaradtakon. Aztán élére állítja a téglákat, úgy egyensúlyoz rajtuk, s félredobva mind a négyet, a fél méternél nagyobb magasságból rázuhan az emelvényre — a közönség felszisszen —, rugózik, és újra kezén áll a tapsviharban. A láb-artistanő hátára fekve, magasra emelt, fantasztikus ügyességű, kéz módjára hajladozó lábaival előbb egy asztalt dobál a feje fölött, majd egy esernyőt: lábával kinyitja, s élét függőlegesre állítva pörgeti maga fölött.

A kínai cirkusz humora nem a bohócok vaskos komédiázása, nem a fenékberúgás és a tortadobálás. Kijön a bűvész a függöny elé és tojásokat egyensúlyoz egymáson. Egy tojás, nem esik le. Két tojás, nem esik le. De íme, öt tojás: előrehajol, hátra, fut előre, fut hátra, hiába, mindenki látja, hogy a tojásokat már nem lehet tartani, le fognak esni. A bűvész megáll, a tojások oldalt himbálóznak: egymáshoz voltak kötözve. Önmagunkon nevetünk, a bűvész-komédiás és a közönség. A mester most pecabotot vesz elő, és fenyegető arckifejezéssel a publikum felé indul, jelezve, hogy ott keresi a zsákmányt. Felém tart, kiveti a horgot és hopp, rajta fickándozik egy parányi hal. A közönség dűl a kacagástól. A bűvész fejét rázza: ennyi nem elég. Kis hálót vesz elő, most azzal indul vadászatra. Harsogó kacagás. Egy másik külföldi barát feje mellől újabb, nagyobb halat varázsol belé. Ez sem elég. A zenekari árokba enged le

egy hajókampónyi horgot, és kihúz egy kétméteres műanyaghalat. Egetverő röhögés.

A rúdmászók fejjel lefelé zuhannak a rúd mentén, és csak a földtől egy méterre merevednek meg újra, vagy egyik rúdról a másikra ugranak, a szék-akrobaták — szintén tipikus kínai szám — nyolc = tíz egymásra rakott széken végzik mutatványaikat (de láttam ezt a számot úgy is, hogy a legalsó szék négy sörösüvegen állt). A bűvész eltünteti az élő, hápogó kacsát, majd szétszedi elemeire a varázsdobozt. A legvégén egy toll bukkan elő és a közönség felhördül: nem sikerült. A mester mosolyog, magasba emeli a tollat: csak ijesztésül helyezte el ott, a kacsának híre-hamva sincs.

Aztán a hagyományos szám: kérnek valakit a közönség soraiból, aki felmegy a színpadra, s még valakit, aki kölcsönad egy órát. Csang engem is unszol („A múltkor egy külföldi barát ment fel a színpadra"), de úgy érzem, elég feltűnést keltettem eddig is. Végül egy kínai fiatalember lesz a bűvész partnere, és az egyik külföldi vendég adja oda az óráját, amelyet a közönség harsogó derűje közepette a mester a legény kezébe adott zacskóba tesz. A zacskót összehajtja, elégeti, mozsárban miszlikre töri a darabokat. De azért senki sem lepődik meg, amikor az óra végül is egy olyan skatulyából kerül elő, amely hét másik egymásba illő, hét lakattal lezárt doboz fenekén húzódott meg.

A kerékpáros artisták többféle produkcióval is elkápráztatják a nézőket: egy magas pódiumra állított biciklin keresztbe fordítják az első kereket, és ezen az ingatag állványon tornáznak hárman is. A kerékpáros egyensúlyozó művészek a guruló, menet közben szétszedett kerékpáron hajtanak végre különböző produkciókat, majd revüszerű felállásban egy keréken egyensúlyozó lányok tűnnek elő. A szám csúcspontja az a férfi, aki az egyetlen kerékre erősített két méter magas gólyaláb tetején nyomja a pedált, és nemcsak megtartja az egyensúlyt, de közben a bokája és lábfeje szögletébe helyezett porcelán rizsestálakat lábával egymás után dobálja a fejére, végül pedig még egy kanalat is odajuttat, hogy legyen mivel enni. A finálé: egyszerre tizenegy artista hajt körbe egyetlen kerékpáron.

Porcelán a kínai kígyólány-szám eszköze is: a partnere kezén egyensúlyozó lány a talpára helyezett tálakat helyezi saját fejére. A zsonglőrök porcelántányérokat táncoltatnak, és nehéz korsókat kapnak el. A jojós lányok a tarkójuk és nyakuk hajlatával a selyemzsinóron vázákat sétáltatnak, a bambuszrudas erőművész vállán egyensúlyozza az ötméteres oszlopot, amelyen két akrobata is mutat be fantasztikus alakzatokat. Az ugróművészek két egymásra helyezett, testüknél alig szélesebb karikán egyszerre repülnek át — ellenkező irányban.

A politikai mondanivalót ebben a műsorban két szám képviseli (és az olvasó talán még emlékszik a hsziani cirkuszra, ahol szinte minden jelenetbe „mondanivalót" erőszakoltak).

A HANGUTÁNZÓK ÉS A SZOCIÁLIMPERIALIZMUS

Az egyik a vietnami nép harcát eleveníti fel: illuzionista szám, egy partizánakció amerikai áldozatának eltüntetéséről. A színteret Coca-Cola reklám teszi stílszerűvé, s az amerikai a U. S. feliratú sisak mellett tekintélyes méretű, pirosra festett orrot visel.

A másik a kínai haditengerészetet eleveníti meg: hangutánzó szám. Két férfi jelenik meg a mikrofonok előtt, s a műsort ezzel a jelszóval kezdik: *Dúl a vihar, de haditengerészetünk őrködik felségvizeinken.* Minden segédeszköz nélkül elevenítik fel egy katonai egység életét. Hajnal. Kakaskukorékolás, madárhangok, ébresztő kürtszó, reggeli torna, dolgozik a rádiós, tititititá, ló nyerít, motorkerékpár érkezik, robbanás, kiképzés, majd kultúrműsor a kaszárnyában, *A fehérhajú lány* hegedűszólója, hirtelen riadó, ellenséges légitámadás, légelhárító ütegek kattogása, a gépet lelőtték, zuhanás, becsapódás. Újra szöveg: *Ha az amerikai imperializmus és a szovjet revizionista szociálimperializmus támadást mer indítani hazánk ellen, megsemmisítő vereséget mérünk rájuk.*

Ha egy pillanatra elfeledkeznénk a mai kínai politika szov-

jetellenes irányvonaláról, azonnal emlékeztetnek rá — lám, még a cirkuszban is.

A hangutánzók ráadása: *Vasúton Saosanba.* A gőzmozdony sípol, a kerekek előbb lassan, majd gyorsan kattognak, robog a vonat, majd lassít, megáll, kiengedi a fáradt gőzt: *Megérkeztünk Saosanba.*

De hiszen holnap oda indulunk.

SAOSAN, 1972

Saosan Kína Mekkája.

Vagy pontosabban: Ma Saosan az Kínában, ami a muzulmánok számára Mekka.

1893. december 26-án itt született Mao Ce-tung, s mióta a hatvanas évek közepén teljes nagyságában kibontakozott a kínai vezető személyi kultusza, milliók zarándokolnak ide az ország minden részéből.

A LEGISMERTEBB PARASZTHÁZ

Egyetlen paraszthéz képét sem ismertem meg úgy, mint Mao szülőházáét. Láttam nyomtatva, festményen, selymen, szőnyegen, faragványon s persze fényképen, kicsiben, nagyban, színesben — és mindig a zarándokok seregével. Hogy másik vallásból vegyek hasonlatot: Kínában oly közismert e ház képe, mint a katolikusok számára Betlehem, s a jászol a Kisjézussal.

Ahogy egy mekkai látogatásnál a muzulmán hit, vagy egy betlehemi utazásnál a kereszténység mai megnyilvánulási formái érdekelnének, Saosanban is a kultusz mai formája foglalkoztat: a kultusz 1972-ben, amikor a vallásos jellegű fanatizmus, amelyet a „kulturális forradalom" demagógiája szított fel, alábbhagy, s a piros könyvecske katekizmusa helyett olvasmányként Mao összes műveit ajánlják a kínaiaknak.

Vonat visz Saosanba. Ez a falu valóban az isten háta mögött volt, amikor Mao született, igazi út sem kötötte a szétszórt házakat a városhoz, a világhoz. A „kulturális forradalom" idején 50 kilométeres vasúti szárnyvonal épült a hegyek között, az óriási személyforgalom lebonyolítására.

A vasúti kocsiban összesen hatan vagyunk: ez a külföldiek

számára fenntartott első osztályú vagon. Az egyik csoportot mi alkotjuk Vúval és Csanggal, a fiatal csangsai idegenvezetővel, aki Saosanba is elkísér, a másikat két Hong Kong-i kínai a maga vezetőjével. A szerelvény többi része zsúfolt: a kínai látogatók tőlünk gondosan elválasztva robognak Mao szülőfaluja felé.

A célpont rendkívüli jellegét tulajdonképpen semmi sem érzékelteti. A mozdonyon nincs Mao-portré, az ablakokban nem lobognak vörös zászlók, és az utasok nem énekelnek forradalmi indulókat.

Amikor a vasút még meg sem épült, s a vörösgárdisták „forradalmi országjárásának" egyik fő célpontja ez a falu volt, előfordult, hogy egyetlen napon ötvenezer zarándok érkezett Saosanba, jórészt gyalog téve meg az utolsó vasúti állomástól ide vezető ötven kilométeres utat. A menet élén valaki a melléhez emelve vitte az elnök portréját, egy másik a vörös zászlót lengette, zúgtak az indulók, nyüzsögtek az emberek. A szülőház ajtaja éjjel-nappal nyitva állt, reggeltől estig, estétől reggelig áramlottak a látogatók.

Most minderre csak a hangszóró emlékeztet a fülkében, amikor e szavakkal kezdi meg adását: *A vörös nap felkel Saosanból, beragyogja az egész földet, hogy vezesse a népeket — itt született Mao elnök.* Érkezés előtt tíz percig az elnök életrajzát ismerteti a bemondónő.

SZEMÉLYI KULTUSZ, POLITIKAI HARC

Az olvasó persze megkérdezheti: ez nem kultusz? És mindaz, amit az előző fejezetben olvasott, nem az? A válasz természetesen nem lehet kétséges: igen, ez kultusz, s ha minden alkalommal említést tennék arról, hogy miként, hányszor idézik Maót Kínában, hányszor látható képe, szobra, műve, akkor ugyancsak monoton olvasmányt nyújtanék át. De ez a kultusz már túl van a tetőzésen, s mint a tenger az apálynál, szemmel szinte alig láthatóan húzódik vissza. Ha kitűzünk egy jelzőpálcát, láthatjuk, mint csökken a tenger magassága. Ha nem, csak azt látjuk, hogy továbbra is ott a tenger. Ha valaki külföldről ér-

kezik Kínába, a személyi kultusz ezer megnyilvánulását látja még mindig. Ha azonban már évekkel ezelőtt járt ott, vagy éppen ott él, állandóan érzékelheti a változást.

Ha erről a személyi kultuszról akarunk beszélni, fel kell vázolni a népi Kína politikai történetét. A kultusz csak a legritkább esetben lehet önmagáért való: Kínában pedig kiváltképpen éles politikai harc megnyilvánulási formája volt. Anélkül, hogy a teljességre vagy minden tekintetben kielégítő magyarázatra törekednék (a témáról már könyveket írtak), megpróbálok felidézni egy-két olyan tényt, amely a politikai harcokat világosabbá teszi.

Személyi kultusz természetesen csak ott születhet, ahol van olyan vezető, aki ezt szívesen látja. Mao nyilvánvalóan ilyen vezető, ez azonban nem elégséges magyarázat. Bizonyos történelmi hagyományok szerepét nem lehet tagadni: Kína mindig akkor volt nagy, amikor a központi hatalom (a császárság) erős volt, és a nép tisztelte a császárt. A császár személyét mindig páratlan kultusz vette körül. A Kínai Kommunista Párt élén 1935-től fogva Mao Ce-tung állt (számos más vezetővel együtt irányítva a japánellenes és felszabadító háborút), és a személye körüli kultuszt az a törekvés is magyarázta, hogy a sok száz milliós lakosságnak, amelynek tudatát nem lehetett egy csapásra átalakítani, egy országos vezetőt adjanak, személyi tekintéllyel, a hajdani császárok csalhatatlanságának nimbuszával (Mao maga is így indokolta a jelenséget Edgar Snow-val folytatott beszélgetésében). Ez persze nem marxista koncepció — de tény az, hogy a személyi kultusz már a hatalom megragadásának küszöbén kicsírázott, amikor a párt Jenanban megtartott VII. kongresszusán éppen Liu Sao-csi szólította fel arra a pártot, hogy tanulmányozzák Mao tanításait, a „maocetungi eszmét". (A „kulturális forradalom" e híres fogalma tehát éppen a fő ellenségének kikiáltott személytől származik.) A VII. kongresszust egy úgynevezett munkastílus javító kampány nyomán hívták össze, amelynek során Mao számos ellenfelét kiszorították a párt vezetéséből.

A népi hatalom első évtizedében Mao művei képezték a kínai párt ideológiai munkájának alapját, ő volt a párt vezetője és fő teoretikusa, ő volt az, aki — ahogy Pekingben megfogal-

mazták — „kínaizálta a marxizmust". A kínai politikai fejlődés későbbi irányának ismeretében e munkákból ma már ki lehet elemezni azokat a vonásokat, amelyek a kínai pártot szembefordították a nemzetközi munkásmozgalom főirányával, és így annak a marxizmus—leninizmus tanításaira támaszkodó erőivel — de Mao ekkori műveiben számos olyan tételt is találunk, amelynek alapján a jelenlegi kínai politika vonalát is le lehetne leplezni. Mao Ce-tung elvi munkássága jellemző módon éppen akkor apadt el, amikor Kína szembefordult a szocialista közösséggel. Azóta neve alatt szinte kizárólag „nyilatkozatok" és „utasítások" jelentek meg, s a nyíltan szovjetellenes kijelentések már ezek között hangzottak el. A személyi kultusz is már a nemzetközi munkásmozgalom főerőivel való szakítás után öltött társadalmilag veszélyes, majd abszurd méreteket.

A személyi kultusz ugyanis a hatalom eszköze, és nyilvánvaló, hogy maga Mao Ce-tung, a politikai küzdelem szakértője elsősorban ebből a szempontból értékelte. A pótolhatatlannak kikiáltott vezetőt természetesen sokkal nehezebb eltávolítani a politikai színtérről, mint másokat. Kína Mao Ce-tung vezetésével hajtotta végre a gazdasági katasztrófába torkolló „nagy ugrást" az ötvenes évek végén, amelyet akkoriban a kommunizmusba vezető rövidített útként reklámoztak. A kudarc annyira meggyengítette helyzetét, hogy 1959 áprilisában át is adta a köztársasági elnöki tisztséget Liu Sao-csinek, ő maga csak a pártelnöki funkciót tartotta meg. Ekkor a parasztok háztáji parcelláit kibővítették, az 1958-ban létrehozott óriási népi kommunák földjét a termelés ösztönzése érdekében sok helyütt valósággal részesművelésre adták ki a tagságnak, olyan vállalatokat engedélyeztek, amelyeket nálunk „gebinesnek" neveznének, és így tovább. Mao — fejtette ki 1959-ben a hivatalos közlemény — azért mondott le állami tisztségéről, hogy több időt szentelhessen az elméleti munkásságnak — de a hatvanas évek eleje óta nem jelentek meg nagyobb elméleti munkái. Az ideológus, a „nagy tanító" azonban továbbra is ő maradt, Liu Sao-csi is Mao-idézetekre hivatkozva valósította meg saját politikáját. (Igaz, erre az időre esett Liu *Hogyan legyünk jó kommunisták* című művének nagyszabású propagandával kísért

publikálása is. Ez nyilvánvalóan Mao ideológiai autoritása elleni kihívás is volt, amit egyébként az is bizonyít, hogy a Liu elleni támadás fontos részét képezte a könyve elleni kampány.)

A helyzet tehát olyan belső ellentmondást rejtett magában, amelyet a „kulturális forradalom" idején Mao éppen a személyi kultusz segítségével tudott Liu Sao-csi eltávolítására felhasználni. Erre később ő maga is utalt abban a híres interjúban, amelyet 1970 decemberében adott Edgar Snow-nak, a kínai forradalom amerikai krónikásának.

PIROS KÖNYVECSKÉVEL A CSÚCS FELÉ

Ez a közlés visszamenőleg is új értelmet ad annak a személyi kultusznak, amelyet a hatvanas évek elején a Lin Piao által vezetett hadsereg indított el. Lin nemcsak az idézetek piros könyvecskéjét állította össze (akkor még csak a fegyveres erőkben folyó politikai oktatás céljaira), de a hadsereg adta azokat az egész ország számára mintaképül szolgáló hősöket is, akiknek gondolkodása már a „kulturális forradalom" fanatizmusát vetítette előre. Az első, minden későbbi hős prototípusául szolgáló hérosz Lej Feng, a posztumusz naplójában szüntelenül Maóra hivatkozó harcos, „Mao elnök hű katonája" volt, aki körül páratlan propagandakampány folyt hosszú éveken át. (Ezt a hőst 1973 tavaszán „feltámasztotta" a kínai propaganda; főleg azt a mondását idézik újra, hogy „kis csavar" kíván lenni a forradalom gépezetében.)

Amikor 1965 novemberében kibontakoztak a „kulturális forradalomhoz" vezető első nyílt viták, majd 1966 tavaszán teljes lendülettel megkezdődött a „kulturális forradalom", Liu Sao-csi kezében volt a többség a központi bizottságban, az ország legfőbb hatalmi szervében — de mivel maga is Mao eszméire hivatkozott, nem léphetett fel, vagy legalábbis nem mert nyíltan fellépni egy olyan mozgalommal szemben, amelyet a párt elnöke a maga tekintélyével támogatott. A küzdelemben így elkerülhetetlenül alul kellett maradnia. A vörösgárdisták Mao személyi kultuszát elképzelhetetlen szintre

emelve, formailag támadhatatlan platformról indítottak rohamot. Egyetlen ember minősíthette volna a kultuszt abszurdnak — maga Mao. Ő azonban karján vörösgárdista karszalaggal fogadta fanatizált ifjú híveinek milliós meneteit — ámbár később Snow-nak azt is elmondta, hogy a könyvecskét rázó tömegeknek legfeljebb egyharmada őszinte.

Eljött azonban az a pillanat, amikor ez a fegyver visszájára fordult. A régi párt- és állami apparátust Mao eszméire hivatkozva (és Mao deklarált támogatásával) szétzúzó vörösgárdista tömegek ugyan valóban felszámolták Liu Sao-csi hatalmi bázisát, de egyben szinte minden hatalmi bázist is megsemmisítettek, s mi több, egymással is az anarchia veszélyét felidéző harcba bonyolódtak. A vita rendszerint arról folyt, ki igazabb híve Mao elnöknek, ki védelmezi valóban őt, és ki az, aki „vörös zászlót magasba emelve támad a vörös zászló ellen" — emlékezzünk a Csinghua egyetem vörösgárdistáira. Ebben a helyzetben nem maradt más hátra, mint a hadsereghez fordulni, amely még megőrizte egységét, és amely — Lin Piao piros könyvecskéje és a Lej Fengek sora révén — már amúgy is példát mutatott a Mao elnök iránti hűségből. A hadsereg élén Lin Piao állt, és őt a kínai sajtó a „kulturális forradalom" kezdetétől az elnök „legszorosabb harcostársának" nevezte, aki „mindenki számára fényes példát mutat Mao műveinek tanulmányozásában és alkotó, élő módon történő alkalmazásában".

Lin Piao valósággal Mao árnyékává vált — korábban már írtam erről a sajátos jelenségről. Csak vele együtt mutatkozott, önálló politikai karaktere feloldódott, s bár 1965-ben *Éljen a népi háború győzelme* című brosúrájával maga is kísérletet tett önálló ideológiai munkásságra, a „kulturális forradalom" csúcspontján szinte kizárólag Mao műveinek tanulmányozására szólító mondatait vagy Maót dicsőítő jelszavait idézték. Ebből viszont egyszerű dolog következett: minél nagyobb a személyi kultusz, annál nagyobb Lin Piao hatalma. Márpedig Mao Ce-tung nem azért idézte fel a „kulturális forradalom" önpusztító viharát, hogy Lin és a hadsereg kezébe adja a hatalmat: ez utólag nagyon is világos.

SNOW-NAK MONDOM, LIN ÉRTSEN BELŐLE

1970 decemberében, amikor Mao Ce-tung Edgar Snow-nak nyilatkozott, még nem volt olyan világos. A kínai párt vezetője akkor azt fejtegette vendégének, hogy miután a Liu Sao-csi elleni harc győzelemmel ért véget, a személyi kultuszra már nincs olyan szükség, mint korábban. Ő maga a díszítő jelzők közül — „a nagy vezér", „a nagy tanító", „a nagy legfelső parancsnok" és „nagy kormányos" — csak egyet kíván megtartani, népének tanítója kíván lenni, mondotta Snow szerint. Az interjú pillanatában kevesen értették meg e kijelentés belpolitikai horderejét: a négy díszítő jelző ugyanis Lin Piaótól származott. Márpedig Mao szavai nem maradtak titokban: Snow megírta a beszélgetést, és a kínai belső tájékoztatás csatornáin körözték a tartalmát. A személyi kultusz egy konkrét ellenfél ellen irányult. A kultusz leépítése is! Maónak ez a folyamat nem árthatott — annál veszélyesebb volt viszont Lin számára, aki az abszurditásig fokozott személyi kultusz hullámán emelkedett magasba.

Lin nyilván érezte is ezt, s a kulisszák mögött elkeseredett harc folyt — s mint tudjuk, végül is a honvédelmi miniszter lett a vesztes, s halálával fizetett téves kalkulációjáért. A kínai vezetés azzal vádolta Lint, hogy összesküvést szőtt Mao meggyilkolására, ezt a verziót azonban a kínai politikai színtér ismerői szkeptikusan fogadták.

Lin bukása után a személyi kultusz apálya meggyorsult, de üteme még saosani látogatásunk idején is csak gyorsított felvételen érzékelhető, mint a napraforgó mozgása a tudományos ismeretterjesztő filmeken. Az olvasó ilyenformán felgyorsítva érzékelheti ezt a folyamatot, ha összehasonlítja e könyv első fejezeteit — amelyek az 1969-es év utolsó hónapjában játszódnak — a későbbiekben tárgyalt 1973-as állapotokkal. De a tetőzés még előbb volt: 1968 nyarán, amikor Kína szerte építeni kezdték Mao Ce-tung óriás szobrait.

Tulajdonképpen nehéz érzékeltetni azt a végtelen türelmet és fokozatosságot, ahogy Kínában leépítik a kultusz formális kinövéseit, az ember istenítését — miközben továbbra is hir-

detik, sőt fokozott erővel hirdetik a Maónak tulajdonított ideológiát. Ez a fokozatosság és ez a hangsúly eltolódás két dologgal magyarázható. Az egyik: megkísérlik elkerülni, hogy a kultusz csökkentése politikai vihart támasszon — hiszen több mint két évtized óta, mióta a népi Kína fennáll, minden az ő nevében történt, tehát az ő bírálata minden más, ma rá hivatkozó vezetőt is érintene, s így a politikai hatalom alapkérdéseit vetné fel. A másik az az egyszerű tény, hogy Mao Ce-tung is halandó, és már nagyon öreg ember — a személy helyett ezért ideológiáját hirdetik, mivel az nincs alávetve biológiai törvényeknek.

LEVESZIK A KÉPEKET

A kultusz első megtorpanását az jelezte, hogy leállították a szoborkolosszusok építését. A tereket, középületeket díszítő apologetikus festmények száma fokozatosan csökkenni kezdett, a jelszavak megritkultak, a Mao-jelvények divatja halványult — egyre inkább csak káderek viselték. Ami ebben a felsorolásban egy mondat, az életben két-három évbe telt. A pekingi nemzeti bankban például, ahol a fizetésemet vettem fel, kezdetben Mao kétméteres gipszszobra állt egy óriási vörös paraván előtt, a hivatalnokok a szobor tövében dolgoztak íróasztalaiknál. 1972 elején a szobor helyét egy portré váltotta fel a paravánon — maga a vörös háttér maradt. Az *Új Kína* hírügynökség angol nyelvű bulletinjén a „kulturális forradalom" napjaiban a fedőlapot az elnök képe és egy-két idézete díszítette. Később aztán a portré eltűnt, az idézet maradt. 1972 őszén az idézet is elmaradt — de a kínai lapok cikkei még 1973 elején is naponta egy-két bekeretezett Mao-idézettel kezdődtek. A pekingi televízió még 1972 tavaszán is Mao sugárzó portréjával kezdte naponta adását — aztán egy nap elmaradt ez a szignál. A légitársaság tízemeletes pekingi épületéről közvetlenül hazatérésünk előtt távolították el a kétemeletnyi képmást — de a palota földszintjén és a repülőtéren még indulásunkkor is ott állt a gipszszobor, igaz, kissé porlepte állapotban, ami nem is olyan rég egyszerűen elképzelhetetlen lett volna. Egy

ízben a Téli Palotában rakodták teherautóra Mao óriási portréját. Jellemző volt a belépő kínaiak ösztönös reakciója: mindenki körülnézett, hogy megállapítsa, honnan vitték el, melyik épület homlokzatáról.

A kínai lapokban a „kulturális forradalom" kezdetétől kövér betűkkel jelölték a Mao-idézeteket — oldalanként tízet-tizenkettőt. A szó szoros értelmében nem volt olyan cikk, amelyben legalább egy ne szerepelt volna. A kövérbetűs idézetek utazásunk pillanatáig megmaradtak, de míg azelőtt szinte kizárólag Maótól citáltak, most Marx, Engels, Lenin, Sztálin is szerepel a források között. (Maga a módszer egyébként semmit sem változott: a Marx-idézet éppúgy egy pillanatnyi hivatalos kínai tétel igazolására szolgál, mint Mao valamelyik mondata, az esetek többségében az összefüggéseikből kiragadott idézetek eltorzítják az eredeti mű megállapításait.) 1972 őszén már az sem volt kötelező, hogy minden rövid cikkben szerepeljen a pártelnök neve vagy valamelyik megállapítása, noha az újságokat továbbra is az idézetek sötétebb sorai tarkították.

A „kulturális forradalom" csúcsán minden folyóirat minden címoldalára rátették Mao portréját, a belső lapokon szintén több képe szerepelt (sokszor Lin Piaóval együtt). 1970-ben már más címlapok is napvilágot láttak. A művészeti élet lehetséges témái éveken át az elnök, a „forradalmi tömegek", a Mao dicséretét zengő operák hősei köréből adódtak, a *Chinese Literature* című angol nyelvű propagandafolyóirat (minden kínai nyelvű irodalmi lap megszűnt) csak olyan verseket közölt, amelyekben Mao Ce-tung nagyságát hirdették. 1971-ben tűnt fel először az archeológiának szentelt rovat, majd változatosabb témájú új grafikák, festmények jelentek meg. Sajtót kaptak olyan versek, amelyek ugyan félreérthetetlen politikai mondanivalót közöltek, de némelykor csak közvetve utaltak a pártelnökre. 1973 elején kiadták az első irodalmi folyóiratot is: színpadi művek közlésére.

Ezt a hosszúra nyúlt fejtegetést az a szándék indokolja, hogy magát a jelenséget, amelyet a krónikás bemutat, elhelyezzük a kínai szellemi és politikai horizonton — és az időben, ami több mint puszta dátum: szintén politika. Mert ami a másik dimenziót, utazásunk terét illeti, ott Mao állandóan jelen volt.

Vuhani programunkhoz hozzátartozott az egykori parasztmozgalmi intézetben tett látogatás, Kantonban a vuhani intézet párja a látványosság (mindkettő arról nevezetes, hogy a húszas években néhány hónapon át tanította a forradalom jövendő kádereit Mao Ce-tung), csangsai érkezésünk délutánján két olyan épületet tekintettünk meg, ahol egyszer Mao dolgozott, és egy harmadik múzeum felkereséséről csak azért mondtunk le, mert látnivalóiról részletesebb anyag vár a saosani nagy Mao-kiállításon. A „forradalmi zarándoklatok" három fő színhelyén: Saosanon, a csingkangsani hegyeken és Jenanon kívül szinte minden kínai városban vannak olyan „történelmi nevezetességek", amelyek a kínai vezető életpályájának különböző állomásaival függnek össze. Amikor 1971-ben sorra alakultak meg a különböző tartományokban a „kulturális forradalom" utáni új pártbizottságok, minden tartományi kongresszus résztvevői látogatást tettek ezeken a kegyhelyeken, hogy erőt merítsenek Mao példájából.

SAOSAN, VÉGÁLLOMÁS

Ezek a még mindig lázasnak mondható idők már messze tűntek, de a saosani végállomáson így is százan meg százan sietnek végig a peronon, a hatalmas állomásépület előtt várakozó autóbuszok felé. Az állomás impozáns látványt nyújt: homlokzata a miskolci vagy a győri pályaudvarra emlékeztet. Nem hiszem, hogy van olyan falu a világon, amely ehhez hasonló állomással dicsekedhetne. A vonat innen már nem megy tovább. Saosan, végállomás. Vagy féltucat autóbusz várakozik (a faluba vezető ötkilométeres aszfaltozott úton összesen 30 kényelmes busz bonyolítja le a forgalmat).

Zuhog az eső, az emberek nyújtott lépésekkel sietnek a várakozó járművek felé. Kezükben batyu, szatyor, gyerek, esetleg a vállukon egyensúlyozott bambuszrúd két oldalán himbálóznak a nehezebb csomagok. Az utazók tipikus képe ez Kínában. Bőröndöt nem látni. Bár a városi áruházakban mindenütt lehet kapni, alig akad kínai ember, aki kofferrel utazik.

Az állomáson a kíséretemben levő Vút és a kettőnk kísé-

retében levő Csangot egy további idegenvezető, Csü fogadja — ő lesz kalauzunk Mao szülőfalujában. Egy még üres busz felé vezet. Egy pillanatra megfordul a fejemben a gondolat: talán csak a külföldi barátoknak tartották fenn az egész járművet, de szerencsére nem — jönnek a kínai utasok is. Mellém egy mama kerül, ölében ötéves forma kisfia. Férje katonatiszt, mellette áll. A távoli Hszincsiang tartományból utaznak három napja. Elegáns kordkabátban egy sanghaji tanítónő kapaszkodik mellettünk — ő egy kis csoporttal érkezett. Míg a jármű felfelé kapaszkodik az emelkedőn, és az eső párájában odalent előbukkan egy mesterséges tó, sokan falatozni kezdenek az úti elemózsiából. Negyedórás út után egy autóbusz-rendezőpályaudvar féle helyen állunk meg, kilépünk az esőre, a sárga, félig már betakarított rizsföldek és a hegyek közé.

Körülöttünk a búcsújárás zaja, a járművek és az emberek irányítóinak gyakorlott vezényszavai harsannak, az emberek újra csoportokba szerveződnek (az egyik élén vörös zászló bukkan elő), és megindulnak az aszfaltozott ösvényeken az egyik völgyecske felé. A kavargáson túl, a földeken, az esőben időtlen, örök figurákként dagasztják a sarat Saosan állandó lakosai, a parasztok, akik közül itt minden másodikat ma is Maónak hívnak. Néhányan plasztik esőköpenyt viselnek, de többségük a vállat és a felsőtestet takaró, különös, madárszárnyszerű szalma esőköpenyt hord, amelyen lecsúszik a vízcsepp. Kísérőim szerint ebben nem izzad meg úgy az ember, mint a nylonban — szerintem nyilván annak töredékébe kerül. A rizst félig már levágták, a tarlón ott állnak a szalmakévék, s távolabb felhőt pipálnak a szeszélyes formájú magaslatok. Szíven üt a táj szépsége, a párák nyitotta-takarta dombok, a ködbe rajzolódó fenyők, a rizsről beszélő mezők. Mint a legszebb kínai festményeken. Már ezért érdemes volt idejönni, ezért a látványért.

Saosan még most, a nagy idegenforgalom kellős közepén is inkább gazdaházak, tanyák sora a dombok közti völgyekben, s a völgyekben kialakított lépcsőzetes rizsföldek mentén. Mao szülőháza egy a sok közül. Előtte a földet ma is megműveli a saosani népi kommuna, a szemben levő hasonló épületben parasztok laknak.

A laikus szemnek Kínában nem sok különbséget mutat a városi és a paraszt ember — de itt, ha szembe haladnak, világosan megkülönböztethető, ki falusi, idevaló és ki a városi látogató. A szülőház felé vezető ösvényen esernyőt kitárva türelmesen várakozik bebocsátásra a tömeg — ötperces séta ez a buszvégállomástól, aztán több órás várakozás. És ez csak az első látnivaló: a továbbiakban ott az iskola, ahol Mao tanult, a tó, ahol Mao fürdött, s persze, ott a múzeum, amelyet 1964-ben emeltek, és a „kulturális forradalom" idején bővítettek ki. A múzeum egyedüli hőse, témája Mao, aki a mostani képanyag szerint soha más politikussal együtt nem mutatkozott. 1971 szeptembere előtt sok kép Lin Piaóval együtt ábrázolta, de Lin megbukott. 1964-ben sok képen Liu Sao-csi is látható volt — ő még korábban eltűnt a politikai életből, és így Mao mellől is. Vannak persze más kínai politikusok, akik Maóval együtt ma is illusztris tagjai a kínai politikai életnek. A mai rendezők azonban, úgy tűnik, nem szeretnének újra átrendezni.

MILYEN MINŐSÍTÉST KAPNA MA MAO APJA?

Mao Ce-tung apja a maga idején jómódú ember volt — maga Mao abban az önéletrajzban, amelyet Edgar Snow-nak diktált, s amelyet az amerikai író *Vörös csillag Kína fölött* című könyvében adott közre, így beszél róla:

Apám szegényparaszt volt, és fiatalkorában katonának kellett mennie, olyan súlyos adósságok terhelték. Sok éven át szolgált. Később visszatért a faluba, ahol születtem, és gondosan takarékoskodva, kiskereskedelemmel meg más vállalkozásokkal némi pénzre téve szert, sikerült visszavásárolnia földjét. Ekkor családom középparaszti sorba kerülve 15 mu (1 hektár) *földdel bírt. Ezen évente 60 tan* (egy tan 60 kilónak felel meg) *rizs termett. A család öt tagja 35 tant fogyasztott — vagyis személyenként hetet —, így évente maradt 25 tan fölösleg. Ezt a felesleget forgatva, apám egy kis tőkét halmozott fel, és hét további mut vásárolt, ami gazdagparaszti statust biztosí-*

tott a családnak. Akkor már évi 84 tan rizst tudtunk termelni."

Mao, mint arról önéletrajzában beszámol, gyerekkorában gyakran került konfliktusba apjával, aki a mai minősítés szerint „osztályellenségnek" számítana egy népi kommunában, politikai jogok nélkül. Más kérdés, milyen kevés kellett Kínában a „gazdagsághoz". A saosani szülőház igen tágas, jobban rendezték be, mint azoknak a lakásoknak a nagy részét, ahová elviszik a népi kommunák látogatóit. Mao Ce-tung, mutatják, baldachinos ágyban született, ami persze délen nem annyira a luxus, mint inkább a szúnyogok elleni védekezés eszköze. (A különböző Mao-múzeumokat látogatva mindenütt találkozhatunk a baldachinos ágyakkal, amelyekben a kínai párt vezetője egykor álomra hajtotta a fejét.) A látogatók tömege türelmesen halad végig az előszobán, a mosószobán, a konyhán, a három hálószobán, az ebédlőn, s a belső udvaron, ahonnan a szerszámos kamra, a rizstároló (Mao apja rizskereskedéssel is foglalkozott), a bivalyistálló, a disznóól, az illemhely és a vendégszoba nyílik, és persze senki sem tesz fel kérdést arra vonatkozóan, milyen jómódú parasztcsalád portája lehetett ez (a Snow-féle önéletrajzot senki sem idézi).

Én megkérdem vezetőnket. A válasz:

Abban az időben az osztályösszetétel nem volt stabil, az egész nép nyomorúságos életet folytatott, és ki volt zsákmányolva.

A forradalmi harcban egyébként később Mao két öccse és családjának négy másik tagja életét áldozta, tehát a gazdagparaszt gyermekei más útra tértek. Maga az apa az akkori társadalomban lehetséges természetes módon kereste a felemelkedést, és azok közé a kevesek közé tartozott, akik megengedhették maguknak, hogy fiaikat iskoláztassák abban a reményben, hogy — mint azt Mao mesélte Snow-nak — így majd több pénzt fognak keresni. A szülőkről különben a későbbiekben nem sok szó esik: a szülőház padlása viszont arról nevezetes, mesélik, hogy ott tartott már a huszas évek elején gyűlést Mao, a fiatal pártszervező, s itt, Hunanban gyűjtötte az anyagot első közismert munkájához, amely a parasztmozgalmat vizsgálta.

A szülőházban tett látogatás után a „kulturáli forradalom"

idején kibővített múzeum következik, de az ifjúkor és a férfikor között a hatalmas étterembe sétálunk át, amely egy szomszédos dombon épült, s ahol ismét találkozunk a Hon Kong-i csoporttal. Az étterem mellett kis ajándékbolt, viszonylag egyszerű emléktárgyakkal: oldaltáska, cigarettatárca, kendő, pénztárca, könyvjelző, teadoboz, bambuszkép a szülőház ábrájával — egy pekingi áruházban több kapható. Az étterem nem az egyedüli vendéglátó létesítmény: vezetőim szerint 2—3000 ember számára épült szállás, 3—4 maóért tölthetnek itt egy éjszakát, de ha reggelire nem tartanak igényt, az ár csak két mao. A „kulturális forradalom" idején, amikor ötvenezren is érkeztek egyetlen napon, a vörösgárdisták sátrakban aludtak, vagy éppen — alvógyékényeiket a földre terítve — a szabadban.

A vörösgárdista láznak azonban már nyoma sincs — és az oktató buzgalomnak sem, amely például még 1971 nyarán is jenani látogatásunk jellemzője volt. Jenanban még mindenütt, minden emlékteremben — és hány volt! — vezetőink hosszas előadásokat tartottak, pálcával mutogatva a látnivalókat. Itt csendben sétálunk végig a termeken, ahol a kínai csoportok is csak lazán szétszóródva követik vezetőiket, és kalauzunk, úgy tűnik, nem is nagyon tartja szükségesnek a részletes magyarázatot — én kérdezek rá az érdekesebb történelmi képekre.

Arra is marad idő, hogy még egyszer végigballagjunk a szülőházhoz, ahol már elfogyott a sor, és csak a ház előtt feketéllő kis, lótuszvirágos tó tulsó partján működik a fényképész, hogy a vízbe nyúló kis betonozott földnyelven megörökítse a hazafelé készülő zarándokokat. Az állomásra is előbb érkezünk, s még van időnk felsétálni a közeli domb tetejére, ahonnan Mao hatalmas szobra pillant a tájra. A szobor lábánál két, azonos szövegű tábla emlékeztet még — felsorolva a „megszívlelendő" utasításokat — a „kulturális forradalom" idejére. *Meg kell őrizni* — olvassa Vu — *a forradalmi fegyelmet, ne játsszunk, labdázzunk, rendetlenkedjünk, őrizzük meg a tisztaságot, legyünk fegyelmezettek, legyünk éberek, akadályozzuk meg az ellenség szabotázsát.*

Ellenségnek, labdázásnak, forradalmi tömegeknek híre sincs most a szobor lábánál. Az őszi eső csendben csepereg, s odalenn hosszan sípol a mozdony, a vonat utasait szólítva.

A CSANGSAI ISKOLA

1926. március 14-én japán ágyúnaszádok hajóztak be Taku kínai kikötőbe, és tüzet nyitottak erődjére. Az erődből viszonozták a tüzet. Március 16-án a japánok, más imperialista kormányokkal együtt, felszólították Kínát az erőd lebontására. Peking népe két nappal később tüntetést rendezett a Tienanmen téren, hogy tiltakozzék a japánok követelése ellen. Petíciót vittek a kormánypalotába. Tuan Csi-zsuj, az akkoriban Észak-Kínát kormányzó „hadurak" egyike, a pekingi ideiglenes kormány feje tűzparancsot adott a rendőrségnek. Kétszáz tüntető meghalt.

ÚJSÁGÍRÓ AZ ISKOLAPADBAN

Ez az incidens nem tartozott a kínai történelem sorsfordulói közé. Csupán egyetlen epizódja volt a hajdan hatalmas birodalmat az ópiumháború után sújtó sok-sok megaláztatásnak. A csangsai tanítóképző második osztályában most azért idézik fel újra, mert Lu Hszün, a nagy kínai író cikket írt Liu Ho-csen, az egyik áldozat emlékére. A negyven copfos lány (illetve pardon: kettő rövid hajat visel) a fiatal tanárra figyel, aki mély átéléssel olvassa az író szavait:

Az idő csak megy tovább: az utcák békések újra, mert néhány élet semmit sem számít Kínában. Legfeljebb a jóindulatú semmittevőknek szolgálnak beszédtémául, vagy a rosszindulatú semmittevőket látják el a „hírresztelések" gyártására alkalmas anyaggal. A néhány élet mélyebb jelentősége, úgy hiszem, nagyon kevés: az csak egy békés petíció volt. Az emberiség vérontáson keresztül előre tartó csatájának története a szén kialakulásához hasonlít, ahol sok fára van szükség egy kevés szén előállításához.

A petíció azonban, különösen a fegyvertelen, semmit nem érhet el.

Mivel azonban vér folyt, az ügy természetesen jobban fog hatni. Át fogja hatni legalább a halottak rokonainak, tanárainak, barátainak és szeretőinek szívét. És még ha az idő repülésével a vérfoltok halványulnak is, egy bájos, mindig mosolygó lány képe örökké élni fog a bizonytalan szomorúság közepette.

Tao Csien költő ezt írta:

Rokonaim tán még gyászolni fognak
Miközben mások dalra gyújtanak
Halott vagyok és végem — mit lehet mondani még?
Testem a hegyekbe temették."

Az osztály — húsz év körüli lányok — lélegzetét visszafojtva figyel, mert Lu Hszün prózája is a költői szó tömörségével hat, s mert Liu Kuang-ji, a tanár szenvedélyesen, lángoló tekintettel olvasta fel az írást. Az óra rögtön ezzel kezdődött. Belépett Liu, az osztály felállt, majd rögtön le is ültek a lányok. Létszámjelentés nem volt. A tanár a katedrához sietett, közölte, hogy ma Lu Hszün írásának tanulmányozását folytatják. Az előző órán a cikk előzményeit és első részét vették, most következik a folytatás. Liu kezében a könyvvel és a saját jegyzeteit tartalmazó füzettel a padok közé sétált, és anélkül, hogy jelenlétünkről a legkisebb mértékben is zavartatta volna magát, deklamálni kezdett.

Ebben az osztályban persze nem mi voltunk az első látogatók. A vendégek számára külön padot helyeztek el a diákok széksoraitól balra, ott ülünk Vúval és az iskola forradalmi bizottságának két tagjával. Mikor csöngetés előtt beléptünk, a lányok vidáman zsibongtak, az asztalokon glédában álltak a könyvek, a növendékek fele még nem ült a helyén. Amint megpillantottak, az osztály elcsendesedett, a könyvek a lezárható fiókokba kerültek (bennlakásos kollégium a tanítóképző). Valaki gyorsan letörölte mégegyszer vizes szivaccsal a nagy fekete táblát. Az előttünk ülők feltűnés nélkül forgatják fejüket hátra, gyors pillantásokat vágnak felénk. Ki a mai vendég?

A kíváncsiság kölcsönös: milyen egy kínai osztály? A kated-

ra fölött Mao képe (1912—18-ig itt tanult ebben az iskolában; és a tantermek egy része múzeum, ahol tábla jelöli egykori helyét). Viszonylag kevés a dekoráció, elől a földre téve egy már teljesen kész, de még felerősítésre váró faliújság. A külsőségekben nincs semmi szokatlan: az osztály — a portrétól eltekintve — a világon bárhol másutt is lehetne.

A tanár magyarázata viszont pontos képét adja a mai kínai pedagógiának. Lu Hszün írása a kínai irodalom tankönyvében szerepel, de tartalma elsősorban történelmi és politikai, s Liu Kuang-ji is erre helyezi a hangsúlyt. Maga Lu Hszün elsősorban politikai esszéinek köszönheti, hogy míg az összes többi kínai író eltűnt a „kulturális forradalom" örvényében, az ő művei — bár egy ideig ezeket sem lehetett kapni — a leghamarabb bukkantak fel újra. A harmincas években, nem sokkal a halála előtt Lu Hszün a haladó írók belső vitáiban olyan álláspontot foglalt el, amely szembenállt néhány másik kínai kommunista író véleményével, s az utóbbiak harminc évvel később a „kulturális forradalom" bírálatainak célpontjává váltak. Ez a sajátos „prófétai" érdem (függetlenül az akkori viták érdemi részétől) többet tett nevének mai divatjáért, mint egyébként valóban klasszikus írásművészete.

Liu stilisztikai elemzéssel kezdi. — *Tragédia történt, de a világ békés. Vér folyt, de hiába. Mi ez? Ellentét, szembeállítás. Mit mutat ez? A szerző felháborodást a gyilkosságok felett. Mit mond Lu Hszün? Hogy néhány ember élete semmit sem számít Kínában. A múltban a kínai ember élete semmit sem ért. Még a dolgozó nép millióinak élete sem számított. A tüntetés áldozatai meghaltak, de haláluk semmiféle eredményt nem hozott, csak beszédtémául szolgált. Miért? Mert a nép szelleme meg volt bénítva. A reakciós írók hírreszteléseket gyártottak az incidensről, Lu Hszün pedig hevesen bírálta őket.*

„AZ EMBERISÉG TÖRTÉNETE A VÉRONTÁS TÖRTÉNETE"

Liu maga teszi fel a kérdéseket, és maga is válaszol, csak néha vonja be az osztályt, mintegy szájukba adva a feleletet.

— *Lehet eredményt elérni felterjesztéssel? Petícióval?*

Nem túl hangos válaszkórus.

— *Nem.*

— *Nem, nem lehet* — folytatja Liu —, *mert a tüntetőknek nincs semmiféle fegyverük. Így nem érhetik el céljukat.*

— *Minek a története az emberiség története?*

Bizonytalan válaszok, de Liu kiemeli a helyeset:

— *A vérontásé.*

— *A fegyveres harcé és a vérontásé. Az emberiség története a két osztály közötti harc története, a két osztály mindig harcban állt egymással* — magyarázza a tanár.

Ez viszont már a legaktuálisabb tétel, amelyet aligha érthet meg az, aki nem ismeri a kínai politikai zsargont. A „kulturális forradalom" ideológiája szerint a népi Kínában, a proletárdiktatúrában is tovább folytatódik a harc „a két osztály" (a proletariátus és a burzsoázia), „a két út" (a szocializmus és a kapitalizmus útja) és „a két vonal" (a burzsoázia és a proletariátus vonala) között. A „két vonal" méghozzá — mint tudjuk — a párton belül jelentkezik, ott tükrözi a párton kívüli harcot. Amíg lesz két osztály, addig a párton belül is mindig lesz két vonal. Mint már láttuk, ez a tétel adja az igazolást a párton belül szüntelenül folyó tisztogatásokhoz — az eltávolított vezetőket egyszerűen azzal vádolják, hogy a „burzsoá" vonalat követték „Mao elnök proletárforradalmi vonalával szemben".

A mai Kína szellemi életében mindennek igazolnia kell a hivatalos ideológiát — így a történelemszemlélet célja sem lehet más, mint a jelenlegi politika alátámasztása. A több éves teljes szünet után feltámadó kultúra jellemző vonása ez a törekvés. Ha a jelenlegi társadalomra érvényes a „két osztály" harca, hogy ne lenne érvényes a múltra? A szembenálló osztályok változhatnak, de „két osztály" mindig van (az, hogy esetleg

háromról is szó lehet, bonyolult érdekazonosságokkal és konfliktusokkal, a magyarázatban fel sem merül).

— *A múltban a parasztok gyakran fellázadtak, ezek fegyveres felkelések voltak* — magyarázza a tanár. — *A parasztfelkelések bizonyos szerepet játszottak. Ahhoz, hogy a történelem előre lépjen, nagy áldozatokra volt szükség. A régi társadalomban nehéz volt fellázadni, a néptömegeket állati sorban tartották. Mit akart ilyen körülmények között Lu Hszün?* — Liu körülnéz, egy-két kéz a levegőbe emelkedik.

— *Lu Hszün azt akarta, hogy az emberek ne fegyvertelenül terjesszenek be petíciókat.*

— *Igen, ezt akarta.*

— *Lu Hszün a fegyveres harc híve volt* — egészíti ki a diák.

— *Mi volt a célja ezzel az írással?* — kérdi tovább a tanár.

Egy lány újra jelentkezik.

— *Ösztönözni a forradalmat a fiatalság soraiban.*

Ez a bekezdés a március 18-i incidens összefoglalása — folytatja a tanár. — *Kitűnik belőle, hogy az író nagy gondot fordít a forradalmi harc taktikájára és stratégiájára is. Helyteleníti a fegyvertelen petíciót, mert pusztán a kiontott vér nem fogja elpusztítani az ellenséget.*

A stratégia és a taktika ma is aktuális politikai téma Kínában. Liu szemmel láthatóan ügyel arra, hogy a napi jelszavakat is megemlítse magyarázatában.

LATIN BETŰK A KÍNAI ISKOLATÁBLÁN

Stilisztikai elemzés következik, a kínai nyelv nagy kifejező erejének eszközeit magyarázza a tanár. Részleteket olvastat fel, kórusban és egyénenként. A kiejtés néhány ritkább írásjelnél bizonytalan — krétát ragad, felírja a kínai hieroglifát a táblára és mellé latin betűkkel, az úgynevezett pinjin-átírással a hangzást. A kínai szöveg ugyanis önmagában csak nagyon kevés utalást tartalmaz a hangzásra vonatkozólag. Igaz, az írásjelek többsége két részből áll: az egyik a kiejtést jelölte, a másik a tartalmat. Mivel azonban a hangalak az évezredek alatt vál-

tozott, ezek a kiejtési jelek sem sokat segítenek — a művelt embernek meg kell tanulnia a több ezer hieroglifa kiejtését. Az írók, költők gyakran alkalmaznak olyan írásjeleket, amelyek a köznapi beszédben ritkábban fordulnak elő. A magyarban is megtörténik, hogy valaki nem ért egy idegen szót — de ebben az esetben is ki tudja mondani. A kínai a számára ismeretlen jelet a legtöbbször nem érti, és ki sem tudja ejteni, amíg egy hasonló ejtésű jellel meg nem magyarázzák, vagy ki nem mondják számára. A kínai tudományos akadémia 1958-ban hozott határozatot az úgynevezett pinjin-átírásra, ez a pekingi (mandarin) dialektus fonetikus lejegyzésére szolgál, és az első lépés azon a hosszú úton, amely — a nemzeti nyelv egységesítésével — elvezet majd a kínai fonetikus írásmód megteremtéséhez. Egyelőre azonban Kínában az egyedüli közös nyelv az írott — élőbeszédben sok milliós lakosságú körzetek nem értik meg egymást.

A diákok bejegyzik füzetükbe a latin betűket (a harminc betű megtanulása igazán nem nagy dolog az újságolvasáshoz szükséges 3500 jel mellett, azonban a kínai számára szokatlan a fonetikus elv — hiszen a hieroglifák a szótagok jelentését hordozzák, és ehhez párosul a vidékenként eltérő kiejtés). Liu kétszer-háromszor elismételteti az osztállyal a ritka jel kiejtését, aztán rátér a vers szerepének magyarázatára.

— *Tao Csien versében csak az elmúlás bánatát fejezte ki, de Lu Hszün arról beszél, hogy a mosolygó lány — a mártír — képe örökké élni fog a bizonytalan szomorúság közepette. A vers idézése kifejezi a halál fájdalmát, de Lu megszabadítja a verset passzív szerepétől, hiszen a költővel szemben a jövőre utal. Ez tehát aktív tartalmat biztosít a költeménynek. Lu Hszün így állította a múlt kulturális örökségét* (Tao Csien 372-től 427-ig élt) *a jelen, az akkori jelen szolgálatába. Ezzel példát mutatott számunkra is, hogyan alkalmazzuk a múlt örökségét a ma céljai érdekében* — fejtegeti a tanár, s itt újra megjegyezhetjük, hogy aktuális politikai témát épít be a szövegmagyarázatba.

Az, hogy a múlt művészetét a jelen, a külföldi művészetet a kínai művészet szolgálatába kell állítani, a „kulturális forradalom" egyik sűrűn idézett (és állandóan változó tartalmú) jelszava volt. Éveken át egyszerűen arra szolgált, hogy a múlt és a

külföld művészetét teljesen kivonják a hazai közéletből, de 1972 végén már többé-kevésbé eredeti jelentésében emlegették. Vagyis csak olyasmit vettek át, amit valamilyen módon aktualizálni lehet a kínai vezetés jelenlegi politikai doktrínájának alátámasztására. Ez a kör kezdetben jóformán csak azokra a művekre korlátozódott, amelyek szó szerint is egyeztek a hivatalos tételekkel, később szélesedett — persze nem annyira, hogy az 1966 előtti szellemi világ már amúgy sem túlságosan széles horizontjáig tárult volna.

TANKÖNYVTISZTOGATÁS

A csangsai tanár aktualizálásai azonban korántsem olyan vaskosak, mint a képző tankönyveié. Mikor az óra után az intézet egyik tanárával, két diákjával, idegenvezetőnkkel és Vúval leültünk az iskola életéről szóló beszélgetésre, megkérdeztem, volna-e mód a könyvek átlapozására. Lin Zsung-hszi, a tanár egy pillanatra zavarba jött, de aztán bólintott, odaszólt az egyik lánynak, és felsorolta, milyen könyveket hozzon be. A lány eltűnt, Lin pedig elmondta a legfőbb tudnivalókat a csangsai tanítóképzőről.

Az intézetet 1911-ben alapították, 1912-től 1918-ig itt tanult, 1921-től egy ideig itt tanított Mao elnök. A felszabadulás után restaurálták (valóban: ilyen kitűnő állapotban levő iskolát még nem is láttam Kínában — ezt nyilván múzeum-jellege is magyarázza). Jelenleg hatszázötvenen tanulnak a bennlakásos tanítóképzőben és ötszázan a hozzácsatolt elemiben. A tanítóképzőbe azokat a fiatalokat veszik fel, akik a középiskola alsó tagozatának megfelelő „kulturális szintet" megütik (ez a „kulturális forradalom" előtti iskolarendszerben kilenc, a jelenlegiben hét osztályt jelent. Korábban hat elemire következett a középiskolai alsó tagozat három és a felső tagozat újabb három osztálya, ma viszont öt elemire következik két-két középiskolai osztályból álló alsó és felső tagozat.) A jelentkezőknek — akárcsak a többi felsőfokú oktatási intézményben — a középiskola után két-három évet termelő egységben, üzemben, falun kell tölteniök fizikai munkán, s persze megfelelő politikai maga-

tartást kell tanúsítaniok. A kétéves kurzuson a tantárgyak: „politika" heti négy órában, kínai nyelv és irodalom heti nyolcban, matematika hétben, fizika és kémia hatban, sport kettőben, történelem, földrajz, ének, rajz heti egy-egy órában. A diákokat osztályozzák, a legjobb jegy 100, a 60 alatti osztályzat bukást jelent. Bár a „kulturális forradalomban" eltörölték az osztályismétlést, Hunanban erre „ismét módot adnak" — mondják kalauzaink.

Kan Ming-csien, az egyik lány közben visszatér, kezében könyvek. A „kulturális forradalom" idején a régi oktatási anyagot bevonták, új, országosan kötelező tankönyveket még nem adtak ki. Így sok iskola, város, tartomány maga szerkesztett segédeszközöket. Mielőtt a csangsaiakba bepillantanánk, megkérdem vendéglátóinkat, miért kellett elvetni a régieket.

— *Korábban* — magyarázza a jövendőbeli csangsai tanítók tanára — a *tankönyvek sok feudális, kapitalista és revizionista szemetet tartalmaztak, Liu Sao-csi revizionista vonalát népszerűsítették az iskolában. A régi tananyag elválasztotta az elméletet a gyakorlattól, könyvtudással tömte a diákokat, s ennek nem sok hasznát vették az életben. Az új elveti a feudális, kapitalista és revizionista limlomot, a proletár politikát érvényesíti, az elmélet rendszeres tanulmányozását összekapcsolja a három nagy forradalmi mozgalommal, a termelési csatával, az osztályharccal és a tudományos kísérletezéssel. A diákok lelkesen köszöntik ezt a változást, amelyben az egész társadalom egyetlen nagy osztályterem.*

Mindezt a krónikás már sokszor hallotta, de az olvasó kedvéért álljunk meg egy pillanatra. Mi is az a „feudális, kapitalista és revizionista szemét?" Valójában a klasszikus kínai kultúra alkotásairól, a világirodalom remekműveiről, a világtörténelem és a kínai história nagy alakjairól van szó. A „revizionista szemét" pedig nem más, mint a szovjet és a szocialista kultúra megannyi kiemelkedő alkotása, elmélete. A három nagy forradalmi mozgalom Kínában ezerszer hallható kifejezés (mivel maga a meghatározás Maótól származik), és végső soron a társadalmi gyakorlatot jelenti.

Lássuk tehát, milyen az új, minden nemkívánatos szeméttől megtisztított tananyag. A könyvek egy részét maguk a tanítóképző tanárai állították össze, hogy valamiből oktathassanak. Lin büszkén teszi elém a negyedik osztályos számtankönyvet. Belelapozunk. Példák, ábrák, magyarázatok — ilyen egy matematikakönyv mindenütt a világon. Azazhogy — miféle kövérbetűs idézetek bukkannak elő a példák között? Itt van például az egyik, amely azt fejtegeti, hogy a világon minden kultúra valamely osztályhoz tartozik. Lássuk a bekezdést, amelyet ez a Mao-idézet vezet be. Az abakuszról, a kínai golyós számológépről szól. (Kínában a bolti eladók és a hivatalnokok még azt is golyók tologatásával számolják ki, hogy mennyi kétszer kettő.) A tolmács fordít, én írom, ahogy következik:

Az abakusz egyszerű számolóeszköz, amelyet a dolgozó nép teremtett. A felszabadulás előtt az elnyomó osztályok a dolgozó tömegek kizsákmányolására használták, azt számolták ki rajta, miként lehet még többet kifacsarni a munkásokból és parasztokból. A felszabadulás után a golyós számológépet a szocializmus építésének szolgálatába állítottuk, de Liu Sao-csi, a revizionista renegát titkos áruló és ügynökei vissza akarták állítani a kapitalizmust, és ennek érdekében háttérbe szorították az abakusz oktatását. A nagy proletár kulturális forradalomban, amelyet személyesen Mao elnök kezdeményezett és irányított, a proletariátus szétverte a burzsoá vezérkart és ezzel biztosította azt is, hogy az abakusz oktatása méltó helyre kerüljön a tantervben. Ma, magasra emelve Mao elnök proletár forradalmi vonalának vörös zászlaját, Mao elnök eszméinek irányításával jól meg kell tanulnunk a golyós számológép használatát, hogy a három forradalmi mozgalom szolgálatába állíthassuk.

A pekingi tudósító ebből a nyelvezetből kétségbevonhatatlan pontossággal meg tudja állapítani, hogy a matematikakönyvet legalább másfél évvel ezelőtt szerkesztették, akkoriban ugyanis már nem Liút szidták, hanem a „hozzá hasonló csalókat". A „kulturális forradalom" hivatkozási alap, amelyet nem tagadnak meg kereken — de ritkán dicsőítik már ilyen hévvel. Mindez azonban nyilván nem olyan hiba, ami használ-

hatatlanná tenné a könyvet — az a fontos, hogy az anyagot sikerült „átpolitizálni" (a szó legpontosabb, betű szerinti értelmében). Minden változásnál mégsem lehet új könyveket írni... Lin mester egyébként láthatóan elégedett a csangsai tanárok alkotásával.

Irodalomkönyvek. A klasszikus kínai irodalom alkotásait tartalmazó szövegkönyv előszóként Jao Ven-jüan tanulmányát közli arról, hogyan tekintett Lu Hszün a múlt kulturális értékeire. Jao Ven-jüan, a sanghaji irodalomkritikus, aki a „kulturális forradalmat" elindító drámabírálatot Mao személyes ösztönzésére megírta, ma a kínai párt legfőbb vezetőinek egyike, így tanulmánya nyilván a hivatalos művészetpolitika leghivatottabb tolmácsa. A figyelemre méltó jelenség persze önmagában az, hogy a diákok ismét klasszikus irodalmi alkotásokat tartalmazó szöveggyűjteményt kapnak a kezükbe, miután a korábbi években „a régi kultúra" elvetésére szólították fel őket.

OSTOBA APÓ

Mi került a szemelvények közé? A *Dalok Könyvé*ből, a Konfuciusz által válogatott több mint kétezer éves kínai gyűjteményből egy népdal és egy vers a rabszolgák elégedetlenségéről — persze arról, hogy ez a könyv a ma megbélyegzett régi kínai bölcselő válogatása, nem történik említés. Egy régi népi legenda arról, miként hordta el a bolondos öregember — Ostoba Apó — háza elől a hegyet.

Az, hogy ez a népmese miért került a válogatásba, mindenki számára világos, aki Kínában él. A népi Kína megalapítása óta Mao Ce-tung három írását jelölték ki a tömegek számára mindennapos olvasmányként — ez „a három állandóan olvasott cikk". Az egyik egy katona emlékére mondott gyászbeszéd, amely „a nép szolgálatára" szólít fel, a másik Norman Bethune, a kínai polgárháborúban a forradalmárok oldalán életét áldozó kanadai orvos példáját méltatja és az internacionalizmus értelmezését adja, míg a harmadik a párt 1945-ben megtartott

VII. kongresszusán elhangzott záróbeszéd, amely Ostoba Apó példázatát idézi.

Kevés történet érzékelteti jobban a mai Kínában hirdetett politikát, mint ez a mese.

Élt valamikor réges-régen Kína északi részén — eleveníti fel a történetet Mao — *egy aggastyán, név szerint Ostoba Apó, az Északi hegyekből. Házától délre két hatalmas hegy, a Tajhang és a Vangvu állta el az utat. Ostoba Apó elhatározta, hogy fiaival együtt ásóval a kezében elhordja a hegyeket. Egy másik öregember, akit Bölcs Aggastyánnak neveztek, fáradozásuk láttán nagyot nevetett, és ekképpen szólt: „Micsoda ostobaságot műveltek! Hogy tudnátok ti néhányan elhordani két ilyen hatalmas hegyet?" Ostoba Apó így válaszolt: „Ha majd meghalok, a fiaim folytatják, s ha ők is meghalnak, itt maradnak az unokáim, és így váltják majd egymást a nemzedékek végtelen sorban. Akármilyen magasak is a hegyek, tovább már nem nőhetnek, és minden ásónyommal kisebbek lesznek. Miért is ne hordhatnánk el azokat az útból?" Miután megcáfolta a Bölcs Aggastyán hibás érvét, Ostoba Apó nap nap után töretlen meggyőződéssel ásta a hegyeket. Az Ég Urát meghatotta ez a buzgalom, s leküldte a Földre két szolgáját, akik aztán elvitték a két hegyet. Manapság szintén két hatalmas hegy nehezedik a kínai népre: az egyik az imperializmus, a másik a feudalizmus. A Kínai Kommunista Párt rég elhatározta, hogy elhordja a két hegyet. Ki kell tartanunk és szüntelenül kell dolgoznunk, s akkor mi is megindítjuk az Ég Urának a szívét. Ez az Ég Ura ugyanis nem más, mint a kínai nép tömegei. Ha felkelnek, és velünk együtt ássák e két hegyet, miért is ne tudnánk azokat elhordani?*

Eddig a régi legenda Mao-adta változata és tanmeséje. A tankönyv a legendát idézi fel, és így állítja „a régit az új szolgálatába". Ostoba Apó a kínai propaganda leggyakrabban emlegetett alakja, hiszen a kínai tömegek valóban ásóval a kezükben hordják el, ha nem is a kilátást akadályozó hegyeket, de például a folyamok medréből a földet, ásnak csatornákat, építenek teraszos földeket. „Ostoba Apó szelleme" nélkül szinte el sem lehet képzelni a mai Kínát.

(Más kérdés, hogy a párhuzam akkor lenne tökéletes, ha a „két hegy" az „Ég Ura" elől zárná el a kilátást, hiszen Mao

azt írja, hogy a feudalizmus és imperializmus a kínai népre nehezedő két hegy, de írásában az Ég Ura, akinek a szívét meg kell hatni, szintén a „kínai nép". A valóságban nincsenek olyan istenek, akik szellemszolgáikkal hegyeket hordanak el és így Ostoba Apó példázatával — amelyet a mai feladatok megoldására alkalmaznak! — végeredményben a kínai tömegeket arra biztatják, hogy nemzedékről nemzedékre hordják a hegyeket. Ez esetleg elkerülhetetlen szükségszerűség, de csodákat nem fog kiváltani. Azt persze nem kell külön mondanom, hogy nemcsak a csangsai iskolában, de egész Kínában nincs olyan fórum, ahol valaki nyíltan megkérdőjelezhetné Mao valamelyik tanítását vagy példázatát.)

Egy másik olvasmány a farkast kiáltó pásztorfiú meséjének kínai változata: Je Kung szeretett sárkányokat rajzolni, de az igazitól halálra ijedt. Egy 1800 esztendeje lezajlott parasztlázadásról szóló történelmi feljegyzést elevenít fel a következő szemelvény, aztán az angolok ellen vívott ópiumháború (1840) egyik epizódja és a múltszázadbeli híres tajping-felkelésről szóló krónika következik. A 104 oldalas füzetben Li Paj, Tu Fu, Paj Csü-ji és több más klasszikus kínai költő versei is helyet kaptak — az első, diszkrét feltámadás a „kulturális forradalom" tetszhalála után. De hogy is lehetett volna néhány év alatt feledtetni olyan költők emlékét, akik túléltek évszázadokat, évezredeket?

A mérleg persze az aktuális politikai szövegek felé billen. Az elemi iskolai tankönyvekben lapozgatva újra csak Mao Cetung, Lu Hszün írásai a leggyakoribbak, majd a „forradalmi mintaoperák" részletei következnek. Az egyik könyvben azonban érdekes felfedezésre bukkanok: Gorkij *Viharmadara* szerepel a tanítóképző első osztályának tananyagában. Az öröm nem tart soká. Egy másik olvasmány címe: *Egység és harc a Csenpao szigeten, egység és győzelem az antirevizionizmus harci posztján.* A Csenpao sziget ugyanis az 1969 márciusi kínai—szovjet határincidens színhelye, s a magyar olvasó bizonyára jobban ismeri orosz nevén: Damanszkij-sziget. Az olvasmány tehát a szovjet katonákra tüzelő kínai határsértők dicshimnusza, és mondani sem kell, hogy az incidenst „szovjet revizionista szociálimperialista agresszióként" jellemzi. Érdemes hozzá-

tenni azt is, hogy a könyvet akkor adták ki, amikor Pekingben már folytak a kínai—szovjet határtárgyalások.

Hogyan lehet Gorkijt publikálni, és ugyanakkor a Szovjetunió gyűlöletére nevelni? Így — felelhetném rövíden —, de ez a válasz több szempontból sem lenne kielégítő. Egyrészt nem magyarázná meg a kínai logikát, másrészt nem ez az egyedüli szovjetellenes elem a kínai iskola curriculumában.

A kínai propaganda sémája egyszerű (és hamis — de Kínában csak egy vélemény engedélyezett, s ennek a sémának senki sem mondhat ellen). Eszerint, mint repülőpartnerem ismételgette, a Szovjetunió a nagy Lenin és Sztálin vezetése alatt élenjáró szocialista ország volt, Sztálin halála után azonban „restaurálták a kapitalizmust", és a Szovjetunió „szociálimperialista" országgá változott. A szovjet nép e kínai propagandaváltozat szerint harcol vezetői ellen, hogy visszatérítse az országot Lenin és Sztálin útjára.

Lin tanár úr persze nem hozatta be a politikai óra tankönyvét — a sajtó és a hivatalos kínai nyilatkozatok fényében azonban nem nehéz elképzelni, milyen lehet a kifejezetten politikai célzatú összeállítás, ha a számtan és az irodalom példáját már láttuk. Van azonban ebből az iskolából még egy szemtanúbeszámoló: másfél évvel előttem Norman Webster, a kanadai *Toronto Globe and Mail* akkori pekingi tudósítója járt itt, és részt vett egy irodalomórán.

NORMAN WEBSTER RIPORTJA

Az olvasó számára bizonyára nem érdektelen, mennyire változtak az óra külsőségei másfél év alatt, de még jellemzőbb, miként használják fel az „irodalmi elemzést" szovjetellenes propagandára — és ebben aligha van változás. A riportot ezért majdnem teljes terjedelmében, szó szerint idézem.

Amikor a csengő megszólalt — írja Webster —, *a 62 tizenéves felállt és a szemben levő falra, Mao portréjára nézett. A fiúk levették sapkájukat.*

„Éljen Mao elnök!" — szólalt meg az egyik hangosan, és mind gyorsan meghajtották fejüket. Az óra megkezdődött.

Valamennyien leültek — 36 copfos lány meg 26 fiú —, és kórusban felolvastak egy hosszú Mao-idézetet piros könyvecskéikből.

(Ez az egész ceremónia elmaradt másfél évvel később.)

Ezután tanítónőjük, egy vonzó arcú, Li nevű asszony megkezdte a kínai nyelv- és irodalomórán a magyarázatot.

Mao elnök „Óda a szilvavirághoz" című, 1961 decemberében írott versét elemezték. Szépen formált sárga írásjelekkel már az óra előtt felírták a táblára:

Szél és eső jelzik, hogy vége a tavasznak,
Szállingózó hó köszönti visszatértét.
A magas sziklát még hó borítja,
De a szilvavirág már nyitja szirmait.
Szép, illatos és önzetlen, a tavasztól
Nem kíván többet, minthogy hírnöke legyen.
S mosolyogva bújik meg társai között,
A virágbaborult hegyen.

(Schweitzer Klára fordítása)

Li asszony megkérte a diákokat, jellemezzék a helyzetet, amelyben a vers született. Több kéz emelkedett a magasba. Egy fiú felelt:

„A szovjet revizionisták, együttműködve az amerikai imperialistákkal, kínaellenes vonalat követtek, Csang Kaj-sek megkísérelte a visszatérést, és Liu Sao-csi a kapitalizmus visszaállításán dolgozott. Ezért aztán Mao elnök harcra vezette ellenük a népet."

(Mao elnök — egészíthetjük ki Webster riportját — abban az időben, mint tudjuk, arra kényszerült, hogy a „nagy ugrás" kudarca után átadja a köztársasági elnöki pozíciót Liu Sao-csinek. A csangsai diák „helyzetjellemzése," persze nem más, mint a kínai propaganda állításainak sommája, amelyhez — gondolom — nem kell külön kommentár).

Li asszony — folytatja Webster — *hozzáfűzte: „Mao elnök azért írta a verset, hogy biztassa a proletár harcosokat a marxizmus—leninizmus árulóival, a modern revizionistákkal, valamint*

az amerikai imperialistákkal és az összes reakciósokkal szemben folytatandó küzdelemre."

A tanítónő mély átérzéssel szavalta a verset, majd elemezni kezdte, időnként krétával mondatokat írt a táblára, amelyeket aztán a diákok füzeteikbe másoltak.

A harmadik és negyedik sor leírja, hogy a szilvavirág a zord idő ellenére virágzik. Mit mond ez a szilvavirág szelleméről?

Egy lány felelt: „Azt a szellemet mutatja, hogy merni kell harcolni, merni kell harcolni és győzni. Noha a feltételek nehezek, a szilvavirág mégis kinyílik."

(A Mao-idézetek kis piros könyvecskéjében a hetedik fejezet címe: „Merjünk harcolni, merjünk győzni!")

Helyes — felelte Li asszony, majd újra elmagyarázta a politikai helyzetet, amely akkor állt fenn, amikor Mao elnök a verset — egy a Szung-dinasztia idejében élt költő ódájára szóló feleletként — megírta.

Hangja szenvedélyesen magasba csapott: „A proletár harcosok úgy harcoltak az imperialisták, revizionisták és minden reakciós ellen, ahogy a szilvavirág kinyílik a jégborította sziklán."

A terem hátsó részében — jegyzi meg Webster — *Kao asszony, az iskola politikai instruktorainak egyike helyeslően bólogatott.*

Li asszony rátért a költemény második részére. „A szilvavirág nem a dicsőségért harcol", jegyezte meg, „hanem boldogan közli a többi virággal a hírt, hogy jön a tavasz."

Egy fiú: „A virág szelleme a szerénység szelleme."

Li asszony: „Noha a szilvavirág ragyogóan helytáll az imperialisták, revizonisták és minden reakciós ellen folytatott harcban, mégsem elbizakodott, és továbbra is elvegyül a tömegek között. Abban az időben, amikor a vers született, a Szovjetunió azt híresztelte, hogy a Kínai Kommunista Párt meg akarja kaparintani a nemzetközi kommunista mozgalom vezetését. Mao elnök ezért írta a verset, hogy visszautasítsa ezt. A Kínai Kommunista Párt szellemében nem riad vissza sem a nehézségtől, sem a haláltól, Kína és a világ minden népét szolgálja. Mit képvisel a szilvavirág?"

Egy lány: „A szilvavirág a kommunisták nemes szellemét képviseli."

Li asszony: „Milyen kommunistát rajzolt meg Mao elnök?"

Egy lány: „Olyan kommunistát, aki nem saját hasznára, hanem a nép javára dolgozik."

Li asszony újabb írásjeleket rajzolt a táblára. Fehér krétával méltatta a virág szellemét, piros krétával a kommunista szellemet, majd elővette piros könyvecskéjét, és Mao elnök szavait olvasta fel a Kína jövendő vezetőitől megkövetelt tulajdonságokról. A diákok csatlakoztak és mind hangosan, kórusban olvastak.

Megszólalt a csengő, a tizenévesek felálltak, és előre néztek. A fiúk levették sapkájukat.

„Éljen Mao elnök!" — mondotta egyikük hangosan, és valamennyien gyorsan meghajtották fejüket. Az óra véget ért.

Így formálják tehát a csangsai diákok gondolatait, és amint elhagyják az alma mater falait, így fogják ők is formálni a hunani kisiskolások tudatát. Így nőnek fel kínai gyerekek milliói, tízmilliói. Vajon hiányzik-e nekik, ami kimaradt az anyagból — például a világ földrajza, irodalma, vagy az, amit a kínai kultúra vékony füzetkéjéből kirekesztettek? Éheznek a szóra, a szépre? És elhiszik, amit a Szovjetunióról sulykolnak beléjük? Elhisznek mindent Ostoba Apóról, az abakusz osztályjellegéről és Csenpao szigetről? És tovább: egyáltalán eszükbe jut-e, hogy kérdezni és megkérdőjelezni is lehet, egy olyan világban, ahol eszmélkedésüktől azt tanulják, hogy mindenre megvan a válasz, az egyedüli helyes és boldogító felelet, s aki kétségbe vonja, „osztályellenség", vagyis bűnös?

Minderre a leghalványabb útmutatást sem adja a csangsai iskolalátogatás. A krónikás legfeljebb a saját véleményét vetheti papírra, kissé elszoruló szívvel: hogy a csangsai diákok ma talán elhiszik, amit hallanak. Ám egyszer, felnőtten, meg fogják érni azt a napot, amikor sok egyedül üdvözítő válasz hamisnak bizonyul. És ez nem lesz könnyű nap.

VONATON DÉLNEK

A kínai vasúton utazni több egyszerű helyváltoztatásnál. Aki a szerelvényen ül — sugallja a vonat egész hosszában működő hangosbeszélő — a történelem sodrával tart. Szerencsére este szálltunk fel, és másnap értünk Kantonba — így a hangszórók jobbára hallgattak. Egy évvel korábban Pekingből utaztam Szucsouba, és reggel indultunk.

EGY LÁTHATATLAN ÚTITÁRS

A hálókocsi minden fülkéjében akkor pontosan öt perccel az indulás előtt induló hangzott fel. A kínaiak jól ismerik a dallamot: *A tengeren a kormányos irányítja a hajót, a forradalomban a maocetungi eszme vezet.* A zene elhalkult, és felcsendült a bemondónő hangja:

A Pekingből Fucsouba tartó 45-ös vonat rádióállomása megkezdi adását. Szerelvényünk öt perc múlva indul. Kérjük azokat, akik rokonaikat búcsúztatják, szálljanak le a kocsikból.

A hősi ritmusok újra felerősödtek. Az indulók megszakítás nélkül követték egymást, míg csak fel nem berregett az indulást jelző állomási csengő, s a vonat könnyű rándulással neki nem lódult a több mint ezerkétszáz kilométeres útnak Dél-Kína felé. Ekkor ismét a bemondónő ünnepélyes hangját hallottuk:

A történelem kerekei megállás nélkül forognak, a 45-ös vonat elindult Fucsouba, hogy szállítsa a munkásokat, parasztokat és katonákat.

Tolmácsomra pillantottam: róla nem beszélnek?

— Akkor talán vegyük úgy, hogy a munkások, dolgozók között rólunk is beszéltek, hiszen az újságírás meg a tolmácsolás is munka — mondtam.

Bólintott: lehet, hogy el is fogadta szövegmagyarázatomat.

Vu tehát ott ült velem szemben, szemüvegét igazgatta, és fordította a hangosanbeszélő szavait. A lány — aki láthatatlan társunk maradt egész utazásunkon — idézeteket olvasott, stílszerűen az alkalomhoz válogatott idézeteket.

Lin alelnök mondása: A történelem mozdonya a maocetungi eszme által vezetett népi forradalom.

Lin alelnök azonban akkor már három napja halott volt, és később azzal vádolták, hogy szeptember 12-én három gyilkossági kísérletet szervezett Mao elnök ellen. De utazásunk napján ezt még nem sokan tudták Kínában.

A mozdony lassan füttyentett, ahogy Peking külvárosán haladtunk keresztül. Szürke, földszintes házak övezték a pályát, a távolban itt-ott magasépületek szigetei emelkedtek a tetők fölé.

Mao elnök mondása: Az új világháború veszélye még fennáll, de a világon ma a fő irányzat a forradalom.

A világhelyzet után a vonat rádiója a belső helyzetről tájékoztatott: *Mint a keleti nap, országunk fölött a maocetungi eszme sugárzik. A nagy proletár kulturális forradalom gyümölcsei mindenütt érnek. A munkások, parasztok, katonák dicsőséget hoznak a hazának.*

Az értelmiség már megint kimaradt. Vúra néztem, de arca nem árult el semmiféle érzelmet. A bemondónő ezután a külvilágról áttért a tizenkét zöldre festett kocsiból álló szerelvény Dél felé robogó mikrokozmoszára. Közölte, hogy a vonaton a pekingi vasútállomás dolgozói teljesítenek szolgálatot, s nevükben külön is üdvözölte a szerelvényen utazó munkásokat, parasztokat és katonákat. Egy forradalmi induló után gyakorlati tanácsok következtek:

Ne feledkezzünk meg az osztályharcról. Az utazás alatt gondoljunk a biztonságra, a fontos iratokra vigyázzunk. Vigyázzunk a gyerekekre, ne hagyjuk őket a folyosókon szaladgálni. Ha a vonat megáll valamelyik állomáson és leszállunk, figyeljünk az indulást jelző csengőre. A vonaton tilos robbanóanyagot és gyúlékony anyagot szállítani: akinél mégis lenne, adja le a kalauznak. Irtsuk a négy veszélyes állatot, a szúnyogot, a legyet, a po-

loskát és a patkányt. Ne köpködjünk. A vécék a kocsi végén találhatók.

A korábbi emlékek idézését kopogás szakította félbe: a kalauz lépett be, kezében hatalmas termosszal, továbbá két fedeles teásbögrével. A forró víz a kínai élet és így a kínai utazás elválaszthatatlan tartozéka. Gyakran láthattuk, hogyan viszik a válltartófán egyensúlyozva az étkezőkocsi alkalmazottai a szerelvény minden kocsijába a forró vizet tartalmazó hatalmas bödönöket, amelyekből aztán mindenki megtöltheti csészéjét. Jómagam kínai jázminteát tartalmazó kis papírzacskót is vásároltam, a leveleket beleszórtam a fedeles bögrébe, és vizet töltöttem a termoszból, de Vu például velem szemben üresen kortyolgatta a forralt vizet, amelyet sokan „fehér teának" is neveznek Kínában. Vu nyilván nem a 3 fennel takarékoskodott, hiszen én is kínáltam a tealevéllel: egyszerűen így szokta meg.

A hangszóró Csucsou után *A fehérhajú lány* balettdrámájának nagyívű, romantikus zenéjét sugározta. A hálókocsiban a hangosanbeszélő lehalkítható, de a többi kocsiban jobbára teljes erővel szól, hogy az utasok egy pillanatra se nélkülözzék a felvilágosító szót és a nevelést (csak este 10-től reggel $^{1}/_{2}7$-ig, valamint az ebédutáni pihenő idején szünetel a műsor).

A forró víz és a forradalmi műsor jellegzetességeitől eltekintve a kínai szerelvény a távolsági vonatok hagyományos képét nyújtja, a vagonok ütemes kattogással robognak át a nappalokon és az éjszakákon. Igaz, az ablakokat nehezebb kinyitni, és indulás után be kell zárni, különben a korom elkerülhetetlenül behatol és elönt mindent. James Reston, a *New York Times* alelnöke kínai utazásairól beszámolva, nosztalgikusan emlékezett meg a pirosra festett kerekű, az éjszakában vörös szikraesőt ontó gőzmozdonyokról, amelyek Amerika ifjúságára emlékeztették, maguk a kínaiak azonban szívesen cserélnék őket korszerűbbekre, s egymás után hívják a különböző Diesel-mozdonygyárak képviselőit Pekingbe, hogy óriási üzletekről tárgyaljanak velük.

A hálókocsiban megágyazunk — lepedő mellett gyékény is van a felszerelésben. A kínaiak általában nem lepedőn, hanem gyékényen alszanak, így az utasok itt is választhatnak. A hő-

ségben a gyékény nem csupán olcsóbb, de praktikusabb, szellősebb is.

Reggel a hírek ébresztenek. Az első helyen hosszú beszámolót hallhatunk arról, hogyan hasznosították a tacsaji nagy termelőbrigád élenjáró tapasztalatait egy kínai járásban, majd a kambodzsai királyi nemzeti egységkormány Pekingben élő miniszterelnökének Északkelet-Kínában tett látogatásáról szól a krónika, végül arról beszél a bemondónő, hogyan szállnak szembe az Egyesült Államok új gazdaságpolitikájával az Európai Gazdasági Közösség tagjai. Indulók harsannak. Új nap kezdődött.

TAPOSÓLÁNC, VÍZIKOSÁR, VITORLA

Vonaton utazni mindenképpen felfedező út Kínában. Ezer apró kép villan az utas elé, hogy végül is összeálljon egy olyan mozaik, amely a hivatalos látogatásokon nyert benyomásokat számos új vonással egészíti ki.

Egy csatorna partján különös faszerkezetet látok, óriás hernyóként nyúlik a vízbe. Fiatal lány ül mellette, szemlátomást pihen egy kicsit. Mi lehet ez? Hirtelen eszembe villan egy jelenet a Kanton környéki Pingcsou népi kommuna szivattyúállomásáról. A nagy teljesítményű szivattyúállomáson mutatták ezt az „emlékeztetőnek megőrzött" szerkezetet, mint a múlt örökségét: hajdanán — magyarázták — ezzel a taposóval emelték ki a vizet a csatornákból. A taposólánc, vagy kerék azonban, mint a vonatból látni, hozzátartozik a jelenhez is. A parasztok a fokokon lépdelnek, s így öntözik földjeiket. Szivattyúkat is bőven látni a vonatablakból. Egymás mellett él a múlt és a jelen.

Vízben igazán nincs hiány a kínai délen, de el kell juttatni a növényekhez. Szivattyúk és szivattyúk, csövek, csatornák, folyók. De emberek is a vízikosárral: ketten lóbálják kötélre erősítve, bezuttyantják a vízbe, majd megemelik, és ugyanazzal a lendülettel zúdítják a magasabban fekvő földekre. Emberek vízikanállal: csizmában vagy éppen mezítláb lépdelnek a hosszú rúdra erősített két-három literes kanállal a kis mellékcsa-

tornákban, és minden fej káposzta alá odatöltenek egy keveset. És emberek a taposókerékkel, mint az előbb. És minden növekszik, zöldül és terem.

A tájat nézve megértjük a régi festők műveit: a nagy távlatokat és a nyüzsgő kicsi embereket. Mindenütt csoportosan, legalább tucatjával, de inkább százszámra lepik el a földeket. Férfiak és nők, sokszor gyerekek és öregek. Kék és szürke, néha fekete pontok a zöld és barna táblákon. Északon most kukoricát törnek, délebbre a burgonyát szedik a földből, gyomlálnak, kapálnak, trágyáznak. Mindenütt emberek, vászonruháikban, sárga szalmakalapjukkal, életet adnak a tájnak, s azt is jelzik, milyen kevés még a gép a kínai falun.

A vasút mellett húzódó földutakon szamaras fogatok kocognak, de talán még gyakoribb az ember-húzta kordé. Ember és állat néha együtt szállítja a terheket: belül, közvetlenül a kordé előtt, a fafogantyút megragadva az ember, előtte hosszú istrángon, vagy öt méterrel a targonca előtt a szamár halad. Az úticél sokszor az állomás, a vasút: nehéz köveket hoznak a bányából, szenet talicskáznak, vasöntvényeket visznek, vagy éppen rizseszsákokat. Jönnek kettesével, tízesével, végig a vasút mentén. Ott látni őket az állomásokon is, amint a rampákon rakodnak. A félmeztelen, inas férfiak minden erejüket megfeszítik, hogy felemeljenek egy-egy nagy követ, vagy átráncigálják kordéikat a síneken. Ha elakadnak, társaik sietnek segítségükre. A vasúti rakodás gépesítése bizony még távol van: de miféle munkát is adhatnának ezeknek az embereknek, ha egyik napról a másikra teherautókat, korszerű darukat állítanának be helyettük?

Délebbre a szerelvény emelt töltésen robog, mert percenként keresztez folyókat, csatornákat. A víziutak behálózzák a tájat, felcsillannak a falusi házak között, bárkákat hordoznak a hátukon. Itt-ott, a gyapotföldeken groteszk emlékeztetőként úszik végig egy távoli vitorla: a csatorna és a bárka nem látható, csak a földek fölött suhanó vászon. A házak előtt néha még az épületnél is nagyobb hajó horgonyoz. A kisebb csónakokról halászhálót eresztenek a vízbe, vagy hosszú rudakkal bányásszák a csatornák mélyét, mert az iszap mindennél jobb trágya.

Ahogy délre robogunk, meglep a falvak változó képe. Északon csak a szürkére festett vályogfalakat fordítják a külvilág felé: minden porta zárt egység, a szomszédok nem látnak be a családok életébe (az utas az emelt töltésről néha megpillantja az unokáikat karjukon hordozó parasztasszonyokat, a gazdát, amint lerakja válláról a vízhordó rudat, a gyerekeket, kezükben rizsestál). Délebbre eltűnik a fal, az élet nyíltabb: a háztáji parcellákat övezi csupán néha kerítés, s a falvakat barátságos zöldbe borítják a fák, fényt vetítenek rájuk a vizek erei. A vízben gyerekek fürdenek, csutakolják a bivalyokat. A házak jobbára vályogból épülnek, helyenként enyhén hajlott tetőkkel, amelyeken fű nő a pala között, vagy mohosan lapul a nád: csak az új épületek egy része van téglából. Ha Kínában látogatóba viszik az embert a parasztcsaládokhoz, kőházakba vagy legalábbis tágas, szellős vályogépítményekbe vezetik: a vonatból kitekintve is látni ilyen épületeket, de a többség persze kisebb, régi, néha egészen parányi ház.

A városok emberi hangyabolyai sorra a szerelvény mögött maradnak. A zsúfoltság még nagyobb, a tömeg sűrűbb. A külvárosok régi házai, ahol a kátránypapírt téglák tartják a tetőkön, szorosan egymás mellé simulnak, s köztük szűk hasadékokat — utcákat — pásztáz végig a tekintet. A szélesebb útvonalak aluljárókon bújnak át alattunk, piros buszok törnek utat a riksások és a gyalogosok tömegében. A tégla dominál: mintha egész Kínát vörös és szürke téglából építenék, új lakótelepek, gyárak, üzletek, utcasorok, falak, magasra szökő kémények, minden vörös téglából, szürke téglából. A gyárkémények fekete és fehér füstöt fújnak a tájra, ami feltehetően szintén nosztalgikus emlékeket ébresztett James Restonban. Mindenfelé kis téglaégető kemencék dombjai emelkednek, s az iparosodó kínai falu jelképe valahol Csiangszu tartományban egy vízparton emelkedő kis acélgyár: az ablakokból vörös tűznyelvek világítanak, s a csatornán hosszú sorban sorakoznak a dzsunkák, szénnel és érccel megrakodva.

Az állomásokon nem tudok betelni a mindig ismétlődő látvánnyal, az utazókkal.

Ezen a fővonalon az állomások jobbára impozáns, szürke épületek — legalábbis azok, amelyeknél megáll expressz vonatunk. Minden megállónál kínai írásjelekkel és pinjin átírás alapján latinbetűkkel, kiejtés szerint tüntetik fel a város nevét. Az utasok a legtöbb nagy állomáson alul- vagy felüljárókon hagyhatják el a peront. Ahogy a szerelvény megáll, a kalauzok elhelyezkednek a kocsik feljáratánál, és megindul az áradat.

Mennyiféle ember: az egyformaságban milyen sokféleség! Katonák, jobbára tisztek családjukkal, apa, anya, két kicsi gyerek, az egyik még pólyában, ez a katonai kép ismerős Kínában. Tiszt, ezt a rangjelzés eltörlése dacára mutatja nemcsak kora, hanem az is, hogy a zubbonynak nem két, hanem négy zsebe van. A családfőt áthelyezték, talán az ország északkeleti csücskéből valahová a nyugati határvidékekre, ki tudja, mint dobálja a sors és a katonai gépezet őket.

Öreg, feketébe öltözött, elnyomorított lábú asszonyok, akik oly riadtan pillantanak körül, amikor földet érnek a kupé biztonságos világából, hogy elkerülhetetlen a gondolat: most először mozdultak ki távoli szülőfalujukból.

Középkorú férfiak csoportjai, akikről a többiekhez hasonló ruhájuk ellenére is ki lehet találni, hogy hivatalos ügyben szálltak vonatra, az államot vagy annak valamelyik szervét képviselik.

Parasztok, fejük körül fehér frottírkendő, gyerekek, akikre nyugtalanul kiált rá anyjuk, különös típusok, talán mongol vagy ji nemzetiségűek — az egyforma szürke vagy kék utazóöltözék mindent elrejt.

A vonat áll, és ők özönlenek a felüljáró felé. Nézem csomagjaikat. A kínai ember batyuval vagy kézitáskával utazik. Míg én két koffert cipelek, Vu minden útravalója elfér egy 9 jüanos vászontáskában. Fantasztikus poggyászokat lehet látni: spárgával megerősített szatyrot, vagy bőszemű zsákot, amelyekben elfér a legkülönbözőbb tárgyak tarka egyvelege és háton szállítandó. Igen sokan válltartófára akasztják csomagjaikat, így

egyik oldalon kettőt himbálnak a magasban, a másikon szabad kezükkel visznek még valamit, vagy a kisgyereket vezetik a kijárat felé. Hordárnak nyoma sincs.

S ahogy a távozókat elvesztem szem elől, jönnek a friss utasok, sűrűn kiáltozva, sietve keresik helyüket a fülkékben, és hevesen integetnek a peronon maradóknak.

Ahogy tehát Dél felé haladunk, egyre sűrűbben lakott területeket hagyunk magunk mögött; a népsűrűség előbb két-háromszorosa, majd csaknem ötszöröse a magyarországinak. A Fucsou felé tartó szerelvény Kína legtermékenyebb vidékén, a Kelet-kínai-síkságon robog át, ahol évezredek óta művelik a földet a nagy folyamok völgyeiben, s ahol kínai viszonylatban is a legsűrűbb a népesség. Hogyan tarthat el a föld ennyi embert? Az ablakból elénk táruló látvány is magyarázza bizonyos mértékben: egyrészt a föld bőven termő, másrészt végtelen szorgalommal művelik, egyetlen talpalatnyit sem hagynak parlagon, harmadrészt pedig, láthatjuk ezt is, az emberek élete így is szegényes, munkájuk nehéz. Dél-Kínában sok helyen évi három termést csikarnak ki a földből — tehetnének-e ennél többet? Ezen a vidéken egy hold föld nem egyszer 10—20 embert táplál. (Talán ezzel függ össze, hogy délnek haladva egyre gyakrabban látni emeletes falusi házakat: a föld nagy kincs, takarékoskodni kell vele.)

A MENÜ 3 MAO

Az étkezőkocsiba hajnali hétkor kezdenek áramlani a szerelvény kínai utasai, s mire jómagam nyolckor helyet foglalok, már csak a személyzet üldögél a hátsó asztaloknál, s pálcikáival a tésztás levesben turkál. Az ebédet 11 és 12, a vacsorát 5 és 6 óra között szolgálják fel, bár persze a szertartás — az utasok számától függően — el is húzódhat.

A konyha rokonszenves főnöke, szívesen beszélget velünk, amikor a főztjét dicsérjük. A szerelvényen mintegy ötszáz emberre főznek, ennek 30—40 százaléka jön az étkezőkocsiba.

— És a többi?

— *A kalauzok az utazás kezdetén mindenkitől megkérdik,*

igénybe kívánja-e venni az étkezőkocsit vagy rendel-e menünkből. A menü nagyon olcsó, három maóért főzünk a munkásoknak, parasztoknak és katonáknak egyszerű ételt, rizst valamilyen hússal, tojással vagy zöldséggel, s ezt mindenkinek kiküldjük a kocsikba.

— Több kalauz van?

— *A vonaton 35 fős személyzet utazik: kocsinként két kalauz, illetve kísérő, a mozdonyvezető és a fűtő, s az étkezőkocsi kilenc fős személyzete* (négy szakács és öt pincér).

A koszt valóban ízletes. Mi persze nem a három maós menüt esszük, de az árak egyébként is olcsóbbak, mint például a pekingi nemzetközi klubban, az adagok is bőségesek.

— Hogyan tudják ilyen olcsón adni?

— *Azért vagyunk itt, hogy szolgáljuk a népet. Az ételekre 25 százalékos haszonkulcsot számolunk a nyersanyag mellett, viszont a szerelvény egész Kínán keresztülhalad, és így mindent ott vásárolhatunk, ahol éppen a legolcsóbb. Például Pekingben a tojás kilója egy jüan 80 fen, de mi Kantonban vásárolunk, ahol csak egy jüan 26 fen, s ehhez igazítjuk a kalkulációt is.*

Míg a szerelvény ütemes kattogással robog a zöld ezer árnyalatában játszó rizsföldek, szántók, ligetek között, a beszélgetés messze kalandozik. Megkérdem, tudják-e hogy egy amerikai azon a pénzen, amelyért itt, az étkezőkocsiban háromfogásos ebédet ehet, odahaza egy büfében legfeljebb egy szendvicset kap, ha a hivatalos árfolyamon számítjuk a pénzt. Most persze még nem sok külföldi utazik ezen a szerelvényen — ezúttal is én vagyok az egyedüli az ötszáz utas közül —, de vajon érdemes lesz-e ilyen rendkívül olcsó áron adni a kosztot, ha mondjuk az ötszáz utas közül háromszáz lesz külföldi, vagyis, ha egyszer fellendül az idegenforgalom. A főnök meggyőződéssel ingatja a fejét:

— *Nálunk az árak stabilak, és azok is maradnak.*

— Persze — felelem —, nyilván így van ez belföldi viszonylatban, nyilván ez a cél. De ha a gazdasági realitás változik, akkor annak tükröződnie kell az árakban is. Így például a régiségek ára a külföldiek számára fenntartott üzletekben az elmúlt években sokszorosára emelkedett.

Hitetlenkedve hallgatják.

— *Ugyanazok a régiségek most drágábbak?*

— Ugyanazok.

Az étkezőkocsi főnöke kicsit töpreng, aztán meggyőződéssel ismétli:

— *A mi áraink továbbra is stabilak maradnak.*

A kocsi közben kiürült, mi is elfogyasztottuk már a hagymás májszeleteket, a zöldpaprikás csirkét és a zöldséges tojáslevest. Fizetünk: két személyre a számla nem egészen két jüan, sört is beleértve. (Persze másképp fest ez az összeg, ha egy havi 40 jüant kereső munkás fizetéséhez hasonlítjuk.)

— Tinghao, nagyon finom volt — mondom a szakácsnak.

— *Ó, még nagyon sok fogyatékosságunk van, még sokat kell javítanunk munkánkon, hogy elérjük az élenjáró egységek színvonalát* — hangzik a tipikusan kínai válasz.

A KÜLFÖLDINEK MÁTÓL DRÁGÁBB

Több mint egy év távolából idézem fel ezt a beszélgetést, és így nem állhatom meg, hogy epilógusként meg ne említsem: nekem lett igazam.

1973 tavaszán egész Kínában felemelték minden olyan szolgáltatás árát, amelyet külföldi vett igénybe. Egyik napról a másikra 50 százalékkal drágábbak lettek a szállodai szobák, az éttermi árak, a taxi, a szabó — minden. Ami pedig a régiségeket illeti, a már amúgyis magas árak a csillagokig szöktek. Az a váza, amelyet már 100 jüanért is sokallottam, mert korábban húszba került, most 500-ért kínálta magát.

A közlékeny főszakáccsal azonban azóta sem találkoztam — így arra sem emlékeztethettem már, hogy az étkezőkocsikon is megdrágult a koszt.

EGY NAP A VÁSÁRON

Kuangcsou, azaz Kanton Dél-Kína legnagyobb városa, és mivel évente kétszer itt rendezik meg a kínai exportmintavásárt, ez az ország kapuja a külvilágra.

Évente több mint húszezer külföldi érkezik Hong Kongból vasúton Kuantung tartomány fővárosába. (Másként Hong Kongból nem is jöhet: Kína gondosan ügyel arra, hogy senki más ne fölözhesse le a forgalom hasznát. A Hong Kongon át Sanghajba vagy Pekingbe tartó nyugati repülőjáratok nem vehetnek fel ebben a városban utast, tehát Hong Kongból Kínába csak vasúton lehet eljutni. — Ha már Kínában van, Kantonban szállhat a külföldi repülőre, természetesen a kínai járat gépeire.)

Talán a kínai viszonylatban igen intenzív idegenforgalom magyarázza a példátlan esetet: már tíz perce tekingetünk jobbra-balra, és a CTS embere még sehol sincs. Vu szemmel láthatóan zavarban van, s bár én javaslom, hogy menjünk be az állomásra, és onnan hívjuk fel az utazási irodát, reménykedve topog még vagy öt percig, míg végül is sietős léptekkel és elnézést kérő mosollyal az arcán feltűnik Csing, a vezetőnk. Útlevél, utazási engedély, ellenőrzés. Míg a formaságok zajlanak, Vúval egy padon üldögélünk, mögöttünk színes festmény Saosanról, ha valaki képet készítene, akár úgy is tűnhetne, hogy ott ülünk — még mindig — Mao elnök szülőháza előtt.

Odakinn zuhog az eső. Keresem a kocsinkat, de sehol sem látom. Csak két Toyota 2600-as luxusautó parkol ott. Legnagyobb meglepetésemre Csing az álomkocsira mutat. Legutóbbi látogatásom óta a város vagy ötvenet szerzett ebből a drága járműből — azelőtt csak kínai gyártmányú Sanghaj autó dukált a külföldinek. A Sanghaj motorjára nézve a régi Mercedes,

formája pedig az Opel Rekord 1960. évi típusainak másolata, de fékezésnél az elöl ülő utas alaposan beütheti a lábát a lábtér fölött meredező keresztvasba. Berakom hunani szerzeményeimet: egy szalmafonatú kalapot és egy terhek cipelésére szolgáló, bambuszból készült vállrudat — a sofőr nagyot néz. Vu is elhelyezi útitáskáját. A pilóta indít, hátrasüppedünk, és megindulunk az árkádos utcákon a szálloda felé.

Nem jutunk messzire. A kocsiban még nincs kétezer kilométer, az egyik piros lámpánál mégis reménytelenül leáll. Hiába az önindító, nem kapja el a szikrát. Először az út közepén kísérletezünk, majd Vu, Csing és jómagam szerény közreműködésével a járda szélére toljuk. Itt mindjárt megértjük, mire valók az egész belvárosban látható árkádok. A trópusi égövben épült városban nagyon sokat esik az eső, s lám, most nyugodtan ácsorgunk a különben kellemes melegben, míg pár lépésre tőlünk sűrű függönyt von a zápor, és a sofőr bőrig ázva matat. Zajlik az utca élete: mögöttem cipész kopácsol a járdára helyezett asztalnál, egy öregasszony négyéves forma kölyköt vonszol, majd kiesik szemük, úgy bámulnak engem. Diszkrét gyűrű formálódik körülöttem, de rögtön megcsappan, ha hátrafordulok.

Negyedóra múlva Vu elmegy telefonálni, újabb 15 perc múlva ott a felmentő kocsi, egy öreg Warszawa. Öt perc múlva már a Tung Fang hotel, a Keleti Szél szálloda jólismert portájára kanyarodik be taxink. (Hajdanán a várost jelképező öt kecskéről nevezték el — új nevét 1966 után kapta.)

A FÉNYKÉPTÉMA ÉNEKE

Kanton volt az első kínai város, amelyet meglátogathattam: a vásárokra általában különösebb nehézség nélkül adnak ki utazási engedélyt. 1970 tavaszán jártam itt először, ősszel a Külügyminisztérium által szervezett társaskiránduláson tértem vissza, most, két évvel később immár ez a harmadik randevú. Kanton — akárcsak egy egzotikus szerető — mindig felgyújtja az ember szívét pezsgésével, bájával, áradó életével. Hiszen úgy is térek ide vissza-vissza, rendszertelenül, ahogy az ember

távoli kedveséhez szokott, aki ezeken a rövid látogatásokon sohasem okoz csalódást. Azok a külföldiek, akik éveket élnek együtt vele, csaknem házastársi kötelékben, már korántsem olyan lelkesek: nyáron fülledt monszun-hőség telepszik a házakra, szüntelenül zuhog az eső, télen a nyirkos hideg mindenhová behatol és reumát ültet a csontokba. Mindez azonban nem érint, én boldogan hagyom ott a pekingi földszintes házakat a kantoni árkádokért, és élvezem az együttlétet, amíg csak lehet.

Igaz, 1970 tavaszán első idegenvezetőm, akit Huangnak hívtak, mindent megtett hirtelen támadt érzelmeim ellensúlyozására. Már első megbeszélésünkön jeges gyanú szállta meg, amikor kinyitottam előtte a Nagel-útikalauzt, és annak alapján kezdtem sorolni kívánságaimat:

— Nézzük meg a Hat Banianafa Pagodáját, amelynek Szu Tung-po, a költő adta ezt a nevet.

— *Most zárva van.*

— Akkor nézzük meg kívülről.

— *Mi néznivaló van rajta: egy pagoda, mint a többi.*

Mikor a Nagel listájának végére értem — a párbeszéd kis variációkkal minden idegenforgalmi nevezetesség említésénél megismétlődött —, végre megértettem, hogy itt csak azt fogjuk látni, amit ő mond. A háromnapos program végül is a vásárépületben való barangolásra, egy délelőtti kommunalátogatásra, az egykor Mao által vezetett parasztmozgalmi intézetben tett vizitre és több park, valamint az állatkert megtekintésére korlátozódott.

Huang filmjeit az emlékezet előhívójában megforgatva ilyesfajta képeket kapok:

A Csang Kaj-sek által 1927-ben vérbe fojtott „kantoni kommün" 5000 áldozatának emlékparkja. A sétányokat ellepik a koszorúkat hordozó, éneklő iskolások: mártírok napja van. Feléjük fordítottam a lencsét. Huang elémugrik.

— *Hogy képzeli?*

— Miért, mi a baj?

— *Hát nem látja?*

— Nem.

— *Énekelnek* — mondja Huang olyan arckifejezéssel, mintha a képen a dal sötét, torzító foltként jelentkezne.

A másik csoportnál újra kísérletezem.

— *Engedélyt kell kérni tőlük!* — kiabál.

— Hát kérjen.

Huang úgy csinál, mint aki nem hallotta szavaimat. Mikor megismétlem, villámló pillantást vetve rám, odamegy a tanárnőhöz. A tanárnő vezényel, mindenki kihúzza magát, előveszi a piros könyvecskét, hősi pózba áll — már készen is van a természetes pillanatkép.

A következő sarkon virágokat próbálok megörökíteni, de Huang úgy ragadja meg a karom, mint in flagranti tettenért hűtlen asszonyét a férje:

— *Látom ám, mit akar. Úgy csinál, mintha az előtérben ezek a rózsák érdekelnék, de valójában a túlsó parton dolgozó csónakjavítót akarta lefényképezni, aki mezítláb van!*

Amikor a Szun Jat-szen auditórium kék kerámiatetős épülete előtt robogunk el, arra kérem, állítsa le a taxit.

— *Nem lehet, nagyon sietünk.*

A kirándulás célja valóban nem tűrt halasztást: az állatkert. (Legemlékezetesebb élményem itt a feltűnő helyen kirakott idézet: *Sohase feledkezzünk meg az osztályharcról!*)

SÉTÁK HUANG NÉLKÜL

Ha mégis szívesen emlékszem vissza erre a látogatásra, azt Huang távollétének köszönhetem. Minden nap délután elbúcsúzott, és másnapig nem láttam. Amint eltűnt a láthatárról, a szállodától nem messze felkapaszkodtam a városba induló buszra (ahol mindig lenyomtak egy ülőhelyre), megváltottam a jegyet, Jancsi és Juliska módjára morzsákat szórtam el csavargásaim útvonalán, azaz jól megjegyeztem minden sarkon valamilyen jellegzetességet, és órákon át szemlélődtem egyedül. Megálltam a feliratfestő előtt, aki érdeklődők gyűrűjében készítette a kalligráfiákat, néztem, hogyan tisztítják a kövezeten a fürtökben érkező zöld banánt, miként rendezik a kirakat nélküli, piaci standként három oldalról is az utcára néző bol-

tokban az ezerféle tarka árut, mint állnak sorba a friss fánkért és lángosért a forgalmas utcán.

Kanton szinte egész évben a szabadban él, a szűk és forró lakásokban legfeljebb alszanak és esznek az emberek. Mész az utcán és látod, hogy tekercselik a műhelyben a transzformátorokat, újságot olvasnak, gyűlést tartanak, párolgó rizst esznek a csészékből, javítják a termoszt, az órát, hajat nyírnak és fogat húznak, vagy estefelé éppenséggel alváshoz készülnek az utcára nyíló üzlethelyiségekben, ahol nappal az árusítás folyik. A gyerekek gumikötélen ugrálnak végtelen türelemmel és ügyességgel, egy lány kékesfekete haját mossa, faragott kínai asztalon pingpong-meccs folyik, a sarki nyilvános telefonállomásról küldönc indul valakiért, akit a körzetből hívnak, a falatozókban az emberek átnyújtják a húsjegyet, és megrakják tányérjukat.

Csodálatos séták voltak ezek. A Nagel térképe alapján még a Hat Banianafa karcsú Pagodája elé is eljutottam, de nem tovább, különben kimerítettem volna a magánlaksértés fogalmát, az összes következményekkel. A légies toronyhoz egy udvaron át lehetett volna bemenni: a kapuban azonban zordon öregasszony állt, fejét rázva tanácsolt el.

A látnivalók másik műfaját a tűzfalakat borító emeletmagas plakátok jelentették — nem néhányszáz éve, hanem néhány hónapja keletkeztek. Amerikai és szovjet feliratú tankokon átgázoló óriás kínai katona, *Megvédjük a hazát!* felirattal. A világ népei, amint éppen Mao napként sugárzó képe alatt egyesülnek, piros könyvecskékkel a kezükben, felirat nélkül. Rettenetes lábú előre masírozó munkás, amint éppen eltiporja Liu Sao-csi fekete bandáját, ugyancsak felirat nélkül. A harsány dekorációk alatt öregasszonyok trécseltek, riksák karikáztak, gyerekek dinnyemagot köpködtek, minden hétköznapi volt, és minden heroizmust nélkülözött. Az élet képe ősszel, sőt két évvel később sem változott, de a Toyota-álomból kitekintve megállapítottam, hogy a festmények témája szelídebb lett: boldogan ölelkező kínai és külföldi pingpongozók, diadalmas mosollyal előre haladó munkás, paraszt és katona.

A szálloda dekorációja is megváltozott. 1970-ben még a homlokzat közepét — vagy hat lakosztály ablakait eltakarva —

Mao kétemeletes óriás portréja borította, a bejárat két oldalán oszlopokon állt az elnök és Lin Piao alelnök hivatalosan engedélyezett ábrázolásainak két változata. 1973-ra a monstreportré eltűnt, kétoldalt jelszavak díszelegnek. Csing csupa készség, amikor kéréseimet előadom: hogyne, ellátogathatunk a vásárra, az orvosi egyetemre, megnézhetjük az ötemeletes pagodát, ahol jelenleg kiállítás látható a porcelán történetéről, megtekinthetjük a Pingcsou népi kommunát, sőt, ha nem sikerül repülőjegyet szerezni, akkor a melegvízforrásokhoz, Kanton híres üdülőhelyére is kirándulhatunk egy napra.

Lezuhanyozunk, átöltözünk, megreggelizünk — helyi specialitás: nagy pohár narancslé —, és már indulunk is a vásárpalotába.

A VÁSÁRPALOTA VÁLTOZÁSAI

1957-ben épült a Gyöngy-folyó hídjával szemben a kilencemeletes kiállítási palota, ahová évente kétszer egy-egy hónapra összesereglenek az üzletemberek. Az alsó szinteken a nehézipar termékeit mutatják be, feljebb a könnyűipar és a mezőgazdaság árui kapnak helyet. A nyolcadik emeleten rendszerint politikai témájú kiállítás látható, míg a kilencediken emléktárgyakat árusítanak. A közelben levő másik vásárpalota csak ötemeletes: itt a kínai kézműipar remekei kapnak otthont.

Kantonban a kínai exporttermékeket mutatják be — nem nemzetközi vásárról van szó, csak kínai árubemutatóról. Ennek ellenére az üzletkötések nem csupán egyirányúak: számos nagy cég használja fel az alkalmat arra, hogy áruival behatoljon a kínai piacra.

A vásár megtekintése minden alkalommal elengedhetetlen programpont volt a kantoni látogatások során — így magam is tapasztalhattam, mint nőtt évről évre a választék, és csökkent a politikai témáknak szentelt terület nagysága. (Ez persze nem azt jelenti, hogy a politika bármikor is hiányzott volna.)

1970 tavaszán még a nyolcadik emelet egésze Mao Ce-tung életútját elevenítette fel, ebbe a keretbe építve be mindent. Ősszel még mindig az egész emeletet szentelték propagandának,

de csak egy terem foglalkozott Maóval. Két esztendővel később a szorosan vett politikát csak a bejárattal szemben elhelyezkedő terem képviselte, kétoldalt néhány kiemelkedő népi kommuna teljesítményeit ismertették a makettek, fotók, szövegek. Valamennyi bemutatott egységről aranyozott fedőlapú, többnyelvű képes füzetet is készítettek: az üzletemberek aktatáskájában halomba gyűltek a számukra nyilván egzotikus zsargonban íródott szövegek, amelyek persze elég általánosak ahhoz, hogy semmi közelebbit ne áruljanak el a sikerek titkairól.

A Csiangszu tartománybeli Csengcsou város egyik textilgyárának kiadványa például a következő címet viselte: *A pártvonal oktatásának fokozásával biztosítjuk a jobb minőséget és a többtermelést* — ami nyilvánvalóan nem sokat mond a kínai vászon vásárlóinak. *Annak a mozgalomnak elmélyítésével, amely Tácsing példájának követésére szólít az iparban, az üzem pártbizottsága öntudatosan tanulmányozta Marx, Lenin és Mao elnök műveit, harcba szállt a pöffeszkedéssel és önelégültséggel, szilárdan kézbevette az ideológiai oktatást és a politikai vonal végrehajtását, s így fellendítette a forradalmat és a termelést.* A szöveg ugyan angol, de ha valaki nem ismeri a politikai nyelvezetet, akár hottentotta is lehetne. Nézzük a másik füzetet. Egy régi bánya — szintén Csiangszuban — a következő módon vezeti be az eredményeiről szóló füzetet: *Mint Mao elnök mondotta, az irányvonal a döntő, ha azt megragadjuk, minden a helyére kerül. A különböző szintű pártbizottságok vezetésével a munkások és az adminisztratív dolgozók komolyan tanultak és olvasták a marxista klasszikusokat, részt vettek az ideológiai és politikai oktatásban. Magukévá tették a materialista tükrözési elméletet és elítélték az idealista apriorizmust.* Ezután következik a konkrét ismertetés arról, mi is történt a textilgyárban vagy az öreg bányában.

70-ben a külföldieket még csoportokba gyűjtötték, és tolmácsok vitték őket körbe-körbe. Két évvel később viszont már annyi nyelvet is beszélő idegenvezető — az újonnan megnyílt főiskola megannyi hallgatója — fogadta a vendégeket, hogy immár nem volt szükség várakozásra, mindenkire jutott valaki, aki magyarázott. Első két látogatásom idején minden

emelet bejáratánál Mao Ce-tung és Lin Piao hatalmas olajképei voltak láthatók — 72-ben már változatosabb volt a festmények témája: a kínai táj, a munka, a dolgozó ember ihlette meg a festőket.

Azok a festmények!

1970 őszén minden tudósító érdeklődve bámulta azt az új ábrázolást, amelyen Mao Ce-tung és Lin Piao volt látható, amint valahol a hegyek között, egy-egy menetoszlop élén találkoznak. A háttérben, Lin Piao mögött jön Csu Te, mögöttük pedig vörös zászlókkal és puskákkal felszerelve a tömeg. A festmény a „Hosszú menetelés" egyik epizódját örökítette meg, azt a pillanatot, amikor Mao és a tőle elszakadt Lin újra egyesül. Három évvel később — mint Burchett, az ismert ausztráliai riporter jelentette Pekingből — a Lin Piao „összeesküvéséről" szóló belső dokumentum azzal vádolta a volt honvédelmi minisztert, hogy ezzel a festménnyel meghamisította a történelmet, hiszen a Mao hadseregével újra egyesülő csapatok élén nem Lin, hanem Csu Te állt. A Burchett-írás információit nincs okunk kétségbe vonni, a „Hosszú menetelés" idején Lin Piao egy parancsnok a sok közül, míg Csu Te már régi forradalmi hős — aligha előzhette meg őt a fiatal Lin Piao. A kérdés, amelyet persze soha senki nem fog feltenni, nem is ez. A kérdés: hogyan festhettek ilyen képet Maóról — Mao jóváhagyása nélkül. (Kínában senki sem ábrázolhatja a vezetőket saját fantáziája szerint: nyilván ezt a képet is jóváhagyták, vagy éppen megrendelték a felettesek.) A történelem utólagos kozmetikázására nem ez az egyetlen példa; Lin Piaónak egészen bukásáig olyan érdemeket tulajdonítottak, amelyek nyilván nem illették meg. Utólag, a X. kongresszus után azzal vádolták, hogy Lin Piao önmaga reklámozásával „ellenforradalmi közvéleményt" akart teremteni — de miként reklámozhatta volna magát, ha ehhez nem nyújtottak volna segítséget más vezetők, köztük maga Mao Ce-tung?

1972 őszén tehát újfajta festmények tűntek fel, és megjelentek Kantonban az első amerikai üzletemberek is, akik Nixon látogatása után nagy lendülettel indultak a kínai piac meghódítására.

HOGYAN KELL ÜZLETET KÖTNI KÍNÁBAN?

Szállodai szobaszomszédom is amerikai volt 1972 őszén: a Business International nevű piackutató szervezet Hong Kong-i irodájának fiatal vezetője, aki arról próbált előzetes felmérést készíteni, miként lehet üzletet kötni Kínával. A Business International ugyanis — magyarázta — nem maga ad és vesz, hanem másoknak magyarázza el, mit, hogyan vásároljanak és adjanak el.

Kínával üzletet kötni alighanem a legnehezebb feladatok közé tartozik. A kantoni szállodákban a legtöbb tapasztalt vendég, ha csak teheti, egy hónapra, a vásár teljes időtartamára foglal szobát, mert az alkudozás az első naptól az utolsóig tart. A tárgyalóasztalok ott állnak a kiállítási pavilonokban, a látogatók napról napra elvonulnak az üzleti megbeszélésekbe mélyedt külföldiek és a Mao-zubbonyos kínai külkereskedők között, akiknek ajkáról sohasem tűnik el a rendíthetetlen udvarias mosoly.

Első látogatásom idején a kontraszt majdnem komikus volt: a hatalmas, hősi tablók és Mao portréi alatt folyt a tárgyias alku, a kínai eladók zsebét vastagra dagasztotta az idézetek piros könyvecskéje. A „kulturális forradalom" tetőfokán az üzleti megbeszélések mindig azzal kezdődtek, hogy a házigazdák felolvastak néhány idézetet, s a külföldi vendégek, ha jól felkészültek az eladási feltételekből, maguk is citátumokkal válaszoltak. 72-ben a környezet már reálisabb volt, a környező vitrinekben jobbára azokat az árukat állították ki, amelyekről a tárgyalások folytak.

Kína partnerei számára igencsak megnehezíti az üzletkötést az a körülmény, hogy az ember, akivel tárgyalnak, a legritkább esetben dönthet önállóan. Az exportot és importot állami vállalatok bonyolítják le, amelyek a maguk részéről szállítókkal, illetve felhasználókkal állnak összeköttetésben. A hszincsiangi dinnyemagra alkudó vevő így egyrészt arról értesülhet a vele szemben ülő zubbonyos férfitől, hogy árajánlatát majd tanulmányozni fogják, és az illetékesek meg fogják hozni a döntést, másrészt ez attól függ, mit szólnak hozzá a szállítók, azaz a

távoli népi kommunák. Csupa megfoghatatlan rejtélyes szervezet. A szerszámgépeket szállító külföldi hasonló választ kap az árajánlatra, majd a felhasználó üzem kifogásait közlik vele — esetleg sejtelme sincs arról, hogy hol van az a felhasználó üzem, hogy módja lenne ellátogatni oda és elmagyarázni, miféle hibás felszerelés vagy alkalmazás okozhatja a kifogásolt hibát. Mindezen felül Kína divatba jött, és noha 5,5 milliárd dolláros 1972. évi összforgalma a világkereskedelemben az ország méreteihez képest még aránytalanul kis tétel (mintegy 2 százalék), minden ország igyekszik betörni a kínai piacra, abban a reményben, hogy az egyszer eljut a „fogyasztói társadalomig", és akkor a már befutott cégek lesznek előnyös helyzetben. „Nyolcszázmillió fogyasztó" — ez az a bűvszó, amely arra indítja a külföldit, hogy nyaktörő versenybe kezdjen, bár a mai Kína export- és importkapacitását nem lélekszáma, hanem gazdasági fejlettségének szintje határozza meg.

Azokban az időkben, amikor Kína még sok tekintetben el volt szigetelve a külvilágtól, a kantoni vásár jelentősége meghatározó volt a kínai külkereskedelem számára, így például a japán üzletemberek ezrével érkeztek a déli nagyvárosba, bár Kína és a szigetország még diplomáciai kapcsolatban sem állt egymással, viszonyukat a nyílt ellenségeskedés jellemezte. Ez azonban nem zavarta a businesst: a japán üzletemberek készségesen aláírták a kínai részről megkövetelt nyilatkozatokat, amelyek elítélték a mindenkori tokiói kormányt, aztán zavartalanul eladták áruikat. Kína nem volt hajlandó vásárolni azoktól a japán monopóliumoktól, amelyek Tajvannal is kereskedtek — de ezt a tilalomfát is megkerülték az élelmes japánok: leányvállalatokat hoztak létre, úgynevezett „baráti cégeket", amelyek aztán Tajvannal szóba sem álltak.

1970-ben két ízben is láthattam, amint a „baráti cégek" küldöttei — fegyelmezett katonai egységekként, szinte uniformisnak ható fehér ingeik hajtókáján a lila vásári selyemszalaggal — ezerszámra álltak sorba a vásár bejáratánál. Ez az üzletember-hangyasereg már akkor is sok száz millió dolláros üzleteket kötött, amikor Pekingben minden nap megjelent egy gyilkos cikk Szatóról, az akkori japán kormányfőről, és persze még nagyobb önbizalommal fokozták a japán exportoffen-

zívát 1972 szeptembere, a kínai—japán diplomáciai kapcsolatok felvétele, Tanaka pekingi látogatása után.

Az elegáns és fegyelmezett japánokon kívül elsősorban nyugatnémet, angol, francia üzletemberek, no meg a Canon fényképezőgépet lóbáló Hong Kong-i kínaiak népesítették be a vásárcsarnokot harmadik látogatásom idején is. Kisebb számban a világ minden részéről jöttek felajzott képzeletű kereskedők, nagy reményekkel. Ezek az üzletemberek némi megütközéssel tapasztalják, hogy a „boom" a kínai árakat is alaposan felverte. Kanton viszonylagos jelentősége azonban csökkent: a legnagyobb, legjelentősebb üzleteket a Pekingbe látogató kereskedelmi delegációk kötik.

ÉRCMINTA ÉS ÖRDÖGGOLYÓ

A vásárcsarnokon végigsétálva némi képet alkothatunk arról, mit is exportál Kína. A földszinten korszerű szerszámgépeket, az udvaron teherautókat és traktorokat láthatunk, meg egy 35 tonnás dömpert — ezek a termek azonban inkább a kínai ipar új kapacitásait demonstrálják, mintsem exportjának irányzatát. Jelentős részük egyáltalán nem eladó, más termékek pedig jobbára a fejlődő országok üzemeibe kerülnek. Néhány területen azonban a kínai gépipar is komoly exportra képes; elsősorban a textilipari berendezések terén vívott ki magának nemzetközi elismerést.

Az egyik sarokban ércminták láthatók: Kína többfajta színes fémből és ércből jelentős mennyiséget szállít külföldre.

Az első emeleten a műszeripar kap helyet. 1970-ben itt láthattam az első kínai számítógépek egyikét, amely az idők szellemének megfelelően, búgó elektronikus hangján a *Tungfanghung*ot, a Kelet Vörös indulóját zengte a vásárlátogatóknak, karja pedig azt írta papírra szüntelenül, hogy *Éljen Mao elnök!*. 1972-ben ez a komputer eltűnt, viszont kiállítottak egy forgalomirányító központot, ami a kínai városok kaotikus közlekedésének ismeretében még a nagyon távoli jövőre utalt előre, s egy televíziós vetítőt, amely a képet több mint egyméteres vászonra projektálva ideális felszerelési tárgya lehet a klubok-

nak — tudjuk, hogy Kínában a tévézés nem családi, hanem elsősorban közösségi szórakozás. A rendes tévé-vevő olyan drága, hogy jobbára csak a közületek vásárolják. 1973-ban azonban megjelentek az üzletekben a nyilvánvalóan családoknak készített egészen kis képernyőjű vevőkészülékek is.

A leglátványosabbak a felső emeletek: ezerféle tarka selyem hullámzik, elegáns brokátok feszülnek, a hejlungcsiangi tigrisek és a hszincsiangi kisvadak prémei fénylenek, köztük egy fehér csincsillabunda vágyakozó pillantásokat provokál az üzletemberek asszonyaiból. Még feljebb a mezőgazdaság kínálata: rizs mintaüvegekben — mert Kína a jó áru rizst exportálja, és a pénzért több kalóriát érő búzát vásárol —, mogyoró, köles, zöld tea, angol tea (amit itt vörös teának neveznek), életerőket hordozó zsensen gyökér, szója, bambuszrügy, dohány, méz, meg a kínai délvidék terméke, a piroshéjú, fehérbélű licsö szárítva, lótuszgyökér, gomba, dinnyemag, szárított liliom, maotáj, az erős rizspálinka, amellyel Nixon koccintott az országos Népi Gyűlésben, és azóta olyan hírre tett szert, hogy ára többszörösére emelkedett — ki győzné sorolni.

A kézműipar külön pavilonjában minden akad: művészet, giccs, tetszés szerint. Képek selyemre festve, szőve, bambuszon, vasból kikovácsolva, madártollból kirakva, fába faragva, lakkba vésve, üvegbe formázva, parafa-tájak, kollázs-hegyek, hímzett macskák és aranyhalak, jáde-gyűrűk, türkiz-fülbevalók, korall-láncok, szobrok fából, gyökérből, festve, aranyozva, régi sírfigurák utánzatai, faragott asztalok, festett lampionok, berakott spanyolfalak tucatnyi változatban, porcelánok klasszikus és mai stílusban, kerámiák, gipszfigurák mai és régi hősökről (hazai feltámadásuk talán még korlátozott, de exportra már gyártják őket), elefántcsont-faragványok, ördöggolyók, hamis antik elefántcsont szobrok, amelyeket teában főztek, hogy patinát kapjanak, és majdnem annyiba kerülnek, mint néhány évvel korábban az igazi antikvitások, bábfigurák, dióhéjba helyezett színpadi jelenetek, szőnyegek sárkányokkal, kettős boldogság-jelekkel vagy éppen a Nagy Fal képével, óriás vázák, amelyek mellett eltörpül az ember.

1970 tavaszán Kantonban találkoztam először olyan kézműipari termékekkel, amelyeken nem volt „forradalmi motí-

vum" — 1972-ben ez már nem volt újdonság, hiszen ebben az időben már Pekingben is megnyílt az országos kézműipari kiállítás.

A vásárpalota legfelső emeletéről izgalmas kilátás nyílik. 1970-ben vágyakozva nézegettem a kínálkozó témákat: az épületből fényképezni szigorúan tilos volt. Két évvel később már nem korlátozták a fotósokat: elbűvölve bámultam az alattunk húzódó szűk sikátor életét. A teleobjektív közel hozta a lavórban ruhát mosó asszonyokat és azt az öregasszonyt is, aki a lapos tetők során végighaladva teregette ki száradni a fehérneműt. A homlokzattal szemben, egy legalább húsz négyzetméteres, óriás, vidám színekkel festett tabló fölött, amely egy épületnek szinte az egész homlokzatát elfoglalta, a lapos tetőn egy anya sétáltatta kétéves gyerekét. A bejárat előtti terecskén triciklis teherhordók karikáztak, és kíváncsian jobbra fordították fejüket, amikor a bejárat előtt fékeztek az üzletembereket szállító Toyoták. A tér túlsó oldalán a riksások a hídra tolták fel terhüket; olyan erős az emelkedő, hogy kénytelenek leszállni. A folyón szüntelenül nyüzsögnek a hajók: kis dzsunkák és nagy gőzösök, amelyek a *Tamás bátya kunyhója* illusztrációin látható járművekre, a 19. századi, Mississippin közlekedő hajókra emlékeztetnek dohogó motorjukkal és lapos építésükkel. Elég magasan vagyunk ahhoz, hogy a házak csúcsa fölött még egyszer megpillantsuk a folyó ezüst csíkját; ott a kikötő, az egymás mellett lomhán pihenő, számtalan hajótesttel.

DÍSZVACSORA NÉGYEZER VENDÉGGEL

Este — mert épp a vásár utolsó napján érkeztünk — monstrevacsora. Egyszerre négyezer vendég falatozik a Tung Fang hotel földszintjén, és hallgatja a kínai szervezők záróbeszédét. Tőlem jobbra Hong Kong-i üzletemberek vitatják az üzleti út viszontagságait, balra a Business International Hong Kong-i igazgatója jegyez, mindehhez pedig édeskés kínai vörösbor, maotáj, rántott rák, vékonyra szeletelt paprikás disznóhús, hal, mogyoró és még több ínyencfalat szolgáltatja a körítést.

A díszvacsora után díszelőadás a Szun Jat-szen auditóriumban, amelyet két éve Huang még lefényképezni sem engedett.

A műsor ismét akrobatika, a számok egyetlen kivétellel tökéletesen azonosak a csangsai bemutatóval — Kínában a cirkuszt sem bízzák a véletlenre. Csangsában arra figyeltünk, *mit* is látunk, most már arra koncentrálhatunk, *hogyan* dolgoznak a forgó tányérok, a repülő golyók, az eltűnő kacsák, a suhanó kerékpárok művészei.

A langyos kantoni estében még egy kört teszek a szálloda körül. Vu hűségesen elkísér, és értékeli az estét:

— *Úgy tűnik, hogy a kantoni együttes még a csangsainál is jobb.*

Ráhagyom. Ő a szakértő.

KANTONI MOZAIK

Az anatómiai szertár mindenütt a világon kísérteties hely: spirituszban úsznak a magzatok és a szörnyszülöttek, a színesre preparált szívek és májak, csontvázak vicsorítanak a sarokból — a kantoni Szun Jat-szen egyetemen sincs ez másként.

Az egyik sarokban azonban olyan „kiállítási tárgy" lapul a borítóvászon alatt, amire még a szertárban sem lehet felkészülve az ember. Tu Ming-hszien professzor sokat ígérő mosollyal mutat a sarokba:

— *Itt pedig egy több száz éves halottat őrzünk. Kívánja látni?*

Nem mondhatnám, hogy a kívánság ellenállhatatlan, de bólintok. A professzor elhúzza a borítót, és az üvegkoporsóból szárazra száradt, fehéres színű alak kontúrjai rajzolódnak ki. Nem csontváz: a bebalzsamozott test egyszerűen összeaszalódott. Mint egy egyiptomi múmia, csak fehér.

— *Ez Taj Hszüan, a Ming-dinasztia egyik iparügyi minisztere, aki 84 éves korában halt meg.*

Az iparügyi miniszter ebben az állapotban nem éppen vonzó látvány, és elkerülhetetlenül elindít egy gondolatsort a világi dicsőség mellékútjairól. Gondolta volna-e valaha is az utolsó igazán kínai dinasztia nagy hatalmú minisztere, hogy egykor az egyetemi szertár egyik sarkában munkás-parasztkatona orvostanhallgatók okulására fog szolgálni? Azazhogy, hm, hogy is mondta a bevezetőben Tu professzor? A munkások, parasztok, katonák gyermekei mellett a hallgatók között vannak „a nevelhető fiúk és lányok is" — tehát a volt gyárosok, földesurak, gazdagparasztok megfelelő magatartást tanúsító gyermekei.

ORVOSKÉPZÉS — HÁROM ÉV ALATT

A kantoni orvostudományi egyetem festői dombok között fekszik, személyzete több mint háromezer fő, a hozzá tartozó klinikák alkalmazottaival együtt. Az árnyas fák között emelt épületekben nyolcszemélyes szobákban laknak a diákok, a tetőkön száradnak ruháik, amelyeket maguk mosnak. Látogatásom idején a tanulószobákban és a parkban kis csoportokban tanulmányozták a *Hungcsit*, a párt elméleti folyóiratát, amelynek az orvostudományhoz vajmi kevés köze van. A diákok létszáma 1800, a „kulturális forradalom" előtt kétszer ennyi volt — most mégis évente 50 százalékkal több végez közülük, mert a hatéves tanulmányi időt három évre rövidítették le.

A fogadóbizottság mindenütt lelkiismeretesen végigkalauzol: a klinikán, ahol újra akupunktúrás kezelést láthatok, az ebédlőn, a diákszállásokon, a szertáron, ahol az iparügyi miniszter földi maradványait őrzik — én pedig igyekszem gyorsítani az ütemet, hogy minél több időm maradjon a beszélgetésre. Azt szeretném megérteni pontosabban: kiket, hogyan vesznek fel, és miként lehet három év alatt elvégezni hat év anyagát?

Az ilyesfajta beszélgetések mindig a múlt megsemmisítő bírálatával kezdődnek. *A „kulturális forradalom" előtt* — magyarázzák — *Liu Sao-csi ellenforradalmi revizionista vonala érvényesült, a nagy kulturális forradalomban viszont a tanárok és a diákok fellázadtak, keményen megbírálták ezt a vonalat, és síkraszálltak a világos orientációjú szocialista egyetem megteremtéséért.* Mindez persze magyarul annyit tesz, hogy itt is éveken át szünetelt az oktatás, míg csak a pekingi Csinghua egyetem példáját követve, újra meg nem kezdték a kísérleti kurzusokat.

Az első kísérlet még a „kulturális forradalom" hű tükre volt. 1969-ben egy év alatt képeztek doktorokat. 70-ben már két évre vették fel a diákokat. 71-ben az oktatási időt kiterjesztették három esztendőre, 72-ben pedig bevezettek egy féléves „kulturális osztályt", amelynek az volt a feladata, hogy a felvett diákok előképzettségének eltéréseit korrigálják, és olyan

alapvető fizikai, kémiai stb. ismeretekre tanítsák őket, amelyek nélkül a további anyagot is csak nehezen tudnák elsajátítani.

Most az jelentkezhet az egyetemre, aki a középiskola alsó vagy felső tagozata (hét vagy kilenc osztály) elvégzése után két-három évet töltött falun, üzemben vagy a hadseregben — e tekintetben nincs különbség a csangsai tanárképzőhöz és Kína többi főiskolájához képest. Önkéntes jelentkezés, tömegek ajánlása, helyi vezetőszervek jóváhagyása kell a sikerhez — és azután következik az egyetem felvételi vizsgája.

EGY FELVÉTELIZŐ LÁZADÁSA

Szóval — állapítom meg magamban — végül is kénytelenek voltak visszaállítani a felvételit. De mit ér a vizsga, ha a jelentkezőket előzőleg három évre kiszakították a tanulás folyamatosságából? A távoli népi kommuna nem éppen a legideálisabb hely a felkészüléshez, és a kínai sajtó nem is titkolja ezt az ellentmondást. A senjangi egyetem felvételi vizsgáján történt, hogy egy hajdani vörösgárdista, miután több mint két éven át „napi 18 órát" dolgozott falun, azt látta, hogy a feladott kérdésekre képtelen felelni. Ezért a vizsgára kiosztott papírt arra használta fel, hogy bírálja a felvételi rendszert, amely szerinte csak arra szolgált, hogy őt, a politikailag érett munkásfiút távol tartsa az egyetemtől. A felvételizőnek szerencséje volt: bírálatát leközölte a sajtó, és így nyilván bejutott az áhított falak közé. Másrészt viszont addig, amíg csak egy évfolyam indult meg, és a tanári személyzet létszáma minden egyetemen felülmúlta a diákokét, mindenkivel egyénileg is foglalkozhattak, és segíthettek az elmaradóknak. A teljes létszám feltöltésekor ez már lehetetlen: valamilyen módon biztosítani kell, hogy csak olyanok jussanak be, akik el tudják sajátítani az egyetem anyagát, azaz megfelelő előzetes ismeretekkel rendelkeznek.

Ez tehát a dilemma, amelyet a „kulturális forradalom" tézisei alapján nehéz feloldani. Lássuk például, hogy is van

ez Kantonban. Csen Jü-kuj tanárnő fejti ki, milyen követelményeknek kell eleget tennie a jelentkezőnek:

1. Jól kell tanulmányoznia a marxi—lenini—maocetungi eszmét;

2. Két évtől öt évig terjedő gyakorlati tapasztalattal kell rendelkeznie (ez fizikai, de nem szükségszerűen egészségügyi munkát jelent);

3. Legalábbis a középiskola alsó tagozatát el kellett előzetesen végeznie;

4. Életkora 20 év körül kell, hogy járjon;

5. Egészségesnek kell lennie.

Az egyetem felvételi vizsgája csak kiegészíti az előzetes szelekciót, amelyet már az alapszinten végrehajtottak a „tömegek", a „forradalmi bizottságok" — tehát olyan szervek, amelyek a szakmai kvalitások megítélésére aligha alkalmasak. Akárhogy igyekszem, sehogysem sikerül kideríteni, hogyan aránylik a felvételizők száma a felvett hallgatókéhoz, pedig nyilván ez mutatná meg, mennyire nyerte vissza szakmai autoritását az egyetem. Ha csak minden második vagy harmadik hallgató jut be, akkor a felvételi komoly dolog. Ha azok számítanak kivételnek, akiket elutasítanak, akkor még mindig a „kulturális forradalom" kritériumai vannak érvényben.

Az utóbbi lehetőséget valószínűsíti, hogy Csen tanárnő magyarázata szerint minden körzet, amely diákokat küldhet az egyetemre, kap egy bizonyos keretszámot, és a gyárak, népi kommunák vezetői ennek alapján válogatják ki a főiskolai képzésre jogosultakat. A féléves „kulturális osztály" szintén azt jelzi, hogy olyanok is bekerülnek az intézet falai közé, akik még nem rendelkeznek az egyetemi tanfolyamok megértéséhez szükséges alapismeretekkel.

JÓL NEVELHETŐ FIÚK ÉS LÁNYOK

A hallgatók szociális összetételének elemzése viszont azt mutatja, hogy a „kulturális forradalom" megannyi radikális jelszava ellenére a tényleges viszonyok árnyaltabbak. A kantoni Szun Jat-szen egyetemen a munkás, paraszt és katona-

szülők gyermekeinek aránya 65 százalék. További 30 százalék szülei káderek, azaz különböző szintű vezető funkcionáriusok, értelmiségiek és 5 százalékot képviselnek a „jól nevelhető fiúk és lányok", akiknek szülei volt tőkések, földesurak, gazdagparasztok és egyéb ellenséges elemek. Nem áll ugyan rendelkezésemre a „kulturális forradalmat" megelőző idők statisztikája, ahhoz azonban nem fér kétség, hogy mind a „jól nevelhető fiúk és lányok", mind pedig a káderek és értelmiségiek gyermekei jóval nagyobb arányban jutottak be az orvosjelöltek közé, mint tényleges létszámuk alapján várható lett volna. S minthogy továbbra is ez a helyzet, nyilvánvaló, hogy a magasabb képzés igénye ma is ezekben a rétegekben él a legerősebben, és ezek a szülők plántálták be legmélyebben gyermekeikbe a tanulás és az értelmiségi pálya szeretetét, s talán az sem mellékes, hogy a funkcionáriusok rendelkeznek a legtöbb összeköttetéssel. (Azáltal, hogy a jelölteket a helyi szervek küldik, az ilyen kapcsolatok szerepe megnő: nem az egyetemre nehezednek az egymást keresztező protekciós nyomások, hanem a helyi válogatókra.)

Kétségkívül egységesítő tényezőt jelent, hogy az egyetemre már minden diák munkásként, parasztként vagy katonaként kerül. A felvétel módja persze végül is eltörpül ahhoz a kérdéshez képest, hogy miként lehet felére rövidített oktatási idő alatt teljes értékű orvosokat nevelni. Csen doktornő a „kulturális forradalom" előtti szisztéma ostorozásával kezdi a feleletet:

— *Régen az első évben a diákok egyáltalán nem tanultak orvosi ismereteket, három éven át nem találkoztak a betegekkel, a páciensekkel, öt éven át nem láttak munkásokat és parasztokat, és így mire elvégezték az egyetemet, elszakadtak a gyakorlattól és a proletár politikától.*

A „kulturális forradalom" után felülvizsgálták a régi tananyagot, elhagyták a szükségtelent, megtartották a lényegest.

— *A múltban több mint ezer nevet kellett megtanulniok csak az ízületekkel kapcsolatban — most csak a legfontosabbak tudását követeljük meg. Az ezer nevet persze mindenki hamar elfelejtette, ezt a keveset viszont meg tudja jegyezni, annál*

is inkább, mivel az elméleti oktatást a klinikai vizsgálatokkal kombináljuk.

— Nálunk — vetem közbe —, az egészségügyi középkádereket képezik hasonló módszerrel — nem az orvosokat.

— *Ó,* — felelnek vendéglátóim kórusban — *az orvos és az ápoló, az asszisztens között Kínában is megmarad a különbség. Az orvosok ismeretei kiterjedtebbek, viszont az ápolónak esetleg több a gyakorlata, mint egy újonnan végzett orvosnak. Egyébként felére csökkentettük az ápolóképzés időtartamát is; régen egy asszisztens három évi tanulás után végzett, most másfél év alatt.*

MÉG MINDIG CSAK KÍSÉRLET

Mikor látják, hogy még mindig nem győztek meg, Csen doktornő hozzáfűzi:

— *Egyébként az oktatás még kísérleti stádiumban van. Láthatja, hogy 1969-ben a tanfolyam ideje még csak egy év volt, most már egyes esetekben három és fél év. Ha a munkások, parasztok és katonák úgy fogják jónak látni, esetleg még tovább növeljük az oktatási időt.*

Az egyetem elvégzése után az új diplomások vidéki kórházakba vagy falura kerülnek, szakorvosi képesítést viszont úgy szerezhetnek (külön diploma és vizsga Kínában ehhez ma nem szükséges), hogy nagy kórházak és klinikák speciális (gyermekgyógyászat, szülészet, sebészet, röntgen stb.) osztályain dolgoznak legalább fél esztendeig.

A „kulturális forradalom" idején a vizsgák gyakorlatát is megbélyegezték, de a kantoni egyetemen a diákok immár vizsgákon adnak számot felkészültségükről. A vizsga azonban elsősorban gyakorlati jellegű.

A második évfolyamon — magyarázza Csen tanárnő —, a diákok már tudják kezelni a közönséges betegségeket, míg a múltban még az ötödévesek sem voltak képesek erre. Az évismétlés viszont Kantonban mindmáig ismeretlen: ha valaki nem felel meg, újra le kell tennie a vizsgát, de a tanár feladata úgy felkészíteni, hogy sikeresen szerepeljen.

Egészében egy gyorsított tanfolyam képe bontakozik ki, amelynek az a célja, hogy minél hamarabb minél több szakembert biztosítson a kínai egészségügyi hálózat számára, még azon az áron is, hogy a végzett diákok felkészültsége elmarad a korábbi szintről. A specializálódást a további gyakorlat hivatott biztosítani, kutatók pedig azokból a diákokból lesznek, akik bent maradnak az intézetekben, részt vesznek az oktatásban, és továbbképzik magukat.

Mikor összehajtom jegyzetfüzetem, meglepetésemre a kínai vendéglátók kezdenek kérdezni: hogyan oldják meg a felvételt, a továbbképzést nálunk. Elmondom. Mindenki figyel, aztán az orvosnő csendesen megjegyzi.

— *Azelőtt körülbelül így volt nálunk is.*

Arcán nem látszik különösebb felháborodás vagy rosszallás, pedig az „azelőtt" a „kulturális forradalom" előtti időkre utal.

A kantoni egyetem, mint az egész új egyetemi szisztéma, még kísérleti fázisban van, és mivel Kínának nemcsak egyszerűen szakemberekre, hanem jó szakemberekre van szüksége, a fejlődés előreláthatóan a korábbi formák felújítása felé mutat majd.

Ezt azonban senki sem mondja ki. Legfeljebb elmarad a felháborodás.

Az egész fogadóbizottság kikísér a bejárathoz. A kapu közelében a sportpályán kosárlabdáznak a diákok, mellettük pedig a fák között milicista kiképzés folyik. Fiúk és lányok gyakorolják fapuskával a közelharc fogásait.

A jövendő orvosoknak nemcsak gyógyításra kell felkészülniök.

Ha a délelőtt a medicináé volt, a délután a művészeté.

KÉNYES TÉMA, NEM KÉNYES TÉMA

Első utunk a Jüe Hsziu domb tetején messziről látható vörös épület felé vezet, amely a „kulturális forradalom" előtt a várostörténeti múzeumnak adott otthont. A történelem azóta is olyan érzékeny téma — pontosabban: értékelése olyan bizonytalan —, hogy ezt a kiállítást azóta sem nyitották meg újra.

Az ötemeletes pagoda most a porcelán történetét (nem kényes téma) mutatja be.

Némi szomorúsággal lapozom a Nagelt: mi mindent láthattam volna, ha előbb — néhány évvel korábban — érkezem. Elvégre itt robbant ki 1840-ben az első ópiumháború, amikor Lin Ce-hszu mandarin tengerbe dobatta az angolok által behozott 20 823 láda ópiumot. A helytörténeti múzeum megőrizte a legérdekesebb dokumentumokat. Ez volt talán a történelem legcinikusabb háborúja: Anglia azért indított büntető expedíciót, hogy biztosítsa magának a kínai nép megmérgezésének jogát — a kereskedelem szabadságának biztosítása azt jelentette, hogy az angolok szabadon adhatják el a kábítószert, cserébe a kínai porcelánért, selyemért, fűszerekért. Az első, majd a második ópiumháború taszította a rothadó Csing-dinasztia Kínáját félgyarmati függésbe. A kínai történelem e sötét szakaszára ma csak a Samien-sziget emlékeztet nagy, európai stílusú villáival, angolos sétányával. Az ópiumháború után ez a koncesszió területenkívüliséget élvezett, kínaiak csak engedéllyel léphettek területére. Ma a szigeten már csak néhány konzulátus működik, köztük a lengyel. A külföldiek villáiban kínai intézmények rendezkedtek be, s a sétányon, az ópiumháború ágyúi között kínai párok andalognak, szorosan egymás mellett, de betartva a kötelező milliméteres távolságot.

Az ötemeletes pagodához különben minden látogatásom idején közelebb kerültem. Talán felesleges mondanom, hogy Huang csak a szálloda ablakából mutatta meg.

1970 őszén felvittek bennünket a várost uraló dombra, az épület tövébe, ahol az utolsó Csing-császárok Krupptól vásárolt ágyúit állították ki (azok se mentették meg a dinasztiát a bukástól), de maga az épület, ez a masszív, szögletes, sötétvörös falú tömb a domb tetején zárva volt. Most, harmadjára már külön kalauz vár bennünket a bejáratnál, kedves fiatal nő, és egyenest a legfelső szintre szuszogunk.

A faragott tetők árnyékolta páholyból gyönyörű panoráma tárul elénk. Közvetlenül alattunk a domb aljába vájva zsúfolt, hippodrom-szerű sportstadion, ahol éppen egy nagyszabású sportünnepély zajlik, ezer és ezer gyerek hajladozik a ritmusos

zenére, sőt még repülőmodellek is berregnek körbe-körbe. 70 tavaszán a sport, különösen az élsport még bűnös eltévelyedés volt, amely elvonta a tömegeket a „forradalom folytatásától", itt viszont újra főszereplő. Távolabb a város, a Gyöngy-folyó partján épült vásárpalotával és szálloda-felhőkarcolókkal, középen a Parasztmozgalmi Intézet elé emelt emlékmű hatalmas fáklyájával.

A forró tea lassan kihűl, mire felocsúdok a látványból, s megindulunk a termek felé, hogy a kínai történelem évezredeivel ismerkedjünk — porcelánban. Az első vitrinben kiállított cserép körülbelül hatezer éves. A következő elegáns ívű kancsó háromezer. Az a kis ház konyhával, csak kétezer, de már igazi porcelán.

FELTÁMADÁS PORCELÁNBAN

Mindez szinte kivétel nélkül a sírokból került elő, mert Kína urai mellé eltemették környezetük legfontosabb tárgyait, vagy azok kicsinyített mását. A vitrinek mögött porcelánba mintázva ott a kínai múlt. Parasztok a földeken, régi épületek, sőt még a porcelánégető-kemence modellje is! Ott az istálló az állatokkal, ott a bárka, amelyhez hasonló ma is millió akad. Századok változó színei: fehér, kék-fehér, vörös-fehér, halványzöld, több színű stílusok, egyszerűségükben rafinált és bonyolultságukban is egyszerű formák. A Tang-dinasztiabeli híres harcosok, a Mingekre jellemző hatalmas kék-fehér vázák, a zenészek és a táncosok, az artisták és a költők, a fantasztikus legendás állatok, négy földi fajtából összegyúrva, a halhatatlanság Főnix-madarai és a hosszú élet teknősei, a *Vízparti történet* 108 hőse egyetlen vázán — a múlt figurái újra élnek.

Közelebbről is megnézem: kik azok, akiknek szobrai újra szalonképesek? No lám, Li Paj és Tu Fu, a két költő, Li Hszücsin, a kínai orvostudomány patrónusa, Csen Csün-kung, aki századokkal ezelőtt már egyszer felszabadította és az anyaországhoz csatolta Tajvant, Vu Szung, aki a *Vízparti történet* híres jelenetében legyőzte a tigrist, sőt, feltámadt a tündérek, legendák világa is.

Ez a lengő selymekbe burkolt, szinte úszó istennő Csang, aki férjétől ellopta a halhatatlanság gyógyszerét, majd a Holdra költözött.

Amott pedig, no lám, a fonás istennője, Csi Nü, akit apja, a nap megházasított, mert a lány örökké a rokkája fölé görnyedt búsan, hozzáadta hát egy pásztorlegényhez, aki az ezüstút, a tejút túlsó oldalán legeltette csillagnyáját. Csi Nü ekkor a legenda szerint boldogságában teljesen felhagyott a fonással, ami annyira felingerelte az apát, hogy elválasztotta a szerelmeseket, és úgy határozott, hogy évente csak egyszer találkozhatnak (mint csillagképeik az égen). A találkozás napján azonban az égi folyó annyira megáradt, hogy Csi Nü nem kelhetett át rajta: a madarak formáltak hidat, hogy eljusson szerelmeséhez. A történet most egy váza oldalán elevenedik meg, a fonás-szövés istennője szerelméhez tart.

— Mit szól ehhez a történethez? — faggatom Vút, mikor vezetőnk befejezi a mesét, de szemmel láthatóan nem tudja még, mi a hivatalos kommentár.

— *Sokféle dologban hittek régen az emberek.*

A jelen a földszinten harsog a látogatóra — nehéz elhinni, hogy ezek a plakát-figurák az emeleteken megcsodált sok ezer éves művészet leszármazottai, hogy a mellkasukat kidüllesztő, kezüket ökölbe szorító hősöket azok formálták, akiknek ősei az égetett földből régen olyan megkapó alakzatokat teremtettek. A ma héroszai vágtató lovakat fékeznek meg, sziklákat görgetnek el helyükről, hogy termővé tegyék a talajt, dühösen néznek a valahol a távolban acsarkodó ellenségre — egyszóval olyanok, mint a „forradalmi mintaoperák" hősei, sőt jónéhány szobor egyenesen őket örökíti meg. Az operahősökön kívül porcelánban látható két mai példakép: az egyik Vang Csinghszi, az „acélember", aki 1961-ben nagy szerepet játszott a tácsingi olajmező kiépítésében, a másik Csen Jung-kuj, az országos példaképnek számító tacsaji „nagy termelőbrigád" vezetője, a legismertebb mintaparaszt, aki azóta a KKP Politikai Bizottságának is tagja lett. Maón kívül alkalmasint manapság Csen az egyedüli kínai politikus, akiről még életében szobrot készítettek hazájában.

Igazságtalan lennék, ha az épületet elhagyva ezzel zárnám

a képet. A kantoni porcelánkiállításban nem a sablonos és pózoló mai művészet a lényeges, hanem az, hogy a kiállított anyag zöme a múlt kincseit mutatja be. Az új itt a régi, s a jövőbe — mint a kiállított nem figurális modern kerámia egy részének vonzó formái sejtetik — a múlt mutat.

Kevésbé biztató a régiségboltokban tett vizit: itt az árak olyan magasságokba kúsztak, hogy minden vásárlási szándék másodpercek alatt lehámlik az emberről, és csak múzeumnak tekintheti az üzletet. Kantoni specialitás az aranyozott fafaragás, amely valaha a buddhista templomokat díszítette, és onnan került a gyűjtőkhöz — akik jobbára külföldiek voltak (a műkincseket felbérelt embereik lopták számukra). Később, — talán mert nagyobb volt az igény, mint ahány faragott ablak a templomokat díszítette — külön is készítettek ilyen munkákat. Első látogatásom idején 10 jüanért vásároltam egy elég egyszerű, mintegy százéves aranyozott táblát. Most egy hasonlót 80-ért látok, a bonyolultabb minták többszáz jüant kóstálnak. Mégis módját ejtem, hogy magammal vigyem a legszebb darabot: kérésemre az eladók leemelik helyéről, és lencsém megörökítheti a rácsok között megbúvó mandarin-figurákat, akik láthatólag igazságot osztanak valamilyen bonyolult perben.

GASZTRONÓMIAI INTERMEZZÓ

Az este egy másik híres kantoni művészeté — a gasztronómiáé. Ételről utoljára annyit, és olyan különleges hangsúllyal, mint ebben a városban, talán csak Lyonban beszéltek. A francia gourmand-ok városában tanúja lehettem, mint kaptak hajba és vitatkoztak vörösre vált arccal tisztes polgárok olyan kapitális kérdésekről, mint az, hogy melyik étterem chefje a legkiválóbb, sőt, egy Baedekker szerint az egyik lyoni vendéglő főszakácsa öngyilkos lett, amikor az ismert *Michelin*-útikalauz, amely csillagokkal minősíti évenkénti kiadásaiban az egyes konyhákat, tőle elvett egy csillagot. Kantonban viszont megértettem, hogy tamáskodásom ellenére igaz lehet, hogy a kínai császárok szakácsai minden nap száz fogást szolgáltak fel,

és egy évben sohasem ismételhették magukat. (E legenda szerint az ismétlődésért halálbüntetés járt — ami persze nyilvánvalóan túlzás, mert ételért csak akkor szoktak ölni, ha nincs.)

Az esti diadal: végre sikerül eljutnom a híres Kígyó-vendéglőbe. Előző látogatásaimon hiába próbálkoztam.

70 tavaszán Huang kijelentette, hogy olyan étteremről, ahol hüllőket szolgálnak fel, még életében nem hallott. Felhívtam újdonsült ismerősömet, a lengyel konzult, aki megmondta az étterem nevét és címét, mire az idegenvezető kijelentette: *Az utazási irodának nincs kapcsolata ezzel a vendéglővel.* Máig sem tudtam megfejteni, miért akarta Huang mindenáron megakadályozni a kígyók fogyasztását — más kantoni üzletemberek akkor is vígan falták az egzotikus fogásokat. A külügyminisztérium által szervezett őszi túrán nem lehetett elszakadni a csoporttól — most azonban eljött az alkalom.

Mielőtt felkerekednénk, hadd elevenítsem fel kantoni gasztronómiai élményeimet. Igazság szerint egy egész fejezetet kellett volna fenntartanom e témára, s ha a recepteket tudnám, akár könyvet is írhatnék róla.

Első látogatásom idején együtt indultam Pekingből Doncso Doncsev bolgár diplomatával, akiről már messziről megállapítható, hogy nem veti meg a jó ételt, valamint feleségével. Együtt kerestük fel a lengyel konzult a festői Samien szigeten: a Doncsev házaspár rögtön meghívta a konzult vacsorára, rábízva az étterem kiválasztását. A meghívás magyarázatául nemcsak az szolgált, hogy bolgár barátunk elsőrangú gourmand volt, hanem az is, hogy Kanton valóban a kínai konyha egyik fővárosa. Annak ugyanis, hogy a kínai szakácsművészet világhírű, nem utolsósorban az ország nagysága a magyarázata. Másként főznek Szecsuanban, amely erős ételeiről híres, másként Pekingben, amelynek leghíresebb fogása talán a fővárosról elnevezett kacsa (vízzel töltve sütik órákon át, míg kívülről zománcosra pirul, belül pedig valósággal megfő, majd apró szeletekre vágva különleges szójamártásban fürdetik meg, zöldhagymával és uborkával együtt palacsintatésztába, vagy szézámos pogácsába csomagolják, és e főfogás előtt is tucatnyi ételt hordanak fel, amelyek mind a szárnyas külön-

böző részeiből készülnek), másként Sanghajban, ahol a csirkét órákon át párolják lótuszlevélbe burkolva és fűszerekkel megtömve, míg teljesen átveszi az ízesítők finom illatait, és megint másként Kantonban, ahol ezerféle módon tálalják a legkülönbözőbb állatokat, a mezei madaraktól a homáron át egészen a békáig.

A konzul egy hatalmas, patak partján épült pavilonokból álló étterembe vitt — hozzá fogható nincs is Pekingben. Egyszerre talán ezer ember is étkezhet itt, s ahogy elkülönített kis fülkénkhez kalauzolnak bennünket, az asztalok tucatjainál vígan falatozó tömeget láthatunk annak bizonyságául, hogy azért a kulináris művészeteknek nem csupán a külföldiek hódolnak. Az étlapot sajnos nem őriztem meg, de tudom, hogy valahol a tizedik fogásnál minden előzetes pekingi tapasztalatom ellenére már kidőltem, míg persze a többiek vígan folytatták, egészen a második levesig és a különleges, trópusi gyümölcsökig. A vacsora másik emléke a hangszórókból áradó „forradalmi" zene, amely pontosan nyolckor elnémult, hogy a további fogások alatt a párizsi kommün századik évfordulója alkalmából publikált terjedelmes szovjetellenes cikket olvassák be, „Leninizmus vagy szociálimperializmus" címmel (ezt a kifejezést akkoriban találták ki a pekingi propagandisták).

Ha már Doncsev elkezdte, másnap a konzul folytatta. A Gyöngy-folyó partjára épült szálloda tizedik emeletén látott vendégül bennünket, valamint egy lengyel hajó kapitányát, akinek kimenője — a kínai partraszállási engedély — csak este tíz óráig szólt. Itt se adtuk alább tíz fogásnál. Az ízeknél talán csak a látvány volt emlékezetesebb: mélyen alattunk úsztak a dagály hullámán a dzsunkák, tatjukon tűz lobogott, a tűz körül a hajósok fogyasztották vacsorájukat, halat és rizst.

Harmadnap rajtam volt a sor. A Kígyóvendéglőben tervezett kirándulást Huang meghiúsította — így a társaság a Gyöngy-folyón kikötött hajó úszó éttermében próbálta ki a rákok tucatnyi fajtáját. Emlékszem a startra: egy hatalmas tálon vagy száz apró, pirosra főzött rákocskát hoztak mindenestül: lábakkal, csápokkal. Döbbenten néztem: hogy lehet ezeket megenni. A pincér azonnal felmérte a helyzetet, és

néhányat kézzel felbontott. Így hát munkához láttunk, és a hatalmas tálon nemsokára már csak az apró páncélok maradtak.

Második kantoni látogatásunkkor a városi forradalmi bizottság ismét a patakparti étterembe vitt — a legnagyobb pavilonban terítettek. Ekkor már felébredt bennem a krónikás, lejegyeztem a menüt.

A hidegtálon vékonyra szeletelt marhahús, sült kacsa apróra vágva, bambuszrügy nyitotta a sort, folyami rák következett, majd tésztába főzött velő, gőzölt kelttészta ízes keverékkel töltve, pogácsa, egy galamb (vagy stílusosan: sültgalamb) méretű mezei madár sütve, hal hagymás mártásban, tojásfehérjében kisütött hús pirítóson, húsosmetélt, sült homár, többféle sütemény, banán, egy jang-tao nevű ízletes, bőlevű trópusi gyümölcs következett. Mindehhez kínai vörösbort, maotajt és sört fogyasztottunk, és bár vigyáztunk, hogy a kis tányérkát sohase rakjuk meg túlságosan, a házigazdák figyelmessége bőségesen ellensúlyozta mértékletességünket. A kínai vendéglátó ugyanis rendszerint azzal álcázza, hogy ő maga alig nyúl az ételhez, hogy roskadásig megrakja szomszédja tányérját a fürgén járó pálcikákkal. Szerencse, hogy nem kötelező mindent megenni: időnként megjelenik a pincér, és kicseréli a tányért.

A HÁROM SÁRKÁNYKÍGYÓ HARCA A TIGRISSEL

Most, ezen a harmadik kantoni kiránduláson végül sikerül megismerkednem a legegzotikusabb csemegével is. Igaz, a „leg" szócskával óvatosan kell bánni: egyik kantoni sétám során betévedtem a vásárcsarnokba, és meglepődve láttam, hogy nemcsak vágnivaló csirkék szaladgálnak ketrecekben, hanem fogyasztásra szánt kis majmok és kutyák is. A kantoni konyha egyik híres-hírhedt fogása volt valamikor — ma már nem lehet rendelni — a majom-agyvelő, amelyet úgy szervíroztak, hogy az élő majmot egy különleges satuszerkezetbe fogták, majd kendőt borítva rá elfűrészelték a koponyáját, és ezután a kopo-

nyából, mint természetes kehelyből kanalazták a velőt az ínyenc vendégek. A „fogás" leírva riasztóbb, mint az életben, ahol a fogyasztók elől magát az állatot szépen eltakarták. A kutyahús Ázsia számos részén megbecsült falat — sőt, Amerikában az inkák is előszeretettel hízlalták és fogyasztották. Node elégedjünk meg a kígyóval (zárójelben talán érdemes megemlíteni, hogy amikor 1973-ban megnyílt a külföldiek új pekingi élelmiszeráruháza, a hentesnél kétéves lányom nagy gyönyörűségére hatalmas uborkásüvegben rendszeresen lehetett kígyót is látni: a külföldiek kínai szakácsai időnként néhányat meg is vásároltak, hogy házilag készítsék el az ínyencfalatot gazdáik számára).

A kantoni étterem a belváros egyik keskeny utcájában található, és amikor a Toyota—2600 odagördül, a ránk várakozó pincér olyan gyorsan tessékel be, hogy nincs is időm alaposabban megnézni a neonfénnyel kivilágított kirakatot: igaziak-e a sziklán tucatjával látható hüllők, vagy csupán utánzatok. A földszint zsúfolt, és az első emeleten is sokan falatoznak — mi azonban a másodikra megyünk, ahol már előkészítették asztalunkat.

Középen egy papírlapon az étlap. Nem akármilyen: Kantonban minden igényesebb étteremben ecsettel, tussal, kalligrafikus írásjelekkel pingálják fel a menűt. Nagyobb ebédeken, vacsorákon kívánságra minden vendégnek készítenek egy példányt, amelyet eltehet magának emlékbe (ez egyben a vendéglő reklámja). Pekingben a kantoni ínyencfalatok listáját néhány maóért kartonlapra kasírozták, és azóta valahányszor vendég érkezik, megcsodálhatja a jelek harmóniáját — a kínaiul tudók pedig találgathatják, mi is a „három sárkánykígyó harca a tigrissel".

A három „sárkánykígyó" — magyarázza a pincér — háromféle kígyó Kuanghszi tartományból és Hajnan szigetéről, a tigris pedig macska: mert ha nem mondtam volna, a gasztronómia ugyanúgy szövetkezik a képzelettel és a költészettel Kínában, mint az építészet vagy a festészet.

A cica tehát tigrissé, a kígyó sárkánnyá lépett elő — de hol vannak? A félelmes fogás tulajdonképpen különlegesen finom leves, amelyben vékony hússzeletek úszkálnak, de feltűnik

a cápagyomor spongyaszerű anyaga és a csirkemell fehérje is. A pincér a pálcikával sorra rámutat az egyes alkotóelemekre, és megpróbálom elkülöníteni ínyemen a kígyó húsát, hogy el tudjam mondani, milyen is az íze. Hiába. Mintha csak drága tengeri halat ennék, amely attól olyan jó, hogy szinte teljesen ízetlen. Erre a különös keverékre egy kis tálkáról krizantémszirmokat szórunk, és azzal együtt kanalazzuk porcelánkanálkákkal. Hogy milyen? Ha nem lenne sárkány, lehetne akármi.

A következő fogáson már markánsabban látni a hüllőt: kígyót eszünk csirkemájjal, mivel a kínai konyha egyik jellegzetessége a különböző húsfélék házasítása, sőt poligámiája: háromféle finom falat, négyféle finom falat, olvasható a menükártyákon. A kígyó nagyon finom falat lenne, ha nem látnám ezúttal már világosabban kígyó voltát. Így hát elragadtatott arcot öltök — ha már eljöttünk, végig kell csinálni —, de magamban bevallom, hogy jobban szeretem a bevált csirkemájat, és hagyom, hogy a hüllőhúst a társaság többi tagjai csipegessék. Itt azonban nem is a húsfélék tiszta íze számít: különleges mustárt és paprikamártást hoznak, hogy azokból keverje ki magának a vendég a gusztusának megfelelő árnyalatot, amely már feledteti, hüllő vagy szárnyas ropog a fogak alatt.

Ennyi elég is az egzotikumból. A következő fogás még mindig különleges lenne (és istenem, mennyibe kerülne!) a pesti Vörös Rák étteremben, de itt csak frissessége és a porított nevesemtudom fűszer, meg az ecetes szójamártás emeli az átlag fölé: egyszerű, rózsaszínre főtt, puha homárolló. A víz lakói után az égi madarak következnek: a kis mezei madár, paradicsommártással, legyen ez a sültgalamb.

Zárófogásnak — mert a legolcsóbb, fejenként hatjüanos menüt rendeltem — édes, gyümölcsökkel, mogyoróval, gesztenyével, fűszerekkel ízesített kantoni rizs következik, amelynek puszta említésére is összefut minden Délen született kínai szájában a nyál. (Az édes rizs Kínában körülbelül olyan kivétel, mint nálunk a metélttészták világában — ellenkező előjellel — a gránátoskocka: a rizst rendszerint sós mártásokkal fogyasztják.)

A változatos ételeket ásványvízzel és különleges keserű

pálinkával öntözzük le: kígyóepéből készítették itt, a vendéglőben. A vendéglős szerint többféle gyógyhatása is van, rendszeresen fogyasztva jó orvosság a reumatikus megbetegedések ellen, fokozza az életerőt, javítja a közérzetet. Így aztán feleségem elszörnyedésére két üveggel is hazacipelek az italból: az egyiket pekingi kínálásra, a másikat pesti barátaim megvendégelésére.

Mire hazaindulunk, a vendéglő alsó termei már teljesen kiürültek, és a külföldieknek fenntartott felső emeleten is csak egy szemmel láthatóan Hong Kongból érkezett kínai úr ebédel egy másik asztalnál szemmel láthatóan kantoni illetőségű idős mamájával. A pincérek is becsomagolták már a két üveg italt. Este fél tíz felé jár. Annyi, mintha Pesten azt mondanám, éjfél is elmúlt.

A kígyók mestere az ajtóig kísér, ahogy dukál, és megnyugtat, hogy nem veszedelmes mesterség ez, csak érteni kell hozzá. Nehezebb dolguk van azoknak, akik a hüllőket fogják, dehát ez már nem érinti az éttermet.

Mielőtt beszállok a Toyotába, jobban megnézem a kettősfalú kirakatot, és megállapítom, hogy ügyes utánzat csupán, a tucatnyi kígyó semmiféle életjelt nem ad. Villanófénnyel meg is örökítem a dekorációt — és ekkor különös dolog történik: az egyik csomó megmozdul, és fél tucatnyi lustán mozgó, csillogó szemű hüllőre bomlik.

Hátralépek. Mégsem utánzat: ez itt a holnapi vacsora.

A FÖLDEK VILÁGA

AZ ELSŐ CSEN ÉS A MÁSODIK

A Toyota ismerős hidakon kel át — a Gyöngy-folyó deltájának bárkákkal zsúfolt víziútjai fölött vezetnek —, ismerős földúton halad az ismerős csatorna partján, és megáll az épület előtt, ahol 1970 tavaszán, két és fél évvel ezelőtt először beszéltem igazi kínai parasztokkal.

A Pingcsou népi kommuna központja ez az épület, előtte a csatorna partján asszonyok mosnak és gyerekek rohangálnak. Semmi sem változott, állapítom meg magamban. A fogadóbizottság betessékel. Most majd jobbra fordulunk, és a lépcsőn felmegyünk az emeleti tárgyalóterembe... de nem: előre tartunk és kitűnik, hogy közben új, sokkal nagyobb fogadóterem épült, falai mentén izléses miniatűr kiállítással, amely a Pingcsou termékeit mutatja be: a rizst, a banánt, a jan-taót, a különböző gyümölcsöket, a szalmafonó műhely kalapjait és táskáit, a helyben gyártott kis szivattyúkat és a kommunában produkált vasbetonhajó makettjét. Mégis van változás...

— Lám, mióta nem jártam itt, milyen szépen kibővítették az épületet — mondom, ahogy helyet foglalunk az asztal mellett, és egy színesblúzos lányka megtölti bögrémet az illatos jázminteával.

Csen Jung-kuang, a Pingcsou népi kommuna alelnöke elképedve néz rám:

— *Hát már járt itt?*

Szemmel láthatóan zavarba jön.

— *Hát akkor persze más a helyzet. Talán nem is kell bevezető... Másrészt viszont azóta is fejlődtünk. Hm. Talán mégis adok egy általános tájékoztatót, vendégünk pedig összehasonlíthatja korábbi jegyzeteivel.*

CSING KUI, A TUDÓSÍTÓK KÖZÖS ISMERŐSE

Így ismét hallhatom a Pingcsou történetét és közben felidézem magamban az első látogatás emlékét. 1970-ben tolmácsom persze Huang volt, akinek igyekezete elsősorban arra összpontosult, hogy minél gyorsabban vessünk véget a vizitnek. Miközben szorgalmasan jegyeztem az akkori, hasonló nevű házigazda, Csen Ta-hung alelnök szavait, meglepve fedeztem fel, hogy Huang a bevezető összes adatait saját noteszéből olvassa fel, ahol az egész szöveg már angolul található meg. Nyilván nem én voltam az első és nem is az utolsó külföldi, akit ebbe a jól menő Kanton-környéki népi kommunába kalauzoltak. Később, már Pekingben újabb reveláció ért. Az *ADN* tudósítója, Dieter Becker két héttel korábban ugyancsak Kantonban járt, neki is a Pingcsou népi kommunát mutatták meg, szintén Csen kalauzolta, és hozzám hasonlóan egy Csing Kui nevű paraszt házába vitték családlátogatásra. Miután Norman Webster, kanadai kollégám egy héttel később szintén Kantonba utazott, megkértem, hogy ha Pingcsouban jár, tisztázzon néhány adatot, amelynek felderítésére nekem már nem maradt időm. Nem csalódtam: Norman is megismerkedett Csennel, Csinggel és mindazzal, amit Dieternek és nekem is elmondtak.

Ha felidézem ezt a történetet, elsősorban azért teszem, hogy megrajzoljam az ilyesfajta látogatások határait. Kínában félszázezer népi kommuna működik, de a külföldieket mindig ugyanabba a néhány tucat kiválasztott egységbe vezetik. Mivel mindenki ugyanazoktól ugyanazt hallja, nagyjából egységes kép alakul ki. Egy amerikai sinológus találóan jegyezte meg, hogy úgy érezte magát ezeken a látogatásokon, mintha a *China Reconstructs* című pekingi propagandamagazin valamelyik riportja elevenedett volna meg körülötte.

Van azonban egy lényeges különbség: újsággal nem lehet beszélgetni. Kínai látogatásaim során általában az volt a benyomásom, hogy a házigazdák elsősorban az egységek, helységek, személyek kiválogatásával igyekeznek befolyásolni a krónikást, de a helyszínen a kínai élet kutatójának kérdéseire

Kantoni látkép

Nehéz teherrel az emelkedőn

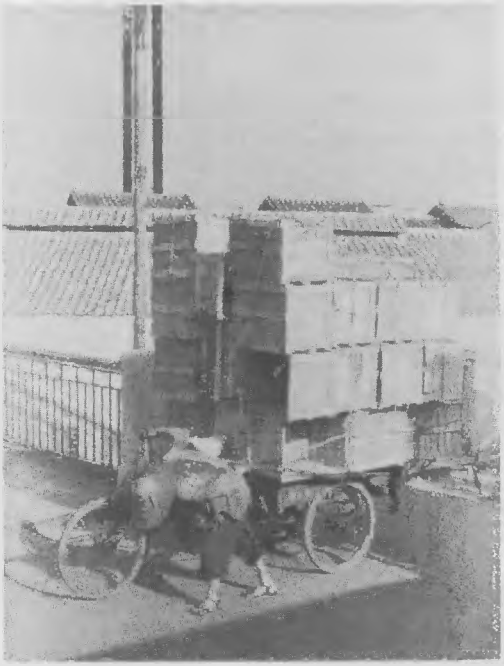

Háromkerekű óvodai szállítókocsi, benne a gyerekek

Kantoni medikusok milicista kiképzése

Négyezer személyes monstre bankett a kantoni vásáron részt vevő külföldi üzletemberek tiszteletére

Modern kínai porcelánok a külföldiek számára fenntartott áruházban

Kínában még ma is jobbára kézzel ültetik a rizst (kínai felvétel a kantoni vásár dekorációs anyagából)

Rizscséplés „korszerű" lábbal hajtott gépen

Rizscséplés ősi módon. Az asszonyok a láda oldalához csapdossák a kévét (a gyékénykerítés felfogja az elrepülő szemeket)

Kínai festmény a tacsingi asszonyokról, akik magukat fogták az eke szarva elé; az utazó ma is láthat ilyen jeleneteket

Kínai falu Hszian peremén

Az országos példaképnek számító tacsaji nagy termelő brigád teraszos földjei
(A *China Pictorial* felvetele.)

A Pingcsou népi kommuna különböző „szintjeinek" képviselői. Balról jobbra: Vu Caj, a Pinghszi (ez a falucska neve) munkacsapat vezetője, Csen Jung-kuang, a népi kommuna (legfelső szint) alelnöke, Lu Csü-jung, a munkacsapat helyettes vezetője és Ho Csien, a nagy termelőbrigád (középső szint) párttitkára

Múlt és jövő: 84 éves kínai paraszt-asszony hétéves kisunokájával Suang Vang faluban

többnyire vagy tényszerű választ, vagy kitérő feleletet adnak. (Ez alól csak egy törvényszerű kivétel van: a riportalanyok személyes érzéseire vonatkozó kérdés: ezek az érzések minden válaszban azonosak a hivatalos vonallal.) Előfordult, hogy a mindenütt jelenlevő kísérők közbeléptek, amikor egy-egy „riportalany" láthatóan nem tudta a pillanatnyi politikai vonal szerinti helyes választ, és átvették tőle a szót, arra is volt számtalan példa, hogy egy-egy kérdés válasz nélkül maradt — de nem ez volt a jellemző. A mintakommunák rendszerének — mint általában a kínai élet külföldiek számára való bemutatásának — az az alapelve, hogy az idegen olyanokkal találkozzék, akik tudják a „helyes" választ. Hogy ilyen körülmények között a kutató mennyit képes felderíteni a kínai valóságból, az elsősorban attól függ, hogyan kérdez és persze hogy mit akar kideríteni.

„ENNI NAGY DOLOG"

Nyilvánvaló, hogy például a kínai parasztság átlagos életszínvonalára vonatkozóan semmiféle következtetést nem lehet levonni megannyi népi kommuna megtekintése után sem, hiszen kézenfekvő, hogy az átlagnál jobban élő körzetekbe viszik a külföldit. Ezek az egységek azonban nem afféle Patyomkin-falvak, hiszen az sem lehet célja a bemutatásnak, hogy egy nyilvánvalóan irreális képet prezentáljon. A házigazdák másik szempontja mindig politikai: olyan népi kommunákba, „nagy termelőbrigádokba" és „munkacsapatokba" kalauzolják a vendéget, amelyekben a legjobban felkészült vezetőkkel találkozhat, és amelyek a leghűségesebben érvényesítik a hivatalos mezőgazdasági politikát. A látogatások alapján ezért nem lehet egyértelműen megállapítani, milyen a valóságban a kínai mezőgazdaság, de érzékelni lehet, milyennek kell lennie. Az újságíró nem szükségszerűen azt kutatja, amire vendéglátói felkészültek: váratlan kérdésekre néha igen érdekes válaszokat kap.

Mielőtt átadnánk tehát a szót házigazdáinknak, hasznos lesz felvázolni az általános hátteret.

Kína ma is paraszti ország. A lakosság négyötöde falun él, de a megélhetés módját tekintve a városi lakosság egy része is mezőgazdasági népességnek minősíthető. Bár ma már az ipar adja a nemzeti jövedelem nagyobbik részét, az ország jóléte továbbra is a falutól függ. Ha a mezőgazdasági termelés nem éri el a megfelelő szintet, akkor nincs mit enni, méghozzá nemcsak a városokban, de a falun sem. Az 1959—61 közötti szűk esztendőkben a Kínát régebben sújtó katasztrófális éhínségek megismétlődését ugyan sikerült elkerülni, de az emberek nem egyszer vadnövényeken, faleveleken éltek. 1972-ben a termés a hivatalos adatok szerint csak tíz millió tonnával, 4 százalékkal maradt el az előző évitől (miközben Kína lakossága vagy 2 százalékkal, legalább 15 millió fővel nőtt), és a sajtóban máris cikkek jelentek meg arról, hogy „enni nagy dolog", „tervszerűen kell étkezni", „a sűrű ételt váltogatni kell a híggal", a gabonafejadagot pedig csökkentették.

Mivel a kínai export oroszlánrészét ma is mezőgazdasági — vagy arra alapozott, például textilipari — termékek szolgáltatják, a falutól függ az is, mennyi korszerű gépet tud importálni az ország iparának fejlesztéséhez (annál is inkább, mivel a kínai gazdaság irányítói nem hajlandók külföldi hitelt igénybe venni, tehát minden vásárlásukat az eladott termékek árából fedezik).

A felszabadulás előtti években a kínai mezőgazdaság mélypontra jutott. A kínai parasztot egyszerre többféle csapás is sújtotta: a földesúri kizsákmányolás, a gazdagparasztok uzsoráskodása, a hadurak — az ország egy-egy részét ellenőrző és egymással szüntelenül marakodó tábornokok — hadjáratai, a Kuomintang korrupciója, mindezek mögött a kínai komprádor-burzsoázia segítségével még az imperialista hatalmak is megkövetelték a maguk sápját a szerencsétlen földművelőktől.

Ebben a krónikában többször is szó esik egy-egy kínai falu múltjáról. A dermesztő sablon rendszerint egy-egy szárazságot idéz fel, amikor a nyomor hullámai végleg összecsaptak a nincstelenségben fuldokló szegények fölött: ekkor és ekkor éhínség pusztított, ennyien meghaltak, ennyien koldusbotra jutottak, és további sorsuk nem ismeretes, mert elmentek

a faluból; ennyien eladták gyermekeiket... igen, a gyerek volt az egyedüli megmaradt vagyon, és ha azt akarták, hogy egyáltalán életben maradjon (milyen életben — majdnem rabszolga cseléd, prostituált vagy kőbányák munkása — nem számít), el kellett adniok.

A többszáz millió paraszt végső elkeseredettsége volt a kínai forradalom egyik legfőbb hajtóereje. Amikor a városokban letörték, a falvakban, a hegyekben, a vidéki körzetekben pislákolt-lobogott fel újra lángja, és onnan verbuválta a győzelem előtt több milliósra nőtt fegyveres seregéhez a harcosok javát is. A forradalom legfontosabb programpontja a földreform volt, és győzelmét annak végrehajtása szilárdította meg. A népi hatalom első három évében négymillió földesúr és zsírosparaszt birtokát osztották fel ötven millió földnélküli szegényparaszt, napszámos és bérlő között. A legtöbb faluban a parasztok a hatóságok ösztönzésével maguk ítélkeztek volt elnyomóik felett, s a verdikt nem egyszer halál volt. Csou Li-po magyarul is megjelent, *Orkán* című regénye szemléletesen írja le ezt a folyamatot, amelynek során a városból kiküldött propagandaosztag addig szítja a nép haragját a vérszívó, mézes-mázos mosolyú földesúr ellen, amíg a kezdeti félénkséget valóságos lincshangulat váltja fel.

A FÖLDREFORMTÓL A NÉPI KOMMUNÁIG

A földreform utáni első évek története viharos volt. 1951-ben kampány indult a kölcsönös segélynyújtási társulások létrehozására: ezekben csak a termelőeszközöket használták közösen. 1953-ban megalakultak az első termelőszövetkezetek, és 1956-ban ez a folyamat nagyjából be is fejeződött. 1958-ban, amikor a kínai vezetés az úgynevezett „nagy ugrás" révén voluntarista módon próbálta meggyorsítani a gazdasági fejlődést, a termelőszövetkezeteket „népi kommunákba" tömörítették. Ezek az utópisztikus ideálokból fogant szervezetek, ami egyébként a nevükből is kitűnik, egyenként mintegy hetvenezer parasztot fogtak össze, és egyesítették magukban az

államigazgatás legalsó és a termelési egység legfelső funkcióit, azaz a kommuna vezetése egyszerre volt állami intézmény és falusi termelési szervezet. Óriási tömegeket mozgósítottak nagyszabású közmunkákra. A mozgalom kezdetén számos helyen eltörölték az anyagi érdekeltség elvét, ingyenes étkezést és ruházatot biztosítottak, nagy közös étkezdéket állítottak fel, de arra is volt példa, hogy még a parasztok házait, felszerelési tárgyait, a tűt és cérnát is kollektivizálták, és a legbuzgóbbak a férfiak és nők számára külön hálótermeket rendeztek be azzal a meggondolással, hogy a kommunizmus szolgálata helyettesítheti a családi életet. Ma már tudjuk, hogy mindez Mao Ce-tung személyes elképzeléseinek átültetése volt a gyakorlatba.

Ez az állapot — mivel a kínai társadalom létalapját, a mezőgazdaság termelését veszélyeztette — nem sokáig maradhatott fenn, és a kommunák legszélsőségesebb kinövéseit már az év végén lenyesegették. A szervezeti forma azóta is fennmaradt, de tartalma átalakult. Amíg a mozgalom kezdetén az alapegység maga a kommuna volt, a hangsúlyt hamarosan áthelyezték a „nagy termelőbrigádokra", amelyek nagyjából-egészéből a korábbi termelőszövetkezeteknek feleltek meg, majd a „munkacsapatokra", amelyek csak néhány tucat vagy egy-kétszáz családot — lényegében egy-egy kisebb falut — tömörítettek. 1960—61-ben, a legnehezebb években a „népi kommuna" formai fenntartása mellett nagy engedményeket tettek, hogy ösztönözzék a parasztság termelési kedvét: a termelési előírásokat nem is az egyes „munkacsapatokra", hanem az egyes családokra szabták ki azzal, hogy a többletet megtarthatják maguknak, növelték a szabadpiac szerepét, engedélyezték a bérmunkások alkalmazását, és ösztönözték az önálló elszámolású (mi úgy mondanánk: gebines) vállalatok létrehozását.

Ahogy a helyzet javult, ezeket az engedményeket visszavonták, 1962-ben Mao Ce-tung ismét figyelmeztetett, hogy „sohasem szabad megfeledkezni az osztályharcról". Sorozatos kampányokat indítottak a kínai falu belső átformálására, majd amikor 1966-ban kirobbant a „Nagy Proletár Kulturális Forradalom", sok helyütt még az addig érintetlenül hagyott háztáji parcellákat is bevonták a közösbe. Mindazonáltal, mint a

Pingcsou népi kommunában is látni fogjuk, a „kulturális forradalom" jobbára a városra korlátozódott, és falusi szélsőségeit később újra csak korrigálták.

ÉLETSZÍNVONAL

Hogyan alakult ebben az időszakban a kínai parasztság életszínvonala? A hivatalos pekingi adatok szerint 1949-ben, a felszabadulás évében a gabonatermés 110 millió tonna volt, 1972-ben 240 millió tonna. (Ebben a számban bennefoglaltatik a búza, a rizs és minden más gabonafajta, valamint — 4 : 1-es átszámítási arányban az édesburgonya is.) Ez az összehasonlítási alap annyiban sántít, hogy 1949, a polgárháború utolsó éve igen gyenge termést hozott. A felszabadulás előtti legjobb termés 140 millió tonna körül járt. Az 1953-as népszámlálás szerint Kínának 590 millió lakosa volt. 1936-ban mintegy 500 millió fogyasztóra 140 millió tonna élelmiszergabona jutott, ma körülbelül 800 millió lakosra jut 240 millió tonna. A különbség elsősorban az elosztásban van: ma nem ül a kínai paraszt nyakán a földesúr és a kulák, a közösségi termelés pedig igazságosabb részesedést tesz lehetővé. Ez a szocializmus alapvető vívmánya Kínában, és mivel a kínai parasztság ily módon megszabadult az állandó létbizonytalanságtól, nem hagyja közömbösen a szüntelenül hirdetett hivatalos tézis „a múlt nyomoráról és a jelen boldogságáról". A sok száz milliós paraszti bázis viszonylagos stabilitásával magyarázható, hogy a legfelső vezetés szüntelen belharcait és voluntarista kísérleteit, a „nagy ugrást" és a „kulturális forradalmat", amelyet minden más országban kétségkívül általános összeomlás követett volna, Kína és a kínai vezetés egyaránt túlélte.

Az az életszínvonal azonban, amelyen ez a viszonylagos biztonság megvalósul, mindmáig nagyon alacsony — olyannyira, hogy az európai olvasónak nehéz elképzelnie. 1959-ben egy hivatalos bejelentés az egy főre eső évi paraszti jövedelmet (ebben csecsemő, erőteljes felnőtt és aggastyán egyaránt szerepel) 85 jüanra becsülte, és büszkén állapította meg, hogy ez öt jüannal több, mint a felszabadulás előtt a középparaszti csa-

ládtagra eső évi összeg volt. Ha ez az átlag, van magasabb és alacsonyabb szint is.

1958-ban a pekingi *Csiao Su Pao* című lap közölt statisztikai kimutatást egy évi 300 jüan jövedelmű átlagosnak tekinthető hattagú hunani parasztcsalád, apa, anya és négy gyerek fogyasztásáról — itt tehát egy főre 50 jüan jut. A hunani családban egy főre évente mintegy két mázsa rizs, 65 kiló édesburgonya, nem egészen két liter étolaj, mintegy három kiló hús, négy méter pamutvászon jutott. Az egész család évi cukorfogyasztása egy kiló volt, és összesen egy pár cipőt vásárolt. A felsorolt cikkekből a rizs hat személyre számítva 175 jüanba, a vászon 29 jüanba, a hús 18 jüanba, az étolaj 13 jüanba, az édesburgonya 11 jüanba került. Sóra, zoknira, cipőre, zöldségre, fűszerekre, dohányra, gyógyszerekre összesen 55 jüant adtak ki és így az évi költségvetés 301 jüanra rúg. Ehhez valószínűleg hozzá lehet még adni a háztáji termést. 301 jüan a hivatalos árfolyamon átszámítva valamivel több mint háromezer forint. Háromezer forintból persze nálunk ma nemhogy hat, de egy ember sem él meg egy esztendőn át, még akkor sem, ha csak rizst eszik. Ez az összehasonlítás mutatja, hogy minden átszámítási kísérlet önkényes lenne. Másrészt a hunani statisztika olyan életmódot jelez, amely nem sokkal megy túl a puszta létfenntartáson. Ez a család nem éhezik, hiszen fejenként fogyasztott — és változatosan ízesített — napi több mint fél kiló rizs elegendő kalóriát biztosít, évente minden tagjára jut egy vászonruha, egy pár zokni, ünnepnapokon húst is esznek körülbelül olyan finomságként, mint nálunk a csokoládét. Ez a fogyasztás feltételezi, hogy a családfő jövedelme mintegy 200 jüan, a feleségé 100. Így él egy család az átlag alatt — de manapság ilyen kínai familiák szegényes otthonát legfeljebb a vonatból láthatja az ember, elszoruló szívvel.

Peking környékén, vagy Senhsziben tett kirándulásunk során több olyan népi kommunában jártunk, ahol az egy főre jutó jövedelem a 100 jüant alig haladta meg. Ha az 1958-as átlagot 85-nek tekintjük, és feltételezzük, hogy azóta a paraszti életnívó valamelyest emelkedett, akkor ezek az egységek nem sokkal voltak jobbak a közepesnél. Dél-Kínában, az ország legtermékenyebb, ráadásul a nagyvárosokhoz közel eső

területein olyan népi kommunákba vittek bennünket, ahol az egy főre jutó jövedelem még magasabb volt: a Pingcsouban például 150 jüan.

A PINGCSOU TÖRTÉNETE

Ez tehát a háttér: most adjuk át a szót a második látogatás második Csenjének. Az alelnök nagyot kortyint a teából, miután a rutinfeladat bonyolultabbá vált. Jegyzetek nélkül, szabadon beszél, magabiztosan mozog témájában. Van benne valami kedves, majdnem komikusan lágy vonás. Olyan embernek látszik, aki mindenki számára „lao Csen", az „öreg Csen", bár csak valahol negyvenes éveinek közepén jár. Didaktikus természet: ha rákérdezek, egész lényét beleadja a magyarázatba, fejét is oldalra hajtja az erőfeszítésben.

A Pingcsou népi kommuna Kuantung tartomány Fusan körzetében, Nankaj járásban fekszik. 15 500 portán 63 710 ember él itt. (Hogy honnan tudja ilyen pontosan? Tavaly felmérést készítettek — és én magam hozzáfűzöm, hogy más egységekből is érkeztek ilyen felmérésekről szóló hírek. Lehet, hogy afféle titkos vagy részleges népszámlálást hajtottak végre, és így a kínai vezetők immár ismerik a lakosság pontos számát.) A kommuna népessége és földje 20 nagy termelőbrigád között oszlik meg, azok további 272 munkacsapatra oszlanak. A megművelt földterület 68 400 mu, azaz 4560 hektár (15 mu nagyjából egy hektárnak felel meg).

Az első figyelemre méltó konklúzió: egy mu föld egy embert tart el. Egy hektár tizenötöt. Kína területe majdnem akkora, mint Európáé, de egész területének mindössze 10—12 százaléka áll mezőgazdasági művelés alatt, a szántóterület durván számolva 100 millió hektár, és ennek is csak mintegy 35 százaléka elsőosztályú talaj. Egy hektár termőföldön átlag nyolc ember kenyerét, rizsét kell megtermelni, de itt a népsűrűség az átlagnál nagyobb. (Persze ez is csak hozzávetőleges: a 100 millió hektáron kell megtermelni az ipari növényeket is, például a 800 millió ember öltöztetéséhez szükséges gyapotot.)

A felszabadulás előtt — folytatja Csen — *a népnek nem volt*

hatalma és nyomorúságos életet élt. Mindennaposak voltak az elemi csapások. Ezen a vidéken az a mondás járta, hogy „háromnapi napsütés szárazságot hoz, egynapi esőzés árvizet". Egy mu föld csak 4—500 csin rizstermést adott (egy csin pontosan fél kilót nyom: egy hektár földön tehát csak 30—37 mázsa rizs termett, ami ezen a termékeny, vízben gazdag tájon alacsonynak tűnik — valószínűleg a legrosszabb termés adata). *A parasztok jövedelmét megtizedelte az adó és a kényszerű helyzetben felvett kölcsönök uzsorakamata.*

— *A felszabadulás és a földosztás után* — folytatja a második Csen — *először kölcsönös segélynyújtási társulásokat alapítottunk, majd szövetkezetet, 1958-ban pedig népi kommunát.* (Az első Csen ehhez hozzáfűzte, hogy a kommuna parasztsága „híven követte Mao elnököt a szocializmus útján" — két évvel később már nem volt kötelező a legfőbb vezetőre való szüntelen hivatkozás.) *A népi kommuna megszervezése lehetővé tette, hogy két télen át 20 ezer embert irányítsunk vízgazdálkodási projektumok építésére és talajjavítási munkák elvégzésére. Hetven kilométernyi gátat, 20 zsilipet építettünk, és 20 ezer mu szántóföldet nyertünk. A két télen 2 millió köbméter földet forgattak meg a népi kommuna parasztjai. Korábban az ilyen nagyszabású feladatok elvégzésére nem volt elegendő munkaerő.*

Ma a népi kommuna földjeit 132 kisebb-nagyobb öntözőcsatorna hálózza be (a Gyöngy-folyó deltájában vagyunk), 160 kilométernyi magasfeszültségű és világítási áramot szállító vezeték épült (közel a város), 23 elektromos meghajtású szivattyúállomás, 600 mozgó villamos szivattyú működik a földeken — úgyhogy a hajdan vízkiemelésre használt taposókerék ma már a múlt emléke csupán. Legutóbbi látogatásom óta 3000 lábbal hajtott cséplőgéppel gyarapodott a felszerelés. A termés 1960-ban átlag 842 csin volt egy mura számítva, 1966—70-ben 1202 csin, 1971-ben 1330 csin (csaknem száz mázsa hektáronként).

A TIZENKÉT ÉVES TERV TIZENÖTÖDIK ÉVE

A Pingcsou népi kommuna már abban is meghaladja az átlagot, hogy — hála Kanton közelségének — villamosították a legfontosabb termelési folyamatot, az öntözést. A rövid ismertetés is jelzi, hogy virágzó népi kommunáról van szó, amely nemcsak az országos átlagot haladja meg, hanem azt a szintet is, amelyet a 12 éves mezőgazdasági tervben írnak elő a termékeny Dél-Kína számára.

A 12 éves tervet először 1956 elején hozták nyilvánosságra, majd 1957-ben emelték törvényerőre — előírásainak tehát 1969-re meg kellett volna valósulniok. 1972-ig azonban Kína 29 tartományi szintű közigazgatási egységéből csak hatban sikerült elérni a terv célkitűzéseit, a több mint kétezer kínai járásból pedig 500-ban. Hozzá kell azonban fűzni, hogy az említett tartományi szintű egységből kettő a két nagyvároshoz, Sanghajhoz és Pekinghez csatolt több milliós népességű, de inkább csak e városok ellátása szempontjából jelentős körzet. A terv különböző szinteket tűzött ki a csapadékban szegényebb északi vidékek, a közép-kínai síkság és az évi két-három termés betakarítására is alkalmas, vízben gazdag délvidék számára. A Pingcsou körzetének normája hektáronként 80 mázsa lenne — évi két termést számolva —, de itt még ezt a mennyiséget is jelentősen felülmúlják.

A 12 éves mezőgazdasági terv érdekes módon 1972-ben is hivatkozási alap, noha mindenki tudja, hogy eredeti határideje négy éve lejárt. Arról a hírverésről, amely közzétételét kísérte, manapság persze nem esik szó. 1956-ban a kínai lapok rajzokban mutatták be, miként fog festeni a falu egytucat év múlva; az egyik ábrán aggódó orvosok beszélték rá a kommuna tagokat, hogy egyenek kevesebb húst. A 12 éves terv értelmében a gabonatermés 400 millió tonna körül járt volna. Mivel 1957-ben, az utolsó olyan esztendőben, amelyre vonatkozóan még megbízható és részletes adatokat tettek közzé, az össztermés 185 millió tonna élelmiszergabona volt, a terv teljesítése a mezőgazdaság teljesítményének megkétszerezését jelentette volna. Ezzel szemben 1957 és 1971 között a termelés emelkedése a hi-

vatalos adatok szerint sem érte el a 40 százalékot, így azután az orvosoknak ma még nem kell lebeszélniök a túlzott táplálkozásról a kínai parasztokat. Magában a Pingcsou kommunában azonban az állatállomány is a kívánt ütemben fejlődött.

A kínai mezőgazdaságban talán a legfontosabb a disznó, amelyet a „háromszorosan hasznos" jelző illet meg: hasznos a húsa, a zsírja és a trágyája — talán elsősorban az utóbbi. „A disznó — idézte az első Csen a Mao Ce-tungnak tulajdonított mondást — élő trágyagyár." A jelszó pedig: minden kommuna-tagra, minden mu földre egy sertést! Első látogatásom idején a Pingcsouban 70 000 volt a sertésállomány, és ezt komoly eredményként könyvelték el, mert 1963-ban még csak 27 000 röfögött a közösben és a parasztportákon. 1971-ben — idézte az előző évi statisztikát a második Csen — az összlétszám 86 800 volt.

A kommunának van egy negyvenágyas központi kórháza, nyolc brigádklinikája és 89 „mezítlábas orvosa" — vagyis egészségügyi ismeretekkel rendelkező tagja, aki a többiekkel együtt dolgozik a földeken. Minden kommunatag évente 1 jüant fizet be az úgynevezett „szövetkezeti egészségügyi rendszer" pénztárába, és ennek ellenében ingyen veheti igénybe a rendszer szolgáltatásait. A kommunában 18 elemi iskola működik, 12 700 diákkal (öt osztály), a középiskola alsó tagozatában 2100-an tanulnak (hatodik-hetedik osztály), a felső tagozatnak 380 hallgatója van (nyolcadik-kilencedik osztály).

Ugyancsak a kommunához tartozik egy állategészségügyi állomás, egy kézműipari — szalmafonó — üzem, egy élelmiszer-feldolgozó üzem, egy Diesel-motorokat gyártó kisüzem (a motorok állítólag egyaránt működnek gázolajjal és mogyoróolajjal — az utóbbira, magyarázzák, háborúban lenne szükség). Mintegy 3000 számos állatjuk van, javarészük bivaly — útközben itt-ott látjuk is, amint a gyerekek csutakolják fekete hátukat a vízben.

A bevezető után körséta következik — első látogatásom idején meglehetősen hajszolt ütemben, mert a vizit csak félnapos, a másodikon kényelmesen, mert ebédre is a kommuna lát vendégül. (A tudósító nem fizet az ízletes kosztért: ezt valószínűleg a CTA rendezi a vendéglátókkal — az összeg már a taxi-

számlán is bőven bejön.) Az első vizit idején fényképezési tilalom volt érvényben: kísérőimet még csak megörökíthettem, de a földeken dolgozó parasztokat már nem. A második Csen viszont rendkívül készségesen vezetett a lábhajtású cséplőgépekhez, ahol a napbarnította arcú, mezítlábas lányok és asszonyok szalmakalapjaikban valóban félénken bújtak el a lencse elől. De lám, kalauzaim, akik két és fél éve még arra hivatkoztak, hogy a „tömegek" nem szeretik, ha külföldiek fényképezik őket, ezúttal barátságos mosollyal biztatták a lányokat, csak maradjanak, hadd örökítse meg őket a vendég. A „tömegek" hangulata, úgy látszik, a vezetés szándékaitól függ.

CSÉPLÉS KÉZZEL, CSÉPLÉS LÁBBAL

A lábbal hajtott cséplőgép rendszerét tekintve a varrógéphez hasonlítható, ugyanúgy nyomják fel-le az inas lábak a pedált, hogy az fönn megforgassa a szemek kiverésére szolgáló hengert, amelyhez odaszorítják az imént sarlóval levágott rizskévét. Egy-egy gépet hárman-négyen szolgálnak ki: egy vagy két lány vágja, kettő szüntelenül csépel. A magot, az életet erőteljes parasztlegények egyensúlyozzák el a vállfákon kettesével felfüggesztett kosarakban. A kínai falun itt kezdődik a gépesítés: a láb energiájával. Talán meg sem értettem volna, mit jelent technikában ez az egyszerű masina, ha később a Kanton környéki melegvíz-források felé vezető úton nem láttam volna, hogyan csépelnek másutt — csaknem mindenütt. A kévét ugyanúgy sarlóval vágják le az asszonyok, de aztán nem a forgó korong tépi ki a szemeket. Egy méter vagy nyolcvan centi átmérőjű kerek, vagy négyszögletes láda belső falához csapdossák a két kézre fogott kévéket. Egy-egy kévét többször is teljes erővel oda kell csapni a láda oldalához, hogy kárba ne vesszen a szem. Hogy el ne szóródjék a mag, a láda három oldalát embermagas gyékénnyel kerítik be — először ámulva néztem, miféle bódék előtt ágálnak a kévékkel az asszonyok, csak aztán értettem meg, mit látok. Micsoda munka! És hány száz, hány ezer éve ismétlik ezeket a mozdulatokat.

A második Csen joggal büszke primitív cséplőgépeikre, mint

ahogy a pekingi televízióban ugyancsak jogos büszkeséggel mutathatják be a lábbal hajtott egyszerű rizsültető gépeket is. Egy mozdulat a lábbal, és egy sor rizspalánta áll a vízben. Nagy dolog, mert a rizst még ma is jobbára kézzel, szálanként dugdossák a vízbe a kínai parasztok, mezítláb taposva a sáros lében, újból és újból kitéve magukat a bilharzia, vagy ahogy Kínában mondják, a „csigaláz" rettenetes fertőzésének (a vízicsiga egyik fajtájában élősködő métely behatolásának). A Pingcsou 272 munkacsapata háromezer emberi erővel mozgatott rizscséplőgéphez jutott —, de hol állnak másutt a gépesítés e fokától Kínában! (Más kérdés, hogy pontosan ezen a vidéken munkaerő van bőven: a rendelkezésre álló kevés erőgépet Kínában inkább olyan vidékekre irányítják, ahol hiány van a szorgos kezekben.)

A kommuna kórházát még első látogatásom idején kerestem fel. Néhány egyszerű épület, a földes szobákban a berendezés minimális, a műtőlámpa erős neoncsövekből áll, a röntgen berendezés egy táskában elfér, és a sebésznek nincs egyetemi végzettsége, de azért a „tömegek" — mint mondják —, igen elégedettek vele. Az ilyen kommunakórházaknak általában nem jut egyetemet végzett orvos, bár a felügyeletet a kórházak specialistái látják el.

A tudományos állomás részben meteorológiai műszerekből, részben egy parcellákra osztott táblából áll, ahol köztes vetéssel kísérleteznek.

A malomban szemmel láthatóan helyi mesteremberek által kifundált elmés szerkezetek zakatolnak, és kísérőnk — még az első Csen — rámutat a rizskorpára: *ezzel tápláljuk a disznókat, de a múltban sokszor a parasztoknak sem jutott más.*

A „szállítóbrigád" előkelő elnevezés voltaképpen a dzsunkák hajósait illeti. A második Csen vezetésével megtekintjük a kikötőt az egyik szélesebb csatorna partján. Két dzsunka pihen a vízben, az egyik tatjáról téglákat hordanak az emberek az elmaradhatatlan vállfán egyensúlyozott kosarakban (menynyit emelhetnek a keskeny pallón: hatvan kilót? nyolcvanat? százat?), a másikat, amely előkelő motoros hajó, most reparálják. Egy fedett színben két asszony vasbeton hajót gyárt: a háttérben már félig kész vashálóváz látható, itt most szabják a

huzalokat. Évente tíz készül ebben az egyszerű műhelyben. A vuhszi gyárban, ahol évente több ezret állítanak elő, nyilván kevesebb munkaóra alatt készítenek egy vasbeton hajót — de itt bőven van munkaerő. Ez a helyi ipar értelme: ha a lehetőségeknek megfelelően élnek vele, valóban segítheti a kínai falu iparosítását. A „nagy ugrás" voluntarista mozgósítása összeomlott, de a mérhetetlen mennyiségű elpocsékolt energiának legalább annyi haszna volt, hogy a parasztok megismerték az iparosítás ízét. A második Csen büszkén mosolyog, és rendezgeti az asszonyokat a gép lencséje előtt: a népi kommuna maga gyártja hajóit.

Egyetlen kommunalátogatás sem érhet véget anélkül, hogy felkeresnénk valamelyik család otthonát. Persze sohasem találomra. Amikor először jártam a Pingcsouban, a vizit meglehetősen elhúzódott, és már elég későre járt, amikor az utolsó programpontra, a családi otthon megtekintésére került volna sor. Dél közeledett, és Huang, ebédjére gondolva, nyugtalanul kérdezte: „Mivel késő van, ugye már nem megyünk a famíliához?" „De megyünk" — feleltem a lehető leghatározottabban. Legfeljebb, gondoltam, egykor indulunk haza. A tolmács azonban tudta, miért aggódik. A kijelölt mintacsalád a kijelölt mintafaluban vagy húszperces autóútnyira volt attól a helytől, ahol a kérdés elhangzott, tehát a beszélgetés várható időtartamához még negyven percet kellett számítani. Útközben jobbrabalra maradoztak el mellettünk a falvak, de sem a házigazdáknak, sem Huangnak még csak eszébe sem ötlött, hogy itt is be lehetne kukkantani valamelyik házikóba.

A Hungvejping (Vörösgárda) falu új téglaházak hosszú sora egy festői, víz fölé hajló fákkal beárnyékolt csatorna partján. A név arra utal, hogy talán már a „kulturális forradalom" idején épült, legalábbis a házak nagy része. Szebb, tágasabb épületek ezek, mint a többi faluban, a házakat fehérre meszelték, és több épületen is átfutó jelszavakat mázoltak rájuk, elsősorban persze a kínai mezőgazdaság legismertebb jelszavát, amelyre vendéglátóink is sűrűn utaltak: *Tanuljunk Tacsajtól,* az egész ország számára példaképül kijelölt tacsaji nagy termelőbrigádtól. Az épületek hátat fordítanak a csatornának. A víz mentén futó útra alig néz ablak: az udvar másik oldalon van. A tégla-

épületek között néhány könnyű bambuszviskó látható: *Ilyenben éltünk a felszabadulás előtt, megtartottuk emlékeztetőnek* — magyarázzák vezetőink, és magamban arra gondolok, bár mindenütt már csak emlékeztető lenne a múlt szegényes kalyibája Kínában.

KÉT CSALÁDLÁTOGATÁS

Hungvejping falu 130 családjában 700 ember él, bennünket az első látogatás idején a 700 közül Csing Kui és felesége fogadott. (Hozzátehetném azt is, hogy a 800 millió kínai közül: Csing otthona volt az első, amelyet érkezésem óta eltelt csaknem fél év alatt módomban volt megtekinteni.) Csing ötven év körüli, fekete vászonruhába öltözött parasztember, aki a kellemes tavaszi melegben mezítláb ücsörög az ácsolt zsámolyon. Ő viszi a szót, az asszony elsősorban a vendégek körül foglalatoskodik, forró vizet tölt a bögrékbe, a lakásban még megigazít egy-egy apró tárgyat. A 45 perces beszélgetés után még mindig marad Csing körül némi kétely.

Mi a beosztása? — kérdem például.

— *Egyszerű kommunatag, aki kint dolgozik a földeken, és egyben vezető beosztású elvtárs* — felelik.

Lényegében persze mindegy, hogy a munkacsapat egyik vezetőjével vagy csak tagjával beszélek: mindenképpen az újságírók fogadásában jártas ember ül a szép, faragott asztal mellett, aki nyugodtan fújja a füstöt sajátkezűleg sodort cigarettájából, míg előadja történetét. Ez a história a *Zsenmin Zsipao* hasábjain is megállná a helyét, annál is inkább, mert háromszoros tolmácsoláson és szűrésen keresztül jut el hozzám. Ő a kantoni dialektust beszéli, ezt az első Csen fordítja pekingire, Huang angolra.

A múltban — mondja Csing — *nagyon nyomorúságos életet éltünk. Négyéves voltam, mikor apám éhen halt. Hétéves koromban családom már nem tudott eltartani, el kellett mennem a faluból, hogy önálló kereset után nézzek. A múltban nem volt élelmünk, ruhánk, lakásunk. Mao elnök mutatta meg nekünk a helyes utat, a felszabadulás után az ő vezetésével felosztottuk a föl-*

det, és a szocialista útra léptünk. Hála neki és a Kínai Kommunista Pártnak, most van ruhánk (mutatja), *ennivalónk* (körbeint) *és fedél a fejünk felett* (felfelé bök). Mellettem az első Csen elégedetten mosolyog.

Megnézzük a házat. Az ajtóból hallszerű előtérbe, innen rögtön a téglapadlós szobába lép az ember, ahonnan létra vezet fel a hálóhelyiségnek és raktárnak használt padlásra. A szobából még egy helyiség nyílik, kívülről afféle nyárikonyhát ragasztottak az épülethez. A bútorzat az előbb említett szép faragott asztalon kívül (a földosztáskor a földesúrtól sajátították ki) néhány ládából és padkából áll. Az egyik sarkot az alulról fűthető széles, több személyes téglaágy, a kang foglalja el, fölötte egy elmés szerkezettel kötélen magasba húzott ágynemű, elsősorban a gyékénylepedők. A falról Mao Ce-tung nagyméretű portréja tekint le, mellette családi fényképek, a mennyezetről a villanydróton meztelen 25-ös égő lóg. Köröskörül a fal mellett, a padláson, az előtérben, ahová csak fordul a tekintet, különböző cserép tárolóedényekben rizs, rizs és rizs látható. Az előtérben egy bicikli, a sarokban varrógép, rajta rádió is áll: a kínai paraszti prosperitás minden elképzelhető kelléke megvan Csing Kui házában.

Ebben a házban heten, pontosabban hatan élnek: a Csing házaspár, a férfi mamája, aki most éppen nem látható, valamint négy gyerek, közülük az egyik jelenleg katonai szolgálatát tölti. A gyerekek kivétel nélkül iskolába járnak, ami azért nagy dolog, mert a felszabadulás előtt ebben a faluban mindenki analfabéta volt. Maga Csing már később tanult meg írni-olvasni, hogy mint mondja, tanulmányozhassa Mao elnök munkáit. A falipolcon néhány könyv látható, részben Mao Ce-tung munkái, részben a „forradalmi hősökről" szóló kis füzetek. Ezeket, vallja be Csing, jobbára iskolás gyermekei segítségével olvassa, mert egyébként azért nehezen igazodik el az írásjelek között.

A családi jövedelemről szóló adatok meglehetősen nehezen állnak össze kerek egésszé. Végül kitűnik, hogy a família évi rizsbevétele majdnem 25 mázsa volt, ami persze meghaladja szükségleteiket. Naponta háromszor bőségesen eszünk rizst — mondja a házigazda — és van tartalékunk is. Emellett az

udvaron röfög egy disznó, tyúkok szaladgálnak, és néhány gyümölcsfa képezi a család birtokát. A háztáji parcella nem sokkal nagyobb az udvarnál, de termékei fontos szerepet játszanak a Csing-família táplálkozásában.

A későbbiekben még több parasztcsaládnál tettem hasonló futó látogatást: paradox módon a falusi élet megismerésére jobb lehetőséget nyújtanak a kollektív látogatások. Ilyenkor ugyanis nem egy embert jelölnek ki a krónikás fogadására, hanem egy órára egy egész falu kapuit megnyitják, és így nagyobb szerep jut a véletlennek.

Ilyen véletlen vezérelt például Suang Vangban, másfél évvel később, a Li családhoz.

Suang Vang kis falucska Hsziantól 80 kilométerre, nem messze a vasúttól. Ebben a faluban a felszabadulás előtt 49 család élt. A falu határa összesen negyven hektár volt, ebből négy gazdag paraszt — ahogy nekünk mondják: földesúr — birtokolt húszat. A másik 45 családból tizenhétnek egyáltalán nem volt földje. A 17 családból tizenhárman arra kényszerültek, hogy eladják gyermekeiket, de hét családon még ez sem segített: koldusbotra jutottak, elhagyták a falut és éhen haltak.

Ma itt az egy főre jutó évi átlagjövedelem — keresőket és eltartottakat is számolva — a fejenként 225 kilós gabonarészesedés értékének beszámításával (40 jüan) kereken 100 jüan, a családi átlagjövedelem évi 500 jüan. (Ez a szám még Kínában is alacsonynak számít, délen magasabb átlagot szoktak közölni a látogatókkal.)

Miután megtekintettük az aratást (kézzel vágott rendek, cséplőgép, asszonyok forgatják a szalmát, söprik a szérűt), a kettős vetéseket és a termelőbrigád szolgáltató központját a kis kovácsműhellyel meg a „mezítlábas orvosok" rendelőszobájával, házigazdáink kihirdették: mindenki tetszése szerint bemehet valamelyik parasztházba, hogy beszélgessen a házigazdákkal. Gyülekező háromnegyed óra múlva. Sietve végigmentünk a széles, fákkal beültetett főutcán. Kétoldalt vályogfalak övezték az udvarokat. A bejáratokon felírás: „Szolgáld a népet!" „Sohase feledkezzünk meg az osztályharcról!" „Nem félünk a nehézségektől, nem félünk a halál-

tól." Régen, a portát övező feliratok a lakók jó szerencséjét hirdették, boldogságért fohászkodtak — ezek azonban új porták, új feliratokkal, új időkben.

Sorra benyitottunk az udvarokba: néhány házon kívül, ahová már előttünk betódult a többi újságíró, sehol egy lélek. Persze, mindenki kint dolgozott a földeken. Végül, az utcasor szélén szerencsével jártunk, kopogásunkra ötvenes éveiben járó férfi került elő. Csak nadrágot viselt, de jöttünkre gyorsan inget húzott. Egy szobából pusmogás hallatszott, fiatalasszony tűnt elő, de rögtön tovalebbent, nem is láttuk többé, viszont ott termett egy ötéves forma kislány és egy hároméves kisfiú. Li Su-jang, a családfő 52 éves volt, a házban összesen hatan éltek: ő, a felesége, menye, valamint három gyerek.

És hol a fia?

A fiam másutt dolgozik. Először katona volt, s akkor a közelben állomásozott, havonta hazalátogatott. Most azonban leszerelt és az ország távolabbi részén kapott beosztást, így csak évente egyszer látogat haza.

(Egyik legkülönösebb tapasztalatunk volt: amerre csak jártunk, amerre csak beszéltünk az emberekkel, mindenütt találkoztunk olyan családokkal, amelyek rövidebb vagy hosszabb időre szerteszakadtak, ahol áthelyezték a férjet, vidékre küldték valamelyik gyereket. Az iparosodás, a „kulturális forradalom", a gyéren lakott határterületek benépesítésére irányuló állami politika sodorja szét a családokat, indít útnak távoli vidékek felé milliókat.)

Li családjának a felszabadulás előtt 7 mu, azaz fél hektár földje volt (ezen a vidéken már tekintélyes birtok), de ennek a földnek 17 embert kellett eltartania. A család négy kis földkunyhóban élt akkoriban. Mai otthonuk tágas, szellős vályog- és faépítmény, egyik ablaka és az első udvar kapuja a főutcára néz. Ahogy az ember belép az udvarra, jobbra nyílik két kis szoba, majd az épület az udvart lezárva kiszélesedik, itt van a konyha, az előtér, az egyik hálószoba és a félig alvóhelyiségnek, félig raktárnak használt padlás, ahová a szobából létra vezet. A berendezés Linél: alulról fűtött kang, mint a Csing-portán, rajta összehajtogatva az alvógyékény és a takaró, továbbá színesre festett ládákban a ruhanemű,

olajlámpás, tűzhely, kis asztal, zsámolyok, cserépedények a búza tárolására (akkor és ott aratás előtt a készlet 1 mázsa búza, 1 mázsa kukorica volt). A másik oldalon a hátsó udvart, ahol a szerszámokat tartják, szintén fal övezi. A hátsó kiskapu, amelyen éppen átfér egy ember, már a mezőkre nyílik. (A kapu előtt, odakünn a 84 éves ősz hajú Hsziang Hszinsang asszony, Li édesanyja rostálta a búzát: ő a szomszédban, Li testvérénél élt, s szíves örömest jött be, hogy elbeszélgessen az újságírókkal.)

A Li-család háztáji parcellája kis kertnek felel meg. Ezen zöldséget, kukoricát termeltek. Az első udvarban van a disznóól, a malac tán vagy tízkilós lehetett. A családnak volt egy báránya és három tyúkja. Az állatokat nem maguk fogyasztják el: amikor a disznót felhízlalják, eladják az államnak élősúlyban kilónként egy jüanért.

S ha maguk akarnak húst enni?

Az állam mindenkor kielégíti szükségleteinket. Ez azt jelenti, hogy a Li-család és a többi família Suang Vang faluban esetenként igényel húst, mivel magában a faluban nincs élelmiszerbolt. A Li-család vászonjuttatása fejenként évi 5 méter 20 centi volt.

Li látogatásunk idején, aratáskor reggel ötkor kelt, hatra ment a munkába, fél hétkor reggelizett, kettőkor ebédelt, majd pihent négyig, aztán újra visszatért a mezőre. Este nyolckor feküdt le. *Télen persze több idő jut pihenésre.* A reggeli gőzölt kenyér, forró tea — a termosz díszhelyen állt, ez a kínai család büszkesége —, ebédre lisztes tésztákat, kását, zöldséget esznek különböző mártásokkal. A vacsora hasonló fogásokból áll. Éhen nem marad a Li-család, de hús ritkán kerül az asztalra.

Mikor?

ünnepeken, családi eseményeken.

Mit ünnepelnek a családban?

A gyerekek házasságát, az unokák születését, s meggyászoljuk, ha valaki meghal.

Szabad idejében mit csinál?

Én már idős vagyok, nem szeretem a mai új időtöltéseket, de a fiatalok kosárlabdáznak, pingpongoznak a központban.

(A kínai paraszti életben ma is a családi ünnepek a legnagyobb események. Bár a sajtó kitartóan ostorozza a falusi dínomdánomokat, amelyek „gátolják a parasztokat a forradalom szolgálatában", Suang Vang faluban Vang Hung-pin, Li szomszédja hét falura szóló menyegzőt csapott fia esküvőjén. Falusi viszonylatban csillagászati összeget, 400 jüant költött ajándékokra, esküvői lakomára, italra, húsra.)

A legnagyobb falusi beruházás Suang Vangban is a házépítés. Li Su-jang háza, amely jobb az átlagnál, 900 jüanba került. Az építkezéshez természetesen segítséget nyújtott a szomszédság, rokonság. Mivel a falak vályogból készültek, csak a faanyagért kellett jelentősebb összeget fizetni.

Megkértem Li Su-jangot, mutassa meg szobáról szobára a házat. Eddig készséges volt, most habozott, de azért végigvezetett az első hálószobán, a padlástéren, a konyhán — az első udvarhoz érve azonban végül is megállt, széttárva a karját. *Oda, abba a szobába, sajnos, nem tudom bevinni a kedves vendégeket.* Kérdő tekintetek, zavar. Aztán: *Menyem éppen most szült, ott van benn a kisbaba.* (Egycsapásra minden érthetővé válik: miért volt otthon Li a legnagyobb dologidőben, miért sürögtek-forogtak asszonyok a házban, ügyet sem vetve ránk, s miért láttunk eddig csak két unokát: a harmadik csak néhány órás.)

A fia most hazajön?

Ha teheti, bizonyosan.

Búcsúzóul még megkérdeztem Li Su-jangot, megünneplik-e az unoka érkezését.

Fejét rázta: *Csak az elsőt szokás. Ő már a harmadik.* (Azaz: érkezése már nem parancsol ünnepi húst az asztalra.)

Ez a kép — a Li-családé, ahol csak az első gyereket ünnepelték, s a szomszédé, ahol viszont a sokéves kuporgatás után 400 jüanra rúg az esküvői számla —, már többet mond a kínai paraszt életéről. Szociográfiai mélységű vizsgálódást azonban ezek a futó találkozások semmiképp sem tesznek lehetővé. Sokkal többet ígér a kínai mezőgazdaság, a kínai falusi szervezet felépítésének kutatása.

Erről szívesen beszél minden falusi funkcionárius. Így aztán azt javaslom a második Csennek: a családlátogatás helyett üljünk le egy kis kerekasztal-beszélgetésre egy munkacsapatvezetővel, egy nagy termelőbrigád elnökével és a „népi kommuna" kádereivel. Csen félrehajtja fejét, gondolkodik. Jó, mondja aztán, jó, semmi akadálya.

EGY NÉPI KOMMUNA ANATÓMIÁJA

A második Csen állja szavát. Miután az ebéden megcsodálhattam, milyen fantasztikus mennyiségű főtt rizst képes elfogyasztani egy-egy kínai kommunavezető, ha akad tetejére ízesítőnek friss hal, édes-savanyú hús és mogyorós csirke, a Toyota nekivág a földutaknak és 20 perc múlva fékez — Hungvejping falu szélén.

— *Járt már itt?* — kérdi Csen.

— Igen. Hogy van Csing Kui? — kérdem.

Az alelnök nem adja jelét annak, hogy valami élt érezne kérdésemben.

— *Ó, jól van, de most nem hozzá megyünk.*

Az ösvény a csatornaparton ilyenkor, a rizsérlelő őszben csodálatosan szép. A fák sűrű lombja valósággal zöld alagútként fordul a víz felé, ahol kisebb-nagyobb bárkák pihennek. Kiáltás hallatszik, és rizseszsákokkal tatig megrakott dzsunka tűnik elő. Egy erőteljes legény hosszú rúddal hajtja, két társa pillanatnyilag pihen, azaz nagyra nyílt szemmel bámul bennünket. A parton néhány asszony a vizet borító moszatot, növényzetet emeli ki egy hálóval: eleség a kocáknak. Távolabb, a nyílt mezőn egy szérűn folyik a munka: vagy harminc ember rostálja a halmokba tornyozott magot, mások mérlegelnek és zsákolnak. A csoport fele asszony.

Útközben benézünk a munkacsapat raktárába. Példás rendben gereblyék, boronák, ekék, hámok, vasvillák, kosarak, hordók, motoros szivattyúk, különböző, műtrágyát tartalmazó zsákok és egyéb, számomra ismeretlen rendeltetésű eszközök sorakoznak egy kb. 5×10 négyzetméter alapterületű helyiségben.

A falu életének másik fontos tartozéka a bolt, amely nagyobb fajta pesti trafikra emlékeztet, és a felszerelés jellege is talán

ahhoz hasonlít a legjobban, legalábbis ami a készlet változatosságát illeti. Lehet itt venni cigarettát, vásznat, tükröt, ceruzát, füzetet, termoszt, képregényt forradalmi hősökről, teát, ostort. A boltban egyetlen eladó, egy középkorú nő üldögél, és láthatóan nincs sok dolga ebben az aratási idényben — talán csak azért van helyén, hogy meggyőződhessek a boltocska létéről.

MINŐSÍTÉSEK MAGYARÁZATOKKAL

Végül elérkezünk az egyik parasztházhoz — itt készítette elő Csen a találkozót. Ily módon nem nagyon tértünk el az előzetes programtól, a megbeszélést családlátogatásnak is fel lehet fogni. A beszélgetés résztvevői: Li Csin-vej, „tanult fiatal", Ho Csien, a Pinghszi nagy termelőbrigád párttitkára, aki egyben persze elnök is, Vu Caj, a Pinghszi munkacsapat vezetője, Lu Csü-jung, a munkacsapat helyettes vezetője. Csü Han „öreg szegényparaszt", valamint a második Csen.

A titulusokhoz talán hasznos lesz némi magyarázat. A „tanult fiatalok" az olyan fiúk és lányok, akik a középiskola alsó vagy felső tagozatát már elvégezték, és ezután küldték — vagy küldték vissza — őket a faluba. Li az utóbbi esetre példa: itt született, Kantonban tanult, ide jött vissza, és most ő a munkacsapat könyvelője.

Azon, hogy a kopaszodó, ötvenes éveiben járó Ho Csien nem csupán a „nagy termelőbrigád" párttitkára, hanem egyben „forradalmi bizottságának" elnöke is, nincs mit csodálkozni. A „kulturális forradalom" előtt a párttitkár és az adminisztratív vezető ritkán volt egy és ugyanaz az ember, ám 1966 után a pártszervezeteket és az adminisztratív apparátus kettősségét mindenütt felszámolták, és ha a helyi vezetők meg is őrizték szerepüket, ezt csak az újonnan létrehozott „forradalmi bizottságok" élén tehették. A két vezetőből tehát csak egy maradt (és sokszor egy harmadik került a helyükbe — bár ez falun ritkábban fordult elő, mint a városban). A pártapparátus újjáépítése csak 1969-ben és 1970-ben kezdődött, és 1971-ben ért véget. Minthogy a forradalmi bizottság szervezte újjá

a pártot, „egyközpontú" vagy „egyeredős" irányítás jött létre. Magyarán: legfelső irányítószerv a párt, de a forradalmi bizottság elnökét választják párttitkárrá. A hatalom tényleges birtokosa nem változott, a struktúrája viszont igen. A későbbiekben elképzelhető, hogy a két funkció újra kettéválik, egyelőre azonban a párt apparátusát a forradalmi bizottság alkotja (beleértve az irodát és a titkárnőket), így a különbség nem nagyon látható.

Végül magyarázatra szorul az „öreg szegényparaszt" kifejezés is, hiszen Csü Han ugyan kétségkívül öreg, de miért dicsekednének azzal, hogy szegény? Valójában a „szegényparaszt", „alsó-középparaszt", „középparaszt", „zsírosparaszt" és „földesúr" jelzők nem az illető személyek jelenlegi gazdasági státuszát jelölik. A „szegény" kínai viszonylatban nem szegény, a „zsíros" nem zsíros, a „földesúrnak" nincs földje. Ám ezek a kategóriák változatlanul fennmaradtak még a földreform idejéből, amikor valóban így oszlott meg a kínai falu lakossága. A szegényparasztok és a szegényebb középparasztok (akiket a kínai zsargonban, a középparasztság alsó rétegét rövidítve „alsó-középparasztnak" neveznek) képezték a földreform és később a szövetkezeti mozgalom legdinamikusabb erejét, a középparaszt Kínában is „ingadozott", a középparasztság gazdagabb rétege szemben állt a reformokkal, a zsírosparaszt és a földesúr pedig éppenséggel céltáblája volt a sok száz millió ember életét megváltoztató „orkánnak" —, hogy ismét Csou Li-po kifejezésével éljünk.

Ma, több mint két évtizeddel később a parasztság idősebb nemzedéke még mindig ezekkel a címkékkel nyilvántartva él. A Pingcsouban nem álltunk meg a besorolásoknál — fél évvel később, a Vuhszi környéki Hola nagy termelőbrigád forradalmi bizottságának elnöke, Lin Vej-ping magyarázta el, miként is áll ez a kérdés falujában.

Mao elnök azt mondotta — fejtette ki —, *hogy sohasem szabad megfeledkezni az osztályharcról. A szocialista társadalomban is vannak osztályok, következésképp van osztályharc is. A falun még megvan a gazdagparasztok osztálya, következésképpen harcolni kell ellene.* (Ezen a ponton az okfejtés merészen elszakad a realitástól: mint mindjárt látni fogjuk, a Hola nagy termelőbrigádban mesterségesen tartják fenn az „osztálykülönbségeket" — akárcsak a többi kínai faluban.) *Nekünk az osztályharcban a szegényparasztokra és az alsó-középparasztokra kell támaszkodnunk, meg kell nyernünk a középparasztokat és harcolnunk kell a gazdagparasztok ellen. Ha végig akarjuk vinni a forradalmat, nincs más út. A szegény- és alsó-középparasztok nem felejtették el a múltat, és megőrzik forradalmi éberségüket.* Valójában persze elképzelhetetlen, hogy a „gazdagparasztok" kezükbe ragadják a hatalmat a Hola termelőbrigádban — hiszen maroknyian vannak csupán. A kínai falu mai harcai nem a minden politikai hatalomtól megfosztott és kiközösített volt kizsákmányolók és a hajdani elnyomottak között zajlanak, hanem az elosztás és a termelés döntő kérdéseiben tényleges befolyással rendelkező csoportok között — ha itt számít valamit a gazdasági helyzet, akkor a mai számít, nem a húsz év előtti. Más kérdés, hogy ezeket a vitákat a kínai társadalomban „osztályharcnak" nevezik, és a vesztesekre könnyen rásütik az „osztályellenség", az „ellenforradalmár" vagy a „rossz elem" címkét, esetleg visszamenőleg bebizonyítják, hogy zsírosparaszt származásúak.

A Hola termelőbrigád négyezer tagja között jelenleg — miután az idő is megtizedelte soraikat — öt volt földesúr és kilenc gazdagparaszt van. Ezek a felszabadulás óta „a tömegek ellenőrzése alatt dolgoztak" előbb a termelőszövetkezetben, majd a népi kommunában. Hogy mit jelent „a tömegek ellenőrzése alatt dolgozni", arra vonatkozólag a Schröder volt nyugatnémet külügyminisztert kísérő újságírók szerezhettek közvetlen tapasztalatot. Sanghaj környékén egy „népi kommunában" jártak és látták, hogy az egyik táblán 15 asszony kapál egy csoportban, egy pedig jóval lemaradva, külön. Megkérdez-

ték a külön dolgozó nőt, aki ugyanúgy volt öltözve, mint a többi, miért nem dolgozik együtt a többivel. Azért, hangzott a válasz, mert ő egy volt zsírosparaszt felesége. Az elkülönítés tehát egyes helyeken szinte teljes. A sajtóban gyakran lehet olvasni arról szóló történeteket, hogy az *osztályellenség évsivással próbálta magához csalogatni és korrumpálni az ifjúságot, kísérletét azonban, hála a forradalmi tömegek éberségének, leleplezték, és az esetet forradalmi nevelésre használták fel.* Más szóval: a kiközösített volt kizsákmányolóhoz még látogatóba sem ajánlatos menni.

A volt kizsákmányolókat a tagság a munkában tanúsított magatartás alapján ítéli meg. A Hola „nagy termelőbrigád" két jól viselkedő volt földesurat és három volt gazdagparasztot felvett tagjai sorába. Erről alapos vita után hozták meg a döntést. Velük szemben nem alkalmaznak már megkülönböztetést, szavazhatnak a gyűléseken és funkciókat is betölthetnek — a többiek továbbra sem élvezhetnek politikai jogokat, azaz semmi beleszólásuk sincs a rájuk vonatkozó döntésekbe. A termésből — hangsúlyozza Lin Vej-ping, s ezt mondják másutt is — a volt kizsákmányolók is munkájuk arányában részesednek. Ha azonban valakinek semmi beleszólása sincs az őt érintő határozatokba, a teljes egyenlőség nehezen képzelhető el, s ehhez még hozzávehetjük, hogy a „kulturális forradalom" óta a politikai magatartás egyik kritériuma a jövedelemelosztásnak — legalábbis papíron.

És mi a helyzet a volt kizsákmányolók gyerekeivel? *Ha elszakadnak szüleik szemléletétől, és megfelelő politikai magatartást tanúsítanak, felveszik őket a tagok sorába, és nem alkalmaznak megkülönböztetést velük szemben.* Vagyis a volt gazdagparaszt a között választhat, hogy gyermekei osztoznak az ő sorsában, vagy pedig elhagyják őt.

Félreértés ne essék: eszem ágában sincs elsiratni a kínai falu hajdani haszonélvezőit. Az ő hatalmuk megdöntése nélkül Kína egyetlen lépést sem tehetett volna a szocialista átalakulás útján, és ahhoz sem fér kétség, hogy minden eszközzel, az utolsó leheletig ragaszkodtak ehhez a hatalomhoz és bázisához, a földhöz. Csak éppen: ez a harc már rég eldőlt, de a kínai faluban ma is a régi terminológiát használják a vitákban, a régi

kategóriák szerint minősítik az embert, és e harc módszereit alkalmazzák a legyőzöttekkel szemben, míg csak az utolsót is el nem temetik.

No de messze kalandoztunk: térjünk vissza a Pingcsou kommunába, Vu Cajnak, a Hungvejping munkacsapat elnökének otthonába. Az asztal körül ott vannak a népi kommuna minden „szintjének" képviselői. Eddig ugyanis egyetlen szervezetként beszéltem a „népi kommunáról" — valójában ez a struktúra bonyolult kölcsönhatások alatt álló, kisebb egységek hálózata. Egymás közti viszonyukat, mint minden tulajdonviszonyt, a termelőeszközök birtoklása és a jövedelem elosztásának módja határozza meg. És ha ebből a szempontból nézzük a kérdést, a „népi kommuna" felemelkedik valahová az olümposzi magasságokba, a nagy termelőbrigádok is csak távoli vonulatként, háttérként vannak jelen, és előtűnik a kínai mezőgazdaság igazi alapegysége, a „munkacsapat".

„MUNKACSAPAT RT"

A föld, a mezőgazdaság legfőbb termelőeszköze, ugyanis mindenütt a munkacsapat birtokában van, s a jövedelmet a munkacsapat osztja fel tagjai között.

A Pinghszi munkacsapat Hungvejping falu lakóiból áll, és magamban azt kérdem, vajon nem keresztelték-e át (vagy vissza) legutóbbi látogatásom óta a büszke Vörösgárda nevet viselő települést. (Elvégre Pekingben is ez történt a Hungvejping-úttal.)

Hétszáz ember, 720 mu föld. Ezenkívül — sorolja Vu Caj — a munkacsapat rendelkezik egy sertéshizlaldával, egy kis téglaégető kemencével, kovácsműhellyel az eszközök javítására, a munkacsapat tulajdonában van 22 bivaly, 28 kis és nagy hajó, illetve csónak, 4 elektromos, valamint 30 lábbal hajtott cséplőgép, továbbá a szivattyú és mindaz, amit jövet a raktárban láttunk. A Pinghszi tagjai rizst, cukornádat termesztenek, halat tenyésztenek a kis tavakban, a holtszezonban — bár ilyen a trópusi klímán nem nagyon fordul elő — kosarat fonnak a bambuszvesszőkből.

Évente legalább két termést takarítanak be, így hát évente kétszer osztják fel a jövedelmet a munkacsapat tagjai között. Emellett a Pinghszi munkacsapatban pénzelőleget is osztanak, havonta minden munkáskézre 8—10 jüan jut. (Azaz egy családtagra 3—5 jüan készpénz havonta: rendkívül alacsony összeg, de mérlegelésnél tekintetbe kell venni, hogy a létbiztonság, a „havi fix" fogalmát a kínai parasztok tömegei korábban egyszerűen nem ismerték. Ilyen előleget persze csak jól prosperáló munkacsapatokban adhatnak.)

A munkacsapat 1971. évi össztermése 230 ezer jüant ért. Ebből 50 ezer jüant emésztettek fel a termelési költségek, 10 ezer jüan kerül az úgynevezett felhalmozási alapba, 8000 jüan a mezőgazdasági adó. (Az adó összegét — magyarázza Vu Caj — még 1963-ban állapították meg. Azóta a termés nőtt, de az adóban beszolgáltatandó gabona mennyiségét nem emelték. Az ösztönzés egyik formája ez is: a többlet a parasztoké. A többlettel persze nem rendelkezhetnek szabadon: bizonyos mennyiségű rizst az állam az adón felül is felvásárol, s a kommunának biztosítania kell a felvásárlási terv teljesítését.)

A fennmaradó 160 ezer jüant, azaz a teljes bevételnek csaknem 70 százalékát felosztják a tagok között. Ez az arány magasabb, mint amiről az újságcikkekben lehet olvasni, különösen a felhalmozásra szánt összeg alacsony százaléka lep meg. Hogy van ez a többi munkacsapatban? — kérdem.

A második Csen készségesen segít:

— *A felhalmozásra szánt összeg nagyságát minden munkacsapat maga állapítja meg, de a mi népi kommunánkban a káderek és tömegek álláspontja általában az, hogy a jövedelem 8—10 százalékát kell erre a célra fordítani.*

Noteszomba nézek: a Pinghszi munkacsapat 10 ezer jüanja valamivel kevesebb, mint a termelési költség és az adó levonása után maradt tiszta bevétel 6 százaléka! Talán eltérnek a normától? Nem akarom kiélezni a helyzetet, így nem feszegetem a kérdést. Az egy főre jutó jövedelem itt mindenesetre magas: évente csaknem 230 jüan.

A *Peking Review*-ban, a kínai „hivatalos lap"-ban 1973. április 20-án publikált jövedelemfelosztási séma valószínűleg tipikusabb. A Csianghszi tartománybeli Tungting népi kommuna

Csenkuang termelőbrigádjának nyolcadik munkacsapata 1972-ben 41 600 jüanos bevételt könyvelt el, ebből a termelési költségek csaknem 18 ezer jüant emésztettek fel. A termelési költségek itt az adóval együtt a bevétel 43 százalékát teszik ki (az adó ebből két százalék), míg a Pinghsziben csak mintegy 25 százalékát. Felhalmozásra 3300 jüant tett félre a munkacsapat, ami a tiszta bevétel mintegy 14 százalékának felel meg, és a maradék összeget, a bruttó bevételnek nem egészen felét osztották fel. Így az egy főre jutó átlag 126 jüan volt, ami a Pinghszi munkacsapatban megadott összeg felénél alig több.

Az eltérés figyelemre méltó. A kínai hivatalos lapban ismertetett példa ugyanúgy a nyilvánosság elé szánt verzió, mint a mintakommuna mintacsapatának elszámolása. Ha ilyen eltérés lehetséges a külföldiekkel ismertetett számok között, mekkora különbségek fordulnak elő a kínai mezőgazdaság gyakorlatában?

A második Csen egyébként magyarázattal is szolgál: *A népi kommuna 60 pontos alapszabályzata szerint a jövedelem 5 százalékát kell felhalmozásra fordítani, de Pingcsouban a káderek és a tagok általában ennél többet tartanak helyesnek.* (A 60 pontos szabályzatról most hallok először: úgy látszik, ismét nyíltan utalnak rá, pedig még 1961-ben, Liu Sao-csi mezőgazdasági politikája idején dolgozták ki, és évek óta nem esett róla szó.)

Vu Caj hozzáfűzi: *a munkacsapat kis ipari vállalkozásaihoz szükséges tőkét a felhalmozási alapból veszi.* A felszerelés persze jobbára igen egyszerű: például a téglaégető kemence szinte semmiféle beruházást nem követel.

A munkacsapat ily módon önálló gazdasági egységként áll előttünk. A *Business International* fiatal Hong Kong-i igazgatója, mikor este a szállodában megvitatjuk kommunalátogatásainkat, jellemző amerikai hasonlattal él. A munkacsapat olyan, mint egy részvénytársaság. Mindenki befizeti a tőkét, vagyis a munkáját, és mindenki a befizetés arányában részesedik a haszonból, a jövedelemből.

De ha így van, mi a „nagy termelőbrigád", amelyhez a Pinghszivel együtt 15 munkacsapat tartozik?

Ho Csien így válaszol:

A brigád birtokában van egy nagyobb kovácsműhely, egy mezőgazdasági kisgépeket gyártó műhely négy esztergapaddal, egy őrlő-, és hántolómalom (ötezer ember kenyeréről, illetve rizséről van szó), *egy gépesített téglaégető kemence, amelynek kapacitása sokszorosan felülmúlja a munkacsapatét, valamint egy kézműipari műhely, amely bambuszból készít különböző tárgyakat.*

A kézműipari műhelyben délelőtt magunk is jártunk. Egy hosszú, barakkszerű helyiségben vagy száz asszony és lány szőtte-fonta-kötözgette ügyes kezekkel a bambuszvesszőket, valamint — a régi paraszti mesterség továbbfejlesztéseként — a fehér műanyagszálakat. A látvány a középkori céhekről készült metszetekre emlékeztet. Kézitáskák, kalapok, gyékények készülnek itt, s a nők keresete teljesítményüktől függően havi 30 jüan körül jár. (A falusi iparban tehát megengedett a teljesítménybér!)

— A brigádnak nincs saját földje? — kérdem.

— *Nincs* — felel Ho.

— Traktora, mezőgazdasági gépe?

— *Nincs.*

— Mi akkor a „nagy termelőbrigád" feladata?

— *A kommuna vezetése alatt a brigád felelős a munkacsapatok irányításáért.*

A „nagy termelőbrigád" ily módon olyan apparátusként ölt formát, amely önmaga nem rendelkezik az alapvető termelőeszközökkel és a földdel, jövedelmét nem a munkacsapatoktól nyeri, hanem az általa irányított vállalkozásokból. Ezek a vállalkozások jobbára ipari jellegűek, de mivel mezőgazdasági egységről van szó, csak a mezőgazdasági adókulcs szerint fizetnek az államnak. A brigád a maga tőkéjét természetesen eredetileg a munkacsapatok hozzájárulásából teremtette meg, de itt már nincs szükség ilyen intézkedésre, mivel a vállalkozások

jövedelmezőek. (Másutt a munkacsapatok tartják fenn a brigád apparátusát.)

Mit jelent a munkacsapatok „irányítása"?

A brigád „segít" az alárendelt egységeknek termelési tervük kidolgozásában, az elszámolásban, a szervezésben, de ellenőriz is ezeken a területeken, megszervezi azokat a közös vállalkozásokat, amelyek meghaladják egy-egy munkacsapat lehetőségeit, például nagyobb szabású öntözőművek építését vagy talajjavítási munkákat. A munkacsapatok önállóságának fokát pontosan ezek a részletek határozzák meg: például abban az esetben, ha egy nagyobb szabású gátépítéshez minden munkacsapat ad segítséget, de gát csak egy vagy két csapat földjét védi, akkor az a kérdés, kapnak-e valamilyen ellenszolgáltatást azok a munkacsapatok, amelyeknek földjét nem teszi jövedelmezőbbé az elvégzett munka. Ilyen kérdések megvitatására persze nincs mód, de ezek a döntő témák, amelyektől a kínai parasztság hangulata, a kínai falu arculata függ.

Az ugyanis korántsem véletlen, hogy a tényleges termelési egység a munkacsapat, amely általában egy-egy kis kínai falura épül. A rendszer lényegében azt szolgálja, hogy minden kínai paraszt érdekelt legyen a termelés növelésében. Így azután, a gazdagabb falvak — munkacsapatok — jövedelme egyazon termelőbrigádon belül is magasabb, a szegényebbeké alacsonyabb lesz. Ellenkező esetben a parasztok termelési kedve csökkenne, hiszen a gazdagabb falvak lakóinak kedvét szegné, hogy jobb termésüket a szegényebb szomszédok élik fel, a kedvezőtlenebb természeti körülmények között élő munkacsapatok pedig nem dolgoznának erejük megfeszítésével a helyzet megváltoztatásán, hiszen jövedelmüket a módosabb szomszéd falu gyarapítaná. Mindazonáltal a népi kommuna mozgalmának története szüntelen harcot tükröz a „radikálisabb", egyenlősítő tendencia és a differenciáló „mérsékelt" irányzat között. Az előbbit a szegényebb körzetek támogatják, amelyek nyernének, ha a bevételt a brigád és nem a munkacsapat teljesítménye alapján értékelnék, az utóbbit a termelésben élenjáró egységek, amelyek védik magasabb színvonalukat. A kínai falusi káder pedig szüntelen igyekszik megtalálni azt a kompromisszumot, amely egyaránt megfelel a pekingi hatalmi hierarchia

titokzatos csúcsain kialakult, jobbára csak sejthető álláspontnak és a helyi adottságoknak.

A Pinghszi brigádbeli beszélgetésen, mint minden kínai faluban, sűrűn elhangzik Tacsaj neve. Tacsaj a kínai mezőgazdaság hivatalos példaképe 1964 óta, mindenkinek Tacsajtól kell tanulnia. A mintakép azonban több ezer kilométernyire van Kantontól és míg itt megvan a jó termés, sőt az évi három aratás minden feltétele, Tacsajban a helyzet ennek éppen az ellenkezője. Löszös, kopár lejtők, hegyes táj, amelyen a parasztok sok évi verejtékes munkája teremtette meg az elemektől szüntelenül veszélyeztetett teraszos földeket: a termőtalajt kosarakban hordták az óriások lépcsőjéhez hasonlóan kialakított lejtőkre. Tacsajban nincs elég termőföld — de lehet új táblákat építeni. Itt nincs több föld — és már nem is lehet többet létrehozni. Tanulni kell Tacsajtól — de mit?

ELVBEN CSAK „ENGEDMÉNY"

Nos, az egyik dolog, amiben Tacsaj „élenjár", az a szervezési forma. Tacsajban nincsenek munkacsapatok — csak egy nagy termelőbrigád. Ezt azonban senki sem említi a beszélgetés résztvevői közül. Egyrészt Tacsaj, bár országos példa, valójában már a nevében is megtévesztő. A tacsaji „brigád" létszáma kisebb, mint itt a Pinghszi munkacsapaté. Másrészt az anyagi érdekeltségről való lemondás súlyos következményekkel járna a Pingcsou kommuna (és általában: a mezőgazdaság) egészére nézve. Mindazonáltal a konfliktus kimondatlanul ott lebeg a sok száz millió kínai paraszt fölött. Elvileg — és az ideológiai tételek már sokszor vezettek kegyetlen politikai harcokra — a jelenlegi állapot csak engedmény. A *Peking Review* így fogalmaz: *Ahogy a feltételek fokozatosan megérnek, az alapvető tulajdonviszony a munkacsapatról át fog helyeződni a termelőbrigádra, majd pedig a kommuna szintjére.* Hogy mi jelzi a feltételek „megérését", azt senki nem határozza meg pontosan, tehát állandó vita és értelmezés tárgya. A hatalmi csúcson folyó ideológiai-politikai vita, amelyben egyrészt a hatékonyság követelménye, másrészt az utópisztikus ideológiai igények

csapnak össze, sok száz millió kínai paraszt számára határozza meg, miért, hogyan fog dolgozni. Egyelőre az engedékenység szelei fújdogálnak: *Felesleges hangsúlyozni* — fűzi hozzá az előbbi fejtegetéshez a *Peking Review* —, *hogy ehhez a fokozatos fejlődés számottevően hosszú időszakára van még szükség.*

„Számottevően hosszú" — azaz a kérdést egyelőre levették a napirendről.

Mi a „népi kommuna" feladata ma? A második Csen felel:

— *Mi irányítjuk a kis mezőgazdasági gépgyárat és a kis textilgyárat, amely vászonruhákat, -cikkeket készít, a központi sertéshizlalót, a szarvasmarha-tenyészetet, a mezőgazdasági tudományos állomást és az állategészségügyi központot, amelyet az előbb tekintettünk meg. A kommuna tulajdonában van húsz traktor, két teherautó, öt motoros hajó. A kommuna jövedelme ezekből a vállalkozásokból származik. A kommuna irányítja a kereskedelmi hálózatot, például az itt működő kis boltot is, amely önelszámoló alegység.*

— Ha egy munkacsapat traktoros szántást igényel a kommunától, fizet érte vagy sem? — kérdem.

— *Természetesen fizet. Egy mu föld felszántása 1,80 jüanba kerül.*

Vagyis a „népi kommuna" gazdasági szempontból kívülálló szervezet, amely körülbelül ugyanolyan viszonyban áll a munkacsapatokkal, mint nálunk egy gépállomás a termelőszövetkezetekkel. A kommuna lényegében a szükséges infrastruktúrát biztosítja.

Ezen túlmenően azonban a „népi kommunának" politikai és adminisztratív szerepe is van. A „népi kommuna" élén „forradalmi bizottság" áll 1968 óta (ellentétben az ipari vállalatokkal, a hadsereg nem képviselteti magát a „három az egy" — forradalmi káderek, forradalmi tömegek, katonák — kombinációban; figyelő szemét csak a népi milícia parancsnoka jelenti a testületben). A „forradalmi bizottság" adminisztratív apparátusa építési, pénzügyi, gabonatermelési és elosztási, anyakönyvi, oktatási és egészségügyi osztályokból és a népi milícia ügyeivel foglalkozó hivatalokból áll. A kommunák irányítják a területükön levő iskolákat, bár azok közül egyesek a termelőbrigádok kezelésében vannak és fenntartásukra az állam is ad

segélyt. A funkcionáriusok egy részét az állam fizeti, másokat a kommuna. (Ugyanez vonatkozik a termelőbrigádokra is, de ott csak egy-két káder élvez állami fizetést, a munkacsapatok tagjai pedig mind a közösből kapnak részesedést.) Végső soron a „népi kommuna" jelenlegi formájában leginkább egy magyar járási tanácshoz hasonlítható, a kommunaipar a járási iparral vethető össze (a mezőgazdasági kulcs szerint adózik), gazdasági irányító és ellenőrző szerepe is nagyjából megfelel egy itthoni járási tanácsénak. A kommuna azonban több beleszólási joggal rendelkezik a munkacsapatok és brigádok életébe, mint egy magyar járási tanács — egyrészt azért, mert a kommuna határozza meg a hozzá tartozó területen az általános mezőgazdasági politikát, másrészt pedig azért, mert a kommuna a kereskedelmi apparátus ellenőrzésével mind a munkacsapatok termékeinek felvásárlását, mind pedig ellátásukat kezében tartja.

A három szint viszonyának finom változásai határozzák meg kínai falusi társadalom jellegét — márpedig a kínai falun él az emberiség egyhatoda. Például: fizet-e a „népi kommuna", ha nagyobb közös feladatokra munkaerőt mozgósít az egyes munkacsapatokból? Mekkora önállóságot engedélyeznek a munkacsapatoknak a termelési terv kidolgozásában?

És ettől függ a kínai paraszt jövedelme is. Ezt a bevételt, mint már eddig is láthattuk, elsősorban a munkacsapat eredménye határozza meg, de nem független a kommuna egészének teljesítményétől, prosperitásától sem. Attól, hogy végrehajtják-e a termés növeléséhez szükséges földmunkákat, hogy mekkora a gyárak bevétele. Egy másik Kanton-környéki „népi kommunában" mondták el, hogy noha az ipari létesítményekben a munkaerőnek csupán 5 százaléka dolgozik, a munkacsapatok, brigádok és a kommuna összesített bevételének több mint 20 százaléka ezekből a vállalkozásokból ered. A munkaerő pedig a munkacsapatok tagjai közül kerül ki — ők azonban a fizetést már az ipari normák szerint, készpénzben kapják. Aki a földeken dolgozik, az a család élelmét biztosítja, aki pedig az üzemekben, a készpénzt keresi hozzá.

A jövedelemelosztás módja a kínai mezőgazdasági politika egyik sarkpontja. A „kulturális forradalom" előtt a mi munkaegységrendszerünkhöz hasonló munkapontrendszer volt érvényben. A „kulturális forradalom" idején majdhogynem kötelezővé vált a tacsaji módszer. A kínai mezőgazdaság példaképének minősített faluban naponta jelentős időt szentelnek arra, hogy „Mao elnök gondolatainak tanulmányozásával" emeljék az emberek politikai öntudatát, és az így kialakított közösségben mindenki maga értékeli teljesítményét. Bizonyos időszakonként — havonta, negyedévenként vagy évenként — mindenki elmondja, hogy a napi 10 munkapontig terjedő skálán saját véleménye szerint politikai öntudata (azaz Mao elnök iránti lojalitása) és munkája alapján hány pontot érdemel, ezt a közösség vagy elfogadja, vagy helyesbíti. A továbbiakban akármit csinál, minden munkában töltött nap után ezt a pontszámot kapja, mint egy fixfizetéses ipari munkás. Első látogatásom idején a Pingcsouban is ezt a metódust, a „demokratikus értékelés" módszerét körvonalazták. A tacsaji példa természetesen csak olyan helyeken alkalmazható sikeresen, ahol a parasztok rendkívül önzetlenek és politikailag képzettek. Másutt az eleve biztosított, a konkrét, napi teljesítménytől független jövedelem aligha hat ösztönzően. Második látogatásom során a Pingcsouban már a teljesítmény tényezőjét is figyelembe vették.

Mindez persze nem derül ki azonnal.

Vu Caj az elosztás elveit így körvonalazza:

— *Elsősorban a politikai magatartás, a marxista—leninista klasszikusok és Mao elnök munkáinak tanulmányozása, másodsorban a munka minősége, harmadsorban a munka mennyisége határozza meg a jövedelmet.*

— Elképzelhető, hogy valaki ragyogóan tanulmányozza Mao elnök műveit és jó politikai magatartást tanúsít, de rosszabb munkát végez, mint mások és végeredményben többet keres náluk?

Vu erőteljesen rázza a fejét:

— *Ez elképzelhetetlen, mert ha valaki rosszabb minőségű*

munkát végez, az azt jelenti, hogy politikailag sem megfelelő.

Magamban azt gyanítom, hogy az első pont nem több, mint kötelező frázis. A „politikai öntudatot" a munkában kell bebizonyítani. Eszembe jut a *Zsenmin Zsipao* egyik cikke, amelyet egy kommunavezető írt. A hatvanas évek végén a szóban forgó funkcionárius, mint minden hozzá hasonló beosztásban levő káder, igyekezett általánossá tenni kommunájában a „demokratikus értékelés" tacsaji módszerét, és minden más metódust elítélt. Később a káderek fizikai munkája keretében őt is beosztották egy munkacsapatba, és ekkor derült ki, hogy — a központ utasítása ellenére — ebben a munkacsapatban továbbra is a teljesítmény szerint értékelték a tagokat. (Az epizód sokat elárul a munkacsapatok önállóságáról is.) A cikk, amely már Lin Piao bukása után jelent meg, önkritikus hangnemben azt fejtegeti, hogy ebben az esetben a központi utasítással szembeszegülő „tömegeknek" volt igaza, és a káderekнek mindig figyelniök kell az „alulról" jövő bírálatra. Az eset nyomán a kommuna vezetősége önbírálatot gyakorolt. Persze, ha a felső utasítások nem változtak volna meg időközben, az említett munkacsapat vezetőit alkalmasint ellenségnek, módszerüket „gonosz burzsoá szélnek" minősítették volna. A kommuna funkcionáriusai csak a felső politika cikcakkjaihoz igazodtak — és végül nekik kellett önkritikát gyakorolniok, mintha csak rajtuk múlott volna.

A Pingcsouban eredeti, tipikusan kínai kompromisszumot találtak a teljesítményértékelés ideológiai és ösztönző követelményeinek összebékítésére.

A Pinghszi munkacsapatot több csapatra osztották fel, mindegyik csoport kapott egy feladatot. Azok a férfiak és nők, akiket jövet láttunk a szérűn, egy tábla rizs termését csépelték el. Erre a munkára a minőségtől, a gyorsaságtól, a mennyiségtől függően meghatároztak egy bizonyos pontszámot. Amikor a csoport végrehajtja a feladatot, minden tagja elmondja, véleménye szerint ő maga milyen pontszámot érdemel. A kis csoport értékeli az önjellemzést, és az elfogadott skála arányában osztják szét a közös feladatra meghatározott összesített pontszámot, amelynek alapján a félév végén ki-ki megkapja részesedését. A módszer mind az anyagi érdekeltség, mind a morális

ösztönzés elvét a termelés szolgálatába állítja — hátránya az, hogy meglehetősen bonyolultnak tűnik.

Az évi két (más helyeken egy) zárszámadás után a parasztok elsősorban természetben kapják meg részesedésüket, amellyel elvben szabadon rendelkeznek. Azért mondom, hogy elvben, mert Csü Han, a beszélgetésben részt vevő „öreg szegényparaszt" megjegyzi, hogy ebben a munkacsapatban az igényeket felülmúló gabonamennyiséget „nem szokták" eladni, hanem általában a házi jószág etetésére használják fel.

A házi jószág tartásának alapja a háztáji. A Pingcsou népi kommunában ma az az elv, hogy minden munkáskézre 0,04 mu, minden családtagra 0,02 mu föld jut. Ez csak néhány négyszögöl, de évente többször is takarítanak be róla zöldséget. A paraszt tulajdonában van a saját tartású disznó (amelyet azonban csak az államnak adhat el: húsának 60 százalékát veszik meg felvásárlási áron, 40 százalékát ő maga tarthatja meg), valamint a csirke, a kacsa és a többi szárnyas.

— Az állattartás nincs korlátozva, az elv azonban az, hogy a háztájiban végzett munka nem mehet a közös feladatok rovására — fejti ki Vu Caj.

A csatorna partján termő fű és egy-egy szakaszáról kitermelhető iszap szintén a háztájihoz tartozik ebben a faluban.

— *Egyéni tulajdonban van az udvar* — fűzi hozzá Csü Han —, *a ház, minden berendezési tárgy, a kerékpár, a rádió, a varrógép, a ruházat.*

— Mennyibe kerül egy olyan paraszthá z, mint amelyben most ülünk — kérdem Vút.

— *Ennek persze a felépítése körülbelül ezer jüan kiadással járt, nem számítva persze a magunk és a többiek munkáját.*

— Eladhatja ezt a házat?

Csen válaszol:

— *Eladhatja, de ilyesmire rendszerint csak akkor kerül sor, ha valaki elköltözik.*

(A házeladás a gyakorlatban persze nem lehet túlságosan egyszerű, hiszen az egyes munkacsapatok közötti mozgáshoz a felsőbb szervek engedélye kell — a parasztok nem költözhetnek minden további nélkül egyik faluból a másikba. Azt, hogy

ki veheti meg a házat, nyilván a felsőbb szervek határozzák meg.)

Fontosabb kérdés, hogy miként értékesítheti a kommunatag háztáji parcellájának feleslegét, esetleges melléktevékenységének (kosárfonás stb.) termékét, vagy a közösből kapott részesedésének a családban fel nem használt többletét.

ÖTNAPONTA SZABADPIAC

— *Ötnaponta a kommuna központjában és más helyeken piaci napot tartanak, amelyeken minden kommunatag szabad áron adhat és vásárolhat* — magyarázza Csen. Útközben, jut eszembe, láttam is egy ilyen piacot: vagy ötven paraszt kínálta portékáját: cukornádcsöveket, csirkéket, tojásokat, banánt. Liu Sao-csit ma is megbélyegzik, mert „ki akarta terjeszteni a szabadpiacokat". De amit láttunk, szabadpiac volt, állami és kommuna-áldással.

Vu is, kísérőink is lopva órájukat nézik — már vagy két órája faggatom vendéglátóimat. A kommuna-kutatást lassan be kell fejezni. Búcsúzóul megkérdem a második Csent, aki útban a Pinghszi munkacsapat felé elmesélte, hogy harmincadmagával tavasszal kirándulást tett Tacsajban, mit tanult látogatása során.

— *Elsősorban* — feleli — *a szellemet, az önerőre való támaszkodás, a kemény munka szellemét, azt, hogy a politikát állítják a parancsnoki posztra. Emellett a termelésben is kiválóak: tavaly először ültettek rizst, és több termett náluk, mint nálunk egy termésben.* (Persze ennek is megvan a magyarázata: Tacsajban a kínai tudományos akadémia tíz tudósa segíti e kísérleteket — tíz tudós esik 155 parasztra!)

A szellemet magáénak vallja Csen, de az utópista tacsaji jövedelemelosztási módszert csak alapos módosításokkal alkalmazzák a Pingcsouban. A látogatás inkább zarándoklat lehetett, mint tényleges tapasztalatcsere. Tacsajba ma napról napra több száz, néha több ezer ember érkezik Kína minden tájáról tapasztalatcserére, jóval több, mint a tacsaji brigád egész létszáma. Az érkezőket idegenvezetők kalauzolják végig a földe-

ken — nem a brigád tagjai, mert nekik dolgozniok kell. Tacsaj a példa — de mindenki a maga módján követi. A második Csen is, a Pinghszi munkacsapat és a Pingcsou „népi kommuna" egésze is. És így van ez az egész országban.

Ahogy kilépünk Vu Caj portáján, balra tőlünk a csatorna dzsungelje lassan zöldeskék árnyékba borul. Öregember jön ladikon, a munkacsapat ladikján, nagyokat taszít csákányával a bárkán. A szérűn halkan zümmögnek a rostáló asszonyok. Az úton hosszú emberoszlop közeledik, a vállfákon rizseskosarak himbálóznak. Az idei termés, a holnapi táplálék. A dolgos Kína, a sok száz millió paraszt világa vesz körül. Az oszlop odaér hozzánk, a néma pillantások keresztezik az enyémet. Az arcokon fáradt elégedettség, az aratás ősi elégedett fáradtsága, a vászonruhákon a rizs pelyvája. A Toyota megindul; Csen, Vu, Ho, Li, Csü integető figurája összezsugorodik, de az úton csak jönnek, egyre jönnek velünk szemben a férfiak és a nők a kosárral, a rizzsel.

Tőlük már nem kérdezhetek semmit.

Tőlük szeretnék megkérdezni mindent.

Peking — Budapest
1972—1975

TARTALOM

ÚTRAVALÓ FENNTARTÁSOKKAL 7

UTÓHANGOK A „NAGY PROLETÁR KULTURÁLIS FORRADALOMHOZ" 13

HAT ÓRA A TIENTANBAN 15

A Jó Termésért Való Imádság Temploma 15
Életrajz vörös alapon 17
Kijönni tilos 19
„Forradalmi tömegbírálat" 21
A Biztonsági Hivatal közbelép 24
Egy emlékezetes dátum 26

JEGYZŐKÖNYV A CSINGHUÁRÓL 28

A három gigantikus roham 28
Még kérdez a nép 30
Előadás sok szereplővel 31
Liu, a renegát titkos áruló 33
Hogyan született a „hungvejping" szó 36
Csingkangsani vezérkar és az öt-tizenhatos parancsnokság 38
Egy tál mangó 41
Hosszú sipkában 43
A kép nézője és a kép tárgya 45
A „nagy jobboldali" története 47
Meg nem nyugtató felelet 49

A KÍNAI PURGATÓRIUM 52

Kicsoda a „kanpu"? 53
Mao levele 55
A „háromkapus káder" és a malacok 57
A biológiatanár trágyát hord 60
„Felszabadításra" várva 62
Hszin Hsziu-vu bűnlistája 66

PEKINGI ÉVEK 69

AZ ÜVEGHÁZ 71

Kimondatlan szabályok rendjében 72
A túlsó oldalon nincs séta 74
A város peremén 76
A kínaiak, akik beléphetnek 79
Tegnapelőtt született 80
Incidens a hotelben 84
Automatalift — csak kezelővel 87
Az Antirevizionista Kórház 89

A RIKSA ÉS A METRÓ 93

Az utca térképe 94
Tülkölni kötelező 96
Ezeknek beszél? 98
Egyén és tömeg 100
Egymillió kerékpáros 101
Riksás epizódok 103
Különjárattal a metróban 107
Ássatok alagutakat 110

VEKKER, PIROS KÖNYVECSKÉVEL 113

Állandóság és változás 115
Az óriás jelmondat 116
Építkezés lent — építkezés fent 119
Végig a Csienmenen 120
Mit lehet vásárolni? 122
Arany Omega 123
Szürke hutungok 126
Póker Pat Nixonnak 129
Pillantás az utcáról 132

A FENGSENGI UTCABIZOTTSÁG 134

Hogyan kell kérni? 134
14 316 család 136
A főminiszter törvényei 138
Három állandóan olvasott cikk 140
Az *Esti Hírlappal* Pekingben 144
Az alperes osztályellenség 147
Kényes téma 148

PEKINGI KIRÁNDULÁSOK 151

Hadiflotta helyett kőhajó 151
Gipszgárdisták gipszfolyóban 153
Fehér festék alatt 155
A Tiltott Város 157
Belépés a Déli Kapun 160
Tücsöktartó és pávatollforgató gép 163
Négyezer kilométeres erőd 165
Az atompusztulás fekete táskája 170

AZ ÜNNEPLÉS MŰVÉSZETE 174

Dobbal — tánccal — lobogóval 174
A protokoll mindenek előtt 176
Jean Vincent távozása 178
Három ember az emelvényen 182
A nagy parádé 184
Kínai majális 186
Hogyan filmezzünk barátságot 188
Tungfanghung az égből 191

OLVASNI A SOROK KÖZÖTT 193

A titok országa 194
Mit kell elhinni 196
Két „vonal" 198
Tou-pi-kaj holnap is 200
Az olimpia nem téma 203
Egy név eltűnik 207
Liu Huj-sang jenani élete 210
Mit ír Jan Myrdal 213
És mit ír a kínai sajtó 214

A MINTAOPERÁK VILÁGA 219

Keselyű megszólal 219
Rövid szezon 221
Színházba megyünk 222
Milyen egy forradalmi zongoraverseny 223
Vakító fényű mintaoperák 227
Szövegkönyv mint államügy 228

BARANGOLÁSOK KÍNÁBAN 233

SANGHAJ, A KÍNAI METROPOLIS 237

Kilátás Sir Victor Sassoon szállodájából 237
Tájékoztató az iparról 240
Gyárlátogatás 245
Lázadó munkások vezérkara 249
Tervek, bérek és javaslatok 251
A műszaki értelmiség 253
A hármas tervezőcsoport 255

HONAN, AVAGY TÖRTÉNETEK A VÍZRŐL 259

Nyolcszázkilencvenezer halott 259
Szeretett és gyűlölt folyó 261
A Vörös Zászló csatorna 265
Egy naiv terv 268
Három hónap helyett egész évtized 271
A példakép szerepe 275
Lu Jing lavórszintézise 278
Az „acélos lány" 281

SENHSZI, AVAGY AZ 1971-ES HORIZONT 284

Közös kiránduláson a „pingpong-diplomácia idején" 284
A múlt változásai 286
A jenani szellem 291
Az ősembertől Konfuciuszig 295
Primabalerina az erdőben 302

MÉG EGYSZER SENHSZI: A SZÁMOK NYELVÉN 307

Li és az idealista apriorizmus 308
Egy gyár, nyolc asszony, tizenkét gyerek 310
Hol marad a magánélet? 313
Családi költségvetés 317

A „FÖLDI PARADICSOM" 323

Egy meglepő válasz 323
Kegyhely hívők nélkül 325
A kertek filozófiája 327
Hszü és a rizsültetés 331
Élet a Nagy-csatornán 334
Betonból hajó 336

HÁROM VÁROS PERCEI 339

EGY NAP, AMIKOR EL SEM INDULTUNK 341

Megszólítás nélkül 341
A taxisofőr és a borravaló 342
Helyszíni bírálat 344
Mao eszméi és a gépkocsivezetés 346
„Tengerentúliak" otthon 347
Csempészparadicsom — csempészek nélkül 349
Jéger-történet 351

VITA ÉG ÉS FÖLD KÖZÖTT 355

Ebédszünet 355
Szabadság, szerelem 357
Így írja a *Zsenmin Zsipao* 359
Kilenc levágott fej 360
Előtanulmányok Vuhanról 361
Kínában mindig várnak rád 364
Lefüggönyözött kocsiban 366

SÉTÁK JÜANNAL 368

Előtte, utána 368
Vakuval az esti utcán 370
Miért tapsolnak? 372
Témák neorealisták és impresszionisták számára 374
Riksával a folyó fölött 375
A Jangce hídjai 376
Lombhullás a Keleti-tó partján 378

A KOHÓK, AZ ÁLLAM ÉS AZ EGYÉN 380

Eltűnt a népi kohó 380
Hogyan kell kérdezni? 381
Százszázalékos önkéntesség 383
Eszmecsere egy taburól 385
Mi a mérce? 387
Befejezetlen beszélgetés 388

A FÁJDALOM NÉLKÜLI MŰTÉT 390

A ciszta és a Hongkongiak 391
Az akupunktúra rejtélyei 393
Tűszúrás és politika 398
Vang doktornő expedíciója 401
Antibébi-pirulák — szigorúan házasoknak 404

CSIANGHAN KERÜLET KIS VÖRÖS KATONÁI 407

A kínai szépségideál 408
Fapuska óvodáskortól kezdve 409
Lámpaláz nélkül 410
Új dalok — átírt dalok 411
„Ragadjuk meg a gabonát!" 414
Interjú egy „primadonnával" 417

ÚJ HÍD, RÉGI SÍR 421

Az idegenvezetés művészete 421
Kereset és kereset 424
Egy kétezer éves asszony 426
A kínai cirkusz 430
A hangutánzók és a „szociálimperializmus" 435

SAOSAN, 1972 437

A legismertebb paraszthaz 437
Személyi kultusz, politikai harc 438
Piros könyvecskével a csúcs felé 441
Snow-nak mondom, Lin értsen belőle 443
Leveszik a képeket 444
Saosan, végállomás 446
Milyen minősítést kapna ma Mao apja? 448

A CSANGSAI ISKOLA 451

Újságíró az iskolapadban 451
„Az emberiség története a vérontás története" 454
Latin betűk a kínai iskolatáblán 455
Tankönyvtisztogatás 457
Liu és az abakusz 459
Ostoba apó 460
Norman Webster riportja 463

VONATON DÉLNEK 467

Egy láthatatlan útitárs 467
Taposólánc, vízikosár, vitorla 470
Kik utaznak, kik utazhatnak 473
A menü 3 mao 474
A külföldinek mától drágább 476

EGY NAP A VÁSÁRON 477

A fényképtéma éneke 478
Séták Huang nélkül 480
A vásárpalota változásai 482
Hogyan kell üzletet kötni Kínában? 485
Ércminta és ördöggolyó 487
Díszvacsora négyezer vendéggel 489

KANTONI MOZAIK 491

Orvosképzés — három év alatt 492
Egy felvételiző lázadása 493
Jól nevelhető fiúk és lányok 494
Még mindig csak kísérlet 496
Kényes téma, nem kényes téma 497
Feltámadás porcelánban 499
Gasztronómiai intermezzó 501
A három sárkánykígyó harca a tigrissel 504

A FÖLDEK VILÁGA 509

AZ ELSŐ CSEN ÉS A MÁSODIK 511

Csing Kui, a tudósítók közös ismerőse 512
„Enni nagy dolog" 513
A földreformtól a nép kommunáig 515
Életszínvonal 517
A Pingcsou története 519
A tizenkét éves terv tizenötödik éve 521
Cséplés kézzel, cséplés lábbal 523
Két családlátogatás 526

EGY NÉPI KOMMUNA ANATÓMIÁJA 533

Minősítések magyarázatokkal 534
Az asszony, aki külön kapál 536
„Munkacsapat RT" 538
Föld nélküli brigád 541
Elvben csak „engedmény" 543
Mitől függ a jövedelem? 546
Ötnaponta szabadpiac 549

Kiadja a Gondolat, a TIT kiadója
Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Balassa Sándorné
Műszaki vezető: Kálmán Emil
Műszaki szerkesztő: Haiman Ágnes
A borító- és kötésterv Haiman Ágnes munkája
Megjelent 25 000 példányban, 35 (A/5) ív + 84 oldal fekete
és 16 oldal színes melléklet terjedelemben
Ez a könyv az MSZ 5601—59 és 5602—55 szabványok szerint készült
75.3521.66-14-1 Alföldi Nyomda, Debrecen

O V J E T U

S

MONGÓLIA

Jining (Kuldzsa)

Urumcsi

Hami

Lop-Nor

Jümen

Vuvej

Csinghaj (Kuku-Nor)

Lancsou

Huangho

Hszian

Pejcsing (Peking)

Tiencsin

Jenan

Kunlun

Tibet

Cangpo (Brahmaputra)

Lhasza

Lancangcsiang (Mekong)

Csamdo

Csengtu

Csungcsing

Csangcsiang (Jangce)

Kujjang

Csangsa

Kunming

Mengce

Nanning

Kuangcsou (Kanton)

MACAU (AOMEN) (Port.)

HONG KONG (NBr.) (HSZIANGKANG)

Tajvan

NEPÁL

BHUTÁN

INDIA

BANGLADES

BURMA

VIETNAMI DEM. KÖZT.

LAOSZ

THAIFÖLD

DÉL-VIETNAM

KAMBODZSA

Bengál-öböl

Hajnan

DÉL-KÍNAI-TENGER

FÜLÖP-SZIGETEK

0 500km

„Nagy Fal"

Vasút

N I Ó

Argun

Amur

Heilungcsiang

Nuncsiang

Putőhocsi

Csiamuszi

Mandzsúria

Usszuri

Pincsiang (Harbin)

Hanka-tó

Pajcseng

Csangcsun

Senjang (Mukden)

KOREAI N D K

DÉL-KOREA

Nancsing (Nanking)

Vuhan

Szucsou

Santou

Hangcsou

Ningpo

Fucsou

Csuancsou

Amoj

Kaohsziung

Tajvani-szoros

Tajpej

Tajnan

Pauan

Hszianfan

Hszinjang

Csencsiang

Vanhszien

Csangcsiang (Jangce)

Jujang

Csangtö

Kajfeng

Csinhua

Linhaj

Nancsang

Hszinhua

Hengjang

Csucsou

Csian

Csienjang

Vencsou

Kancsou

Csangting

Kujlin

Saokuan

Liucsou

Hszicsiang

Csangcsou

Hsziamen

Csangsiang

0 400km

JAPÁN-TENGER

CSENDES-ÓCEÁN

JAPÁN

Csangcsiakou

Csincsou

Pejcsing (Peking)

Csinhuangtao

Paoting

Tiencsin

POHAJ-ÖBÖL

Lusun (Port Artur)

Sicsiacsuang

Tajjüan

Canghszien

Jentaj

Hszingtaj

Jenan

Vejfang

Anjang

Csinan

Csingtao

Huangho

Hszinhsziang

Lojang

Csining

Linji

Hszinhajlien

Csengcsou

Hszücsou

Hszian

Jencseng

KÍNA

Fujang

Nancsing (Nanking)

Szucsou

Hangcsou

Vuhan

Csangsa

Kuangcsou (Kanton)

Santou

Tajvan

MACAU (AOMEN) (Port.)

HONG KONG (NBr.) (HSZIANGKANG)

59,— Ft

Kínát és a kínai életet sokféle fal választja el a külvilágtól: valóságosak téglából, vályogból, kőből és láthatatlanok udvarias mosolyokból vagy hűvös hallgatásokból, bejelentett korlátozásokból és kialakult szokásokból. Szinte jelképes, hogy még a Nagy Fal tetején is tábla hirdeti kínai, orosz és angol nyelven: Látogatóknak továbbmenni tilos. Baracs Dénes, a sajtó hasábjairól jól ismert újságíró, aki az MTI és a Magyarország tudósítójaként több mint négy évet töltött Kínában, a Világjárók legújabb kötetében e falakról, s a mögöttük elterülő országról fest izgalmas, eleven képet. A hetvenes évek kezdete, amelyre pekingi megbízatása esett, mintegy viharszünet volt — ha nem is szélcsend — két belpolitikai földindulás, a „Nagy Proletár Kulturális Forradalom" és a Lin Piao, valamint Konfuciusz bírálatára indított kampány között: olyan időszak, amely a korábbinál valamivel kedvezőbb lehetőséget nyújtott a kínai valóság megismerésére.

A szerző a kínai jelenről, a kínai emberekről, a mai kínai társadalomról ad hírt illúziók és kendőzés nélkül, annak tudatában, hogy a kínai nép sorsa senki számára sem lehet közömbös. Az ázsiai országból érkező legfrissebb hírek különösen aktuális olvasmánnyá teszik a Világjárók legújabb kötetét, amely másfél évtizede az első magyar élménybeszámoló a Falak mögül.

59,— Ft

A „Világjárók" sorozat legutóbb megjelent kötetei:

Szöllősy Klára: A szivárvány velünk marad

Csapó György: Circolare

Dervla Murphy: Őszvérrel Etiópiában

Réti Ervin: Japán a kakas évében

Thor Heyerdahl: A Ra expedíciók

Ignácz Rózsa: Argentína viharszünetben

Harmat Endre: Brazíliai barangolások

H. Barüske: Grönland — a föld legnagyobb szigete

Graham Greene: Utazás térkép nélkül

Jean Villain: A Pireneusoktól a Fokföldig

Jens Bjerre: Vad Új-Guinea

G. Metyelszkij: Északra szállnak a hattyúk

H. E. Johann: Kanada — óceántól—óceánig

John Steinbeck: Csatangolások Charleyval

W. S. Maugham: Egy távoli gyarmaton

Kalmár György: A felrobbant ország

A. és C. Centkiewicz: A könyörtelen Északi-sark

Ignácz Rózsa, Vámos Magda: Tűzistennő Hawaiiban

K. Pausztovszkij: Messzi-bolyongás

D. Robertson: Hajótörött család a vad tengeren

Balázs Dénes: Tájfun Manila felett